

„O carte bine-venită pentru tema holocaustului, care rămâne
relevantă pentru vremurile izolaționiste actuale.“

Kirkus Reviews

PREMIUL NATIONAL JEWISH BOOK 2019

MICHAEL DOBBS INDEZIRABILII

AMERICA, AUSCHWITZ
ȘI UN SAT PRINS LA MIJLOC

„O poveste sfâșietoare și utilă... Cu ochii unui reporter pentru evenimente și atenția istoricului asupra detaliilor și contextului, Dobbs recrează viața evreiască în Kippenheim, un sat german de lângă granița cu Franța, în pragul atacului nazist. Apoi, mulțumită unor materiale arhivate, fotografii și istorii orale atent asamblate, el urmărește aceste familii evreiești prin ciclurile înspăimântătoare ale deportării și disperării, în timp ce încearcă să fugă spre locuri sigure.“

The Washington Post

„Este înfiorător că relatarea sa din primii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial răsună în politica noastră de azi. Xenofobia, izolaționismul, frica de infiltrații distructive și aversiunea la mai mult război au condus la menținerea cotelor de refugiați scăzute, chiar și când acestea erau completate.“

The New York Times

MICHAEL DOBBS

INDEZIRABILII

AMERICA, AUSCHWITZ ȘI UN SAT PRINS LA MIJLOC

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DOBBS, MICHAEL

Indezirabili : America, Auschwitz și un sat prins la mijloc /

Michael Dobbs. - București : RAO Distribuție, 2020

RAO Distribuție

Str. Bărgăului nr. 9-11, București, România

www.raobooks.com

www.rao.ro

MICHAEL DOBBS

The Unwanted: America, Auschwitz, and a Village Caught in Between

Copyright © 2019 by United States Holocaust Memorial Museum

Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză

Maria Adam prin LINGUA CONNEXION

© RAO Distribuție, 2019

Pentru versiunea în limba română

2020

Pentru victime

Este o analiză extraordinară a lipsei de umanitate din vremurile noastre, în care o foaie de hârtie șampilată face diferența între viață și moarte pentru mii și mii de oameni.

DOROTHY THOMPSON, jurnalistă americană, 1938

Răstimpul Luminii, răstimpul Întunecimii, primăvara nădejzii, iarna deznădejzii, aveam totul în față, aveam doar nimicul în față, ne înălțam cu toții de-a dreptul la ceruri, ne cufundam cu toții de-a dreptul în iad.

CHARLES DICKENS, *Poveste despre două orașe*
(trad. de Antoaneta Ralian)

Prefață

SARA BLOOMFIELD, DIRECTOR

MUZEUL MEMORIAL AL HOLOCAUSTULUI DIN STATELE UNITE

La începutul acestei cărți, Hedy Wachenheimer, o fată în vârstă de 14 ani, merge pe bicicletă spre școală printre colinele de lângă Pădurea Neagră, neștiind că viața ei se va schimba pentru totdeauna. Se întâmplă pe 10 noiembrie 1938. În aceeași dimineață, diplomații și consulii americani din Germania nazistă se străduiesc să înțeleagă rostul incendierii sinagogilor, al distrugerii caselor și magazinelor evreiești și al arestării celor treizeci de mii de băieți și bărbați evrei. Ce prevesteau aceste atacuri? Trebuia ca Statele Unite să reacționeze? Dacă da, în ce fel?

Ceea ce acum numim „holocaust” ne-a schimbat înțelegerea lumii, distrugându-ne prejudecățile despre natura umană, caracterul „civilizației occidentale” și însuși conceptul de progres. Toate acestea aveau să urmeze în viitor, după momentul Noptii de Cristal.

Trebuie să continuăm să ne reamintim că holocaustul nu a fost inevitabil. Cu ajutorul retrospectivei și al educației, acum putem identifica factorii diverși care au dus la apariția nazismului și la genocidul evreiesc. Putem vedea deciziile proaste, ineficiența și ocaziile ratate peste tot, motivate de credințe ideologice și de

ură, dar și de teamă, lăcomie, resentimente, indiferență și speranțe deșarte.

Adolf Hitler a fost numit cancelar al Germaniei în ianuarie 1933, în mijlocul unei crize economice grave și al temerii legate de răspândirea comunismului. Elitele conservatoare recunoșteau că extremismul și înclinația lui spre violență erau de prost gust, însă credeau că le pot controla. El avea să le elimine puterea la scurt timp, transformând Germania din democrație în dictatură și înlesnind implementarea viziunii sale despre o națiune alcătuită dintr-o rasă pură.

De-a lungul anilor '30, regimul nazist a dat legi care le-au răpit evreilor cetățenia germană și i-au înlăturat din toate dimensiunile societății germane: economice, politice și mass-media germană, precum și din instituțiile educative, sociale și culturale. În această perioadă, politica nazistă legată de evrei era să îi încurajeze să emigreze. Însă pauperizarea forțată a evreilor și opiniile antisemite puternice din lumea întreagă îi împiedicau pe aceștia să-și găsească refugii pregătite să-i accepte.

În septembrie 1939, odată cu invadarea Poloniei și începutul celui de-al Doilea Război Mondial, lucrurile aveau să se schimbe dramatic. În zonele ocupate de naziști, comunitățile evreiești erau supuse excluderii, persecuției și violenței. După ce Germania a invadat surprinzător Uniunea Sovietică în iunie 1941, regimul a trecut la ucideri sistematice, în masă, prin împușcare și, mai târziu, la modul industrializat, prin gaze.

Americanii primeau informații corecte despre persecutarea evreilor germani de către naziști încă din 1933. Articolele de pe prima pagină despre noul președinte ales, Franklin Roosevelt, și al său New Deal apăreau alături de relatări despre boicotarea magazinelor evreiești de către nemți și arderea cărților scrise de evrei și alți autori „inacceptabili“.

Ca răspuns la aceste vești, unii americani făceau mitinguri și protestau, dând naștere unei mișcări de boicotare a magazinelor care

vindeau produse germane. Sute de petiții din toată țara îndemnau guvernul să ia atitudine față de tratamentul aplicat evreilor de către Germania nazistă. Însă, în 1933, Statele Unite și alte națiuni au considerat că protestul diplomatic era o încălcare a suveranității naționale a Germaniei și a reglementărilor acceptate la nivel internațional, pentru că nu era împotriva legii ca o țară să-și atace propriii cetățeni.

Între timp, sondajele arătau că americanii se împotriveau în mod hotărât măririi cotelor ce limitau imigrația, stabilite de Statele Unite în 1924, prin care li s-ar fi permis mai multor imigranți să intre în țară. Între 1933 și 1938, cota destinată germanilor a rămas necompletată. La începutul anului 1939, peste două sute patruzeci de mii de germani, în cea mai mare parte evrei, au aplicat pentru vize de imigrare în SUA, acoperind restanțele anilor precedenți. Deși americanii nu anticipau că holocaustul avea să se producă, intuiau că avea să se întâmple ceva foarte rău în Germania nazistă și că lucrurile urmau să se agraveze. Însă, cu excepția câtorva cetățeni curajoși, americanii nu au luat atitudine.

În *Indezirabilii*, Michael Dobbs reconstituie viața satului german Kippenheim și amintește de membrii comunității evreiești care au trăit acolo. Rezultă o lume fără asemănare – plină de visuri și ambiții, de prietenii și familii. Dobbs ne introduce în viața lor de zi cu zi printr-un număr impresionant de informații extrase din materiale de arhivă, fotografii și relatări orale disponibile. Pentru cele mai multe comunități, mai ales din Europa de Est, unde trăia majoritatea victimelor holocaustului, asemenea consemnări, dacă au supraviețuit, sunt mult mai fragmentate. Povestea bine documentată a satului Kippenheim, o amintire dureroasă, este istoria doar a uneia dintre cele aproximativ patru mii de comunități evreiești de pe cuprinsul Europei care au fost distruse.

Unii locuitori au reușit să parcurgă drumul din ce în ce mai restrictiv al emigrării în Statele Unite; li se cerea candidaților să

găsească un sponsor financiar american care să cumpere biletul pentru un vapor ce traversa Atlanticul și să dovedească, fără urmă de îndoială, că nu reprezentau o amenințare la adresa siguranței naționale. Evreii din Europa de Est, ale căror comunități erau ocupate de Germania nazistă în urma cuceririlor din timpul războiului, nu au avut aceeași speranță.

Oricât am studia, am scrie și am elabora memorii, nimic nu-i poate aduce înapoi pe cei uciși în holocaust, dar ne ajută să ne amintim de ei ca oameni care au trăit, și nu doar ca victime care au murit. În acest fel, începem să ne dăm seama de dimensiunea pierderilor: milioane de lumi care au dispărut, generațiile care nu s-au născut, comunitățile cu tradiție care au fost complet nimicite, familii întregi care au încetat să existe. Și, mai presus de toate, persoanele.

Lumea nu a putut să le salveze. Noi trebuie să reușim să ni le amintim. De asemenea, trebuie să reușim în încercările noastre de a face pentru victimele genocidului ceea ce nu s-a făcut pentru evreii din Europa. Precum se spune că ar fi afirmat Mark Twain: „Istoria nu se repetă, ci rimează“. Studiem istoria ca să ne ajute să ne imaginăm inimaginabilul, să apreciem puterea indivizilor și să ne reamintim să fim vigilenți. Așa cum a zis specialistul în holocaust, Peter Hayes: „Temeți-vă de începuturi“.

Noiembrie 1938

Hedy Wachenheimer mergea cu bicicleta pe Adolf Hitler Strasse, drumul spre școală. Era o dimineață extrem de rece. Casele din cărămidă, văruițe, cu etaj, ce se găseau de o parte și de alta a străzii, erau învăluite în negura de dinaintea zorilor. Luminile slabe străluceau în spatele obloanelor încă trase.

Când Hedy a ajuns la marginea satului, aproape de pancarta pe care scria **EVREII NU SUNT DORIȚI AICI**, a coborât de pe bicicletă. În fața ei urma o pantă abruptă. Neavând puterea de a pedala la deal, și-a împins bicicleta prin peisajul vast.

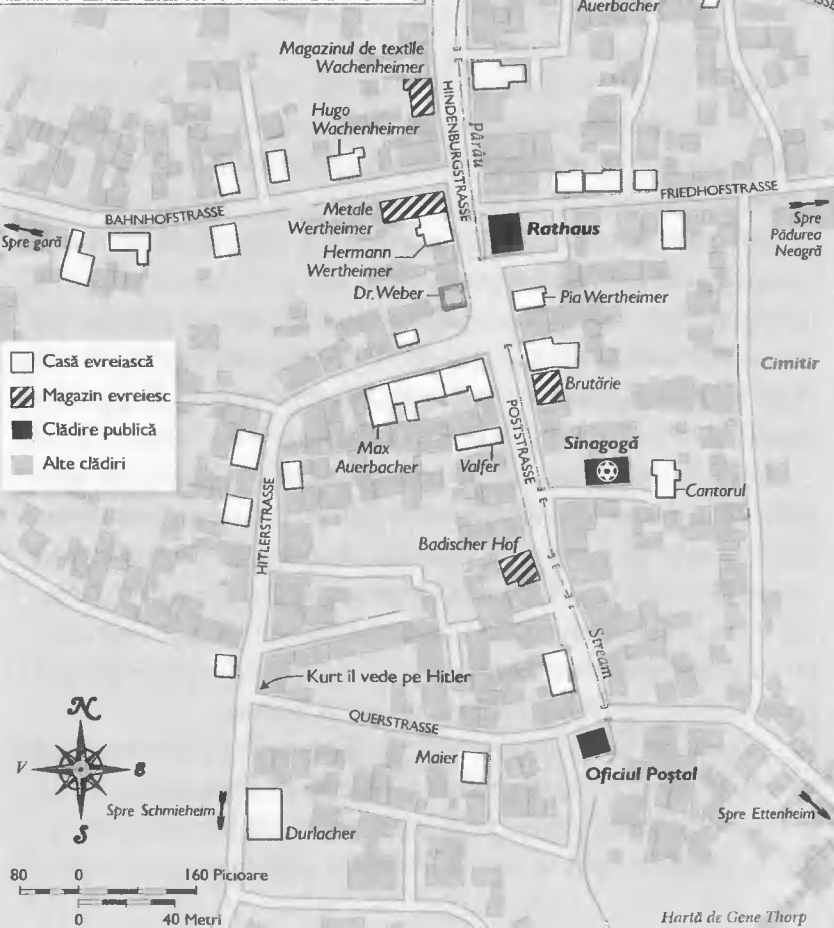
În scurt timp, soarele a început să se ridice. Deseori, în acea perioadă a anului, spre sfârșitul toamnei, o ceață deasă se întindea peste câmpurile și viile din valea Rinului Superior, împiedicând oamenii să vadă la mai mult de câțiva metri. Însă, în acea zi, pajiștile și copacii acoperiți cu chiciură scânteiau în lumina dimineții. Drumul era alunecos din cauza frunzelor căzute din plopii și mestecenii amestecați printre pinii și brazii din pădure.

Tremurând în aerul rece, Hedy se gândea la comportamentul straniu al părinților ei din seara precedentă. Păreau neobișnuit de neliniștiți și de preocupați. Tatăl ei îi spusese să se ascundă în dulapul cu haine în cazul în care ar fi trezit-o „zgomote puternice” în

Kippenheim

1938

timpul nopții. Părinții ei au refuzat să-i explice de ce erau îngrijorați. Nu le stătea în fire. Fiind singurul copil, Hedy era obișnuită să împartă bucuriile și suferințele lor.¹

Zvonurile legate de probleme păreau legate cumva de un reportaj difuzat la radio în care se vorbea despre un diplomat german de la Paris care fusese ucis de un refugiat evreu care o luase razna. Fata de paisprezece ani nu pricepea legătura dintre episod și familia Wachenheimer, care trăia la sute de kilometri distanță, în Kippenheim, un sat obscur din regiunea Baden, poziționată în sud-vestul Germaniei. În cele din urmă, Hedy și părinții ei dormiseră netulburați.

Hedy a avut nevoie de vreo patruzeci de minute ca să parcurgă drumul de cinci kilometri spre școală, jumătate mergând, jumătate pedalând. Având doar o mie opt sute de locuitori, Kippenheim nu era suficient de mare ca să aibă propriul liceu, așa că Hedy trebuia să facă naveta în apropiatul oraș Ettenheim. Drumul șerpuit de țară o purta printre colinele Pădurii Negre, îndrăgită de generații întregi de nemți pentru satele sale cu aspect perfect, pentru potecile de drumeție și pentru peisajele superbe. În dreapta ei se afla un castel, construit în vârful unui deal, ce avea o priveliște impunătoare asupra Rinului. În depărtare, de cealaltă parte a vastei câmpii a râului, munții din estul Franței formau o siluetă albastră-închis.

În secolul al XVII-lea, când evreii s-au stabilit prima dată în zonă, Mahlberg Schloss făcuse parte din sistemul defensiv al Sfântului Imperiu Roman. Fusese construit de conducătorii din Baden, cunoscuți sub titlul lor aristocrat de margraf. Margrafi se bazaseră pe bancherii evrei și pe afaceriștii înstăriți ca să le finanțeze armatele. Acei „evrei de curte” se bazau, la rândul lor, pe o rețea de negustori evrei din zonele rurale care acceptau tranzacții în termeni ceva mai favorabili decât negustorii creștini din marile orașe precum Freiburg, care erau inaccesibile pentru evrei.² Protejați de margrafi, evreii trăiau încă de atunci într-o zonă de graniță ce avea o importanță strategică.

Pe latura opusă a drumului față de castel, ascuns printre dealuri, se afla cimitirul evreiesc din Schmieheim, unde erau îngropate trei generații din familia Wachenheimer. Era o moștenire care însemna puțin pentru Hedy, care, de altfel, nici nu a știut că e evreică până la șase ani, când învățătoarea ei de la școala primară a insistat să participe la cursul de Tora. Hedy, încăpățânată, i-a spus atunci învățătoarei că nu voia să fie evreică. Dacă trebuia să aibă o religie, ar fi preferat să fie catolică sau luterană, precum ceilalți copii. Învățătoarea i-a explicat că nu avea de ales. Părinții ei, mătușile, unchii, verișorii și toate rudele îndepărtate din familia Wachenheimer erau evrei. Asta însemna că și ea era evreică.

Neliniștea ei a crescut când a trecut pe lângă cabinetul dentistului de la marginea orașului Ettenheim. Toate ferestrele casei fuseseră sparte. Violența părea inexplicabilă și întâmplătoare – nicio altă casă de pe stradă nu fusese atacată –, însă Hedy era convinsă că avea ceva de-a face cu faptul că și dentistul era evreu.

Hedy și-a parcat bicicleta în fața unei clădiri impunătoare în stilul neoclasic, pe a cărei fațadă erau înscrise GIMNAZIU și 1875. Grupuri mici de profesori și elevi erau adânciți în conversații animate. S-au uitat spre ea cu colțul ochiului, însă nu i-au vorbit. Ca de obicei, a mers în direcția clasei ei aflate la etaj, cu vedere spre curtea școlii. Era obișnuită să fie tratată ca un paria. În timpul pauzelor, stătea singură pe treptele din față, când ceilalți copii se jucau de-a prinselea în curte. Nefiind niciodată invitată să participe la jocurile lor, nu avea altceva de făcut decât să frece neliniștită coloana din gresie maroniu-roșcată până se termina pauza. Stând timp de trei ani în același loc, făcuse o mică adâncitură în piatră.

Majoritatea profesorilor se comportau corect, deși distant, față de ea. Excepția era profesorul de matematică, Hermann Herbstreith, sergent în „detașamentul de protecție” al Partidului Nazist, sau Schutzstaffel, cunoscut mai bine sub numele de SS. Lui Herbstreith îi plăcea să-i umilească pe elevii evrei. Venea în clasă cu uniforma

neagră SS, cu un revolver băgat în cizma dreaptă. Când îi puneia lui Hedy o întrebare de matematică, arăta către armă. Uneori, chiar scotea revolverul din cizmă și-l îndrepta spre Hedy, îngrozind-o pe micuța elevă. Nu conta cum răspundea Hedy la întrebare; pentru Herbstreith, rezolvările ei erau mereu greșite.

– Țsta e răspuns de evreu, mârâia el în timp ce colegii de clasă chicoteau pe înfundate. Și știm cu toții că răspunsurile evreiești nu-s bune de nimic.³

Hedy făcea față ostracizării din partea colegilor săi concentrându-se pe studii. Primea note mari la toate disciplinele, cu excepția matematicii, la care pica în mod repetat.⁴

Gimnaziul era o școală de elită, rezervată elevilor cu rezultate excelente la învățătură. După ce au ajuns la putere în 1933, naziștii au schimbat atenția de pe studiile academice pe „studiile germane”, care includeau și educația fizică, și istoria glorioasă a celui de-al Treilea Reich. Când părinții lui Hedy au încercat pentru prima dată să o înscrie la școală, în 1935, a fost respinsă pentru că nu era ariană. Însă directorul Walter Klein a făcut o excepție pentru fetița evreică pe motiv că tatăl ei luptase pentru Patria Mamă în Războiul cel Mare și chiar fusese rănit în luptă.

Cursurile au început cu punctualitate la ora opt. În această zi – joi, 10 noiembrie 1938 –, doctorul Klein, cu fața rotundă, a intrat în clasa lui Hedy o jumătate de oră mai târziu. A ținut un discurs, pe care i-l dictase mai devreme primarul, despre „mânia justificată a poporului german”, apoi a arătat cu degetul spre Hedy.

– Ieși afară, evreică murdară! a urlat el, cu fața, de obicei zâmbitoare, contorsionată de furie.⁵

Hedy nu putea înțelege cum s-a putut transforma directorul, un bărbat blând, cu început de chelie și mustață tunsă, în decurs de doar câteva secunde. Deși văzuse ferestrele sparte de la biroul dentistului evreu, îi venea greu să înțeleagă motivul pentru care doctorul Klein era furios. Cu puțin înainte părea binedispus și chiar o

lăudase pentru „capacitatea ei pentru limbi străine”.⁶ A crezut că era, cumva, vina ei. Poate căscase în oră sau nu dăduse atenție unui profesor. Se temea să le explice părinților când avea să ajungă acasă.

Neștiind cu ce greșise și cum putea să îndrepte lucrurile, Hedy l-a rugat pe director să repete. El nu doar a repetat cuvintele „*Raus mit dir, du Dreckjude!*”, ci a și apucat-o de cot și a împins-o afară pe ușă. Apoi le-a spus elevilor rămași să se alătore unei demonstrații împotriva evreilor care se organiza în fața primăriei. Câteva minute mai târziu, elevii au ieșit încolonați din clasă, strigând „evreică murdară” în momentul în care au trecut pe lângă Hedy, apoi au luat-o pe strada ce ducea spre primăria în stil baroc, Rathaus.⁷

Neștiind ce să facă, Hedy s-a furișat înapoi în clasă. S-a așezat în banca ei și a scos un manual. După câteva minute, s-a auzit un ciocănit timid la ușă. Era Hans Durlacher, tot din Kippenheim, celălalt elev evreu rămas în școală în semestrul din toamna anului 1938. Hans era cu un an mai mic decât Hedy. I-a zis că directorul țipase și la el. Era înspăimântat. Fără tragere de inimă, Hedy i-a spus că putea să rămână cu ea dacă nu o deranja de la învățat.

Hans s-a așezat la fereastra care dădea spre curte și strada Adolf Hitler, nume dat celei mai importante străzi din toate satele germane. După o oră în care a privit pe geam, i-a făcut semne disperate lui Hedy ca să vină lângă el. S-au uitat amândoi cum soldații SS mânau pe stradă cu bâte și bice zeci de prizonieri neîngrijiți, strigând la ei să meargă mai repede. Bărbații și băieții, nu cu mult mai mari decât Hedy, erau prinși în lanțuri de glezne, formând șiruri de câte patru. Din spate venea o gașcă de huligani de la fabrica locală de mobilă, înarmați cu picioare de scaune pe care le foloseau pentru a sparge ferestrele de la casele evreilor. La gât le atârnavă șiruri de cârnați furate de la un măcelar evreu.⁸

Îngroziți, elevii s-au hotărât să sune acasă pentru a afla ce se întâmpla. Au mers la un magazin din apropiere ca să găsească un telefon. Când Hedy a încercat să o sune pe mama ei, i-a răspuns o

voce necunoscută. „*Der Anschluss ist nichtmehr in Betrieb*“, a anunțat vocea. „Legătura nu mai este funcțională.“ Apoi a sunat la biroul tatălui ei și la casa mătușii din Kippenheim. Peste tot, rezultatul era același. „Legătura nu mai este funcțională.“⁹ Hans a primit același răspuns când a sunat acasă.

Ziua de școală nu se terminase, însă clădirea era pustie. Cei din gimnaziu fie luau parte la demonstrații, fie plecaseră acasă dezgustați. Hedy și Hans nu aveau ce să facă în afară de a merge și ei acasă. Când Hedy a ajuns în apartamentul lor din Bahnhofstrasse, a observat că obloanele albastre de la etajul doi erau trase. Ușa de la intrare era încuiată. Era ciudat fiindcă, de obicei, mama ei era acasă în timpul zilei și lăsa mereu obloanele deschise.

Hedy a sunat la ușă, dar nu i-a răspuns nimeni. Stând în fața apartamentului pustiu și încercând să-și stăpânească lacrimile, Hedy l-a observat pe unul dintre cei mai cunoscuți naziști din sat mergând pe stradă. În mod normal, ar fi făcut orice ca să-l evite pe acel om, recunoscut pentru ura lui față de evrei, dar era disperată să-și găsească părinții. A traversat strada și l-a întrebat pe nazist dacă știa ce se întâmplase cu mama ei.

– Nu știu unde e târfa aia afurisită, s-a răstit el. Dar dacă o găsesc, o omor.¹⁰

*

În urmă cu mai puțin de trei luni, la sfârșitul lunii august, Kippenheim avusese parte de o vizită-surpriză din partea celui al cărui nume fusese folosit la denumirea atâtor străzi germane. Adolf Hitler trecuse prin sat pentru a inspecta „Zidul Vestic“, un sistem defensiv mai cunoscut în străinătate ca „Linia Siegfried“. Vizita a fost organizată într-o grabă atât de mare încât satele de pe traseu nu au avut timp să arboreze steagurile naziste, ca de obicei. În timp ce coloana de mașini se apropia de Kippenheim, se auzeau șoapte emoționate „*Hitler kommt*“ – „Vine Hitler“. Curând, localnicii l-au zărit trecând pe führer în Mercedesul său decapotabil, îmbrăcat cu

o haină de ploaie lungă și bej. O limuzină în care se înghesuiau opt generali în uniforme completate cu medalii strălucitoare venea din spate. Hitler a primit freneticele strigăte *Sieg Heil* ale mulțimii cu un gest nepăsător, ținând brațul drept întors cu palma în sus.¹¹

După ce a vizitat fortificațiile construite în grabă de-a lungul Rinului, Hitler a folosit o lunetă uriașă ca să privească spre Franța. În autobiografia lui, *Mein Kampf*, numise Franța „dușmanul de moarte al națiunii noastre” și ceruse distrugerea ei ca un preludiu al expansiunii Germaniei spre est.¹²

„Hitler inspectează forturile naziste de la granița cu Franța; fűhrerul este la Rin pentru prima dată de la începutul războiului”, era titlul din *Washington Post* ce apărea a doua zi. „Armata germană adunată la granița cu Franța” anunța *Los Angeles Times*. „Război sau pace?” întreba *The New York Times*. „Europa așteaptă și speră.”¹³

Această spaimă de război se estompase după ce Franța și Marea Britanie acceptaseră cerințele lui Hitler legate de dezmembrarea Cehoslovaciei. Însă răgazul oferit de concilierea cu Hitler la conferința de la München, desfășurată la sfârșitul lunii septembrie, nu a durat mult. Mulțumit de situația internațională, dictatorul și-a îndreptat atenția către obsesia din plan local: războiul cu evrei.

La începutul lunii noiembrie, Hitler a ordonat expulzarea din Germania a aproximativ douăsprezece mii de evrei din Europa de Est. Deși se născuseră în Polonia, practic, toți locuiau în Germania, absolut legal, de decenii întregi. Însă au fost izgoniți peste noapte din casele lor, duși la cele mai apropiate gări și abandonați la granița cu Polonia, fără bani sau proprietăți. Chiar și după standardele naziste, operațiunea a fost neobișnuit de brutală. Consulul american de la Berlin, Raymond Geist, a descris numeroasele arestări și expulzări ca „una dintre cele mai nemiloase intervenții din timpurile moderne”.¹⁴

Relatările despre nenorocirile și sinuciderile de la granița cu Polonia au ajuns la urechile fiului de șaisprezece ani al unui deportat, Herschel Grynszpan, care trăia ilegal la Paris și spera să meargă

în Palestina. Pe 2 noiembrie, Grynszpan a primit o scrisoare de la sora lui în care descria expulzarea familiei din Germania, după o perioadă de douăzeci și șapte de ani în care trăiseră la Hanovra. „Nu ne-a spus nimeni ce se întâmplă, dar ne-am dat seama că era sfârșitul, scria Berta. Nu avem niciun ban. Ai putea să ne trimiți câțiva?”

Nevoiașul Grynszpan nu avea mulți bani de trimis. Pe 7 noiembrie, a cheltuit ultimii franci pe un pistol și a mers cu metrourul la ambasada germană. După ce i-a spus portarului că avea de livrat „un document important” pentru ambasador, a fost condus în biroul unui asistent începător, Ernst vom Rath. Când vom Rath i-a cerut să scoată documentul, el a scos pistolul și a strigat: „Ești un *boche*^{*} mizerabil și aici, în numele celor douăsprezece mii de evrei persecutați, e documentul tău”.¹⁵ Apoi a tras cinci gloanțe în diplomat, nimerindu-l în stomac și splină.

Din pricina rănilor, vom Rath a murit două zile mai târziu, pe 9 noiembrie. Uciderea lui i-a oferit lui Hitler pretextul perfect ca să dezlănțuie violența împotriva evreilor la nivel național. Presa nazistă dăduse deja vina pe întregul popor evreu pentru atacul de la Paris. Au primit denumirea colectivă de „ucigași”. Șeful propagandei, Joseph Goebbels, l-a informat pe Hitler că izbucniseră proteste antisemite în câteva orașe germane, inclusiv în Berlin. Goebbels a consemnat în jurnal reacția fűhrerului: „A decis: demonstrațiile ar trebui lăsate să continue. Poliția trebuie retrasă. Măcar de data asta, evreii ar trebui să simtă mânia poporului”.¹⁶

Potrivit mașinăriei naziste de propagandă, poporul german a erupt în noaptea de 9-10 noiembrie într-o „explozie spontană” împotriva celor trei sute douăzeci de mii de evrei rămași în Germania – din cei jumătate de milion care erau în 1933.¹⁷ De fapt, sălbăticia a fost orchestrată cu grijă. La puțin timp de la întâlnirea cu Hitler, Goebbels a ordonat birourilor regionale ale Partidului

^{*} German, mai ales soldat german (în germană în original, n.tr.)

Nazist să pună în scenă proteste „spontane”, începând cu aceeași noapte. Câteva ore mai târziu, la 1.20 a.m., pe 10 noiembrie, un oficial nazist important însărcinat cu securitatea, Reinhard Heydrich, a trimis un mesaj urgent prin telex către birourile Gestapo și secțiile de poliție din toată Germania. Mesajul includea instrucțiuni detaliate privind reacția față de demonstrații:

- *Să se ia doar măsuri care nu sunt primejdioase pentru proprietățile sau viețile germanilor. (De exemplu, sinagogile trebuie incendiate doar când nu există pericol de extindere a focului în împrejurimi.)*
- *Magazinele și apartamentele private ale evreilor pot fi distruse, dar nu jefuite.*
- *Demonstrațiile care vor avea loc nu ar trebui oprite de poliție.*
- *Pot fi arestați evrei, mai ales cei bogați, doar cât încap în închisorile existente.* ¹⁸

Atacurile asupra sinagogilor, caselor și magazinelor evreiești au început aproape imediat în orașe precum München și Stuttgart. La polul opus, a durat câteva ore până când instrucțiunile au ajuns în orașele și satele mai mici. Ordinele nu au ajuns la sediul SS și al Partidului Nazist din Lahr, aflat la opt kilometri nord de Kippenheim, decât după ora patru dimineața. Șefii poliției au ținut o ședință în grabă împreună cu oficialii naziști ca să-și împartă sarcinile. Soldații SS și poliția aveau să adune bărbații evrei. Activiștii de partid urmau să organizeze „măsuri adiționale”, care să includă atacurile asupra magazinelor și caselor evreiești. Liderul nazist din Lahr, Richard Burk, i-a instruit pe primarii locali să țină mitinguri și discursuri antisemite. I-a mobilizat și pe membrii mișcării locale Tineretul Hitlerist ca să pornească distrugerea sinagogilor.

Membrul senior SS al districtului era fostul comandant al lagărului de concentrare Heinrich Remmert, care fusese alungat în Lahr pentru incompetență. Superiorii îl considerau un bărbat cu o

intelență foarte limitată, care înțelegea cu dificultate și „cele mai simple concepte“. Era echivalentul SS al unui locotenent-colonel, însă, potrivit dosarului său, ar fi fost mai potrivit pentru postul de *Sturmführer* – cel mai mic grad – într-o „zonă rurală izolată“. ¹⁹ Însărcinat cu arestarea tuturor bărbaților evrei din districtul său, pentru a-i trimite în lagărele de concentrare, Remmert a profitat de ocazie ca să-i impresioneze pe cei care aveau îndoieli asupra zelului său ideologic.

În dimineața zilei de 10 noiembrie, la scurt timp după ce Hedy a plecat de la școală, evreii credincioși din Kippenheim s-au adunat în fața sinagogii în stil maur din Poststrasse pentru întâlnirea de joi dimineața. Numărul lor scăzuse din pricina bolilor, a morții și a emigrării, atât în străinătate, cât și în orașele germane unde puteau fi anonimi. Însă încă reușeau să adune cvorumul necesar de zece adulți ca să spună rugăciunile Kadiș pentru cei dragi.

Printre cei prezenți se afla și distribuitorul de tutun și trabucuri Max Valfer, care trăia cu familia lui mare și gălăgioasă peste stradă, vânzătorul de produse textile Siegfried Maier și cel de vite, Marx Auerbacher, cunoscut pentru poveștile lui deocheate. Câțiva din familiile evreiești fruntașe ale satului – Wertheimer, Auerbacher și Weil – alcătuiau restul congregației. Cum nu erau destui evrei în Kippenheim pentru ca sinagoga să aibă propriul rabin, slujbele erau ținute de cantorul Gottfried Schwab. ²⁰

Înainte de a intra în sinagogă, credincioșii așteptau sosirea celui mai important membru al comunității evreiești din Kippenheim. Fiind cel mai bogat om din sat, Hermann Wertheimer era respectat și detestat de evrei și creștini deopotrivă. Unii localnici îi spuneau sarcastic „Marele Mogul“ datorită imperiului său în afaceri. ²¹ Compania sa care producea echipamente din metal era una dintre cele mai de succes din regiune, aducând un profit anual de aproximativ un milion de mărci. Hermann avea douăzeci de angajați, inclusiv patru

comis-voiajori, fiecare beneficiind de o mașină de la firmă.²² Își asuma foarte conștiincios îndatoririle de șef administrativ al comunității evreiești, numit parnas, sau de lider ales al congregației din Kippenheim. Era ceva neobișnuit pentru el să întârzie la o slujbă.

Chiar în momentul în care evreii se întrebau ce să facă, Ilse, fiica de nouăsprezece ani a lui Hermann, a sosit pe bicicletă. Agitată și cu răsuflarea tăiată, a relatat evenimentele din timpul nopții. Tatăl ei fusese trezit de Gestapo după miezul nopții și condus la sinagogă, unde i s-a ordonat să deschidă seiful în care erau depozitate lucruri de valoare și obiectele sacre. I s-a permis să se ducă înapoi la culcare, dar numai pentru câteva ore. La 5.30 dimineața, s-au auzit alte bătăi puternice în ușă. Oficialul de la Gestapo l-a informat că era arestat. A fost dus în halat la Rathaus, o clădire veche de patru sute de ani, cu ferestre mari și acoperișul înalt cu frontoane, aproape vizavi de casa lui. Familia nu a primit nicio explicație pentru arestarea subită.²³

Alarmați de aceste întâmplări, bărbații au decis să anuleze întâlnirea de rugăciune și să se întoarcă acasă. Când au plecat de la sinagogă, au fost interceptați de oficialii municipali. Au fost duși pe Poststrasse la Rathaus, unde au fost reținuți în camera consiliului sătesc. Unica încăpere a închisorii din Rathaus era ocupată de Hermann Wertheimer.

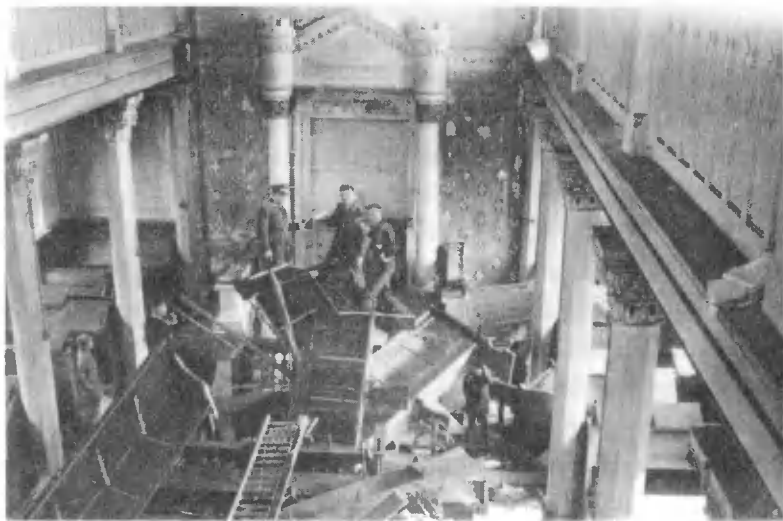
Curând după arestarea acestor evrei, în Kippenheim au sosit câteva camioane cu membri ai Tineretului Hitlerist din Lahr. Li s-au alăturat activiștii naziști locali, inclusiv șeful poștei, Camill Link, care avea un istoric îndelungat cu privire la hărțuirea evreilor. Link deschidea în mod regulat scrisorile locuitorilor evrei și îi analiza când veneau la Oficiul Poștal să-și ridice corespondența. Odată, l-a întâmpinat pe un bărbat mărunț și blajin care voia să cumpere timbre cu o palmă peste față și o înjurătură: „Cum îndrăznești să intri aici, ticălos evreu!”²⁴ Bătăușii naziști mășăluiau în sus și-n jos pe Poststrasse, căutând casele și magazinele evreiești. Femeile și copiii speriați se ascundeau în spatele magazinului cu

trabucuri Valfer și al celui cu haine Auerbacher, ferindu-se de pietrele ce zburau prin vitrinele de la stradă.

Un detașament cu membri ai Tineretului Hitlerist, îmbrăcați în haine de luptă și înarmați cu topoare fixate în capătul unor prăjini, a intrat în sinagogă. Au urcat în balconul unde stăteau de obicei fetele și femeile. După ce au făcut o gaură în balustrada din lemn, au aruncat stranele și lambriurile din lemn prin spărtură, ridicând o movilă din mobilă spartă în sala de jos. Au folosit o scară de pompieri ca să spargă candelabrele, împrăștiind cioburi din sticlă peste tot.

Tinerii fanatici naziști ar fi vrut să incendieze clădirea, însă vecinii creștini s-au împotrivit, din cauza riscului la care s-ar fi expus „proprietățile germane” alăturate.²⁵ Aceștia s-au mulțumit, în schimb, să scoată din clădire sulurile sfintei Tora, învelite în frumoasa țesătură brodată, și le-au împrăștiat pe podea. Au aruncat unele suluri în pâraul care curgea prin sat, împreună cu mormane de cărți religioase.

Sinagoga din Kippenheim, noiembrie 1938.

Băieții care adună fragmente de cristal pot fi văzuți în stânga fotografiei.

După ce au distrus interiorul sinagogii, doi dintre Tineri Hitleriști s-au fotografiat cu topoarele pe umeri și împreună cu un ofițer SS ca să sărbătorească. Pe fețele lor se vedeau niște zâmbete largi. Atrăși de zarvă, copiii s-au furișat printre dărâmături, căutând bucăți din cristal pe care să le ia ca suvenir. Liderul local al Partidului Nazist a ajuns la Kippenheim în aceeași zi, mai târziu, ca să inspecteze daunele. Nemulțumit de distrugerea parțială a sinagogii, Burk a ordonat zidarului local să dea jos de pe acoperiș tablele cu cele Zece Porunci. Când tablele de piatră s-au lovit de pavaj, s-au spart în bucăți.²⁶

Deși evreii din Kippenheim nu știau ce se întâmpla în sinagogă, auzeau zgomotele provocate de distrugeri. Strigătele și fluierăturile Tinerilor Hitleriști ajungeau clar până la urechile lui Kurt Maier, copilul de opt ani aflat la colțul străzii Querstrasse. Câteva minute mai târziu, o mulțime de oameni furioși a apărut în fața casei Maier. Au început să arunce cu pietre în ferestrele clădirii cu etaj. Printre scandalagii se afla și un adolescent pe nume Wewe, care suferea de o boală mintală și care până atunci nu arătase că i-ar fi detestat pe evrei. În mod evident, nu înțelegea ce se întâmpla, dar era întăritat de restul mulțimii.

În perioada tensionată dinaintea acelei dimineți îngrozitoare, Kurt îi făcuse pe îngrijorării lui părinți să zâmbească, imitându-l foarte abil pe Adolf Hitler. Mima perfect cadențele stridente din vocea dictatorului, plimbându-se înainte și-n apoi prin living, întinzându-și părul de sub nas și cel de pe frunte cu un pieptăn.²⁷ Însă momentul în care puteai să râzi de Hitler în intimitatea familiei dispăruse într-o clipă.

Experiențele anterioare ale lui Kurt cu antisemitismul se limitaseră în mare parte la confruntările urâte pe care le avusese cu fiul șefului de poștă. Bruta încercase odată să treacă peste Kurt cu bicicleta, după care l-a plesnit peste față. Dar în acel moment era mult mai înspăimântător. În timp ce gloata arunca în ferestre cu pietre,

mama lui l-a tras spre podea, unde s-au ascuns sub o cadă răsturnată. Au rămas împreună sub acoperișul protector din metal, ascultând sunetul sticlei ce se spărgea. Habar nu aveau ce se întâmplase cu tatăl lui Kurt, care nu se întorsese de la sinagogă, sau cu fratele lui, care era încă la școală.

Între timp, la Rathaus din Kippenheim soseau grupuri izolate de evrei din satele învecinate, precum Ettenheim și Schmieheim. Și ei au fost reținuți în încăperea consiliului, din care erau obligați să asculte tachinările batjocoritoare ale mulțimilor de afară. Cei din SS le confiscaseră curelele, cravatele și cărțile de rugăciune.

Câțiva ghinionişti au primit un tratament deosebit de aspru. Un ucenic de brutar din Schmieheim, Siegbert Bloch, și tatăl lui evitaseră primul val de arestări mulțumită unui vecin creștin care i-a protejat. Din nefericire, numele lor erau trecute pe o listă alcătuită dinainte. Când nu s-au regăsit între cei aflați în Rathaus din Kippenheim, un soldat cu cămașă brună a fost trimis să-i găsească. Soldatul le-a ordonat amândurora să urce în atașul motocicletei, însă a refuzat să-l lase pe tânărul de optsprezece ani, Siegbert, să stea în poala tatălui său. În schimb, l-a apucat de păr, trăgându-l violent dintr-o parte în alta, în timp ce șerpuiau pe aleile de țară. Când au ajuns la sinagogă, soldatul i-a spus lui Siegbert să coboare și să meargă, deși își rupsese piciorul cu puțin timp înainte și nu reușea decât să șchiopăteze.

Tinerii hitleriști care distruseseră sinagoga l-au înfășurat pe Siegfried în fragmente de suluri din Tora. I-au umplut șapca cu bălegar de vite și l-au mânat spre Rathaus. Soldatul SS a încercat atunci să-l lovească în spatele piciorului cu atașul, dar a fost oprit de o voce aspră de la o fereastră de peste stradă.

– Lasă-l pe omul acela în pace! E pacientul meu. A suferit destul.²⁸

Vocea era a doctorului din sat, Bernhard Weber, care era îmbrăcat în cunoscuta uniformă neagră. Ca ofițer SS în rezervă, Weber era superiorul scandalagiului îmbrăcat cu cămașă brună din forța rivală

Sturmabteilung sau SA.²⁹ Deși era membru al Partidului Nazist de multă vreme, Weber continuase să-și trateze pacienții evrei. Trăia vizavi de Rathaus, aproape de familia Wertheimer. Erau încă în relații bune. Când înțelese că oamenii care jefuiau magazinul Wertheimer aveau să spargă și casa familiei, doctorul strigase la ei ca să înceteze.

În casă, Ilse Wertheimer se ascundea după perdele împreună cu mama ei, după ce se întorsese de la sinagogă, unde dăduse alarma în privința arestării tatălui ei. Ascultând ploaia de pietre ce lovea ferestrele, se întreba cât timp avea să mai dureze până ce jefuitorii urmau „să dărâme ușa și să ne omoare”.³⁰ Ca prin farmec, gloata s-a dat înapoi.

După întâlnirea amenințătoare cu săteanul nazist din fața casei ei, Hedy a fugit la unchiul și mătușa ei. Trăiau după colț, lângă magazinul de textile al familiei. Pe drum, a trecut de magazinul de produse metalice al familiei Wertheimer. Prădătorii folosiseră elemente din fier forjat și mașinăriile din fața lui ca să spargă vitrinele din sticlă. În acel moment se foloseau de echipamentele din interior. Atmosfera era veselă și oamenii râdeau – încă un lucru pe care Hedy nu-l înțelegea. Lumea amenințătoare, deși relativ pașnică, cu care se obișnuise se întorsese brusc cu fundul în sus.

Hedy a găsit-o pe mama ei acasă la mătușa Käthe pe Hindenburgstrasse. Liniștită că fiica ei era în siguranță, Bella Wachenheimer a descris evenimentele tumultuoase din dimineața aceea așa cum le trăise. Naziștii locali veniseră la apartamentul lor din Bahnhofstrasse după zece minute de la plecarea lui Hedy spre școală. Tatăl lui Hedy, Hugo, era încă acasă, în pijama. Spre deosebire de ceilalți evrei, el mergea la sinagogă doar în zilele Marilor Sărbători. Naziștii i-au spus lui Hugo că era arestat. Nu l-au lăsat să-și ia haina, deși era o zi foarte friguroasă.

– Găsește-o pe Hedy și rămâneți împreună! au fost ultimele cuvinte ale lui Hugo în timp ce era gonit pe stradă.³¹

Câțiva naziști au rămas în apartament ca să spargă ferestrele și să distrugă mobila din sufragerie, care includea o masă cu scaune făcute din lemn de alun, importate din Rusia. După ce au plecat, Bella a închis obloanele pentru a proteja cât mai bine apartamentul de aerul iernii. Uitând că era îmbrăcată doar în cămașă de noapte, a fugit acasă la cumnata ei.

Când Hedy a ajuns, Bella și Käthe priveau de la o fereastră de la etaj. Înceau să-și dea seama ce se întâmpla la Rathaus, ce se găsea la o stradă și jumătate distanță; poate chiar să-și zărească soții. Bella avea o înfățișare grotescă. Purta hainele lui Käthe, dar nu-i veneau bine, fiindcă Bella era mai înaltă și mai slabă decât cumnata ei.

Hedy s-a alăturat celor două femei mai vârstnice și a privit pe fereastră. În cele din urmă, după vreo oră, i-au văzut pe bărbați ieșind din Rathaus, escortați de soldați SS. Era o priveliște deplorabilă. Huliganii naziști îi umileau pe evrei în toate felurile posibile. Unii erau înfășurați în sulurile Tora, smulse din sinagogă. Alții fuseseră udați cu apă. Câțiva purtau pălării umplute cu bălegar care li se scurgea pe față. În grup erau aproximativ șaiszeci sau șaptezeci de bărbați, nu doar din Kippenheim, ci și din comunitățile evreiești din jur, inclusiv Ettenheim și Schmieheim. Satul Kippenheim fusese folosit ca loc de adunare a bărbaților evrei din toată zona.

Evreii au fost împărțiți în două grupuri. Câțiva, mai vârstnici sau invalizi, au fost urcați într-un camion și duși la Lahr, capitala districtului, aflat la opt kilometri distanță. Soldații SS, ținând în mâini bice, îi mâneau pe stradă pe restul „evreilor sănătoși” ca pe vite, chiar pe sub fereastra mătușii Käthe. Când Hugo a trecut prin fața casei, încă în pijama, Bella a împins-o ușor pe Hedy spre fereastră. Voia ca el să știe că fiica lui era în siguranță.

– Hedy e cu noi! a strigat ea. Suntem împreună.³²

Deprimanta procesiune a înaintat pe stradă și a dispărut după colț, pe lângă biserică. În fața școlii primare a satului, trebuiau să

treacă printr-un baraj de elevi care fuseseră aduși să le strige insulte evreilor și să-i scuipe.

După ce i-a urmărit pe tatăl ei și pe ceilalți bărbați până ce au dispărut din câmpul vizual, Hedy s-a întors împreună cu mama și cu mătușa ei în sufragerie. Deodată, s-a auzit o bătaie puternică în ușă și strigăte care le cereau să deschidă. Bella trecuse deja printr-o experiență în care huliganii naziști îi invadaseră apartamentul aflat după colț. Îngrozite de o nouă înfruntare, femeile s-au retras în pod. Au găsit un șifonier vechi pe care l-au întors pentru ca ușa să fie îndreptată spre peretele înalt al mansardei. Apoi, una câte una, s-au furișat înăuntru, rămânând cât mai tăcute cu putință.

Bătăile și strigătele au continuat câteva minute, oprindu-se la fel de brusc pe cât începuseră. Nu aveau de unde să știe că demonstrațiile „spontane” împotriva evreilor fuseseră oprite oficial la prânz. Tot ce știau era că bărbații lor fuseseră luați și că ele puteau fi în pericol de moarte. Au rămas multă vreme în șifonier, înghesuie una în alta pentru căldură și susținere. Hedy refuza să o scape din ochi pe mama ei. Repeta iar și iar, la nesfârșit, „Vreau să scap de aici”.³³

Nu se referea la „a scăpa din șifonier” sau „a scăpa din Kippenheim”. Se referea la „a scăpa din Germania”. Zecile de mii de evrei care se înghesuiau în dulapuri prin poduri și pivnițe, ascunzându-se sub paturi și căzi de baie, din satele și orașele celui de-al Treilea Reich, avuseseră exact același gând. Orice îndoială în legătură cu ce trebuiau să facă s-a spulberat într-o clipă. Rămânea o singură speranță: emigrarea.

Cozile pentru viză

Consulatul General al Statelor Unite din Stuttgart avea sediul într-o clădire cu șase niveluri, în stil Art Nouveau, de pe Königstrasse, principala arteră cu magazine din oraș. Având în vârf statui neoclasiche care priveau de sus către șirurile doritorilor de azil, clădirea exprima romantismul încrezător resimțit de mulți europeni și americani în pragul Primului Război Mondial, înainte ca visurile să se transforme în disperare în tranșeele de la Ypres și Verdun. Fațada elegantă, perfect simetrică, reflecta ideea că serviciul consular american, o țară puternică și generoasă, reprezenta un apărător al legilor emigrației. Steagul american care flutura deasupra balconului frumos împodobit de la etajului doi contrasta cu flamurile și svasticile de pe clădirile din jur.

În fiecare zi, aproximativ o sută de presupuși emigranți în Statele Unite și familiile lor erau chemați la consulat pentru interviurile îndelung așteptate care să le hotărască soarta. Veneau din toate zonele din vestul și sudul Germaniei, de la Münster până la München. Consulatul din Stuttgart deservea peste o jumătate din țară, fiind, alături de Napoli și Montreal, unul dintre cele mai aglomerate servicii din lume care emiteau vize. Pe lângă cei care aveau programare, sute de oameni stăteau la altă coadă, sperând să

primească răspuns la întrebări în legătură cu legea americană privind emigrarea sau căutând, pur și simplu, protecție față de torționarii naziști. La ambele cozi se aflau „bebeluși, copii mici, bătrâni“, dintre care mulți așteptau de la prima oră a dimineții.¹

Până la producerea evenimentelor care aveau să fie cunoscute drept Noaptea de Cristal sau „Noaptea sticlei sparte“, orice aparență de organizare eficientă dispăruse. Oficialii epuizați ai consulatului erau copleșiți de oamenii disperați. Pe cei mai mulți nu puteau să-i ajute. Secția pentru vize consta în câteva încăperi aflate la etajul trei ce puteau primi patruzeci de candidați pe zi. Pe măsură ce criza refugiaților se agrava, direct proporțional cu persecutarea evreilor germani de către naziști, mai mulți consuli generali ceruseră Washingtonului un spațiu mai mare și mai multă mână de lucru. Departamentul de Stat permisesese consulatului să angajeze mai mulți funcționari pentru un spațiu mai mare. O creștere a cererilor de emigrare de la mijlocul anului 1938, ca reacție la intensificarea campaniei antisemite, crease un amplu decalaj birocratic. Corespondența rămasă fără răspuns se acumula în teancuri masive în jurul biroului. Un inspector de la Serviciile Externe a comentat haosul, la scurt timp după Noaptea de Cristal:

Prima mea observație legată de consulat a vizat cei două sute de candidați la viză înghesuți într-o singură sală de recepție și cei treizeci și doi de ofițeri și angajați îndesați în opt cămăruțe. În asemenea împrejurări, condițiile de lucru erau aproape intolerabile. Față în față, spate în spate, umăr la umăr, angajații erau îngrămădiți la birouri ce păreau să fi fost așezate la întâmplare în fiecare spațiu disponibil. În acest „talmeș-balmeș“, funcționarii se strecurau sau se împingeau, dându-și seama de imposibilitatea de a trece mai departe, stăteau pe loc și strigau spre angajații la care nu puteau ajunge. Pe birouri, pe scaune, chiar și pe pervazurile ferestrelor, erau stivuite documente de tot felul.²

De obicei, coada din fața secției pentru vize începea la etajul trei, cobora pe scara jugendstil, ieșea în stradă și ajungea până după colț. Însă ziua de joi, 10 noiembrie 1938, nu a fost o zi obișnuită. Ridicarea peste noapte a evreilor îi împiedicase pe majoritatea candidaților la viză să-și respecte programările. În timp ce bărbații erau mânați spre lagărele de concentrare, femeile și copiii se ascundeau în case. Consulatul și strada de afară erau, practic, pustii.

Unul dintre puținii candidați la viză care a reușit să ajungă la Stuttgart joi dimineață era Erich Sonnemann, din Mannheim, în vârstă de douăzeci și șapte de ani. Concediat din postul de ucenic la farmacie, Erich aplicase pentru viza de imigrare în SUA în 1937. O rudă bogată din Nashville, Tennessee, acceptase să-i fie sponsor după ce fusese contactată din senin de mama lui. Ruda uitată de multă vreme, dar care acum avea o importanță crucială a semnat un document considerat a fi affidavit, prin care se garanta faptul că Erich nu urma să cadă „în grija statului” dacă era lăsat să meargă în Statele Unite. Găsirea unui sponsor acceptabil era esențială pentru perspectiva de emigrare a evreilor germani cărora edictul nazist le interzicea să-și ia economiile cu ei în America.

Lui Erich îi luase peste un an să adune toate formularele necesare și să le depună la consulatul american. A trecut și printr-o examinare medicală care să certifice că nu aparținea unei categorii de străini „care vor fi excluși din Statele Unite” în baza Legii Emigrării din 1917. Pe lângă prostituatele, poligamii, anarhiștii și cei care complotau „să răstoarne prin forță sau violență Guvernul Statelor Unite”, lista lungă cu străinii interziși îi includea pe „imbecili”, „epileptici”, „cerșetorii de profesie”, „persoanele bolnave de orice formă de tuberculoză” și alții considerați inapți „să-și câștige pâinea”.³

Cu puțin timp înainte de Noaptea de Cristal, familia Sonnemann se mutase în alt apartament. Noua lor adresă nu era încă declarată la poliție: asta le-a permis să evite năvodul întins de Gestapo. Erich a petrecut noaptea cu părinții săi în pod, așteptând o bătaie în ușă

care nu a venit niciodată. În dimineața aceea, a mers la gara din Mannheim pe un drum care-l ducea pe lângă sinagoga ce încă fumega. S-a oprit să salveze Tora dintre ruine, ascunzând-o într-un loc sigur. Apoi a luat trenul local spre Stuttgart, știind că soldații SS verificau mereu trenurile rapide.

Ajungând la Stuttgart după ce a parcurs peste o sută zece kilometri cu trenul, Erich a mers pe jos pe cele cinci străzi de la gara principală până la consulatul aflat pe Königstrasse, la numărul 19A. A trecut pe lângă două Cămăși Brune, a urcat scara din spatele clădirii, ajungând în sala de așteptare aproape goală de la etajul trei. Aici, a răsuflat ușurat, bucuros că norocul îi zâmbea, în sfârșit.

Erich a petrecut următoarele două ore fiind trimis de la un birou la altul. Toate documentele lui păreau să fie în ordine. Când stabileau acordarea unei vize de emigrare, oficialii consulatului erau foarte atenți la credibilitatea sponsorului. Erau șanse să refuze dacă bănuiau că relația dintre sponsor și posibilul emigrant nu era bine întemeiată. Dacă un sponsor semna affidavit pentru prea mulți potențiali emigranți, putea fi încă un motiv de refuz, mai ales la Stuttgart, unde consulul avea reputația de a fi „un constructivist strict care respecta procedura vizelor”.⁴

În acel caz, consulul nu a avut o problemă cu ruda îndepărtată a lui Erich din Tennessee. În schimb, i-a arătat raportul oferit de medicul examinator. O radiografie arăta că avea o hernie în partea stângă. Candidatul la viză era desemnat „cu deficiență fizică”.

– Îmi pare rău, dar nu te pot lăsa să mergi în America în această stare.⁵

Consulul i-a spus lui Erich să facă o operație pentru a înlătura hernia, și să se întoarcă peste șapte săptămâni. Oricâte rugăminți i s-ar fi adus, nu avea să se răzgândească. Însă consulul i-a permis candidatului înspăimântat să iasă pe ușa din spate ca să scape de atenția agenților Gestapo.

Consulatul general a fost închis a doua zi, vineri, pe 11 noiembrie, în memoria veteranilor care muriseră în Primul Război Mondial. Războiul cel Mare, cum era cunoscut atunci, se sfârșise „în al unsprezecelea ceas, în a unsprezecea zi a celei de-a unsprezecea luni” din 1918. Ziua Armistițiului era sărbătoare națională în Statele Unite, Franța și Marea Britanie, dar nu și în Germania nazistă, unde era o reamintire a unei înfrângeri rușinoase.

Când consulatul s-a redeschis sâmbătă dimineața, strada era plină cu mii de candidați dornici de a obține viza. Abia se deschiseră porțile din fier forjat de la intrare și „o masă de oameni agitați și panicați” au năvălit în clădirea cu șase etaje.⁶ „Evrei din toate părțile Germaniei s-au îmbulzit în birou până a ajuns arhiplin”, a raportat consulul general Samuel Honaker. „Femei de peste șaiszeci de ani se rugau în numele soților încarcerați în locuri necunoscute. Mamele americane ale fiilor nemți invocau simpatia consulatului. Tații evrei și mamele cu copii în brațe se temeau să se întoarcă în casele lor.” Toți cei din mulțime păreau să aibă o rudă în America. Toți voiau să obțină viza imediat sau măcar un document care să arate Gestapoului că intenționau să plece din Germania cu prima ocazie.

De la biroul său de la etajul doi, aflat chiar sub secția pentru vize, consulul general Honaker descria scena înduioșătoare într-o depeșă către ambasadorul american de la Berlin. „Domnule, am onoarea să raportez, a început el în stilul formal cerut de către Serviciile Externe, că evreii din sud-vestul Germaniei au suferit vicisitudini în ultimele trei zile care par ireale unui om care trăiește într-o țară civilizată în secolul al XX-lea dacă nu ar fi fost martor la asemenea experiențe îngrozitoare.” A continuat descriind „groaza arestărilor de la miezul nopții, a plecărilor grăbite ale oamenilor pe jumătate îmbrăcați din casele lor însoțiți de polițiști, a vaietelor femeilor și copiilor rămași în urmă, a încarcerării în celule aglomerate”.⁷

La fel ca alți observatori străini, Honaker nu se îndoia de faptul că violența antisemită era plănuită și regizată de la centru. Personalul

său observase un Mercedes nou plin cu „înalți oficiali ai SS“ rulând cu viteză redusă prin centrul orașului în timp ce magazinele evreiești erau sparte și jefuite. „Acești bărbați inspectau ceea ce se întâmpla și se pare că, după ce și-au arătat aprobarea, au plecat cu pompă în timp ce distrugerile continuau.“⁸ Honaker a raportat că era „ușor să-i recunoști... pe membrii instruiți și disciplinați din SA sau SS“ îmbrăcați în haine civile prin mulțimea de răsculați. Potrivit consulului general, majoritatea nemților de rând „dezaprobă cu convingere aceste demonstrații violente împotriva evreilor. Mulți oameni, de fapt, pleacă fruntea rușinați“. Honaker estima că „probabil douăzeci la sută din populație“ era de acord cu „aplicarea acestor măsuri radicale“.

Veteran de douăzeci și cinci de ani al Serviciilor Externe, Samuel Honaker sosise în Germania în iunie 1934, chiar în momentul în care Hitler își consolida regimul totalitar prin Noaptea Cuțitelor Lungi. Vărsarea nemiloasă de sânge îi avea ca țintă pe potențialii rivali ai naziștilor, precum liderul soldaților SS Ernst Röhm, care a fost împușcat după ce a refuzat varianta de a se sinucide. Totul a fost însoțit de epurarea oficialilor considerați nesiguri din punct de vedere politic, inclusiv politicienii conservatori care-l ajutaseră pe Hitler să ajungă la putere. Cele mai mari partide din opoziție, Social Democrații și Comuniștii, fuseseră scoase în afara legii. Forțele armate juraseră credință lui Hitler. Nu mai era nimeni care să poată sau să vrea să i se opună fűhrerului.

Când Honaker și-a preluat îndatoririle la Stuttgart, valul emigranților spre Statele Unite era ușor de gestionat. Consulatul acorda între două sute și două sute cincizeci de vize pe lună, doar jumătate fiind destinate „membrilor rasei ebraice“.⁹ Mulți evrei germani considerau că guvernul lui Hitler era un fenomen temporar care avea să se prăbușească odată ce compatrioții lor urmau să-și vină în fire. Însă Hitler nu a plecat. Cererea pentru vize a devenit o puternică rumoare. La mijlocul anului 1938, consulatul din Stuttgart aproba

peste o mie cinci sute de vize de imigrare pe lună, nouăzeci la sută din ele pentru evrei.¹⁰

Un număr mai mare de doritori erau alungați. În 1938, din cei douăzeci și trei de mii de oameni care au aplicat pentru viză la Stuttgart în cele douăsprezece luni anterioare lui iunie, peste paisprezece mii nu au primit o programare formală la consulat pentru că documentația era „nesatisfăcătoare”. Alți o mie două sute au fost respinși în etapa interviului, fie din motive medicale, fie pentru că era ceva în neregulă cu garantul lor. Cu alte cuvinte, procentul total al refuzurilor era cu mult peste șaizeci la sută.¹¹

Deși Honaker era laudat pentru rapoartele sale politice, ce includeau câteva depeșe cu privire la persecutarea evreilor de către naști, în general era considerat un administrator slab. Nu manifesta prea mult interes pentru detaliile muncii la consulat. Inspectorii de la Departamentul de Stat îl descriau ca pe un ofițer nesociabil și cu toane, predispus la „simpatii și antipatii personale”. Se plângea că promovările erau rare și numirile în posturi, indezirabile. În tinerețe, fusese un fundaș renumit al echipei de fotbal american al Universității Virginia, însă sănătatea i s-a deteriorat brusc. „Nu lasă impresia că ar fi într-un totu sănătos – nici fizic, nici mental”, raporta un superior. Un altul a observat semnele unui început de complex de persecuție, descriindu-l pe fostul atlet mărunțel ca pe „caz psihologic” care „proiectează o umbră peste tot și toți cei aflați în apropierea lui”.¹²

Mandatul de consul general la Stuttgart a lui Honaker fusese plin de controverse. Grupurile de evrei conduse de bancherul Felix Warburg se plânseseră de cozile la care trebuiau să aștepte mult timp și de oficialii ostili. Unii acuzau că o decizie medicală nefavorabilă putea fi anulată dacă se plătea o sumă mare de bani, în jur de cinci mii de dolari. O anchetă din ianuarie 1937 condusă de inspectorul de la Departamentul de Stat a demonstrat că la consulatul din Stuttgart se respingeau candidații pentru vize pe motiv de

tuberculoză de aproape zece ori mai des decât la consulatele din Berlin și Hamburg. Inspectorul a admis că medicul examinator ar fi putut fi „puțin prea zelos“ cu numeroasele diagnostice de tuberculoză. Cu toate acestea, a atribuit cea mai mare vină a discrepanței unei epidemii de gripă și bronșită din regiunea Stuttgart, „boli care, din câte mi se spune, prezintă deseori simptome asemănătoare cu cele ale tuberculozei“.¹³

Honaker, consulii și viceconsulii săi fuseseră oficial exonerati – deocamdată.

Pentru mulțimea solicitanților de azil înșiruiți pe trotuar, consulul american era reprezentatul unui potent stat îndepărtat. El opera în baza unor legi misterioase care erau dificil de înțeles pentru oamenii de rând. Precum niște paznicii la porțile Americii, consulii erau îndrumați de un volum roșu și gros ce conținea „Codul Legilor din Statele Unite ale Americii“. Utila carte conținea o lungă secțiune intitulată „Străini și Naționalități“, care se împărțea în capitole despre emigrare și vize, pe care orice consul le putea repeta aproape pe de rost.

„Mi-am frământat creierii căutând o modalitate prin care să-l fac pe consul să înțeleagă“, cugeta scriitoarea evreică de origine germană Anna Seghers în romanul ei *Transit*, o relatare clasică a experienței de coșmar a refugiaților. „Nu-mi venea nimic folositor în minte în afară de realizarea că nu mă mai confruntasem niciodată cu un oficial atât de incoruptibil. În felul său, era doar un om. Își îndeplinea îndatoririle dificile așa cum ar fi făcut pe timpuri un oficial roman, în același loc, ascultând cererile sumbre și, pentru el, ridicole ale emisarii din triburile străine.“

Întrebările din interviuri ce păreau pertinente pentru consulii hotărâți să acționeze „ca la carte“ le sunau arbitrare, chiar nebunești, solicitanților de azil. Pentru a le testa facultățile mentale, consulul din Stuttgart îi copleșea pe candidații la viză cu întrebări precum

„Care e diferența dintre un cal și un taur?“ În săptămânile de după Noaptea de Cristal, un tânăr din Mannheim a fost declarat „deficient mintal“ pentru că nu a reușit să estimeze înălțimea ușii și să explice diverse indicatoare rutiere în timpul unei examinări de două ore.¹⁴

Legea emigrării din 1924, dată de un Congres format din două partide ce au făcut un compromis în timpul valului de naționalism xenofob de după Primul Război Mondial, a stabilit cote rigide pentru fiecare țară în privința emigranților. În aparență, aceste limite erau menite să reflecte „originile naționale“ ale Statelor Unite, însă procesul prin care se obțineau era „mai aproape de misticism decât de știință socială“, după cum spunea un viitor istoric al emigrării.¹⁵ Selecția finală era mai degrabă o reflectare a alcătuirii clasei conducătoare din America, marcată de o prejudecată puternică față de protestanții anglo-saxoni albi, diferită de cea arătată de America la începutul secolului al XX-lea.

Populații vaste – inclusiv chinezii, japonezii și majoritatea celor din sudul Asiei – erau considerate „ineligibile“ pentru cetățenie americană din punct de vedere al rasei și, prin urmare, erau inadmisibile pentru a emigra. Descendenții „emigranților sclavi“ și ai „aborigenilor americani“ erau, de asemenea, excluși, deși națiuni africane independente, precum Etiopia și Liberia, primeau fiecare o cotă de o sută de locuri. Protectoratele internaționale precum Palestina și Irak primeau, de asemenea, cote simbolice ce erau rezervate, în mare parte, coloniștilor europeni. Peste trei sferturi din cele aproximativ o sută cincizeci de mii de locuri erau atribuite „țărilor nordice“ și din vestul Europei, considerându-se că acestea contribuiseră la populația colonizatoare originală din America.¹⁶ (Emisfera Vestică a fost exclusă din sistemul de cote datorită nevoii de mână de lucru ieftină în agricultură.)

Cea mai generoasă alocare a fost pentru Marea Britanie, care a avut voie să trimită 65 721 de emigranți pe an în Statele Unite conform revizuirii regulilor emise în 1929. Urma Germania, care avea o

cotă de 25 957 de emigranți. După ce Hitler a anexat Austria în martie 1938, numărul a crescut la 27 370. Națiunile din sudul și estul Europei, inclusiv Polonia și Rusia, o duceau mult mai prost. Un fost șef al serviciului de recensământ se plângea că aceste țări erau locuite în mare parte de „oameni înfrânți din țări înfrânte” și „mase mari de țărănime, degradate sub concepțiile noastre supreme”.¹⁷ Percepția meritelor fiecărei naționalități era reflectată în diagrama Departamentului de Stat, care arăta că sistemul de cote favoriza țările nordice și anglo-saxone. Un englez avea o șansă să emigreze în Statele Unite de trei ori mai mare decât un german, de zece ori mai mare decât un italian și de aproape șaiszeci de ori mai mare decât un rus. Cea mai favorizată naționalitate era cea irlandeză; cei mai puțin favorizați erau spaniolii, turcii și românii.¹⁸

Oficial, religia nu juca niciun rol în calcularea cotelor sau în aplicarea legii emigrării în SUA. Cel puțin pe hârtie, un evreu german avea aceeași șansă să emigreze în Statele Unite ca un creștin german. Pe de altă parte, decizia Congresului în favoarea populațiilor „nordice” din Europa a venit pe fundalul protestelor publice față de sosirea a sute de mii de evrei din Europa Centrală și de Est. Albert Johnson, membru al Congresului din Washington și autorul principal al legii din 1924, afirma că America era în pericol de a fi potopită de evreii „neasimilabili”, care erau „murdari, neamericani” și deseori având „obiceiuri periculoase”. Johnson credea că „instituțiile prețioase” ale Americii erau compromise de „un șuvoi de sânge străin”.¹⁹

Noile legi ale emigrării au fost un răspuns atavic la schimbările demografice. În 1910, proporția rezidenților din Statele Unite care se născuseră în altă țară ajunsese la un apogeu de 14,7 la sută, un nivel la care nu avea să se mai ajungă decât un secol mai târziu.²⁰ (Vedeți diagrama de pe pagina 351.) „Mitul creuzetului a fost discreditat”, a cronicărit Johnson în 1927, când procentul imigranților din totalul populației a început să scadă dramatic. „Statele Unite

reprezintă țara noastră... Intenționăm să rămână așa. Suntem siguri că vremea acceptării nediscriminate a tuturor raselor s-a sfârșit.”²¹

Până în 1938, cota germană fusese suficientă pentru a acoperi cererea imigranților „eligibili”.²² Candidații pentru o viză de emigrare în Statele Unite se puteau aștepta, de obicei, la o perioadă de maximum trei sau patru luni înainte de a fi chemați la interviu. În cazul în care consulul considera că erau „admisibili” conform legilor emigrării și treceau de examenul medical, li se acorda viza. Dacă nu, cererile lor erau fie amânate, fie respinse. Însă, până la Noaptea de Cristal, ceea ce fusese un aflux gestionabil de solicitanți de azil se transformase într-un potop incontrollabil. Chiar și candidații care aveau toate calificările se confruntau cu o perioadă de așteptare de doi sau trei ani pentru o programare la consulatul american.

„Eu stau aici, din nefericire, în Amsterdam, pentru că mi s-a spus de la consulat că documentele mele tot n-au sosit.” Lisl Weil, autoportret, septembrie 1938

Drept răspuns, solicitanții de vize s-au gândit la moduri mai creative ca să sară peste rând. Unii îi acostau pe angajații consulatului pe stradă sau îi abordau la evenimente sociale, precum carnavalul anual de iarnă. Alții îi copleșeau pe diplomații americani cu

scrisori, desene și chiar poezii cerându-le ajutorul. Unele erau disperate, iar altele amuzante. Consulul general din Viena avea un dosar special, numit „scrisori ciudate“, pe care îl trimitea oficialilor de la Departamentul de Stat ca să se amuze.²³ O caricatură făcută de o artistă pe nume Lisl Weil o arăta stând oropsită în fața unui consulat, așteptând vești despre cazul ei.

Cafenelele din jurul consulatului din Stuttgart erau pline cu oameni care schimbau idei în legătură disponibilitatea funcționarului din consulat de a fi „de folos“ dacă ar fi fost abordat informal. Începea să se întrevadă că aura de incoruptibilitate descoperită de refugiați precum scriitoarea Anna Seghers era o fațadă. Listele de așteptare, presupuse a fi sacrosancte, nu erau chiar atât de sacrosancte până la urmă. Legile rigide ale emigrării puteau fi manipulate și schimbate pentru cei cu relațiile potrivite.

Pentru evreii care încercau să scape din Germania nazistă, banii erau deseori cea mai mică problemă. Honaker raporta într-o depeșă din ianuarie 1939 că „evreii germani erau dispuși să plătească, practic, orice preț ca să-și grăbească plecarea din Germania“. Cei care doreau să emigreze preferau să-și cheltuie mărcile rămase pe bilete de vapor, pe afidavit și pe mite, în loc să plătească către statul german taxele usturătoare pentru valută străină. După spusele lui Honaker, „banii își pierduseră o mare parte din valoarea lor relativă“ pentru evreii germani.²⁴

Unul dintre funcționarii nemți care a cedat tentației a fost Emil Friesch, care era angajat de zece ani al secției de vize din Stuttgart. Când listele de așteptare cu crescut, Friesch a început să primească sume mari de la solicitanți care aveau numere mari de înregistrare. Un asemenea „client“ a fost un comis-voiajor din zona Düsseldorf, Siegfried Spier, care se înregistrase la consulatul din Stuttgart în august 1938. După ce strânsese numărul necesar de garanții, a vizitat consulatul în octombrie, descoperind însă că abia la mijlocul anului 1940 avea să fie analizat cazul său. A aflat prin circuitul de

zvonuri că exista un funcționar la consulat care purta inițiala „F” care îl putea ajuta să urgenteze lucrurile. Printr-un intermediar, a făcut o „depunere” inițială de o mie două sute de mărci, reprezentând valoarea de aproape cinci sute de dolari la schimbul oficial și echivalentul a aproximativ nouă mii de dolari în 2019.²⁵

Nu s-a întâmplat nimic decât după Noaptea de Cristal, când Spier a fost trimis în lagărul de concentrare de la Dachau. Disperată, soția lui, Hedwig, a aranjat să se întâlnească cu „Herr Friesch” pe o stradă lăturalnică din apropierea consulatului. El a acceptat să-i ofere un certificat de „examinare preliminară” prin care se arăta că numărul de garanții depuse de soțul ei „pare a fi satisfăcător, atât cât se poate constata în acest moment”.²⁶ Ea a reușit să folosească acest certificat ca să-i convingă pe agenții Gestapo că Siegfried parcurgea etapele necesare în vederea părăsirii Germaniei. A fost suficient ca să-l elibereze de la Dachau la începutul lunii decembrie. Imediat după eliberare, Spier i-a plătit lui Friesch încă o mie opt sute de mărci ca să „urgenteze” cazul de emigrare. Introducând o corespondență falsă în dosarul lui, Friesch a reușit să antedateze cererea lui Spier cu un an, din august 1938 în august 1937.²⁷

În noiembrie 1938, acele operațiuni deveniseră „o sursă de venit foarte profitabilă” pentru funcționarii nemți de la consulat. S-a stabilit un preț informal pentru diverse servicii. Un candidat pentru viză putea plăti o sută de mărci pentru un „interviu” introductiv cu Friesch la el acasă și două sute de mărci pentru căutarea unui document în mormanele de corespondență rămase fără răspuns. Modificarea priorității unui solicitant de azil – o chestiune de viață și de moarte în multe cazuri – costa echivalentul unui salariu pe un an al unui funcționar de la consulat sau al unui neamț din clasa de mijloc.

Dacă exista în Germania un diplomat american care merita epitetul „indispensabil”, acela era consulul din Berlin, Raymond Geist. Un bărbat puțin corpulent, de statură medie și părul pieptănat pe

spate, Geist vorbea fluent limba germană. Era descendentul așa-numitului Patruzeci și Opt, al unui supporter al revoluției germane din 1848 care a fugit în Statele Unite după suprimarea mișcării de către soldații prusaci. Antinazist înverșunat, Geist construisese în cei nouă ani în care a protejat interesele americane în Germania o rețea de contacte naziste la nivel înalt de neegalat. În același timp, era admirat de grupurile de evrei care aveau încredere în el, de susținătorii refugiaților și de jurnaliștii americani trimiși la Berlin.

Reputația lui Geist ca „depanator“ de top al ambasadei se datora în parte perioadei îndelungate de serviciu și abilităților sale lingvistice formidabile.²⁸ Însă era și o mărturie a farmecului, tactului și înțelegerii mentalității naziste. Știa din instinct „unde și când să lovească, unde și când să fie agresiv și unde și când să folosească metode mai blânde“. ²⁹ Actor cu roluri în piese de Shakespeare în tinerețe, învățase cum să-și ascundă emoțiile sub masca unei politeți.

Geist intrase târziu în Serviciile Externe, la vârsta de treizeci și șase de ani, după o carieră academică eclectică ce a inclus studii de franceză, gotică și anglo-saxonă medievală, pe lângă un doctorat la Harvard. Își făcuse stagiul militar în biroul cenzorului-șef naval din timpul războiului, participase la Conferința de Pace de la Versailles ca translator și organizase o rețea de ajutoare în Austria care hrănea sute de mii de copii din cinci sute de cantine.³⁰ Înaintarea sa în rândurile diplomatice fusese împiedicată de regulile rigide legate de înaintarea în vârstă, în ciuda evaluărilor sale „excelente“. Responsabilitățile sale, care includeau administrarea cotei de emigrare din Germania, depășea cu mult titlurile sale mediocre de „prim-secretar“ al ambasadei sau consul general „interimar“. Numit consul superior la Berlin, Geist era responsabil cu supravegherea muncii făcute de Honaker și a altor opt consuli generali, în realitate, toți depășindu-l ca funcție.³¹

În timpul primilor ani petrecuți la Berlin, Geist făcuse cu bicicleta drumuri frecvente în zonele din împrejurimi, dându-se drept

localnic. Aceste excursii îi permisese să observe dezvoltarea militară rapidă ce a urmat ajungerii lui Hitler la putere în 1933. După cum și-a amintit mai târziu, în timp ce avea grijă ca să evite batalioanele de Tineri Hitleriști care înscenau atacuri prin păduri, a descoperit numeroase „stabilimente militare noi și mari, inclusiv câmpuri de instruire, aeroporturi, barăci, terenuri pentru experimente, stații antiaeriene“. În numărul său mare de contacte se afla și șeful de stat-major al armatei germane, generalul Franz Halder, care l-a avertizat că Germania era pregătită să „meargă la război“ cu „puterile occidentale“ dacă se opunea programului nazist de expansiune spre est. Când Geist a obiectat că un asemenea război ar fi implicat inevitabil Statele Unite, generalul i-a răspuns laconic: „Ce păcat“.³²

Responsabilitatea lui Geist de a-i proteja pe cetățenii americani îl puna deseori în legătură cu cei din Gestapo. Era un vizitator frecvent la sediul Gestapo din Prinz-Albrecht-Strasse, aflat la câteva străzi distanță de consulatul Statelor Unite, la intersecția dintre Bellevuestrasse și Tiergarten. Ba chiar însoțise delegații ale evreilor americani printre ușile mari din fier ale temutei clădiri, pășind cu încredere pe lângă pancarta pe care scria *Juden haben keinen Zutritt* („Evreii nu au voie să intre“). În acele ocazii, a fost de multe ori negociator-translator, privind în „ochii ca niște mărgel“ ai directorului securității naziste, Heinrich Himmler, în timp ce însoțitorii săi intimidați priveau în altă parte. Pentru americani, Himmler avea aspectul unui „căutător experimentat de funcții“ în biroul unui funcționar de sector. Asistentul său, Reinhard Heydrich, având 1,92 m înălțime, semăna cu un atacant dintr-o echipă profesionistă de fotbal american. „Era o gorilă blondă, cu umeri mari, brațe lungi, picioare puternice.“³³

Geist se referea la interlocutorii săi de la Gestapo ca fiind „diavolii mei“. Înțelegea că avea nevoie de cooperarea lor ca să-i ajute pe evreii deznădăjduiți.³⁴ Una dintre persoanele de contact de la Gestapo era Karl Hasselbacher, cel desemnat să se ocupe de

„chestiunea evreiască“, pe care „am ajuns să-l cunosc foarte bine“. La sfârșitul anului 1938, în preajma Noptii de Cristal, Hasselbacher i-a spus lui Geist că Germania avea să fie *judenrein* – „curățată de evrei“ – și că „toți evreii care nu reușeau să plece din Germania aveau să fie exterminați“.³⁵

„A fost necesar să-mi păstrez relațiile bune cu acești oameni“, l-a informat în octombrie 1938 Geist pe adjunctul secretatului de stat George Messersmith, referindu-se la Gestapo. „Altminteri, aș avea o influență redusă la porțile lagărelor de concentrare, pe care reușesc să le întredeschid din când în când.“³⁶

Cu toată simpatia lui pentru cauza evreilor germani, Geist era obligat să opereze în limitele strâmte ale legii emigrării din SUA. La începutul mandatului său în Germania, în decembrie 1932, fusese implicat în cazul lui Albert Einstein, ale cărui neînțelegeri l-au transformat într-o comedie neagră. Părintele teoriei relativității acceptase să profeseze o perioadă în California. Un grup de „femei patriote“ din America s-a opus acordării vizei pentru el. Liderul lor, doamna cu superbul nume Randolph Frothingham, a informat FBI-ul că Einstein era „afiliat unor grupări mai anarhiste și mai comuniste decât însuși Iosif Stalin“.³⁷ Acuzația era absurdă, însă Departamentul de Stat era obligat să arate că susținea interzicerea subversivilor din politică.

Sarcina de a-l intervieva pe Einstein a căzut pe umerii lui Geist, care se ocupa de consulat în timpul absenței temporare a consulului general, George Messersmith. Amândoi știau că era imposibil „să păstrezi ideile în afara țării și că niciun zid, construit prin lege sau prin orice alte mijloace, nu ar fi fost suficient de înalt ca să le țină la distanță“.³⁸ Geist i-a indicat lui Einstein un lung chestionar pe care toți vizitatorii Statelor Unite trebuiau să-l completeze. În timp ce parcurgea lista de subiecte obligatorii, Einstein a început să bănuiască faptul că era victima unei „farse“ elaborate. A fost deranjat mai ales de întrebările care cereau informații despre „activitățile sau afilierea sale politice“.

– Încercați să glumiți cu mine? a întrebat Einstein, luându-și pălăria și haina. Faceți asta dintr-o plăcere personală sau acționați conform ordinelor primite de sus?³⁹

Relatări despre tratamentul „umilitor“ al unuia dintre cei mai cunoscuți savanți, transmise jurnaliștilor de soția lui, Elsa, au stârnit indignarea printre cercurile progresiste din Statele Unite. Controversa s-a aplanat cumva a doua zi, când Geist l-a informat pe Einstein că avea să primească viza. Messersmith și-a apărat cu înverșunare adjunctul, insistând că Einstein fusese tratat „cu toate considerația și curtoazia posibilă“. Întrebările fuseseră doar de rutină, ca să se respecte „formalitățile legii“.⁴⁰

Einstein a plecat cu vaporul în America la puțin timp după aceea, râzând de zelul doamnei Randolph Frothingham și al altor „cetățene vigilente“.⁴¹

În toamna anului 1938, pe măsură ce cozile de evrei care asediau consulatele americane creșteau din ce în ce mai mult, Geist a încercat să aprobe cât mai multe vize posibil. Jonglând cu numerele de vize disponibile în alte consulate, pentru prima dată în istorie, a reușit să ocupe toate cele 27 370 de locuri din cota anuală a Germaniei. În încercarea sa de „a găsi o cale prin care să salvez existența oamenilor de treabă“, era pregătit să încalce regulile. Totodată, i-a mărturisit lui Messersmith, care fusese promovat între timp ca secretar de stat adjunct, că tensiunea psihologică era „destul de mare... Sunt forțat să acționez foarte mult pe propria mea răspundere“.⁴²

Orice speranță de a găsi liniște în mijlocul creșterii permanente a cererilor de vize de imigrare în SUA a dispărut după Noaptea de Cristal. În luna următoare, pe 14 noiembrie, Geist a informat Washingtonul că o mie cinci sute de solicitanți de vize erau aliniați pe stradă în fața consulatului „ca rezultat al măsurilor antisemite“.⁴³ Câteva zile mai târziu, *New York Herald Tribune* raporta că o sută șai-zeci de mii de nemți voiau să emigreze în Statele Unite. Însemna o

perioadă de așteptare de minimum trei ani pentru solicitanții complet calificați, chiar și după ce erau dați la o parte solicitanții ineligibili.⁴⁴

În mulțimile de „evrei îngroziți” care năvăleau în consulatul din Berlin, vizavi de Tiergarten, se aflau și unele dintre cele mai vechi și mai cunoscute nume din oraș – Kempinski, Wertheim, Rosenthal. Un asistent al lui Geist i-a raportat că evreii „tremurau în fața birourilor noastre, rugându-se să primească vize și pașapoarte – orice care să-i salveze de nebunia” de afară. Noaptea, casele oficialilor consulari erau „pline cu familii de evrei care căutau refugiu până se potolea furtuna”. Diplomații americani priveau îngroziți cum huliganii naziști jefuiau magazinele evreiești și invadeau apartamentele evreilor, „aruncând locuitorii pe străzi unde alți huligani îi așteptau să-i întâmpine cu bâte”. Prietenul unui consul a raportat că văzuse un băiețel împins de la o fereastră aflată la etajul al doilea, într-o „pădure de cizme negre care loveau”. La magazinul Wertheim, unul dintre cele mai mari din Berlin, gloata scotea planele din galeria de la etaj, râzând bucuroși când se spargeau în bucăți șase etaje mai jos.⁴⁵

Geist începuse să se gândească la el însuși ca la o „cloșcă” responsabilă cu protejarea „sub aripile mele a celor înspăimântați”.⁴⁶ În unele cazuri, a reușit să elibereze bărbați evrei din lagărele de concentrare spunându-le agenților Gestapo că aveau să primească vize pentru America. A făcut mai multe vizite în lagărul Sachsenhausen din nordul Berlinului ca să pledeze cazul angajaților consulatului sau evreilor cunoscuți, cum era bancherul Fritz Warburg, care era închis acolo. Scriindu-i lui George Messersmith, descria cum un cuplu de evrei „se pierduseră cu firea” în biroul său și amenințaseră că se sinucid. „Au declarat că eu eram ultima lor speranță”, i-a spus el lui Messersmith. „Bineînțeles, le-am promis că-i voi scoate din țară.”⁴⁷

Timp de mulți ani, Geist își sfătuisese prietenii evrei bogați să nu plece din Germania dacă acel lucru însemna să-și abandoneze averea. Însă „optimismul lui Geist” primise o lovitură devastatoare de la evenimentele ultimelor luni. Era evident pentru toată lumea că

fuga reprezenta singura opțiune. Epuizat fizic, suferind din pricina unei afecțiuni recurente la vezica urinară, mergea în fiecare zi la birou „pășind greoi pentru că știu ce tragedii mă așteaptă acolo“.

În timp ce studiasse istoria medievală, Geist s-a minunat de oamenii care puteau fi „atât de cruzi, întunecați la minte și sângeroși în timpul acelor vremuri ticăloase“. La mijlocul secolului al XX-lea, era martorul unor atrocități asemănătoare în inima Europei. Campania de teroare împotriva unei minorități fără apărare era realizată cu „o îndârjire fără egal în istorie, de pe vremea lui Nero“. Lui Geist i se părea că „nici o mie de ani de comportare decentă“ – o aluzie sarcastică la promisiunea lui Hitler cu privire la „Reichul de o mie de ani“ – nu ar fi de ajuns ca să elimine „pata de neșters“ de pe ținutul strămoșilor săi.⁴⁸

În săptămânile de după Noaptea de Cristal, consulul de la Berlin s-a convins că Hitler era hotărât să elimine rasa evreiască din Germania. Încurajați de victoriile din Austria și Cehoslovacia, nemții își pierduseră orice simț al măsurii. „Au început un program de anihilare a evreilor“, îi scria Geist lui Messersmith pe 5 decembrie. „Vom avea voie să salvăm resturile dacă alegem să o facem.“⁴⁹

În timp ce Washingtonul șovăia, Geist încerca să convingă alți consuli străini să emită vize temporare evreilor care aveau în așteptare cereri de emigrare în SUA. Principalul său aliat în aceste eforturi era Frank Foley, ofițerul englez de la pașapoarte, care lucra sub acoperire pentru agenția de informații MI6. Un bărbat mărunț, cu o atitudine blajină, care studiasse ca să devină preot, Foley îl considera pe Hitler „diavolul pe pământ“. Împreună cu Geist, au întocmit un plan care să permită „persoanelor aflate în situații disperate“, inclusiv foștii deținuți din lagărele de concentrare, să-și petreacă în Anglia „timpul de așteptare“.⁵⁰

Planul s-a lovit în scurt timp de obstacole birocratice la Washington. Secretarul de stat adjunct Messersmith s-a opus oricărui aranjament care să implice promisiunea unei vize pentru

SUA la o dată viitoare. Messersmith se temea că ar fi fost o încălcare a legii emigrării din SUA și ar fi stârnit o revoltă politică în Congres. „Nu putem acorda bilete la ordin în privința cotelor“, a ordonat el secției de vize de la Departamentul de Stat.⁵¹ Sub presiunea Washingtonului, Geist a fost forțat să clarifice situația cu omologul său britanic. I-a spus lui Foley că cel puțin jumătate din cei de pe lista americană de așteptare nu aveau șanse să primească vreodată vize de emigrare în SUA. Ar fi „extrem de necinstit“ ca guvernul britanic să lase impresia că aceștia „vor fi primiți în SUA aproape automat“.⁵²

Oficialii britanici au avut grijă să nu mediatizeze avertismentul de la Departamentul de Stat. Prezentaseră programul lor pentru refugiați în fața opiniei publice ca un gest umanitar menit să-i ajute pe evreii germani persecutați care plecau în altă țară. Dacă se afla în Marea Britanie că ar fi avut pe cap zeci de mii de refugiați permanenți, considerați „inadmisibili“ în Statele Unite, sprijinul politic pentru program s-ar fi prăbușit rapid. În acel caz, guvernul britanic ar fi fost nevoit să-și revizuiască poziția.

Deocamdată, ruta britanică de scăpare era, cel puțin, semideschisă. În ianuarie 1939, după cum raporta Geist, Foley încă mai oferea vize unui „număr mare“ de evrei germani pe baza numerelor de pe „listele de așteptare“ americane.⁵³ Cât de mult avea să mai continue operațiunea de salvare era altă poveste.

*

Fiind doi diplomați americani care observau ridicarea lui Hitler, George Messersmith și Raymond Geist deveniseră foarte apropiați. În multe feluri, relația lor semăna cu cea dintre profesor și elevul preferat. „Am încercat mereu să fiu un elev capabil“, îi scria Geist mentorului său în 1934, curând după ce Messersmith a plecat din Berlin ca să devină ministru la Viena.⁵⁴ Deși Geist era doar cu doi ani mai tânăr decât Messersmith, nici nu visa să-i spună vreodată

„George“. Întotdeauna își vorbeau cu „domnul Messersmith“ și „Raymond“. Din partea lui, năbădăiosul și uneori causticul Messersmith se dădea peste cap ca să-l laude pe Geist pentru abilitatea de „a prevedea evenimentele [din Germania] cu siguranță și claritate“.⁵⁵ Se zbătea să obțină promovări pentru protejatul său, intrând în conflict cu birocrăția din Departamentul de Stat pentru regulile privind vârsta.

De-a lungul corespondenței lor îndelungate, cei doi diplomați de carieră s-au confruntat cu cele mai mari provocări de care se poate lovi o democrație: cum să facă față unui regim totalitar care folosește „metode de gangsteri“ ca să obțină ce voia. Cei doi americani-germani aveau aceeași părere despre răutatea nazismului, pe care l-au catalogat ca o amenințare majoră pentru Statele Unite cu mult înainte de oricare dintre colegii lor. Amândoi au avertizat asupra pericolelor politicii de împăciuire și a riscurilor de a te lăsa sedus de fațada propagandei naziste. La fel ca Messersmith, Geist era convins că, mai devreme sau mai târziu, războiul cu Germania era inevitabil.

Exista însă o problemă în privința căreia gândeau complet diferit: fezabilitatea sau chiar oportunitatea unui efort masiv de salvare a evreilor din Germania. Perspectivile lor diferite reflectau puncte diferite de vedere. Messersmith petrecuse mulți ani în Germania și Austria, însă revenise la Washington, ocupând un birou mare lângă Casa Albă. Geist, la polul opus, fusese martorul nazismului zi de zi.

Înconjurat de nefericirea oamenilor din Berlin, Geist ajunsese să creadă că America avea datoria de a face tot ce-i stătea în putere ca să-i ajute pe cei persecutați. Dacă prețul necesar ar fi constatat în amuțirea criticilor americanilor față de guvernul german ca să faciliteze un acord privind emigrarea evreilor, era pregătit să-l plătească. Geist voia să acționeze „cât mai repede posibil înainte ca situația a jumătate de milion de potențiali refugiați“ – nu doar în Germania, ci și în Austria, și în Cehoslovacia – „să devină atât de

disperată, încât să nu se mai poată face nimic“. La un moment dat, Statele Unite aveau să întrerupă relațiile cu Germania și să „între într-un război“ împotriva naziștilor. Până să vină acel moment însă:

Aș sugera să nu facem nimic care să agraveze situația victimelor, ci să profităm de orice șansă de a-i aborda pe nemți și să ne străduim să oprim acest proces nemilos... Trebuie să ne putem baza mereu pe o anumită măsură de înșelătorie și necinste, dar nici asta nu ar trebui să ne descurajeze. Este o luptă pentru salvarea vieților oamenilor nevinovați.⁵⁶

Căutând modalități de ajutorare a victimelor, Geist a văzut o sclipire de speranță în propunerea făcută de Hjalmar Schacht, președintele băncii Reichsbank. Așa-zisul plan Schacht ar fi sprijinit emigrarea „ordonată“ a o sută cincizeci de mii de bărbați evrei cu familiile lor într-o perioadă de trei ani. Există însă o chichiță semnificativă. Refugiaților avea să li se ceară să lase în urmă o parte consistentă din averea lor în Germania, într-un „fond“, ca „garanție“ pentru emisiunea de obligațiuni finanțate de „evreimea internațională“. Emisiunea de obligațiuni avea să fie susținută prin relocarea evreilor germani în țările străine. Plata obligațiunilor de către Germania urma să fie legată de viitoarea creștere a veniturilor rezultate din exporturile nemțești.

Cea mai mare prioritate pentru Messersmith, din punctul de vedere al Washingtonului, era menținerea unei presiuni economice maxime pe Germania nazistă, chiar și cu prețul asistării celor persecutați. După părerea lui, planul Schacht era un „șantaj“ grosolan menit să submineze sancțiunile economice impuse Germaniei naziste pe care Administrația Roosevelt se lupta din greu să le aplice.⁵⁷ Era fără dubiu că Hitler avea să folosească fondurile generate de manevrele financiare ale lui Schacht ca să-și consolideze mașinaria de război. Dacă naziștii își îndeplineau scopul de *judenrein*,

alte țări cu minorități evreiești numeroase, cum era Polonia, ar fi încercat să le urmeze exemplul.

Messersmith a sugerat că Geist era „prea aproape de situație” ca să înțeleagă politica SUA, per ansamblu. „Vezi cum se întâmplă aceste lucruri oribile și vezi lucruri și mai oribile care urmează să se întâmple”, i-a scris el lui Geist pe 20 decembrie, într-o scrisoare „personală și confidențială” trimisă prin curieratul diplomatic. Oficialii aflați la Washington erau și ei îngroziți de atrocitățile naziștilor, scria Messersmith, însă erau convinși că era imposibil să împiedice „alte acțiuni împotriva evreilor”.⁵⁸

„Sunt în joc probleme fundamentale”, predica secretarul de stat adjunct. „Acele probleme sunt mai mari decât orice individ și orice suferință individuală.”

Messersmith mai avea un motiv, mai domestic, pentru care se opunea planului Schacht. Se temea că potopul de refugiați evrei revărsat în Statele Unite ar fi exacerbant antisemitismul american. Cu doar câteva zile mai devreme, îi explicase lui Geist că exista „un asentiment real în țară că, date fiind propriile noastre probleme legate de șomaj etc., nu suntem în situația de a deveni un refugiu pentru toți nefericiții din lume”. Orice încercare de a crește cotele de emigrare în America aveau să ducă la o reacție antisemită care s-ar fi transformat ulterior în politici de emigrare și mai restrictive.

Dincolo de diferența de perspectivă, disputa reflecta acut păreri diferite cu privire la durabilitatea regimului nazist. Messersmith credea că Noaptea de Cristal era un semn de disperare din partea lui Hitler, ce masca o putere nazistă ce stătea să se prăbușească. O prăbușire ce putea fi grăbită de politici americane dure. Geist a fost de acord că Hitler se confrunta cu o criză economică tot mai mare, însă punea accent pe abilitatea lui de a folosi „metode teroriste... ca să zdrobească orice fel de opoziție”. A prezis că fűhrerul avea să caute o soluție la problemele lui într-o „ofensivă militară spre Est” pentru a căuta cereale și petrol.⁵⁹ Chiar înainte de Noaptea de

Cristal, ajunsese la concluzia deprimantă că tot timpul „dictatorii au câștigat“, cel puțin pe termen scurt.⁶⁰ Voia să salveze cât mai mulți oameni, cât timp mai era posibil.

Berlinul era plin de zvonuri despre rupturile la înalt nivel din regimul nazist. Se spunea că cei „moderați“ erau adunați în jurul lui Hermann Göring, succesorul desemnat al lui Hitler. Într-o discuție confidențială avută cu însărcinatul britanic cu afaceri, feld-mareșalul corpolent declarase sec că „evreii trebuie eliminați din Germania“. Totuși, a adăugat că era „foarte tulburat“ de nivelul violenței împotriva lor. Împiedicarea „elementelor extremiste“ de a mai provoca „atacuri fizice asupra evreilor“ era foarte dificilă.⁶¹ Singura cale de scăpare era acordul de emigrare care respecta ideile propuse de Schacht.

Conform informatorilor lui Geist, intransigenții erau conduși de ministrul propagandei, Joseph Goebbels, care favoriza măsurile draconice împotriva evreilor. În această privință, mai presus de orice, Goebbels îl influența pe Hitler. Aghiotanții lui Göring credeau că Germania se îndrepta spre un război dezastruos care nu putea fi evitat decât dacă Goebbels era „eliminat“, împreună cu radicalii care îl susțineau. Problema, i-au spus ei lui Geist, era că Göring era „atât de legat de Hitler, încât nu se putea acționa împotriva lui“.⁶²

În acea atmosferă de intrigă criminală a apărut o delegație americană neașteptată. Societatea Religioasă a Prietenilor susținea ideea că în toate persoanele exista ceva bun și că nimeni nu era imposibil de mântuit. După Noaptea de Cristal, au decis să trimită la Berlin trei quakeri conduși de teologul Rufus Jones ca să vadă ce puteau face pentru a ușura cauza evreilor. Ca să se asigure că aveau șanse de succes, misiunea urma să se desfășoare „fără publicitate“.

Din nefericire, în presa americană s-a auzit că Jones și însoțitorii lui traversau Atlanticul pe *Queen Mary*. Înainte să ajungă delegația la Berlin, pe 8 decembrie, broșurile de propagandă ale lui Goebbels îi

luau deja în răs pe „cei trei magi“ din Philadelphia. „Vor să ne investigateze, căci în Pennsylvania se spun lucruri urâte despre germanii care îi lasă pe bieții miliardari evrei fără o mică parte din banii lor câștigați prin matrapazlăcuri“, scria un ziar din Berlin, *Der Angriff*.⁶³

Quakerii sperau să-l vadă pe Hitler. Când s-a dovedit imposibil, au luat legătura cu Geist, care i-a prezentat „diavolilor“ săi din Gestapo. Rufus Jones a povestit ulterior cum consulul („dacă a existat vreodată un om bun, atunci el este acela“) a ieșit pe viscol, în cea mai friguroasă zi din an, ca să-i dea de urmă lui Reinhard Heydrich după ce nu reușise să-l contacteze la telefon. Șeful poliției a refuzat să se întâlnească cu quakerii, însă au stat de vorbă cu doi dintre aghiotanții săi. Jones a surprins „efectul împlânzitor“ pe fețele „de fier“ ale ofițerilor Gestapo când le-a cerut permisiunea de a oferi ajutoare evreilor germani. După ce aghiotanții lui Heydrich s-au retras ca să se consulte cu șeful lor, Jones a propus un moment de „meditație și rugăciune în tăcere – singura întâlnire a quakerilor ținută vreodată în sediul Gestapo“. ⁶⁴ Oficialii Gestapo s-au întors o jumătate de oră mai târziu și au anunțat că vor coopera la efortul quakerilor de ajutorare. În timp ce erau ajutați să-și pună hainele de iarnă, Rufus Jones avea convingerea că fuseseră martorii „unui miracol îndeplinit prin iubire“.

Alții aveau o perspectivă mai sumbră asupra posibilului curs al evenimentelor. Înainte să plece din Germania, quakerii au avut o întâlnire cu Hjalmar Schacht, cel care se afla în spatele planului pentru emigrarea evreilor. Schacht i-a îndemnat să acționeze repede pentru că „nimeni nu știe ce se întâmplă mâine în țara asta“. ⁶⁵

Sprijinul acordat politicii lui Geist de a salva prin emigrare nu era chiar universal, nici măcar printre quakeri. Unii se temeau că Statele Unite aveau să faciliteze un program nazist de epurare etnică. După Noaptea de Cristal, reprezentativul din Berlin al quakerilor, Howard Elkinton, descria politica nazistă ca fiind „copilăresc de simplă: evreul trebuie să plece“. Fie că avea loc prin

emigrare, prin lagărele de muncă forțată, ori chiar prin „gaz“, pentru naști avea prea puțină importanță. (Elkinton folosea termenul de „gaz“ ca metaforă pentru ucidere în masă.) Scriindu-i liderului quakerilor, Clarence Pickett, Elkinton afirma că ar putea fi bine pentru nemții de rând „să fie martorii măcelăririi unei fracțiuni din propriul popor“. Un asemenea rezultat ar fi „îngrozitor pentru evrei“, însă ar putea avea efectul de a trezi restul populației din pasivitatea rușinoasă. Alternativa – emigrarea în masă a evreilor din Germania – ar fi fost considerată drept „încă un triumf german (al lui Hitler)“.

„Domnia Ta mă înțelegi, desigur“, îi scria Elkinton lui Pickett, folosind formula de adresare intimă preferată de către quakeri când vorbeau unii cu alții. „Uneori mă întreb dacă în umanitatea noastră nu cumva ne aruncăm cu capul înainte într-o situație, așa, fiind alimentați cu bani evreiești.“⁶⁶

Între timp, la Stuttgart, fluxul constant de „membri ai rasei evreiești“ ce trecea prin apartamentul funcționarului consular Emil Friesch atrăsese atenția vecinilor. Dogma nazistă interzicea arienilor să aibă „legături sociale sau de afaceri“ cu evreii dacă nu era absolut necesar, ca în cazul vânzării forțate a firmelor evreiești. Un vecin deosebit de zelos îl denunțase pe Friesch la Biroul de Infrațiuni Vamale. Inspectorii vamali îl suspectau pe Friesch de „uneltire cu evreii pentru a scoate banii din Germania“, încălcând astfel controlul schimburilor valutare.⁶⁷ Îi supravegheau apartamentul și îi deschideau corespondența.

În scurt timp, năvodul s-a extins și i-a cuprins și pe ceilalți funcționari consulari nemți împreună cu solicitanții evrei de vize care fuseseră văzuți când se întâlneau cu Friesch. Oficialii vamali l-au arestat pe Friesch în apartamentul său, în timp ce „câțiva musafiri evrei“ îl așteptau afară. Cum infrațiunea lui nu avea nicio legătură cu reglementările vamale, a fost dus la Gestapo.

Îngrijorat că integritatea legii emigrării în Statele Unite fusese compromisă, consulul general Honaker a ordonat o revizuire a cazurilor de emigrare din ultimele șase luni. Munca obișnuită a consulatului s-a oprit brusc atunci când anchetatorii au verificat dosarele ca să stabilească cine ar fi putut sări peste rând. Jumătate din funcționarii nemți au fost concediați pe loc după ce au mărturisit că au primit mită. Doi viceconsuli americani ai lui Honaker au fost și ei suspectați, dar acuzațiile nu au fost demonstrate niciodată.⁶⁸ Investigația lui Honaker în legătură cu dosarele de înregistrare a solicitanților evrei de viză a fost, de asemenea, neconcludentă. Consulul general a informat Departamentul de Stat că pusese capăt traficului cu documente și certificate false chiar în momentul în care risca să „căpete proporțiile unui scandal”.⁶⁹

Însă era evident că se plătiseră sume uriașe de bani pentru servicii fie îndeplinite, fie promise. Agenții Gestapo l-au informat pe Honaker că percheziționaseră casa unuia dintre funcționarii consulari și găsiseră un plic ce conținea douăzeci și cinci de mii de mărci germane. Banii reprezentau, evident, plata „pentru favoruri sau ajutoare acordate potențialilor emigranți evrei către Statele Unite”. O percheziție, de data asta făcută de consulat, a dosarului personal al altui funcționar a scos la iveală un plic cu 19 500 de mărci. Consulul general putea doar să deducă în ce fel reușiseră funcționarii să acumuleze o asemenea avere, în condițiile în care salariu lor anual era de două mii de mărci.⁷⁰

TREI

FDR

O mulțime de jurnaliști mai mare decât de obicei se adunase la Casa Albă în după-amiaza zilei de marți, 15 noiembrie 1938, pentru ceea ce numeau cu patos „cel mai grozav spectacol din oraș”. Franklin Delano Roosevelt ținea una dintre cele două conferințe de presă săptămânale. Mai devreme, în aceeași zi, se aflate că urma să îl cheme pe ambasadorul său din Germania nazistă pentru „raportare și consultări”, din cauza adâncirii crizei internaționale. Secretarul de presă al președintelui, Steve Early, îi alertase pe reporteri că FDR avea „ceva de spus” pe tema Germaniei.¹

La ora patru fix, un ușier a dat la o parte cordonul roșu din fața Biroului Oval. Jurnaliștii au țâșnit: în față erau cei de la agențiile de presă, urmați de corespondenții ziarelor naționale importante, comentatorii de la radio, ziariștii de la reviste și, în cele din urmă, de reprezentanții ziarelor locale îndepărtate. Reporterii cu state vechi s-au adunat ca un evantai în jurul biroului lui FDR, în timp ce colegii lor mai puțin agreați se înghesuiau să-și facă loc în spate. Când aghiotantul de lângă ușă a strigat tradiționalul „Sunt toți!”, vreo două sute de bărbați din presă (și câteva femei) erau îngrămădiți într-o cameră în care încăpeau cu greu.²

Al treizeci și doilea președinte al Statelor Unite s-a rezemat pe spătarul scaunului său, având fixat între dinți un țigaret din ceramică în care era o țigară aprinsă. FDR profita din plin de regula conform căreia președintele era singura persoană care avea voie să fumeze în Biroul Oval. În timp ce aștepta să intre pe scenă, glumea cu bărbații din primul rând, pe care îi trata ca pe niște prieteni. Știa cum le chema pe soțiile lor și cum se înțelegeau cu șefii. Avea porecle pentru mulți dintre ei, îi invita la evenimentele sociale, îi felicita pentru succesele lor și îi certa cu blândețe pentru eșecuri. Câteodată, glumind pe jumătate, se oferea chiar să scrie articolele în locul lor. Fost editor la *Harvard Crimson*, Roosevelt își începea deseori discursurile cu expresia „Dacă eu aș scrie articolele astăzi, aș spune...”

Ca niciun alt președinte de dinaintea lui, Roosevelt înțelegea cum să folosească mass-media ca să atragă atenția națiunii și să vorbească poporului american în mod direct. Un redactor care îl admira i-a spus odată că era „cea mai interesantă persoană” din țară. „Dacă ai vinde bilete, l-ai lăsa pe Clark Gable în urmă, trăgându-și sufletul”.³ Președinția a devenit o sursă inepuizabilă de vești. „Vorbea cu titluri de ziar”, remarca un ziarist de la Associated Press. „Era inteligent, nerezonabil, binevoitor, malițios. Era satiric, era blând; era nostim, era sumbru. Era interesant. Era uman. Era o copie.”⁴

Lăsând spectacolul la o parte, principală funcție a conferințelor de presă era să modeleze natura știrilor. Dacă FDR nu era de acord să fie citat, tot ce zicea era doar sub formă de informații de fundal. După spusele altui reporter, președintele „era ca un învățător prietenos, informal, care ținea un seminar gratuit pentru toți”.⁵ Folosea presa ca să educe poporul american în fața provocărilor cu care se confrunta națiunea, construind cu răbdare baza viitoarelor schimbări în politică.

Președintele a ignorat primele două întrebări, care reflectau problemele de rând ale zilei. Tachinările păreau menite să consolideze atmosfera de conspirație intimă ce caracteriza relațiile lui cu a

patra putere. Un jurnalist a întrebat, în spirit de glumă, despre dificultatea de a obține permisul de proiectare pentru un nou aeroport lângă Washington. Altul a pus problema „Răscoalei Cireșilor”. Criticii lui Roosevelt protestau față de planurile sale de a crea un monument comemorativ pentru unul dintre cei mai distinși predecesori ai săi, Thomas Jefferson, un pas ce necesita transplantarea câtorva sute de cireși japonezi din jurul rezervorului Tidal Basin. Un grup de femei cunoscute, conduse de Eleanor „Cissy” Patterson, proprietara ziarului extrem de radical din Washington *Times Herald*, amenințaseră că se vor lega cu lanțuri de copaci ca să împiedice scoaterea lor.⁶

„Să trecem la lucruri mai serioase decât campaniile pentru cireși”, a intervenit FDR, devenind brusc nerăbdător. A luat o hârtie de pe biroul plin cu scrumiere, cărți, prespapieruri decorative și suvenire politice. Își făcuse câteva notițe de mână pe declarația scrisă la mașină, pe care a început s-o citească „cu o voce rece, serioasă și nouă pentru mulți dintre ascultătorii săi”.⁷ Declarația lui avea să fie oficială.

Reporterii scriau frenetic în timp ce președintele denunța pogromurile antisemite din Germania care, spunea el, „șocaseră profund opinia publică din Statele Unite”. În mod particular, a pus accent pe o propoziție scrisă chiar de el, întărind limbajul destul de anodin pregătit de asistenții săi. „Nici mie nu mi-a venit să cred că asemenea lucruri se pot petrece în civilizația secolului XX.”⁸

Chemându-l pe ambasadorul de la Berlin, Roosevelt mersese mai departe decât orice alt lider de țară în privința condamnării atrocităților din Germania. Însă rămâneau întrebările evidente legate de pregătirea guvernului pentru a ușura suferința sutelor de mii de evrei aflați de cealaltă parte a oceanului. Aici, președintele era în încurcătură. Deși simpatiza cu victimele persecuției naziste, era conștient și de încărcătura xenofobă a opiniei publice americane. Realiza că o propunere de schimbare majoră a legilor

restrictive ale emigrației, chiar presupunând că putea să le treacă prin Congresul antiemigranți, era o sinucidere politică.

Până în acel moment, soluția lui FDR la acea problemă fusese să împartă responsabilitatea cu democrațiile occidentale în vederea ajutării refugiaților. După ce Germania a anexat Austria în martie 1938, supunând alte două sute de mii de evrei legilor rasiale naziste, i-a venit ideea unei conferințe internaționale care să se ocupe de criza refugiaților ce se agrava rapid. În iulie, două sute de delegați din treizeci și două de țări se adunară de îndată în stațiunea franceză Évian-les-Bains. Însă, dincolo de exprimarea simpatiei, conferința de la Évian a produs puține rezultate concrete. Propagandiștii naziști jubilau pentru că „democrațiile” se grăbeau să critice Germania, dar nu erau dispuse să-și deschidă propriile uși pentru evrei.

Un reporter l-a întrebat pe președinte dacă „se gândise vreun pic” să găsească un loc în lume care „să se poată ocupa de migrația în masă a evreilor din Germania”.

- M-am gândit foarte mult la asta.
- Ne puteți indica un loc potrivit?
- Nu, nu e momentul potrivit pentru asta.

Alt reporter a vrut să știe dacă urma „să recomande relaxarea propriilor restricții de emigrare astfel încât refugiații evrei să poată fi primiți în această țară”.

- Acest lucru nu intră în discuție. Avem sistemul de cote.

Conferința de presă trecuse pe un teritoriu periculos. FDR nu dorea să înceapă o dezbatere națională despre imigrare care ar fi putut să conducă spre cereri de restricții și mai mari. Așa-zisul sistem de origini naționale avusese un rezultat relativ favorabil evreilor germani, cel puțin în comparație cu europenii din sud și din est, nemaivorbind de asiatici și africani. Înainte de anul 1937, cota germană fusese completată mai puțin de o treime.⁹ După părerea lui Roosevelt, completarea cotelor la maximum era un mod mai eficient de a-i ajuta pe refugiații decât propunerea unei schimbări

semnificative în sistemul cotelor care să riște o reacție publică negativă. Combinând cota germană cu cea austriacă, reușise să permită intrarea în Statele Unite în fiecare an a 27 370 de refugiați în majoritate evrei, proveniți din țările vorbitoare de germană. După părerea lui, și celelalte țări trebuiau să-și facă partea lor.

Ca observator atent al opiniei publice americane, Roosevelt era, cu siguranță, conștient de sondajul publicat în ediția din iulie a revistei *Fortune*, cam în aceeași perioadă cu conferința de la Évian. Sondajul semnală că susținerea pentru președinte era de cincizeci și cinci la sută, în timp ce dezaprobarea atingea doar treizeci și patru la sută. Era satisfăcător, însă se afla pe o gheață subțire în privința refugiaților. Doar cinci la sută din americani erau de acord cu „creșterea cotei de emigrare” pentru a accepta mai mulți refugiați în Statele Unite. Puțin peste optsprezece la sută erau dispuși să permită accesul refugiaților în țară, „dar să nu crească și cota de emigrare”. Doi din trei americani voiau „să-i țină afară”.¹⁰

Jurnaliștii nu păreau că doresc să insiste pe problema cotelor de emigrare la FDR. Pentru prima dată în ultimele săptămâni, avea vești importante de transmis de la o conferință de presă prezidențială. *New York Times* a folosit pe prima pagină un titlu pe patru coloane și mai multe rânduri ca să descrie condamnarea fără precedent a Germaniei naziste de către președinte:

ROOSEVELT CONDAMNĂ RĂBUFNIREA NAZISTĂ:
„NICI NU MI-A VENIT SĂ CRED”, SPUNE EL;
LONDRA ANALIZEAZĂ COLONIZAREA EVREIASCĂ

—
DECLARAȚIE CATEGORICĂ

—
Este cel mai dur limbaj
folosit vreodată de un președinte
la adresa unei națiuni prietene

—
OPINIE DESPRE „PROFUND ȘOCAȚI”

„De ani de zile nu s-au mai spus atât de multe într-o discuție de treizeci de minute între domnul Roosevelt și cei care caută să țină lumea informată despre fiecare dintre acțiunile sale“, raporta *The Washington Post*.

După părerea lui FDR, problema refugiaților evrei era strâns legată de una cu mult mai mare: cum să procedezi cu un demagog nebun care ocupa țările europene una după alta încălcând flagrant toate tratatele internaționale. După anexarea Austriei, Hitler trimisese soldați în Regiunea Sudetă a Cehoslovaciei, care era locuită în mare parte de etnicii vorbitori de germană. Subliniase că Regiunea Sudetă era „ultima pretenție teritorială pe care o am de la Europa“, însă nu era niciun motiv pentru care să fie crezut.¹¹ Democrațiile europene conduse de Marea Britanie și Franța se dovediseră incapabile sau fără dispoziție să-l înfrunte pe führer. „Pace pentru timpul nostru“, declarase cu voce stridentă prim-ministrul Marii Britanii, Neville Chamberlain, pe 30 septembrie, după ce fusese de acord cu dezmembrarea Cehoslovaciei la conferința de la München. Sondajele de opinie publică sugerau că o mare majoritate credea că americanii nu voiau să fie atrași în alt conflict european, la numai două decenii după carnajul „războiului care să pună capăt tuturor războaielor“. De câte ori președintele făcea un pas mic către o intervenție în treburile Europei, scrisori de protest curgeau la Casa Albă.

În săptămânile de după München, Roosevelt a avut o serie de întâlniri cu consilierii pe politică externă pentru a stabili cum să-i răspundă lui Hitler. Se adunau în dormitorul președintelui de la etajul al doilea din Casa Albă, în timp ce el lua micul dejun. În timp ce asistenții lui făceau sugestii, acoperit cu un halat din flanel albastru, răsfoia telegramele alarmante de la Departamentul de Stat întinse pe pat în fața lui.¹² Concluzia trasă după aceste întâlniri era că împăciuirea avea, aproape sigur, să dea greș. Un nou război mondial devenea tot mai probabil. Cea mai bună speranță a Americii pentru

a evita implicarea directă în conflictul ce urma era să-și folosească vastele resurse industriale ca să ajute armatele Franței și Marii Britanii. Asta însemna să respingă, sau cel puțin să modifice, Acordurile de Neutralitate care interziceau livrarea de materiale militare țărilor beligerante.

Președintele știa că trebuia să procedeze cu foarte mare grijă ca să treacă un asemenea program prin Congres. Cu doar un an înainte, fusese forțat să se retragă după ce ținuse un discurs aspru în care cerea punerea în „carantină” a Germaniei naziste. Fusese uimit de forța opoziției populare față de propunerile lui. „Dacă vreți pace, păstrați pacea”, scria într-o telegramă obișnuită. „Nimeni nu vine aici să ne atace.” Conform celui care-i scria discursurile, Samuel Rosenman, FDR și-a dat repede seama că „făcuse o greșală pe care o făcea rareori – greșeala de a încerca să-i conducă prea repede pe oamenii din Statele Unite, înainte de a-i fi informat în mod adecvat cu privire la date”.

„E un lucru groaznic”, i-a spus Roosevelt lui Rosenman, unul dintre evreii care făceau parte din personalul său, „să te uiți peste umăr când încerci să conduci... și să nu găsești pe nimeni acolo.”¹³

FDR a ajuns la concluzia că trebuia să-i educe pe americani despre pericolele cu care se confruntau. În ultima perioadă, îl amuzase un citat atribuit unui vânzător grec de alune. Steve Vasilakos își lauda marfa în fața Casei Albe de atâta vreme încât reporterii începuseră să-l considere un oracol popular. Ultima sa declarație, consemnată cu recunoștință pentru posteritate, era legată de situația internațională. „Toată lumea țipă și se împinge, mai puțin în acest loc. Aici sunt arme. Aici sunt verități pe peluză. Nu-i minunat?” Într-o scrisoare de pe 15 noiembrie adresată unui prieten scriitor, FDR s-a plâns că vânzătorul de alune trecea cu vederea „faptul nefericit că agitația, și îmbrâncelile, și armele de pe cealaltă parte se apropie de țara noastră în fiecare zi”.¹⁴ Trebuia să găsească un mod prin care să se opună descrierii unei Americi retrase ce se protejează de crizele din Europa.

FDR se mândrea cu cunoștințele sale despre cultura și istoria germană și cu înțelegerea caracterului german. În tinerețe, făcuse mai multe vizite prelungite în Germania cu părinții săi ca să-și îmbunătățească limba germană și să facă băi termale la Bad Nauheim, înainte de a fi trimis la școala preparatoare la Groton. Se plimba cu bicicleta prin peisajul german împreună cu meditatorul său, rămânând la fermieri peste noapte. Ca o tratație aparte, la finalul ultimei sale șederi în Germania, în 1896, părinții săi îl duseseră la festivalul Bayreuth pentru tetralogia *Inelul Nibelungilor* de Wagner, unde a urmărit toate cele cincisprezece ore de operă naționalistă înălțătoare. Deși avea doar paisprezece ani, a fost „foarte atent și captivat în timpul actelor lungi și îi părea rău de fiecare dată când pleca, nefiind plictisit sau obosit nicio clipă”, își amintea mama lui.¹⁵

Deși FDR și Hitler nu se întâlniseră niciodată, carierele lor s-au intersectat în câteva puncte-cheie. Inaugurarea lui Roosevelt ca președinte în martie 1933 a fost la doar cinci săptămâni după numirea lui Hitler în funcția de cancelar al Germaniei. Abordările lor în privința conducerii reprezentau moduri de reacție diametral opuse la criza economică și la tulburările din ordinea internațională ce au urmat Primului Război Mondial. Programul New Deal al lui Roosevelt era alternativa democratică, americană, la „Noua Ordine” a lui Hitler. Din punct de vedere al intensității, legătura dintre președinte și führer era aproape personală. În multe privințe, unul era imaginea în oglindă a celuilalt. În particular, Roosevelt se referea la Hitler numindu-l „nebunul acela”; liderul nazist se înfură pe „imbecilul” de la Casa Albă. FDR nu-și făcea iluzii în privința lui Hitler și a pericolului pe care îl reprezenta. A observat că ediția engleză a autobiografiei lui Hitler, *Mein Kampf*, omitea multe dintre pasajele incendiare din ediția originală în germană. „Traducerea asta e atât de curățată încât oferă o perspectivă complet falsă în legătură cu ce este și ce spune cu adevărat Hitler”, scria el pe coperta unei ediții a cărții.¹⁶

Sensibilitățile aristocratice ale lui Roosevelt erau contrazise de urletele din cadrul adunărilor naziștilor și de grosolănia propagandei germane. A rămas marcat după ce a ascultat discursurile triumfătoare ale lui Hitler după conferința de la München. „L-ai auzit azi pe Hitler?“, a întrebat-o pe verișoara lui, Margaret Suckley, după o tiradă a fűhrerului. „Țipetele, gesturile teatrale și efectul asupra publicului numeros. Nu îl aplaudau, ci scoteau zgomote precum animalele.“¹⁷ În același timp, FDR și-a instruit secretarul pe probleme interne, Harold Ickes, să înlătore dintr-un discurs care denunța Noaptea de Cristal, altminteri aspru, orice referință la Hitler și alți lideri naziști.¹⁸ Îl disprețuia pe Hitler, dar trebuia să se și descurce cu el.

Președintele încercase să exploateze cele mai recente brutalități din Germania ca să accentueze necesitatea ca Statele Unite să-și consolideze apărarea slăbită. În conferința de presă din 15 noiembrie, a descris posibilitatea unui atac asupra teritoriului american ca fiind „infini mai apropiată decât a fost în urmă cu cinci ani“. Continuă cu o solicitare pentru un program național de apărare „care să facă întregul continent impenetrabil pe calea aerului“. Cu toate acestea, a refuzat să numească explicit Germania ca fiind cel mai probabil atacator, lăsându-i pe reporteri să tragă concluzia evidentă.

Reținerea lui avea mai multe motive. Tocmai suferise o înfrângere politică majoră la alegerile de la jumătatea mandatului, în noiembrie 1938, care au avut ca rezultat eșecul câtorva aliați importanți. Acel lucru s-a suprapus cu prăbușirea proiectului său de „reformă judiciară“ din 1937. Încurajat de realegerea sa din 1936 de către o majoritate unică în istoria Americii, a încercat să depășească împotrivirea judiciară față de programul New Deal prin extinderea Curții Supreme. Manevra a stărnit o furtună de critici din partea opiniei publice și acuzații de „dictatură“. Democrații din Congres s-au alăturat atacurilor la adresa propriului lor președinte. Lupta de la Curtea Supremă s-a transformat în scurt timp într-o luptă mult

mai mare între ramura executivă și cea legislativă, care s-a sfârșit cu o înfrângere umilitoare pentru Roosevelt.

Lecția învățată de FDR din aceste eșecuri a fost că trebuia să procedeze pe ascuns și cu artificii. Pentru următoarea mișcare, avea să facă o jumătate de pas înapoi și câțiva în lateral. Cititor asidu al *Registrului Congresional*, transcrierea zilnică a dezbaterilor de la Capitol Hill, era absolut conștient de atmosfera izolaționistă din țară. Deși reușise să farmece corpul de presă al Casei Albe, cei mai mulți editorialiști erau împotriva lui – oameni care primeau instrucțiuni de la proprietarii unor ziare conservatoare precum Robert McCormick și William Randolph Hearst. Roosevelt se obișnuise să audă despre el că „ațâța la război” și că „flutura sabia”. Trebuia să convingă Congresul și poporul american că programul său de reînarmare reprezenta cea mai bună speranță pentru a evita încă un război european.

La baza precauției lui FDR se aflau amintirile despre chinurile îndurate după ultimul război de mentorul său politic, Woodrow Wilson. În marină, ca secretar adjunct al lui Wilson, Roosevelt îl urmărise pe președintele idealist luptându-se cu Congresul recalcitrant din pricina viziunii sale asupra noii ordini mondiale. Lăsându-se influențat de o țară slăbită de război, Senatul izolaționist refuzase să ratifice proiectul din capul locului. Roosevelt credea că Wilson făcuse o greșală politică majoră fiindcă nu reușise să includă senatorii republicani în negocierile preliminare. Wilson nu și-a revenit niciodată după acel eșec. Curând după respingerea Tratatului de la Versailles, a suferit un accident vascular grav.

FDR era hotărât să evite greșelile predecesorului său, la care fusese martor ocular. „Deși am învățat mult despre ceea ce trebuie să fac [de la președintele Wilson], am învățat mult și despre ceea ce nu trebuie să fac”, i-a spus el lui Rosenman.¹⁹ Îi era clar că idealismul și bunele intenții nu erau suficiente ca să aducă ordine în haosul generat de problemele mondiale. Insistența pe realismul politic

era la fel de importantă. Câteodată, vremurile cereau acțiuni dramatice; alteori, era necesar să manipulezi și să te ferești. Într-o democrație, lipsa consensului celor două partide putea submina cele mai viguroase și mai imaginative politici externe. Ca să câștige în Congres, trebuia să câștige mai întâi poporul american.

Pe 16 noiembrie, la 9.45 a.m., secretarul trezoreriei, Henry Morgenthau Jr., l-a sunat pe FDR. Voia să-l felicite pe președinte pentru conferința de presă din ziua precedentă, care ajunsese pe prima pagină a tuturor ziarelor.²⁰ Decizia de a rechema ambasadorul de la Berlin fusese, în general, bine primită, chiar și în cercurile tradițional ostile lui Roosevelt. Președintele reușise să canalizeze indignarea simțită de marea majoritate a compatrioților săi față de evenimentele barbare din Germania.

Henry Morgenthau Jr. și FDR, „doi unici”

Morgenthau era unul dintre cei mai vechi prieteni ai lui Roosevelt. Trăiau nu departe unul de altul, în Hyde Park, aflat în nordul statului New York. Fiind proprietari de ferme, aveau un interes comun pentru silvicultură. „De la unul din cei doi unici”, scrisese FDR pe o fotografie în care el și Morgenthau stăteau într-un automobil decapotat, afișând zâmbete fugare aproape identice. Când Roosevelt a candidat la funcția de guvernator al New Yorkului în 1928, Morgenthau îi fusese confident, conducându-l pe candidat mii de kilometri într-un vechi Buick în jurul statului. Fiul unui afacerist cunoscut și al unei foste ambasadoare, Morgenthau era singurul evreu din Cabinet. Conștient de prejudecățile de la acea vreme, prefera să se descrie drept „sută la sută american”. Roosevelt îl prețuia pentru loialitate și franchețe. Când economia a intrat în recesiune în 1937, Morgenthau a fost cel care l-a avertizat pe președinte că America „se îndrepta spre o nouă criză economică”.²¹

La fel ca Roosevelt, Morgenthau se gândise mult la problema relocării evreilor europeni. În public, amândoi aveau grijă să vorbească despre „refugiați politici” în loc de „refugiați evrei” ca să evite inflamarea antisemitismului latent. În particular însă, recunoșteau că Hitler dezlănțuise în Europa demonii naționaliști care îi aveau ca primă țintă pe evrei. Situația avea șanse să se înrăutățească foarte mult pe măsură ce Germania își extindea puterea și influența către Est. Problemele ce prezentau persecutarea unei jumătăți de milion de evrei germani era „trivială în comparație” cu emigrarea forțată „a circa șapte milioane de persoane” din estul Europei.

După părerea lui FDR, pe termen lung, singura soluție posibilă la criza refugiaților era „crearea unui teritoriu evreiesc nou, capabil să absoarbă emigrarea probabil nelimitată a evreilor”.²² După destrămarea Imperiului Otoman, Statele Unite fuseseră de acord cu propunerea făcută de Liga Națiunilor pentru stabilirea „căminului național al poporului evreu” în Palestina, sub tutelă britanică. Însă Roosevelt era sceptic că Palestina ar fi putut să absoarbă de una

singură milioane de refugiați, chiar și presupunând că obstacolele politice, inclusiv opoziția arabă vehementă față de coloniștii evrei, ar fi fost depășite. A apelat la Morgenthau să-l ajute în căutarea unui loc de refugiu alternativ.

– Am o primă sugestie concretă de făcut pentru refugiații evrei, a spus Morgenthau după ce l-a găsit pe președinte în dormitor.²³

– Ei bine, pentru numele lui Dumnezeu, care este?

Locul la care se gândea Morgenthau era Guineea, un teritoriu de pe coasta de vest a Africii, administrat de Marea Britanie și Franța. A expus un plan complicat în care se ștergeau puterilor coloniale o parte din datoriile de război în schimbul deschiderii teritoriului pentru emigranți evrei.

– Nu e bun! s-a răstit FDR, care petrecuse câteva ore studiind relieful hărților din Africa și America de Sud, diagramele de temperatură și însemnele care semnalizau zonele pentru o posibilă „așezare albă”.²⁴ Evreilor le-ar lua între douăzeci și cinci și cincizeci de ani să se acomodeze cu căldura de acolo.

Președintele avea o părere mult mai bună despre Camerun, o fostă colonie germană care în acea vreme aparținea Franței. Auzise că avea „ținuturi muntoase minunate” și că erau „foarte puțin populate”. O alternativă era un teritoriu administrat de Portugalia, Angola, mai spre sud, care era potrivit și pentru o colonizare europeană la scară mare. În scurt timp, FDR își construia în minte modalități prin care să-l convingă pe dictatorul portughez, António de Oliveira Salazar, să susțină proiectul. Le-a ordonat diplomaților săi să-i spună lui Salazar că „întemeierea unui nou teritoriu evreiesc în Angola” avea să se dovedească un avantaj economic pentru Portugalia și să-l facă pe conducătorul portughez „una dintre cele mai importante personalități din istoria țării sale și a timpurilor noastre”.²⁵

Asemenea strategii mărețe alimentau imaginația fertilă a lui Roosevelt. Secretarul trezoreriei simțea că avea datoria să-l ajute pe președinte, care părea singurul hotărât să gândească la scară mare.

„Nimeni nu-l ajută“, a scris el în jurnal în seara aceea. „Eu măcar o să pregătesc terenul.“²⁶ Câteva săptămâni mai târziu, în timpul unui prânz obișnuit de lucru, Morgenthau i-a făcut șefului pe plac vorbind despre posibilitatea de a aduna cinci sute de milioane de dolari care să finanțeze plecarea ordonată din Europa a jumătate de milion de evrei. „Nu riști, nu câștigi“ era motoul preferat de Morgenthau. Gândind cu voce tare în fața prietenului său, Roosevelt credea că ar fi posibil ca Statele Unite să primească douăzeci de mii de evrei pe an, în timp ce restul țărilor puteau fi convinse să facă loc pentru optzeci de mii pe an.²⁷

Oricare ar fi fost punerea în practică a viziunii mărețe a lui FDR cu privire la relocarea pe termen lung, pe termen scurt era limitat de constrângeri interne. Sistemul cotelor stabilit de Congres nu acorda prioritate refugiaților care fugeau de persecuții rasiale sau politice. Dacă președintele nu era pregătit pentru o luptă sângeroasă pe care probabil avea să o piardă, trebuia să se limiteze la pași mici prin care să ajute măcar câțiva dintre refugiați. Cel mai important pas era să se asigure că se acopereau în întregime cotele.

Secretara pentru muncă, Frances Perkins, voia să prelungească permisele de vizită pentru aproximativ cincisprezece mii de evrei germani acceptați temporar în Statele Unite. Cum Perkins superviza și Serviciul de Emigrări, părerile sale erau importante. Însă Departamentul de Stat se opunea cu înverșunare. Secretarul adjunct Messersmith susținea că propunerea ar fi încălcat legea, „însemnând o prăbușire completă a întregii noastre practici în privința vizelor“ și ar fi provocat „o reacție copleșitor de nefavorabilă în toată țara“.²⁸ Roosevelt îi ținea partea lui Perkins, afirmând că ar fi o cruzime să-i urce pe evrei „pe o navă și să-i trimită înapoi în Germania, în situația actuală“. Vizitatorii aveau să primească prelungirea vizelor cu șase luni, având posibilitatea de a le reînnoi ulterior.

„Nu pot, respectând decența umană, să-i arunc afară“, le-a spus FDR jurnaliștilor într-o conferință de presă din 18 noiembrie.²⁹

Chiar și micile schimbări din politica de emigrare a SUA riscau să provoace o reacție publică negativă. După Noaptea de Cristal, la Casa Albă și la Departamentul de Stat curgeau telegrame și scrisori în care se protesta față de intrarea refugiaților. O telegramă semnată „un neevreu american sătul” din New Jersey îl acuza pe FDR că „mergeți prea departe... dacă mai continuați [să fiți] intermediar pentru minoritățile evreiești din Washington, s-ar putea să vă confrunțați fie cu o revoluție, fie cu punerea sub acuzare”.³⁰ Un președinte de bancă din Ohio spunea că ar dona de bunăvoie bani ca să le cumpere evreilor o patrie, dar nu-i voia în „țara asta”. Un vânzător de textile din New York spunea că „îi pare foarte rău de evreii din Germania”, dar se temea că urmau să concureze pentru locuri de muncă cu „mulți dintre cetățenii noștri care ar trebui să fie luați în considerare mai întâi”.

„Nu avem destul șomaj, destui oameni asistați social?“, scria vânzătorul, vorbind despre o temă comună pentru mulți autori de scrisori.³¹

Dacă mulți americani erau speriați de posibilitatea ca, în săptămânile de după Noaptea de Cristal, hordurile de refugiați să năvălească în America, alții căutau metode practice să-i ajute pe cei persecutați. În seara zilei de 18 decembrie, cunoscuți filantropi și lucrători sociali s-au adunat într-un apartament de pe Fifth Avenue, vizavi de Central Park din New York, ca să lanseze o campanie de salvare a copiilor evrei. Printre cei douăzeci și opt de participanți se aflau magnatul magazinelor universale din Chicago, Marshall Field, proprietarul ziarului *The Washington Post*, Eugene Meyer, și liderul quakerilor, Clarence Pickett. Aceștia au schițat în grabă un plan prin care să aducă, cu ajutorul bisericilor locale, douăzeci de mii de copii refugiați în case de plasament de pe teritoriul Statelor Unite. Concentrându-și eforturile asupra copiilor, sperau să evite lamentările legate de faptul că refugiații aveau să concureze cu muncitorii

americani pentru slujbe. Întrebarea esențială era „cum să aducem copiii aici?”³²

Bărbații și femeile binevoitori care se înghesuiau în livingul celebrei psihiatre pentru copii Marion Kenworthy erau inspirați de programul Kindertransport din Marea Britanie. Stârniți să acționeze de poveștile cumplite despre Germania relatate în ziare, susținătorii refugiaților convinseră guvernul britanic să permită intrarea temporară a copiilor persecutați de naziști. Ministrul de externe, lordul Halifax, spera că „un act de generozitate ar avea un efect de domino și ar face ca Statele Unite să-și deschidă ușile mai larg”.³³

Planul nu prevedea un număr limită de copii care să fie acceptați în Marea Britanie, însă se considera că zece mii erau o țintă fezabilă. Organizațiile pentru refugiați promiteau să strângă cincizeci de lire pentru un copil (reprezentând aproximativ o mie cinci sute de lire în 2019), ca o garanție că acești copii aveau să „emigreze din nou”, cât mai curând posibil. La mijlocul lunii decembrie, trenuri cu copii evrei soseau în gara Liverpool Street din Londra din orașe precum Berlin, Viena și Frankfurt, după o călătorie în timpul nopții pe Marea Nordului via Hook of Holland.

Convingerea guvernului SUA pentru a adopta o strategie similară avea să se dovedească, probabil, mult mai dificilă. Kenworthy și colegii ei credeau că FDR „simpatiza” cu inițiativa lor, dar știau că nu era arbitrul decisiv în problemele de imigrare. Un prim-ministru britanic se putea baza, în mod normal, pe majoritatea sa parlamentară în Camera Comunelor. În sistemul creat de întemeietorii americani, legislatura servea drept o contrabalanță permanentă pentru puterea executivului.

După ce i-a urmat lui Herbert Hoover la președinția Statelor Unite în 1933, Roosevelt nu făcuse niciun efort să schimbe practicile americane pentru emigrare. După începutul Marii Crize Economice, predecesorul său luase măsuri ca să reducă și mai mult emigrarea. În septembrie 1930, la mai puțin de un an după

prăbușirea bursei, Hoover a ordonat Departamentului de Stat să se asigure că emigranții nu vor concura cu americanii pentru locuri de muncă sau că nu vor deveni o povară financiară pentru guvern.³⁴

Înainte de 1930, clauza „probabilității de a deveni asistați social” fusese folosită mai ales pentru a-i exclude pe cei bolnavi cronic și instabili mintal. În acel moment, clauza era interpretată ca să se aplice tuturor celor care nu se puteau întreține de îndată ce coborau de pe vapor. Pentru prima dată în istoria Americii, în anul fiscal ce s-a terminat în iunie 1931, mai mulți oameni au plecat din Statele Unite decât au venit. Numărul emigranților germani primiți în Statele Unite a scăzut brusc de la 27 119, în 1930, la 10 100, în 1931, și 2 086, în 1932.³⁵

Până la începutul celui de-al doilea mandat, preocupat de criza internă a șomajului, FDR nu a făcut prea multe pentru a rezolva problema imigrării. În ianuarie 1937, la două luni după ce a reintrat la Casa Albă, Departamentul de Stat a relaxat prevederea „asistat social”. În loc să-i respingă pe „posibil” viitorii asistați sociali, consulilor li se spunea acum să-i respingă doar pe acei candidați care „probabil” aveau să reprezinte o povară pe termen lung. Candidații pentru vize nu mai trebuiau să justifice garanții financiare de la membri de familie apropiați care trăiau în Statele Unite. Caracterul neobligatoriu al afidaviturilor de ajutor de la rude mai îndepărtate era considerat satisfăcător, conform noilor reglementări.³⁶

Asemenea modificări în interpretarea legii emigrării au dus la o creștere imediată în acordarea vizelor în timpul celui de-al doilea mandat al lui Roosevelt. Acordarea vizelor de emigrare candidaților evrei s-a triplat între 1936 și 1938. Însă, abia la mijlocul anului 1938, consulii au început să folosească toate locurile din cotele germane și austriece.³⁷ (Vedeți diagrama de la pagina 356.) Primiriile în Statele Unite au crescut brusc, însă nu au reușit să țină ritmul cu cererea tot mai mare de vize pentru cota germană. Evenimentele tumultuoase din 1938, începând cu anexarea Austriei și sfârșind cu

Noaptea de Cristal, au creat o criză a refugiaților având dimensiuni cu totul noi.

În timp ce președintele se bucura de o oarecare relaxare în interpretarea legilor emigrației, nu putea să ignore limitele fixe ale cotelor. Preluarea în țară a celor douăzeci de mii de copii refugiați în afara sistemului de cote necesita o hotărâre a Congresului. FDR trebuia să se gândească cu mare grijă cât capital politic era pregătit să investească în schimbarea legislației de emigrare în detrimentul celorlalte priorități.

Sufletele generoase din livingul lui Marion Kenworthy aveau o legătură excelentă la Casa Albă: Eleanor Roosevelt. Prima-doamnă lucrase ca activistă cu multe dintre ele într-o varietate de cauze umanitare. În timpul Războiului Civil din Spania, fusese impresionată de cauza copiilor basci obligați de forțele naționaliste ale generalului Francisco Franco să fugă din casele lor. „Copiii spanioli apasă tot mai mult pe sufletul meu“, scria ea într-un articol de ziar în mai 1937. „Sper din tot sufletul ca aceia dintre noi, din această țară, care au posibilitatea, să contribuie cu bani pentru ca acești copii să fie duși într-un loc sigur, hrăniți, îmbrăcați și educați cum se cuvine.“ A donat pentru copii comitetului de ajutorare al quakerilor, dând la o parte criticii de dreapta care susțineau că „promova comunismul“.³⁸

Eleanor a promis să discute cu soțul ei despre propunerea de a aduce zeci de mii de copii în Statele Unite. FDR s-a oprit chiar înainte de a sponsoriza el însuși inițiativa, dar a avut câteva cuvinte de încurajare la adresa susținătorilor copiilor refugiați pe care aceștia le-au luat drept undă verde pentru a putea continua. Eleanor le-a transmis prietenilor din New York părerea lui:

Soțul meu spune că ați face bine să vă apucați imediat de treabă și să obțineți două persoane de la partide opuse în Cameră și în Senat și să le puneți să solicite împreună acordul pe legislația în baza căreia doriți să aduceți copiii aici. Departamentul de Stat se teme

doar de ce le va spune Congresul și, prin urmare, dacă înlăturați această teamă, Departamentul de Stat nu va obiecta deloc. El vă sfătuiește să folosiți cu grijă oamenii și, dacă e posibil, să obțineți tot sprijinul catolic de care sunteți în stare.³⁹

Kenworthy și colegii ei au urmat sfatul președintelui. L-au convins pe senatorul Robert F. Wagner din New York, un democrat renumit susținător al programului New Deal, care se întâmpla să fie și catolic, și din prima generație de emigranți germani, să susțină legislația propusă de ei în Senat. În Cameră, au recrutat-o pe Edith Nourse Rogers, o membră liberală republicană a Congresului din partea statului Massachusetts.

Proiectul de lege Wagner-Rogers a fost sprijinit de mulți lideri religioși, în ciuda unui șuvoi de invective antisemite auzite din partea unui renegat „preot de radio” catolic, părintele Charles Coughlin. În transmisiunile lui săptămânale, Coughlin prezenta Noaptea de Cristal ca pe o reacție justificată la persecuția creștinilor de către evrei. Îi identifica pe evrei drept „guvernarea comunistă din Rusia” care „omorâse peste douăzeci de milioane de creștini” și furase „patruzeci de miliarde de dolari” din proprietățile creștinilor.⁴⁰ Arhiepiscopul catolic al New Yorkului, Francis Spellman, i se opunea lui Coughlin, dar nu voia ca numele lui să fie legat de legea copiilor. A rămas în seama arhiepiscopului din Chicago să reprezinte Biserica Catolică în Comitetul Nesectant pentru Copiii Germani Refugiați.⁴¹

În timp ce *annus horribilis* 1938 se deschidea pentru toată lumea cu speranța de a fi un an nou mai pașnic, forțe puternice se aliniau de o parte și de alta a dezbaterii privind copiii refugiați. Conduși de clerici catolici și protestanți, oamenii importanți și buni din ținut apărau idealurile simbolizate de Statuia Libertății. Printre susținătorii legii copiilor se afla și fostul președinte Herbert Hoover, care înăsprirea restricțiile de emigrare la începutul Marii Crize Economice. Hoover era o autoritate recunoscută în privința problemelor cu

refugiați: el a supervizat livrarea de ajutoare în Europa după Războiul cel Mare, ajutând la salvarea a milioane de vieți. Quaker fiind, Hoover îi îndemna acum pe americani să „primească un număr proporțional de copii refugiați din Europa și să-i plaseze în casele americane”.⁴²

Și principalele ziare sprijineau legea. *The New York Times* le amintea cititorilor că în trecut America îi „ajutase bucuroasă” pe copiii din Europa distrusă de război. „Deși nu mai deschidem porțile tuturor oprimaților de pe pământ, este în tradiția noastră, respectând căldura sufletească cu care ne mândrim, să le deschidem pentru acești copii.”⁴³

Și opoziția se mobiliza. Pentru orice proiect de lege depus în Congres privind relaxarea cotelor de emigrație, alte trei sau patru cereau restricții și mai mari. Un senator democrat din Carolina de Nord, Robert Reynolds, voia să interzică orice emigrare în următorii zece ani, dar și deportarea „tuturor infractorilor străini și indezirabililor”. Între cereri se numărau și menținerea Americii „în afara războiului”, amprentarea tuturor străinilor și interzicerea oricărei „doctrine străine”.⁴⁴

Între timp, Departamentul de Stat se temea că încercările de liberalizare a legilor emigrării aveau să provoace o contrareacție politică. George Messersmith raporta că lobby-ul antiemigrare încerca să adune și să răspândească informații despre procentajul mare al evreilor acceptați în baza sistemului de cote. Într-un memoriu din ianuarie 1939, secretarul adjunct prezicea o creștere a antisemitismului în cazul în care legea copiilor ar fi trecut. „Este destul de evident că sub suprafață sunt multe lucruri care clocotesc și care pot avea efecte foarte nedorite”, avertiza el. Era mai bine să se evite schimbările din legea emigrării, dat fiind că Statele Unite aveau deja „cea mai liberală practică în privința emigrării dintre toate țările din zilele noastre”. Messersmith afirma că „evreii inteligenți și informați” erau de acord cu el.⁴⁵

Cel mai problematic aspect pentru susținătorii copiilor era că opinia publică americană rămânea profund ostilă față de preluarea refugiaților. Deși majoritatea americanilor era îngrozită de violența din timpul Noptii de Cristal, acel lucru nu se vedea și într-o dorință mai mare de a permite victimelor persecuției naziste să intre în țară. În ianuarie 1939, organizația Gallup i-a întrebat pe americani dacă sprijineau planul legat de „copiii refugiați din Germania care să fie aduși în țara asta și îngrijiți în casele americane”. Două treimi din cei chestionați s-au opus; doar un sfert a fost de acord. Când formularea întrebării s-a schimbat puțin, specificând că refugiații erau „mai ales evrei”, sprijinul pentru primirea lor chiar a crescut de la douăzeci și șase la treizeci la sută. Opoziția a scăzut de la șaiszeci și șase la șaiszeci și unu la sută.⁴⁶ Se pare că americanii se împotriveau oricărui fel de emigrare, nu doar emigrării evreilor.

Pe măsură ce se apropia de al șaselea an de președinție, Franklin Roosevelt se simțea tot mai obosit și mai apatic. Deși încă proiecta în public imaginea unei energii fără margini, în fața celor din jurul său nu-și putea ascunde suferința. O boală paralizantă, diagnosticată ca poliomielită în 1921, îl adusese în scaunul cu roțile. Depindea de alți oameni pentru rutinele normale ale vieții de zi cu zi. Cei care îl vedeau de aproape erau deseori șocați de starea lui, care era ținută secretă față de americanii de rând. „Era o mare oboseală în ochii lui și am văzut că era profund extenuat”, a scris în jurnal prim-ministrul canadian, Mackenzie King, aflat în vizită în momentul Noptii de Cristal.⁴⁷ Secretarul internelor, Harold Ickes, „nu putea să nu observe în timpul ședințelor de Cabinet că pe fața lui se vedea, poate mai mult ca niciodată, presiunea enormă sub care lucra”. De obicei optimist, medicul președintelui, amiralul Ross McIntire, era „mai neliniștit” ca niciodată în privința pacientului său.⁴⁸

Antidotul lui FDR contra oboselii și bolii era să fugă din Washington de câte ori putea. În timpul acestor excursii, primea

doze de energie care reprezentau momente de respiro față de șuvoiul nesfârșit de oaspeți din Biroul Oval. Primăvara și vara îi plăcea să-și viziteze casa copilăriei sale în nordul statului New York, însă iarna prefera să meargă în sud, spre lumina soarelui. La sfârșitul lunii noiembrie, a făcut o călătorie de două săptămâni în Warm Springs, Georgia, unde găsisse o clinică de recuperare pentru pacienții cu poliomieliță. Apa mineralizată care țâșnea dintr-un munte din apropiere îi relaxa mușchii osteniți și-i revigora starea de spirit.

Obținea un impuls psihologic similar și în apa mării. Marinar desăvârșit, nimic nu-i plăcea mai mult decât să stea în picioare (chiar și ajutat), pe puntea unei nave americane de război, cu pelevina albastră de marină de pe spate fluturând în bătaia vântului. Cufundându-se în detaliile navigării, putea să lase deoparte pe moment poverile președinției.

Pentru sfârșitul lunii februarie, Roosevelt plănuise o croazieră de două săptămâni în Caraibi pe nava lui preferată de război, USS *Houston*. Scopul său aparent era să observe manevrele navale care includeau o bătălie-test între o „Flotă Albă” și o „Flotă Neagră”. Manevrele aveau să trimită un semnal dictatorilor din Europa că Statele Unite erau complet pregătite să-și apere coasta Atlanticului ce avea o lungime de cinci mii de kilometri. Însă scopul adevărat al călătoriei era să-i ofere președintelui o pauză de care avea mare nevoie. Când FDR s-a îmbolnăvit grav de gripă, McIntire s-a gândit inițial să anuleze croaziera, însă, în cele din urmă, a decis că pacientului său i-ar fi benefică o „evadare din Washington”.⁴⁹

Sănătatea lui Roosevelt a început să se îmbunătățească imediat ce a fost urcat ceremonios la bordul crucișătorului de nouă mii de tone, ancorat în dreptul Key West. În timp ce vaporul, cu armele sale uriașe, naviga către linia orizontului, *The New York Post* raporta (de pe mal) că președintele își trăia fanteziile din copilărie. „Va naviga pe un traseu secret, va avea o punte legănată sub picioare, un soare tropical și stelele care lucesc în jurul lui în cea mai albastră

apă, precum și atingerea mângâietoare a vânturilor care-i suflă în față zi și noapte.⁵⁰ Legăturile cu Washingtonul se limitau la pachetele zilnice cu corespondență și la un canal de comunicare codată, fără fir, pentru mesaje urgente.

Printre problemele lăsate în urmă de FDR la Casa Albă era legea copiilor refugiați. Eleanor Roosevelt le spusese deja jurnaliștilor (cu „permisiunea de a cita”) că favoriza legislația din motive „umane-tare”. „Alte națiuni primesc partea lor de copii refugiați și mi se pare corect să facem acest lucru.”⁵¹ Inițial, a trimis un mesaj de la New York cu destinația *Houston* întrebând dacă soțul ei avea să susțină măsura. A încheiat urându-i „să se distreze de minune” pe mare.

Președintele era într-o încurcătură. Deși în privat aproba legea refugiaților, consilierii săi îl îndemneau să nu-și exprime public sprijinul. Subsecretarul de stat Sumner Welles se plângea că era copleșit de proteste legate de evreii care intrau în țară „sub diverse pretexte”.⁵² Unii membri ai Congresului voiau să scadă cotele cu nouăzeci la sută sau chiar mai mult. Între timp, izolaționiștii îl atacau zilnic pe FDR, acuzându-l că implica țara în războaie străine. Înfrângerea într-o lege importantă pe care o sprijinise personal avea să-i submineze serios autoritatea.

Nu a durat mult până ce Franklin a cântărit argumentele pro și contra. Ascuns confortabil în cabina amiralului de pe *Houston*, a dictat un răspuns pentru Eleanor:

TOTUL BINE LA BORD VREME BUNĂ RESPECTĂM PROGRAMUL
STOP ESTE ÎN REGULĂ CA TU SĂ SUSȚII LEGEA COPIILOR
REGUFIAȚI DAR ESTE MAI BINE CA EU SĂ NU SPUN NIMIC PÂNĂ
NU MĂ ÎNTORC CU MULTĂ DRAGOSTE FDR⁵³

sus: Kippenheim, fotografiat din aer în anii '20. Biserica este vizibilă în stânga fotografiei, Rathaus – în centru și sinagoga – în dreapta.
 jos: O fotografie a Poststrasse de după război în care se vede râul ce trecea prin sat, cu Oficiul Poștal în capătul ei.

sus: Sinagoga din Kippenheim, fotografiată în 1938.

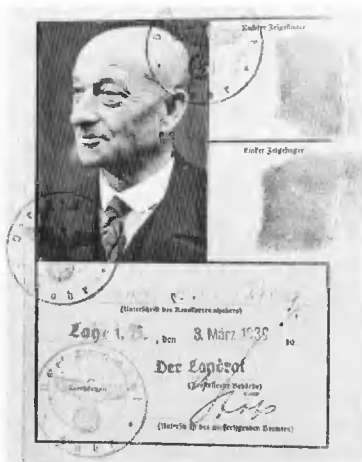
jos: Hermann Wertheimer, împreună cu soția sa, Zerline, fost președinte al sinagogii și cel mai bogat bărbat din Kippenheim; a fost jefuit de toată averea sa după Kristallnacht. Hermann și Zerline au emigrat în Statele Unite în mai 1940.

sus: Freya Valfer este escortată la sinagogă de fratele ei Karl, în ziua nunții sale, pe 12 ianuarie 1933, cu optsprezece zile înainte ca Hitler să fie numit cancelar al Germaniei. jos: Cămășile maro, adunate alături de trupa de pompieri din Kippenheim în fața casei Pici Wertheimer, în 1935 (mama ei, Berta, și fratele mai tânăr, Hans, se remarcă la fereastră din dreapta).

Kernort:	
Kernummer: <i>1. 11. 113</i>	
Gültig bis: <i>3. März</i> 19 <i>44</i>	
Name	<i>Valfer</i>
Vorname	<i>Max Josef</i>
Geburtsort	<i>12. April 1887</i>
Geburtsort	<i>Frankfurt</i>
Beruf	<i>Kaufmann</i>
Unveränderliche Kennzeichen	<i>seiner</i>
Veränderliche Kennzeichen	<i>seiner</i>
Bemerkungen: <i>Armen.</i>	

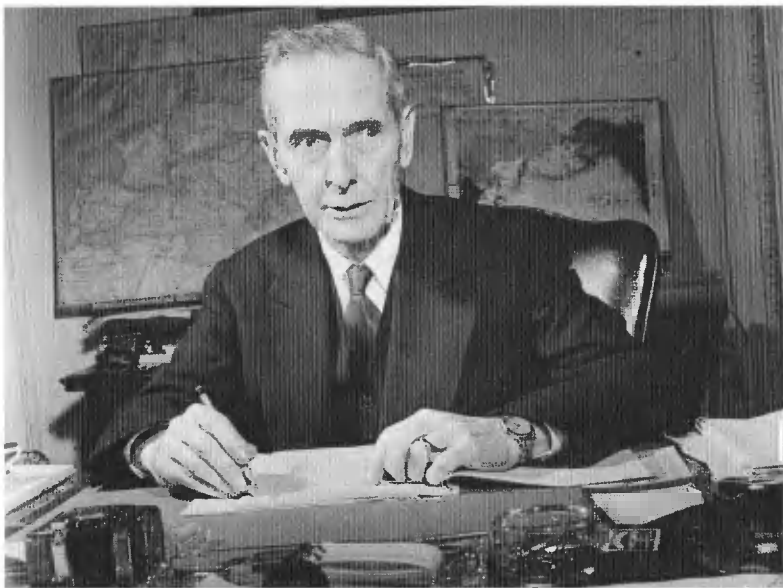
SUS, STÂNGA: Max și Fanny Valfer, aflați în vacanță în orașul balnear Bad Neuenahr, în 1934. SUS, DREAPTA: Max și secretara sa, Berta Weil. JOS: Actul de identitate al lui Max Valfer (marcat cu un „J” de la Jude – Evreu), emis în 1939. O lege din 1938 i-a cerut să adauge „Israel” ca al doilea nume.

sus: Hugo și Bella Wachenheimer, din 1938, înainte de Kristallnacht, cu fiica lor, Hedy, în vârstă de paisprezece ani. JOS: O fotografie a pașaportului lui Hedy, făcută înainte de a pleca din Germania într-un Kindertransport, în mai 1939.

sus: Magazinul alimentar și locuința familiei Maier din Kippenheim, la începutul anilor '30. jos: Siegfried și Charlotte Maier împreună cu copiii lor, Heinz și Kurt, lângă o mașină nouă, în 1935.

sus: Secretarul adjunct Breckinridge Long, în biroul său de la Departamentul de Stat, în 1942. JOS, STÂNGA: Secretarul de stat adjunct George Messersmith, în 1938. JOS, DREAPTA: Raymond Geist, fotografiat în timp ce părăsea Casa Albă în octombrie 1939, după o întâlnire cu FDR; a fost consul general la Berlin în vremea Kristallnacht.

sus: Adolf Hitler și generalii săi în timpul inspecției sistemului defensiv al Zidului de Vest construit împotriva Franței, la 15 mai 1939.

jos: FDR, pe 25 august 1939, într-una dintre conferințele de presă susținute de două ori pe săptămână, în Biroul Oval.

Kippenheim

În zilele de după Noaptea de Cristal, Hedy Wachenheimer s-a simțit „paralizată de frică”. Sentimentul a persistat chiar și după ce a îndrăznit să iasă din șifonierul aflat în pod, unde s-a ascuns cu mama și mătușa ei ca să scape de gloata de pe strada de jos. Hedy habar nu avea unde îl duseseră naziștii pe tatăl ei sau dacă avea să-l mai vadă vreodată. Intra în panică când o scăpa pe mama ei din ochi.¹

Soarta bărbaților a rămas un mister timp de două săptămâni. Nimeni nu știa dacă cei dragi erau vii sau morți. În ziua ce a urmat arestării bărbaților, șeful de poștă Link a apărut la sinagogă cu o minge uriașă făcută din curele și cravate. Priveliștea articolelor de îmbrăcăminte confiscate a alarmat-o pe Fanny Valfer, o membră a clanului extins Wertheimer, care trăia vizavi de sinagogă. Pe lângă soțul ei, Max, negustorul de tutun și trabucuri, mai mulți frați și veri ai săi fuseseră luați.

– Doamne, au omorât bărbații? a urlat ea.

– Posibil, a rânjit Link.²

După două săptămâni, au început să sosească vederi de la Dachau, locul primului lagăr de concentrare condus de SS. Vederile conțineau câteva cuvinte de încurajare de la prizonieri, scrise chiar

de mâna lor, alături de un mesaj imprimat dinainte în care se anunța că era interzis să primească vizite.³

În mod evident, nu avea rost să meargă la Dachau, care se afla la distanță de o zi de Kippenheim, aproape de München. Bella Wachenheimer a decis, în schimb, să pledeze cazul soțului ei la sediul provincial al Gestapo, ce se găsea în Karlsruhe, la aproape o sută de kilometri spre nord. Hedy a implorat-o pe mama ei să nu plece, temându-se că și ea avea să fie arestată, însă Bella a insistat. A plecat de acasă cu trenul dis-de-dimineață și s-a întors noaptea târziu. Oficialii Gestapo au spus clar că eliberarea prizonierilor evrei era legată de emigrarea lor din Germania. Dacă familiile lor puteau dovedi că luau măsuri concrete de a pleca din țară, aveau să fie eliberați. Bella a dus la Gestapo un bilet de la consulatul Statelor Unite din Stuttgart în care scria că Hugo avea numărul 20 753 pe „lista de așteptare” a unei vize de plecare în SUA.⁴

În luna din a patra săptămână, Bella a făcut ultimul drum la Karlsruhe. De acea dată, oficialul Gestapo i-a spus că probabil Hugo avea să fie eliberat în curând, însă a adăugat un avertisment amenințător: „Dacă nu se întoarce vineri, înseamnă că nu mai trăiește”.

Primii bărbați au început să se întoarcă în sat de la Dachau în aceeași zi, mergând pe jos de la gara aflată la douăzeci de minute distanță. Aveau capetele complet rase. Toți păreau amețiți și slăbiți. Niciunul dintre ei nu voia să vorbească despre experiențele trăite. Nici urmă de Hugo nici marți, nici miercuri, nici joi. Până vineri, 9 decembrie, Bella abandonase orice speranță. Jelind după soțul ei, a refuzat să coboare din pat. „E mort”, repeta întruna. „Nu se mai întoarce acasă.”

S-a auzit o bătaie în ușă. Bella era convinsă că se întorseseră huliganii naziști. A încercat s-o împiedice pe Hedy să vadă cine bătea. Fata de paisprezece ani s-a smuls de lângă ea, a fugit la parter și a deschis ușa. Era tatăl ei. El și-a scos pălăria.

– Te-au ras în cap, a țipat Hedy.

Când Hugo a urcat scările, Bella abia l-a recunoscut. Purta o haină pe care nu voia s-o dea jos, deși era cald în apartament. A refuzat să se dezbrace sau să-și schimbe hainele. I-au oferit micul dejun, dar nu a vrut să mănânce. Avea mâinile acoperite de un amestec de degerături și arsuri din cauza căratului cazanelor cu supă pentru ceilalți prizonieri. Nu voia să se dezbrace pentru că avea brațele umflate de la bătaii. Bella a trebuit să folosească foarfeca pentru a tăia hainele de pe el, scoțând la iveală alte arsuri și vânătăi. Din perspectiva fiicei lui, Hugo plecase din Kippenheim în floarea vârstei – la patruzeci și nouă de ani – și s-a întors „un bătrân înfrânt”.

Mai târziu în aceeași dimineață, Bella și Hedy au auzit o bufnitură din baia unde se bărbiera Hugo. Era prăbușit pe podea. Nu existau doctori evrei în Kippenheim și doctorii creștini nu mai aveau voie să-i trateze pe evrei. Doctorul familiei, Bernhard Weber, era ofițerul SS în rezervă care îi oprișe pe soldați de la excese și mai grave în Noaptea de Cristal. Weber a venit pe ascuns în noaptea aceea ca să-l trateze pe Hugo, care suferise un atac de cord ușor. De-a lungul nopților care au urmat, a îngrijit pacientul până când s-a înzdrăvenit.

Prizonierii fuseseră instruiți să nu vorbească cu nimeni despre experiențele lor. Însă oroarea lucrurilor întâmplătoare oamenilor a pătruns treptat în conversațiile șoptite cu soțiile lor și cu copiii adulți. Plimbarea lungă de la gară până la porțile de fier inscripționate cu *Arbeit Macht Frei*, „Munca te eliberează”. Dușurile reci, bătaile pentru jigniri închipuite, sutele de bărbați înghesuiți în paturi șubrede de lemn. Strigătele *Raus, raus, raus*, „Afară, afară, afară”. Scaunul pentru biciuire din clădirea de detenție. Număratul cu glas tare al loviturilor date cu biciul de soldatul SS până când leșinai sau le uitai numărul, caz în care tortura se relua de la început. Vântul aspru care sufla dinspre Alpii Bavarezi. Temperaturile de îngheț care nu-i lăsau să doarmă și-i făceau pe cei puternici până în acel moment să moară de pneumonie.

Apelul din zorii zilei era un chin deosebit de cumplit. În fiecare zi, douăzeci de mii de prizonieri se adunau pe un teren mare de paradă, *Appelplatz*, sub lumina reflectoarelor. În pantalonii în dungi și cămășile albe, semănau cu o armată de muți rași în cap. Nu aveau voie să se miște și nici măcar să tușească. Trebuiau să-și țină privirea în pământ tot timpul. Dacă se auzea cel mai mic zgomot, comandantul refuza să inspecteze parada. Dacă numerele nu se potriveau, numărătoarea începea din nou. Uneori, tortura dura multe ore, în timp ce prizonierii bolnavi se prăbușeau și erau târați de acolo.⁵

Pedepsele nemiloase au avut efectul scontat. După eliberarea de la Dachau, bărbații și băieții evrei din Kippenheim au devenit și mai hotărâți să plece din Germania cât mai curând posibil, în orice țară era dispusă să-i primească.

Liderii naziști munceau de luni de zile pentru a-i forța pe evrei să emigreze. După anexarea Austriei la începutul anului 1938, ritmul persecuției a crescut. În aprilie, evreii trebuiau să-și declare toate proprietățile ce depășeau valoarea de cinci mii de mărci. În iunie, forțele de securitate au desfășurat primul val de arestări în masă a evreilor, considerați o parte a grupului de oameni din toată țara care se presupunea că evitau munca; a fost numită „Operațiunea Leneșii”. În aceeași lună, guvernul a ordonat declararea tuturor magazinelor deținute de evrei, un aparent preludiu la confiscarea lor. În august, evreii au fost instruiți să adopte un nume în plus: „Sara” pentru femei, „Israel” pentru bărbați. În octombrie, au fost obligați să aplice pentru pașapoarte noi, ștanțate cu litera „J” de la *Jude*.^{*}

Șuvoiul de decrete discriminatoare a devenit un potop în zilele de după Noaptea de Cristal. Feldmareșalul Hermann Göring i-a chemat pe oficialii naziști la o conferință pe 12 noiembrie ca să discute alte măsuri în privința evreilor. Ca „ispășire” pentru asasinarea diplomatului german, a ordonat o amendă de un miliard de lire

---

^{*} Evreu (n.tr.)

sterline la adresa comunității evreiești. În loc să primească o compensare pentru pierderile suferite, evreii aveau să plătească ei înșiși daunele pe care le „provocaseră”. Asigurarea plății pentru distrugerea proprietăților evreiești – inclusiv șapte mii cinci sute de magazine și două sute șazeci și șapte de sinagogi – a ajuns direct în cuferele statului. Un „Decret de Eliminare a Evreilor din Viața Economică” a închis toate afacerile deținute de evrei, inclusiv magazinele. Alte decrete le interziceau evreilor să meargă la școli și universități, și înghețarea bunurilor evreilor.⁶ „Nu mi-ar plăcea să fiu evreu în Germania de azi”, jubila Göring la finalul întâlnirii.⁷

Implementarea noilor decrete a început imediat. „Amenzile de ispășire” individuale ajungeau la aproximativ douăzeci la sută din valoarea proprietății pe care evreii fuseseră obligați să o declare cu câteva luni înainte. Familiile mai bogate aveau douăzeci și patru de ore la dispoziție să plătească amenda sau riscau arestarea. Decretele ulterioare le interziceau evreilor să frecventeze locurile de distracție, să conducă automobile și să aibă porumbei călători. Se vorbea chiar despre izolarea evreilor în ghetouri sau forțarea lor să poarte o stea galbenă pe haine, deși sugestia a fost respinsă pe moment.⁸

În Kippenheim, unde erau multe magazine evreiești, decretele au fost o undă verde pentru jefuitori. Fiind cel mai bogat om din sat, Hermann Wertheimer era deja ținta invidiei și a resentimentelor celorlalți. Rivalii în afaceri îl acuzară de „practici de afaceri corupte” rezultate din dominația sa din zonă în afacerile cu metale. În acele clipe aveau ocazia să-l falimenteze complet. Fără a mai aștepta ca Hermann să se întoarcă acasă de la Dachau, oficialii locali i-au ordonat soției sale, Zerline, să vândă compania la o fracțiune din valoarea reală. Cumpărătorii au fost doi afaceriști „arieni” din Freiburg. Avocatul care a pregătit vânzarea a primit ca răsplată o mașină a companiei.⁹

Ca lider ales al comunității evreiești din Kippenheim, Hermann Wertheimer a fost făcut responsabil și pentru repararea daunelor

suferite de sinagogă. Dat fiind că era sărăcit, a fost obligat să vândă clădirea municipalității ca să acopere costul reparațiilor. Oficialii din sat au transformat fostul lăcaș de rugăciune într-un depozit agricol, dar au trecut cu vederea inscripția cioplită în piatră în ebraică. Luat din Geneză, citatul era: „Acest loc nu e altceva decât casa Domnului“.

Câteva companii deținute de evreii din Kippenheim, inclusiv afacerea cu textile fondată de bunicul lui Hugo Wachenheimer în 1857, au fost vândute angajaților arieni pentru sume infime. Altele, ca afacerea cu tutun a lui Max Valfer, au fost lichidate pe loc. Afaceriștii evrei au fost obligați să șteargă datoriile clienților arieni. După ce s-a întors acasă de la Dachau, Siegfried Maier și-a petrecut o mare parte din timp scriind de mână liste lungi cu creditorii săi, dintre care niciunul nu i-a plătit datoriile.

După ce și-au pierdut afacerile, evreii au primit ordin să predea caselor de amanet operate de stat multe dintre bunurile de valoare rămase. (Au avut voie să păstreze două tacâmuri pentru fiecare persoană, o verighetă simplă de aur și un ceas.) Aparatele de radio au fost și ele confiscate, chiar și fără decret guvernamental, pe motiv că evreii nu aveau dreptul de a participa la „cultura germană“.¹⁰ Evreilor li s-a interzis să se aboneze la ziare, cu excepția ziarului de propagandă controlat de naziști și tipărit doar pentru evrei.

Efectul de ansamblu al decretelor era să pauperizeze familiile cândva prospere din clasa de mijloc, înainte de a le izgoni din Germania. Pe lângă „amenda de ispășire“, chiar și evreii relativ înstăriți au fost forțați să plătească „o taxă de plecare din Reich“ de douăzeci și cinci la sută și o taxă de sută la sută pentru toate bunurile personale cumpărate după 1933. Toate fonduri rămase au fost declarate „blocate“, însemnând că nu puteau fi scoase din țară.

„Restricțiile naziste, taxele speciale îi lasă pe evrei fără avere“ era titlul unui raport de pe 23 decembrie 1938, de la Berlin, al Agenției Evreiești de Telegrafie, care reușise să păstreze un corespondent în capitala germană cu ajutorul consulului Geist.¹¹

Înainte de numirea lui Hitler din 30 ianuarie 1933 în funcția de cancelar al Germaniei, existaseră puține neînțelegeri fâțișe între evreii și creștinii din Kippenheim. Deși se căsătoreau foarte rar între ei, nemții de religii diferite merseseră la școală braț la braț, participaseră unii la funeraliile și nunțile altora și își făcuseră urări de bine cu prilejul sărbătorilor religioase. Pastorul luteran participa deseori la mesele de Paște evreiesc. Catolicii îi lăsau pe evrei să ia parte la procesiunea din ziua Corpus Christi. De Paște, copiii evrei își vizitau vecinii creștini aducând în dar *matza** și primeau la schimb ouă de Paște și iepurași.¹² A durat mai puțin de șase ani ca relațiile dintre cele două comunități să se deterioreze până în punctul în care nu mai era loc pentru evrei.

Evreii din Kippenheim beneficiaseră de o atmosferă relativ liberală în Baden, considerată vreme îndelungată una dintre cele mai progresiste regiuni din Germania. Înainte de a fi absorbite de Imperiul German în 1871, feliuța în formă de bumerang a teritoriului aflat de-a lungul văii Rinului era un stat suveran condus de un margraf, iar mai târziu de un mare duce. (Vedeți harta de la pagina 186.) Ideile Revoluției Franceze – „Libertate, egalitate, fraternitate” – însoțiseră armatele lui Napoleon dincolo de fluviul din Alsacia. Inspirație pentru opera comică a lui Jacques Offenbach, *La Gräfin de Gêrolstein*, marele ducat avea monedă proprie, timbre poștale și o mică armată. Stabilise relații diplomatice cu câteva zeci de țări străine, inclusiv cu Statele Unite. Aristocrații din Europa se îngheșuiau la băile termale din Baden-Baden. Marele duce a fost primul conducător german (în 1808) care le-a oferit supușilor săi evrei promisiunea egalităților civile și religioase – cu condiția să se conformeze practicilor educaționale și culturale germane. Era un chilipir pe care majoritatea evreilor au fost bucuroși să-l accepte.

---

* Pâine nedospită sau pască (n.red.)

„Sunt german și nu pot fi altceva“, afirma scriitorul evreu Berthold Auerbach după ce a participat la revoluția liberală din 1848, înfrântă de soldații prusaci. „Sunt șvab și nu vreau să fiu altceva. Sunt evreu. Toate acestea la un loc produc amestecul potrivit.“¹³ Născut într-un sat izolat, situat pe cealaltă parte a Pădurii Negre față de Kippenheim, Auerbach a fost cel mai popular scriitor german al timpului său. Volumul său *Povești din satele Pădurii Negre* înfățișează o lume simplă și pașnică în care vânzătorii evrei și fermierii catolici trăiau laolaltă, tolerându-și reciproc slăbiciunile și tradițiile.

Deși „poveștile din sat“ ale lui Auerbach erau, cu siguranță, idealizate, nu erau departe de realitate când descriau relațiile dintre diferitele comunități religioase din Kippenheim din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Evreii din Kippenheim aveau să se gândească la această perioadă ca la o epocă de aur, când au putut să-și clădească afaceri de succes. În 1852, au construit în mijlocul satului o nouă sinagogă de mari dimensiuni, din gresie, în stilul maur care era la modă pe atunci. Emanciparea deplină a urmat un deceniu mai târziu. La sfârșitul secolului, în Kippenheim trăiau trei sute de evrei. Când marele duce Frederick a sărbătorit în 1906 jubileul de aur al domniei sale, evreii din Kippenheim s-au alăturat cu mândrie festivităților. Întregul sat era împodobit cu portrete ale marelui duce și emblema în galben, roșu și galben a ducatului Baden. Copiii de la școala din sat au învățat un „cântec din Kippenheim“ care includea versul „evreii și creștinii trăiesc împreună în grupuri vesele, bucurându-se de liniștea dulce“.¹⁴

Dar nu însemna că totul era în pace și armonie. Odată la câteva decenii, ținutul se cutremura din cauza unui atac de antisemitism care coincidea deseori cu perioade de tulburări politice. În timpul revoluției din 1848, Auerbach însuși a fost martorul răscoalelor din Heidelberg împotriva unui producător evreu de haine de serie, acuzat că ar fi lăsat croitorii locali fără lucru. Trauma acestor evenimente ar fi contribuit la moartea iubitei soții a lui Auerbach, Auguste, după

ce a născut prematur. Însă, în cea mai mare parte, tulburările antisemite se limitau la orașe și sate, trecând pe lângă localitățile mici precum Kippenheim.

În august 1914, evreii din Kippenheim și-au demonstrat loialitatea față de statul german mărșăluind entuziasmați în război alături de vecinii creștini. Au construit un monument comemorativ în cimitirul evreiesc din apropiatul Schmieheim pentru cei opt evrei din Kippenheim uciși în război. ACEȘTI FII AU CĂZUT PENTRU PATRIA LOR MAMĂ era inscripționat pe granit în germană și în ebraică, PACE, PACE CELOR DEPARTE ȘI APROAPE. ISAIA 57,19¹⁵

După Primul Război Mondial, evreii începuseră să migreze din sate precum Kippenheim spre orașe îndepărtate ca Mannheim sau Karlsruhe în căutarea unor oportunități economice mai bune. Migrația către exterior a continuat după război, făcând populația evreiască să scadă la o sută patruzeci și patru de oameni în 1933, când a ajuns Hitler la putere, de la ridicatul nivel de treisute douăzeci și trei, cu doar șaiszeci de ani mai înainte.¹⁶ În anii de după război, rebotezata „Republica Baden“ a devenit un teren fertil pentru nemulțumirile economice. Regiunea a fost deosebit de grav afectată de măsurile punitive prevăzute în Tratatul de la Versailles. Șomajul era mai mare decât în alte părți datorită întreruperii legăturilor economice cu Alsacia, care fusese cedată înapoi Franței. Partea germană a Rinului a fost declarată zonă demilitarizată, descurajând investițiile industriale. Naziștii au exploatat amestecul politic toxic acuzându-i pe evrei că „au înjunghiat pe la spate“.

Naziștii sau național-socialiștii, se descurcau foarte bine în satele protestante, uneori obținând peste nouăzeci la sută din voturi. Însă le era greu să se impună în Kippenheim, care era cincizeci și opt la sută catolic și treizeci și trei la sută luteran, conform unui recensământ din 1925. Catolicii erau o forță mult mai unitară politic decât luteranii, care nu aveau propriul partid politic. Doar trei locuitori

din Kippenheim l-au votat pe Hitler la alegerile pentru Reichstag din 1928. În iulie 1932, naziștii își măriseră cota votului din Kippenheim la treizeci și șase la sută, însă încă erau în urma Partidului de Centru dominat de catolici cu patruzeci și doi la sută.¹⁷ Ca să-i blocheze pe naziști, mulți evrei din Kippenheim și-au dat votul candidaților catolici în locul partidului mai liberal din punct de vedere politic pe care îl susțineau de obicei.

În 1933, perioada de început a conducerii naziste, evreii din Kippenheim nu se îngrijorau prea tare. Îl considerau pe Hitler „un nebun” și se îndoiau că regimul său avea să dureze. În martie, consiliul local a adoptat o hotărâre printr-un vot majoritar, refuzând să expună steagul cu svastica pe Rathaus de teamă să nu provoace tulburări.¹⁸ Un mesager al noii ordini a venit pe 1 aprilie, când naziștii au organizat un boicot al magazinelor evreiești la nivel național. Hedy Wachenheimer avea să-și amintească multă vreme de soldatul cu cămașă brună care stătea în fața magazinului de textile al tatălui ei, ținându-și mâinile la spate și picioarele depărtate și privind în depărtare. Fusesse pus acolo ca să-i împiedice pe creștini să intre în magazin. Alți soldați stăteau în fața brutăriei evreiești, măcelăriei, fierăriei, vinăriei și tutungeriei.

„Nu-ți face griji. O să plece”, a presupus tatăl ei încrezător, după ce ea l-a întrebat ce făceau soldații în satul lor până atunci liniștit.¹⁹ Soldații chiar au plecat: boicotul oficial a durat o singură zi. Însă din acel moment, creștinii riscau să fie numiți „lachei evrei” dacă mai cumpărau din magazinele evreiești. Afaceriștii creștini care munciseră îndeaproape cu evreii erau supuși „detenției preventive”.

După schimbarea puterii din Berlin, a durat aproape zece luni până când naziștii și-au instalat propriii susținători în poziții de autoritate din Kippenheim și să arboreze svastica pe Rathaus. Facțiunea pronazistă din sat a recuperat cu iușeală timpul pierdut printr-o serie de decrete antisemite. Naziștii din sate s-au dovedit a fi și mai extremiști decât cei de la orașe. În martie 1935, au dat o

hotărâre care cerea să nu se mai stabilească alți evrei în Kippenheim. Hotărârea îi descria pe evrei ca fiind „dușmanii de moarte“ ai Partidului Nazist și îi îndemna pe localnici „să elimine orice elemente străine care reprezintă o amenințare la adresa culturii germane“. Deși hotărârea nesancționată nu avea niciun temei legal, semnele care anunțau *Juden sind hier unerwünscht* au apărut la intrarea în sat. „Evreii nu sunt doriți aici.“²⁰

Naziștii din Kippenheim se grăbeau să denunțe orice semn de fraternizare între creștini și evrei. Amenințau să-i demaște „pe compatrioții germani“ care continuau să facă afaceri cu evreii. Un astfel de „comportament dezonorant“, avertiza hotărârea din martie 1935, nu avea să fie tolerat.²¹ În ciuda edictului, mulți creștini păstrau relații bune în privat cu vecinii evrei, în timp ce în public mențineau distanța.

La nivel național, discriminarea față de evrei a fost adoptată formal în legislația germană prin decretele de la Nürnberg din septembrie 1935. Cum deseori era dificil să faci diferența între evrei și ceilalți, legea definea drept evreu orice persoană cu cel puțin trei bunici evrei, fie că se convertiseră sau nu la altă religie. Evreii nu erau considerați cetățeni ai Germaniei, ci mai degrabă „supuși ai statului“. Altă lege transforma relațiile sexuale între evrei și arieni în infracțiuni grave. „Pângărirea rasei“ – *Rassenschande* – se pedepsea cu închisoarea până la cincisprezece ani.

Hugo Wachenheimer a încercat să-și conserve o atitudine pozitivă cât mai mult posibil. Ca mulți evrei din Kippenheim, împărțea interesele culturale ale nemților din clasa de mijloc. Rafturile bibliotecii lui erau pline cu lucrările lui Goethe, Schiller și alți scriitori germani clasici. Îi plăcea să asculte seara Beethoven și Schubert la gramofon. Veteran rănit în război, Hugo refuza să creadă că o țară atât de civilizată ar putea permite naziștilor să facă ce doresc. Însă chiar și încrederea lui a fost zguduită când a apărut o vitrină de sticlă pe un perete din apropierea magazinului său care

prezenta cea mai nouă ediție din cârpeala antisemită *Der Stürmer*. Hugo i-a spus fiicei lui să ignore vitrina. Ea a făcut tot posibilul să-l asculte, însă nu putea să nu observe caricaturile cu evreii cocoșați, cu nasurile corioate, care numărau saci cu bani și care o priveau deseori drept în față.

Naziștii locali veneau permanent cu noi moduri prin care să-i chinuie pe sătenii evrei. Într-o zi, au anunțat expulzarea evreilor din brigada lor de pompieri voluntari. A urmat o excludere a negustorilor de vite evrei de la licitația din sat. Apoi a sosit vestea că locuitorii evrei nu aveau să mai primească partea lor de lemn din pădurea satului. Evreii au fost acuzați și de viol. O poveste oribilă din ziarul nazist local *Der Führer* din 1934 a acuzat un dentist evreu din Kippenheim, omițându-i numele, că se „folosise de poziția profesională ca să profite de pacientele lui“. Ziarul pretindea că pacientele „evreului x“ deseori „fugeau din sala de operații cu dinții găuriți ca să scape de riscul de a fi pângărite. Nicio fată nu este în siguranță față de bestia asta“.²²

Trăind lângă Rathaus, familia lui Richard Wertheimer s-a obișnuit cu paradele naziste de pe străzile încărcate cu svastici. Într-una dintre acele ocazii, s-au trezit că întreaga fațadă a casei lor fusese acoperită cu un uriaș steag nazist, scaldând livingul într-o nuanță amenințătoare de roșu-sângerieu. Procesiunile și demonstrațiile i-au produs o impresie adâncă fiicei de paisprezece ani a lui Richard, Pia. La început, i-a plăcut muzica ritmată. Însă, în timp ce asculta o parte din versuri, s-a îngrozit. Un cântec anume, „Cândva era un tânăr soldat“, a făcut-o să se întoarcă în pat și să-și ascundă capul sub pături. „Când sângele evreiesc curge de pe cuțit, atunci viața va fi de două ori mai frumoasă.“²³ *Wenn das Judenblut vom Messer spritzt, dann geht'snoch mal so gut.*

Nebunia antisemită s-a extins inclusiv către animalele de companie. Familia Piei avea un câine din rasa teckel pe nume Waldi căruia îi plăcea să urmărească alaiurile funerare. Waldi era acceptat

la înmormântările evreiești, dar alungat de la cele creștine pentru că era „câine evreu“.

Existau și momente de solidaritate tăcută între evrei și creștini. Pia era prietenă bună cu fiica pastorului luteran, Annemarie Kaiser, cu care mergea în fiecare zi cu bicicleta la gimnaziul din Ettenheim. Adam Kaiser fusese pastor în Elveția înainte de a se întoarce în 1929 în Badenul natal. Era influențat de învățăturile teologului reformator elvețian Karl Barth, un critic direct al naziștilor. „Întreaga familie era foarte curajoasă“, și-a amintit Pia zeci de ani mai târziu. „Pastorul Keiser își demonstra sentimentele antinaziste.“²⁴ Profesoara de pian a Piei, Frau Bergmann, nu-și ascundea nici ea părerile antinaziste.

Pastorul Kaiser aparținea minorității disidente cunoscute drept „Biserica Mărturisitoare“, ce se opunea abordării naziste a religiei. S-a împotrivit încercărilor naziste de a înființa o biserică proregim care să încorporeze diferite ramuri ale protestantismului. A intrat în conflict cu șeful de poștă din sat, care servea și drept Überwachungsleiter sau „administrator al supravegherii“ pentru Partidul Nazist. Șeful de poștă Link i-a informat pe superiorii naziști că preotul disident fusese auzit spunându-le enoriașilor: „Mai bine murim decât să ne pierdem religia“. Într-un raport din octombrie 1934, l-a acuzat pe Keiser că folosea amvonul ca să distribuie „spiritul de agitație și insurecție într-o comunitate protestantă altminteri liniștită“.²⁵

Alt enoriaș s-a plâns că pastorul Kaiser arăta „mult mai multă înțelegere și iubire creștină“ pentru „catolici și evrei“ decât „pentru noi, de aceeași credință cu el, și pentru al Treilea Reich“. „Avem nevoie de un pastor devotat fűhrerului său“, a conchis enoriașul.²⁶ După puțin timp, Kaiser a fost transferat la altă parohie.

Era dificil, chiar și pentru cei mai principali germani, să se opună la nesfârșit puterii statului totalitar. Arhivele Bisericii Luterane arată că pastorul Kaiser a avut și el un punct în care a cedat. Acesta a venit în vara anului 1941 în urma invaziei germane a Uniunii Sovietice. Presiunea de a renunța la părerile sale disidente a devenit

intensă într-un moment în care întreaga națiune era mobilizată să lupte cu amenințarea Roșie, care se contopea, cel puțin în mintea lui Hitler, cu amenințarea evreiască. În timp ce armata germană avansa spre Moscova, pastorul care îi apăraseră pe evreii din Kippenheim a semnat o declarație prin care jura credință „führerului și celui de al Treilea Reich”.²⁷

Pentru mulți localnici creștini din Kippenheim, antisemitismul era mai degrabă o problemă de resentiment de clasă decât de ură rasială. Cum secole la rând nu au avut voie să dețină pământ, evreii au devenit vânzători ambulanți și negustori de vite. Fermierii îi priveau pe vânzătorii de vite cu suspiciune, deși erau în contact zilnic cu ei. „După părerea fermierilor, comerțul și cămătăria nu aveau aceeași valoare ca munca fizică a pământului”, spunea Ulrich Baumann, autorul unui studiu sociologic despre catolicii, protestanții și evreii din spațiul rural al ducatului Baden. „Fermierii nu apreciau munca făcută de negustorii de vite.”²⁸ Între fermierii creștini și negustorii evrei s-a dezvoltat o ruptură culturală și psihologică.

Conform unei vechi tradiții, fermierii din Kippenheim își împărțeau pământul între toți copiii, lăsând fiecare generație mai săracă decât înainte. Dimpotrivă, familiile Wertheimer, Wachenheimer și Valfer își transformaseră comerțul ambulant în companii de succes, cu mașini și angajați cu normă întreagă. Aspirau la standardele vieții urbane și insistau ca urmașii lor să aibă cea mai bună educație. După Baumann, sătenii evrei „au cumpărat primele mașini, primele aparate de radio, primele landouri și cărucioare pentru copii. Fermierii nu vedeau nevoia să aibă cărucior pentru copil. Ei își duceau copiii în brațe”. Principalele familii de evrei din Kippenheim angajau doici creștine.

Diferențele sociale erau exacerbate de tradițiile religioase diferite. Fermierii mergeau la biserică duminică; evreii țineau Sabatul sâmbăta și socializau cu ceilalți după sinagogă. „Când mergeau la

sinagogă, tatăl meu și ceilalți evrei purtau pălării înalte de mătase, ca Abraham Lincoln“, își amintea Kurt Maier. „Când fermierii veneau cu caprele și carele cu fân, îi vedeau pe evrei purtând cele mai bune haine. Pentru fermieri, părea că sărbătorile evreiești aveau loc tot timpul. Era un conflict între două culturi diferite. Chiar și pe timp de pace, exista întotdeauna antagonism.“²⁹

Înainte de Noaptea de Cristal, copiii mici precum Kurt erau protejați în mare parte de *Rischus*, termenul idiș folosit pentru acțiuni antisemite. Incidentele ocazionale de ostilitate au lăsat însă o impresie profundă. Kurt avea să-și amintească multă vreme când mama lui l-a trimis cu o monedă de zece pfenigi în mână acasă la un vecin să cumpere niște busuioc. În timp ce aștepta la ușă pentru busuioc, a auzit o voce de bărbat bombănind pe fundal. „Trimit aici un băiat evreu cu zece pfenigi. Noi trebuie să trăim cu atât în timp ce ei sunt bogați.“³⁰

Pentru băiatul de opt ani, sentimentul că era un outsider nedorit s-a confirmat în august 1938, când Hitler a trecut prin sat. Părinții lui, alături de alți evrei adulți, fuseseră instruiți să-și închidă ferestrele și să rămână în case. Dar nimeni nu i-a dat atenție „băiatului evreu cu zece pfenigi“ în timp ce s-a furișat din casă, a mers până în capătul străzii și a stat tăcut la colț. În jurul lui, sătenii îl aclamau pe führer cu strigăte încântate *Sieg Heil*.

În timp ce coloana de mașini trecea prin dreptul lui, lui Kurt i s-a părut că Hitler „s-a uitat direct la mine“ cu ochii săi arzători, hipnotici. Kurt era singura persoană din mulțime care nu stătea cu brațul drept ridicat, salutând nazist. Ca evreu, știa că nu avea voie „să-l salute pe liderul națiunii germane“. Putea doar să stea tăcut și să observe impasibil spectacolul. Niciodată nu se simțise atât de singur și atât de străin.

În acea perioadă, Kippenheim consta doar în câteva zeci de străzi, dintre care patru convergeau către Rathaus*, construit în stil

* Primărie (în germană în original, n.red.)

renascentist, și spre fântâna din apropiere. Vechiul cartier evreiesc și sinagoga originală se aflau în spatele clădirii primăriei, pe alei răsucite ce urcau spre pădure. Comunitatea adormită de o mie opt sute de oameni se amesteca natural cu peisajul înconjurător. Un pârâiaș curgea pe strada principală; fermierii duceau vacile pe lângă biserică și sinagogă; negustorii de vite țineau animalele în ȧrcuri în spatele caselor. Mirosul predominant era cel al grajdului pentru vaci, care pătrundea mai ales în hainele negustorilor de vite. Kurt Maier avea să prețuiască mirosul bălegarului din costumul unchiului Siegfried ca una dintre amintirile sale preferate din copilărie.³¹

Geografic vorbind, Kippenheim se afla la o răscruce marcată de nebunia care apucase Germania în cei șase ani de conducere nazistă. Spre vest se afla granița Rinului cu Franța, o câmpie lată de unsprezece kilometri, plină de fortificații militare, locul nenumăratelor bătălii. Spre nord era capitala districtului, Lahr, și aparatul birocratic opresiv al dictaturii naziste. Toate chinurile la care fuseseră supuși evreii din Kippenheim, inclusiv bătașii dezlănțuiți din timpul Noptii de Cristal, păreau să vină din acea direcție. Către Est se înălța Pădurea Neagră, Germania de poveste cu sătucuri pitorești, pârâiașe clipocitoare și monștri mitologici care inspiraseră generații de scriitori și artiști peisagiști. Cea mai evidentă rută de scăpare de răul nazist era spre sud. Munții elvețieni înalți erau o barieră naturală formidabilă care ofereau cel puțin un refugiu temporar pentru cei persecutați în drumul lor spre alte țărămuri.

Hitler a trecut a doua oară prin Kippenheim în primăvara anului 1939.³² A sosit, ca și înainte, din nord. Limuzina lui decapotată Mercedes a trecut pe lângă școala primară și marea biserică de pe Hindenbrugstrasse, care folosea atât catolicilor, cât și luteranilor. Coloana de mașini s-a oprit puțin în fața clădirii Rathaus pentru ca fűhrerul să accepte jurămintele de credință eternă din partea liderilor satului. În loc să înainteze pe Poststrasse, pe lângă sinagoga devastată, convoiul de mașini a făcut dreapta încă o dată, pe

Adolf-Hitler-Strasse, către Zidul de Vest și războiul pe care toată lumea îl bănuia că se apropie.

Ca una dintre cele mai vechi familii de evrei din Kippenheim și, cu siguranță, cea mai bogată, familia Wertheimer s-a străduit să le amintească celorlalți de statutul lor elevat. Trăgându-se din Wertheim, din nordul Badenului, își puteau urmări originea germană până în secolul al XII-lea.³³ Când se căsătoreau, o făceau deseori cu veri îndepărtați. Bărbații Wertheimer se îmbrăcau în stilul gentlemanilor englezi de la țară, cu veste, gulere apretate și lanțuri de aur la ceas. În zilele de Mare Sărbătoare, mergeau la sinagogă cu mânuși albe și papioane care se potriveau cu costumele de dimineață și jobenele. Erau influențați de moravurile Angliei victoriene, care se răspândiseră în Germania. „Englezescul *comme il faut*” a fost modul în care am fost crescuți”, își amintea Pia Wertheimer, care a emigrat în Statele Unite în 1937. „Maniere plăcute, sobrietate, rafinement, lipsa delăsării.”³⁴

Evreii mai săraci depindeau de mila lui Hermann Wertheimer, care deținea un magazin mare de echipamente din metal vizavi de Rathaus. Conform tradiției evreiești, distribuia mâncare gratuită de două ori pe săptămână, servind vinerea și vin. „Mulți dintre membrii comunității evreiești îi erau îndatorați”, spunea Pia. „Își folosea banii într-un mod care l-a făcut să fie privit ca un protector al întregii comunități.” În drum spre sinagogă, oferea câteodată bani și creștinilor nevoiași, spunându-le: „Vă rugați, și eu mă rog. Ar trebui să vă luați ceva de la patiserie”.³⁵ Dacă Hermann Wertheimer, vânzătorul de metale, era patriarhul necontestat al evreilor din Kippenheim, viața și sufletul comunității era tizul său, Hermann Wertheimer măcelarul. Deși aveau același nume, erau rude foarte îndepărtate. La fel ca tatăl său, care avusese aceeași ocupație,

³ Așa cum trebuie (în franceză în original, n.tr.)

Hermann măcelarul se lăuda cu o mustață impresionantă. Fiind cel mai mare băiat dintr-o familie cu opt copii, era recunoscut ca lider al lor. După spusele Piei, nepoata lui, Hermann era „foarte inteligent, foarte nostim și plin de anecdote“. O anecdotă preferată din copilăria lui avea legătură cu ritualul său făcut înainte de culcare. Tânărul Hermann avea voie să stea „pe tron“ – toaletă – în timp ce frații și surorile lui se adunau în fața lui aducându-și olițele. Când toți se așezau confortabil, își amintea Hermann, „le spuneam o poveste înainte de culcare“.³⁶

Măcelăria se afla pe cealaltă parte a Poststrasse, în fața sinagogii. Alături era un restaurant, deținut tot de Hermann, numit Badischer Hof, „Curtea din Baden“, în cinstea marelui duce Frederick. O cameră mare deasupra restaurantului servea drept loc de întâlnire pentru evreii sosiți după slujba de Sabat, precum și pentru nunți și alte petreceri mari. Evreii se adunau la Badischer Hof seara ca să guste cârnații lui Hermann, să joace cărți și să bea cafea în care puneau o picătură de coniac. În zilele de sărbătoare, dansau și cântau. Cum familia Wertheimer avea talent la muzică, deseori aveau loc recitaluri de pian ad hoc, presărate cu arii din operele germane și italiene. Într-un an, copiii Wertheimer au făcut propriul spectacol despre sat, cântând un cântec din cuvintele „Totul se întâmplă în Kippenheim, viața n-ar putea fi mai interesantă în niciun alt oraș mare“.³⁷

Hermann era în relații bune cu singurul măcelar rămas în sat, un creștin pe nume Karl Dorner. Cei doi măcelari aveau de mult timp o înțelegere ca să împartă carnea. Karl cumpăra o vacă. Hermann o sacrifică respectând practicile cușer, apoi îi dădea prietenului său jumătate înapoi.³⁸ Această practică a continuat chiar și după ce naziștii le-au interzis evreilor și creștinilor să facă afaceri împreună. Într-o zi, în 1937, un vecin a informat trupele SS că Herman încă mai cumpăra carne de la Karl. Când un ofițer SS a venit să investigheze, Hermann a țipat la el să plece de pe proprietatea lui.

Omul de la SS a plecat după ce l-a avertizat pe Hermann să-și pună afacerile în ordine. Conform unui istoric al familiei, „în acel moment, Hermann și familia lui au decis că trebuiau să plece din Germania cât de repede puteau”.³⁹ Familia a călătorit spre New York la bordul SS *Washington* în martie 1938. I-a vândut hanul și magazinul lui Karl pentru suma de 22 924 de mărci, un preț rezonabil la acea vreme.⁴⁰

Pe stradă, la câteva case mai sus față de Badischer Hof, stătea sora mai mare a lui Hermann, Fanny, o femeie caldă și generoasă care era mama surogat a întregului clan Wertheimer. Fanny era măritată cu Max Valfer, distribuitorul de trabucuri. Livingul lor se putea lăuda cu o bibliotecă bogată și cu primul aparat de radio din Kippenheim, care a devenit un loc de adunare pentru rude și vecini. Deși Fanny nu era foarte religioasă, mergea regulat la sinagogă și repeta întruna un verset din Tora; *Shema Yisrael!*, „Auzi-mă, O, Israel”, a devenit mantra ei, expresia cu care o identificau toți.⁴¹ Avea nevoie de o scăpare față de grijile și responsabilitățile cu care fusese împovărată, fiind prima dintre cei mai mari copii și pe atunci mama unei familii mari și gălăgioase.

Spre deosebire de familia Wertheimer, familia Valfer nu provenea din Kippenheim. Max Valfer și-a regăsit rădăcinile familiei sale tocmai în Inchiziția spaniolă medievală. După ce a fost expulzată din Spania în 1492, familia Valfer s-a refugiat în regiunea franceză Alsacia, renumită pentru vinuri. Trăiau de câteva secole într-un loc numit Valff, de unde își trăgeau numele. În timpul agitației provocate de Revoluția Franceză, familia a traversat Rinul, stabilindu-se la Diersburg, un sat din Pădurea Neagră mai mic și mai izolat decât Kippenheim.

Înainte de căsătoria lui cu Fanny Wertheimer și mutarea în Kippenheim, Max Valfer fusese contabil. Făcuse parte din armata germană în Primul Război Mondial, urcând în grad de sergent. După război, a pus bazele unei afaceri cu tutun, ajutat de fiii săi mai

mari. Afacerea s-a extins rapid în toată Pădurea Neagră, transformându-i familia în una dintre cele mai bogate din Kippenheim. Spre deosebire de soția lui răbdătoare, Max avea reputația de a fi nerăbdător și deseori iute la mânia.

Familia Valfer, aprilie 1937

Max își conducea afacerea din cele două camere din față ale casei de pe Poststrasse, semnalizate printr-un poster cu țigări Salem Gold ce atârna pe peretele exterior. O fotografie făcută la mijlocul anilor '30 îl surprinde pe Max, chelios, stând într-o cameră întunecoasă, cu lambriuri din lemn, sub un lung șir de registre de contabilitate. Îmbrăcat cu o cămașă albă și o vestă cenușie, mijește ochii la cameră prin ochelarii rotunzi, cu o expresie nedumerită pe față. Un tablou care reprezenta un bol mare cu fructe atârnă pe perete. Hârtiile și accesoriile legate de tutun umplu biroul mare, acoperit cu sticlă, al lui Max. La biroul alăturat, mai aproape de fereastră, stă secretara lui, Berta Weil, o fată frumoasă, cu fața rotundă, într-o rochie ușoară de vară, zâmbind larg.

Altă fotografie, făcută în aprilie 1937, prezintă trei generații ale familiei Valfer. În ciuda apăsătorilor ani naziști, familia este imaginea reputației burgheze. Băiatul cel mare, Karl, îmbrăcat elegant în costumul cu trei piese și batista albă, stă lângă noua și frumoasa lui soție, Trude. Lângă el este fratele cel mai mic, Erich, încă student la gimnaziul din Ettenheim. Sunt flancați de trei alți copii necăsătoriți, Ruth, Hugo și Else. Părinții sunt așezați în fotolii în rândul din față, alături de fiica lor căsătorită, Freya, care ține în poale fetița de doi ani, Sonja. Soțul lui Freya, Ludwig Maier, completează cercul familiei mulțumite.

Curând după ce a fost făcută această fotografie, cea mai mică fiica, Ruth, a plecat în Statele Unite. Într-o zi, le-a spus părinților, pur și simplu, că „fugea din Germania“ pentru că nu mai suporta atmosfera de oprimare. O verișoară din alt sat a ajutat-o să găsească o rudă îndepărtată care să-i fie sponsor american. Un congressman înțelegător din Mississippi a trecut documentele necesare prin Departamentul de Stat.⁴² Fratele ei, Karl, a escortat-o în portul francez Cherbourg și a urcat-o la bordul vasului *Queen Mary* pe 14 aprilie 1937. A avut rău de mare în următoarele cinci zile. După zece zile de când plecase din Kippenheim, s-a trezit în New York, practic fără o lețcaie, la vârsta de douăzeci și doi de ani. Din fericire, beneficia de o rețea de rude în zona New Yorkului și avea abilități de educatoare la nivel de grădiniță. S-a mutat la altă familie emigrată din Kippenheim și s-a angajat ca bonă.⁴³

La începutul anului 1939, familia Valfer, cândva strâns legată, se destrămase. Hugo o urmă pe sora lui mai mică în America. Karl s-a întors de la Dachau, afectat de experiențe și hotărât să plece din Germania cât mai repede posibil. Freya și Ludwig se mutaseră în alt sat și plănuiau să emigreze. Else, ultimul copil Valfer care a plecat din casă, căuta cu disperare o cale de scăpare din al Treilea Reich după ce s-a măritat cu un văr îndepărtat din familia Wertheimer. Nunta ei din februarie 1938 s-a dovedit a fi ultima ceremonie de căsătorie săvârșită în sinagoga din Kippenheim.⁴⁴

Părinții Valfer erau îngrijorați mai ales pentru fiul cel mai mic, Erich. Deși nu avea douăzeci de ani împliniți, era cunoscut pentru specialul său simț al umorului și pentru talentul de a-și face prieteni. Verișoara lui, Pia, avea să și-l amintească pe Erich ca pe un băiat care stătea ore întregi pe ouăle unei găini, încercând să le clocească. Deși era singurul evreu din clasa sa de la gimnaziul din Ettenheim, avea câțiva prieteni buni creștini. Acești prieteni i-au câștigat recunoștința veșnică lui Erich opunându-se încercării de a fi oprit să-și mai dea examenele finale în martie 1938.

Erich avusese mereu dor de ducă. În anii copilăriei, devorase romanele de aventură ale lui Karl May, renumit pentru poveștile lui despre Vestul Sălbatic.⁴⁵ Aventurile era atât de vii încât nu prea mai conta că May nici nu călcase în America și că fanteziile lui aveau puțină legătură cu realitatea. Personajele lui May, mai ales căpetenia indiană Winnetou și fratele său de sânge, emigrantul german Old Shatterhand, au stârnit imaginația milioanei de nemți. May, cel mai citit autor din Germania, a scris și o serie de romane despre Orientul Mijlociu și Palestina, o parte a lumii de care Erich era tot mai interesat.

Erich știa că nu exista viitor pentru el în Germania. Citise *Mein Kampf* și participase la prelegeri obligatorii despre superioritatea rasei ariene. Era mai puțin important unde avea să meargă, ci să scape cât mai repede posibil. După ce a absolvit gimnaziul, a mers în Elveția. Cum pașapoartele germane nu erau încă ștampilate cu „J” de la *Jude*, nu avea nevoie de permisiune pentru a părăsi țara. Din Elveția, a plecat în Italia. Spera să studieze chimia la Universitatea din Milano, însă și-a schimbat planurile după o întâlnire dintre Hitler și Benito Mussolini și o creștere a antisemitismului italian. În septembrie, Mussolini a decretat ca evreii străini nu mai aveau voie să frecventeze universitățile italiene.

După călătoria eșuată în Italia, Erich s-a întors în Elveția în vara anului 1938, unde a auzit de un grup de tineri evrei cehi care

plănuiau să treacă ilegal în Palestina din România. O blocadă maritimă britanică făcea ca drumul să fie periculos, însă a decis să-și asume riscul. Ca să plătească biletul, și-a vândut majoritatea lucrurilor, inclusiv propriul aparat foto și un altul împrumutat de sora lui. Șubreda navă grecească *Katina* plecase din portul românesc Constanța de la Marea Neagră în ianuarie 1939 cu peste șase sute de emigranți ilegali la bord, înghesuiți la un loc sub punte.⁴⁶ Max a verificat la poștă în fiecare zi dacă avea vreo scrisoare de la Erich, însă au trecut luni de zile fără vreo veste. Fanny tot repeta fraza ei caracteristică, *Shema Yisrael!*

Familia Valfer reprezenta o tendință generală printre evreii germani: de obicei, oamenii mai tineri erau cei dornici să plece. Poseau mai puține atașamente emoționale și financiare decât cei mai vârstnici și aveau mai puțin de pierdut dacă emigrau. Stilul de viață confortabil al clasei de mijloc i-a împiedicat pe părinții Valfer, mai ales pe Max, să plece din Germania. Ca mulți alți evrei germani de succes, Max se împotrivise la început să-și abandoneze afacerea pe care o construise de-a lungul anilor. Era mândru de compania pe care o crease din nimic, spunându-le copiilor săi că „nimeni nu ne poate lua ceea ce am construit”.⁴⁷

În ciuda problemelor din pricina naziștilor, Max și Fanny încă aveau propria casă și un venit decent. Înainte de Noaptea de Cristal, viața cotidiană continua cu puține întreruperi. O parte din vecinii lor creștini le erau ostili, însă alții făceau tot ce puteau să-i ajute. Au învățat repede în cine să aibă încredere și pe cine să evite. Dacă plecau în America, urma să li se ia, practic, tot.

Max și Fanny aplicară pentru vize în SUA în septembrie 1938, urmând exemplul dat de copiii lor. Depuseseră documentele de emigrare la consulatul american din Stuttgart cu mult înainte de Noaptea de Cristal, însă după primele arestări în masă din iunie care stârniseră o panică generală printre evreii germani. Drept rezultat, urmau la rând după numeroase rude și mulți vecini din Kippenheim.

Numerele lor de înregistrare erau 22 811 și 22 812.⁴⁸ În ritmul în care înainta coada, puteau să se aștepte să fie chemați la interviu în jurul anului 1941.

Evreii rămâneau precauți în privința consulatului din Stuttgart, unde cozile erau lungi și atmosfera neprimitoare. Consulul general Honaker concediasse șase dintre funcționarii săi nemți în urma scandalului mitelor. Ca să-i înlocuiască pe nemți, angajase studenții americani aflați în vizită, care erau dornici să ajute, dar știau foarte puțin despre administrația și normele vizelor. Suspicios din fire, Honaker i-a așezat în birou pe studenți în „locuri strategice”, cum ar fi camera dosarelor, augmentând aglomerația generală. Din perspectiva lui, fiecare legătură din lanțul vizelor oferea o oportunitate de a lua mită. Nu avea încredere nici măcar în personalul consular american. Experimentatul său adjunct, Herve L'Heureux, se plânga că un student fusese pus „să-l spioneze”.⁴⁹

Honaker își petrecea mare parte din timp scriind în patru exemplare memorii lungi pentru Washington prin care își justifica acțiunile. O asemenea misivă, care curgea pe douăzeci și două de pagini și multiple anexe, epuiza răbdarea superiorilor. „Nu-i de mirare că Stuttgart avea necazuri dacă scriau asemenea depeșe îngrozitor de lungi”, a scris deasupra un oficial al Departamentului de Stat.⁵⁰ În 1938, Honaker făcuse 151 939 de „comunicări interne” către consulat și 122 780 de „comunicări externe”, reprezentând o creștere de cinci ori față de anul anterior.

O americană venită la consulat în ianuarie 1939 a criticat „modul arogant și aproape sadic în care o parte din personal administra teste medicale cerute. „Examinarea fizică este, pur și simplu, chinuitoare”, raporta Erna Albersheim, o newyorkeză căsătorită cu un evreu german. „Cum evreii sunt cumplit de intimidați, nu îndrăznesc să se plângă. Oculista are o asemenea reputație încât toți se tem de ea. Sunt absolut sigură că ar fi fost mai puțin dificil ca ea să-i ceară fiicei mele să-și scoată ochelarii în loc să i-i smulgă chiar ea.”

O mare parte din problemă, credea Albersheim, provenea din dezorganizare. Nimeni nu părea să știe dinainte când avea să înceapă consulatul să primească vizitatorii sau când avea să îi examineze. Albersheim recunoștea starea consulilor, disperați de „epuizare”. Unii funcționari dădeau dovadă de „o răbdare desăvârșită” în încercarea de a răspunde la întrebări. Însă, per ansamblu, a conchis ea, „evreii se tem de [consulatul din] Stuttgart mai mult decât de poliția germană. O stare a lucrurilor deplorabilă”.⁵¹

Consulatul procesa în acel moment opt sute șaiszeci de vize pe lună, o scădere de la cele o mie patru sute din vara precedentă. Erich Sonnemann, tânărul care a fost refuzat după Noaptea de Cristal, a fost, în sfârșit, acceptat în februarie, după ce i s-a îndepărtat hernia. Haosul s-a limpezit puțin câte puțin. Un inspector de la Serviciile de Externe care a vizitat consulatul în martie a raportat că birourile aranjate anterior „în dezordine” fuseseră întoarse toate cu fața în aceeași direcție. Secția revizuită a vizelor, nota el mulțumit, era menită să funcționeze ca „o linie de asamblare, ca o producție în masă industrială. Odată ce linia se pune în mișcare, nu trebuie să fie oprită sub nicio formă”.⁵²

Problema mai mare era că, pur și simplu, nu erau destul vize disponibile ca să satisfacă cererea copleșitoare. La începutul anului 1939, jumătate din evreii din al Treilea Reich aplicaseră pentru o viză americană. În Stuttgart, conform cotei anuale germane, erau disponibile aproximativ zece mii de vize pentru a fi distribuite celor o sută de mii de candidați. De obicei, peste jumătate din candidați erau respinși în prima etapă de verificare din pricina lipsei afidaviturilor sau a altor probleme din documentație. Perioada de așteptare pentru un interviu cu consulul american pentru candidații „calificați” era de aproximativ trei ani.⁵³

În același timp, nașiștii creșteau presiunea asupra evreilor să plece. O depeșă de la Associated Press de pe 25 februarie raporta că autoritățile începuseră „un demers nou și intens ca să scape

Germania de evrei“. Comunitatea evreiască din Berlin a fost instruită să alcătuiască liste zilnice de emigrare cu o sută de evrei proveniți exclusiv din capitala germană. Dacă un evreu trecut pe listă nu pleca în două săptămâni, „aveau să urmeze consecințe drastice“. ⁵⁴ Natura „consecințelor“ nu trebuia să le fie explicată oamenilor care trecuseră deja prin lagărele de concentrare precum Dachau și Sachsenhausen.

Pe urmă, deodată, s-a ivit o nouă posibilitate. Ca de obicei, prima dată a luat forma unui zvon șoptit care s-a răspândit rapid printre cozile pentru vize, în barurile și cafenelele din jurul consulatelor străine. Se spunea că directorul general al biroului cubanez de imigrări, un bărbat pe nume Manuel Benitez Gonzalez, vindea permise de debarcare pentru turiști, fără întrebări, pentru o sută șaiszeci de dolari. ⁵⁵ Permisele nu specificau câtă vreme avea voie beneficiarul să rămână în Cuba, dar măcar promiteau o scăpare din coșmarul nazist.

Fuga

Într-o zi, la mijlocul lunii martie din 1939, Max Valfer a venit acasă cu un zâmbet larg. Tocmai fusese la poștă să-și ia corespondența, în mod obișnuit un chin din pricina ostilității șefului de poștă – spion nazist, Herr Link. Dar de acea dată avea vești excelente pentru familia lui. Sosiseră sub forma unei scrisori de la fiica lor cea mai mică, Ruth, care plecase la New York cu doi ani înainte.

„Ruth e logodită!“, a strigat Max. Fiul său cel mare, Karl, i-a spus mai târziu lui Ruth că „tocmai făcusem baie și încă mai curgea apa de pe mine când am primit o grămadă de pupături umede de la Papa“.¹ Viitorul soț al lui Ruth era un băiat evreu din Laupheim, Pădurea Neagră, care ajunsese în Manhattan cam în aceeași perioadă cu Ruth. Rudy Bergman era un scriitor aspirant de comedii cu o inteligență ascuțită, ireverențios. Sora lui mai mică, Gretel, cunoscută sportivă de talie mondială la sărituri în înălțime, fusese exclusă din echipa germană de la Jocurile Olimpice de la Berlin din 1936 din pricina originii evreiești. (Avea să glumească mai târziu că era „marea speranță evreiască“ a Germaniei într-o perioadă în care era ceva obișnuit să vezi pancarte în magazinele germane pe care scria INTERZIS CÂINILOR ȘI EVREILOR.)² Deși Rudy nu avea

abilitățile atletice ale surorii lui, era înalt, chipeș și extrovertit. Per ansamblu, părea o alegere excelentă.

Vești și mai bune au sosit șase zile mai târziu, când Max și Fanny au primit o scrisoare de la fiul lor cel mai mic, Erich. Sosise în Palestina, supraviețuind unei călătorii traumatizante pe mare de două luni, care îl adusese față în față cu moartea de mai multe ori. După experiențele cumplite din ultimele luni, întreaga familie Valfer simțea că „se născuse sub o stea norocoasă”. Israel auzise rugăciunile lui Fanny.

Drumul din România în Palestina via Marea Neagră, Bosfor și Marea Egee ar fi durat în mod normal cinci sau șase zile. Erich plecase din Elveția în mijlocul lunii decembrie și călătorise cu avionul până la Brno, în Cehoslovacia. Acolo se alăturase grupului de evrei cehi care aparțineau mișcării zioniste a tineretului revizionist cunoscută drept Betar, care visa să recreeze străvechiul stat evreiesc Israel. Revizionistii se aflau în fruntea promovării emigrării ilegale în Palestina, încălcând cotele stricte stabilite de britanici. Erich și prietenii lui au călătorit cu trenul până la Constanța, la Marea Neagră. Sătenii evrei i-au întâmpinat pe drum cu strigăte „Shalom, Shalom” și mâncare strecurată printre gratiile ferestrelor de tren.³ După diverse întârzieri, au urcat, în sfârșit, la bordul vasului *Katina* pe 18 ianuarie.

Vechea navă era mai degrabă o barjă de râu decât un vas adecvat pentru navigare pe mare. Cei aproximativ șase sute de emigranți erau înghesuiți sub punte, pe saltele de paie așezate pe paturi din lemn pe trei niveluri. Pentru că la bord erau puține toalete, majoritatea pasagerilor trebuiau să-și facă nevoile peste marginea navei, atârnați de o funie în bătaia vântului. După ce au trecut prin Bosfor, au dat peste furtuni violente în Marea Mediterană, „provocându-ne rău de mare acolo unde nu era loc să ai rău de mare”.⁴ Mâncarea și apa erau extrem de limitate, forțându-l pe căpitan să le dea pasagerilor slăbiți rații la limita înfometării.

Avioanele Forțelor Aeriene Regale dădeau târcoale vasului *Katina* în timp ce se acesta apropia de Palestina. Căpitanul a reușit să trimită o parte din pasageri la mal transferându-i pe un vas mai mic. În timp ce pasagerii erau transportați la mal cu bărci de salvare, britanicii au întrerupt operațiunea de debarcare arestând șaisprezece evrei.⁵ *Katina* a fost obligată să se retragă în Cipru, unde a fost vopsită într-o culoare diferită.⁶ Gărzile Betar slab înarmate au confiscat lucrurile de valoare ale pasagerilor ca să plătească proviziile necesare. Între timp, condițiile sanitare insuficiente au condus la apariția mai multor cazuri de meningită, o inflamare a membranelor creierului și ale măduvei. Pasagerii mureau din pricina bolii, care se putea transforma ușor într-o epidemie. Doctorul de pe navă nu avea ce medicamente să le dea.

După aproape opt săptămâni pe mare, *Katina* a primit un semnal SOS de la altă barcă plină de refugiați. Un incendiu izbucnise la bord. *Katina* a preluat încă cinci sute de pasageri ilegali de pe *Chepo* în timp ce se scufunda. Supraviețuitorii de pe *Chepo* erau evrei polonezi din altă facțiune zionistă, mai puțin disciplinați decât grupul Betar. Șocați de condițiile de la bordul navei *Katina*, au cerut să fie duși înapoi în Europa.⁷ Comandantul Betar, un doctor leton încăpățânat, pe nume Zelig Paul, a fost obligat să folosească „pumnul de fier” ca să domolească răscoala. A fost susținut de ucenicii Betar care purtau berete și uniforme neîngrijite. Paul înțelegea că trebuia să debarce emigranții ilegali pe coasta Palestinei „cât mai repede posibil, în orice situație, prin orice mijloace”.⁸

Paul a reușit să contacteze un grup revizionist de la mal trimițându-le semnale codate cu torța. Ultimele debarcări au avut loc în două nopți succesive. Era furtună și marea era foarte agitată, ceea ce făcut ca operațiunea să fie mai dificilă, dar a luat britanicii prin surprindere. În prima noapte, voluntarii revizionști au transportat femeile și copiii pe plajă în brațe. În a doua noapte, restul bărbaților au mers spre mal prin apă ce le venea până la gât. Erich a ajuns

în Țara Sfântă fără niciun bun personal, cu excepția unei păături îmbibate de apă, înfășurată pe umeri. A făcut o observație privind emigrarea lui ilegală: 21 martie 1939, trei luni după ce a plecat din Elveția în prima parte a călătoriei.⁹

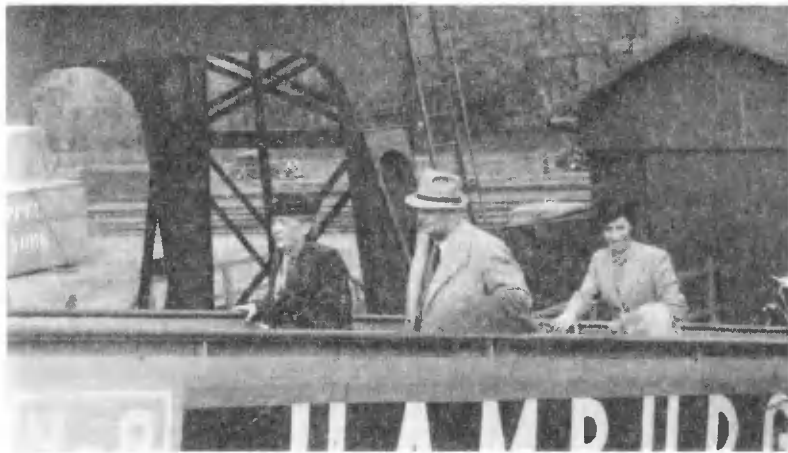
În timp ce Erich Valfer era pe mare, Europa se apropiase mai mult de război. După anexarea Regiunii Sudete, Germania intrase pe 15 martie în ce mai rămăsese din ținuturile cehoslovace. Zguduite de încălcarea promisiunilor făcute de Hitler la München, Marea Britanie și Franța au făgăduit să susțină militar Polonia în cazul în care ar fi fost atacată. Preluarea provinciilor cehe Boemia și Moravia a adăugat încă o sută optsprezece mii de evrei în grupul oamenilor care cereau azil în alte țări.

Naziștii îi presau pe evreii germani să meargă pe orice rută de ieșire din țară ce le era disponibilă și încurajau pe ascuns traficul cu vize către țările latino-americeane. Gestapoul a trimis o delegație de lideri evrei speriați la Londra ca să pledeze pentru o creștere considerabilă a cotelor de emigrare. Dacă nu se făcea nimic, avertizau liderii evrei, „autoritățile germane aveau să revină la tacticile șocante care au reușit atât de bine în trecut să curețe Germania de evrei”.¹⁰ Întorși acasă, evreii erau luați de pe stradă la întâmplare și puși să aleagă: să plece din Germania sau să meargă într-un lagăr de concentrare.

Confrunțați cu amenințări atât de grave, Freya Valfer și soțul ei, Ludwig, au decis să plece în Cuba cu fiica lor de patru ani, Sonja. După cum explica Ludwig într-o scrisoare destinată cumnatei lui, Ruth, la sfârșitul lunii martie: „Lucrurile sunt foarte nesigure în Anglia. Se pare că aici sunt reguli mai aspre. Viața e foarte scumpă”.¹¹ O parte din rudele lui Ludwig reușiseră deja să intre în Cuba cu permise de vizitatori. Aveau să facă aranjamentele necesare. Câteva săptămâni mai târziu, Ludwig și Freya au primit o scrisoare scrisă la mașină de la Departamentul Cubanez pentru Emigrări. Nu era tocmai o viză, dar avea o ștampilă mare și era semnată chiar de directorul general, Manuel Benitez Gonzalez. Scrisoarea îi instruia pe

oficialii de la emigrări să permită purtătorilor accesul în Cuba „atât timp cât permit legile republicii” cu scopul de a călători mai departe spre Statele Unite.¹²

Încurajați de rudele lor care erau deja în Cuba, douăzeci și patru de evrei din orașul de baștină al lui Ludwig, Malsch, au luat bilete pentru MS *St. Louis* cu destinația Havana. Nava de șaptesprezece mii de tone, mândria companiei Hamburg America Line, era un vas luxos cu șapte punți de pasageri, săli de bal împodobite cu candelabre strălucitoare, scări largi și o piscină. Era greu să-ți imaginezi un contrast mai mare între acesta și decrepitul *Katina* care îl transportase pe Erich, fratele mai mic al Freyei, către Palestina. Știind că banii le-ar fi fost confiscați, Freya și Ludwig și-au cumpărat bilete la clasa întâi pentru ei și Sonja, la prețul de opt sute de mărci per adult. Ca să anuleze posibilitatea de a le fi refuzată intrarea în Cuba, au trebuit să facă și o depunere de două sute treizeci de mărci pentru drumul de întoarcere. Cum compania maritimă avea proprietari germani, au putut cumpăra bilete în moneda germană, din banii pe care încă nu fuseseră forțați să-i predea.

Familia Maier se îmbarcă la bordul navei *St. Louis* în mai 1939

Înainte de a se îmbarca pe *St. Louis* la Hamburg, Freya a făcut o ultimă vizită în Pădurea Neagră ca să-și vadă părinții. Ludwig aranjase ca Max și Fanny să primească și ei permise de debarcare în Cuba, plătite de rudele lor americane. Fanny era disperată să-și urmeze ceilalți copii în America sau în oricare altă parte ar fi ajuns. Îi era deja grozav de dor de ei. Odată ce toți copiii ei plecaseră din Germania, nu mai avea motive să rămână în Kippenheim. „În orice caz, mama era cea care hotăra că era momentul să plece“, a remarcat nepoata ei, Pia. „Bărbații se împotriveau deseori. Sentimentul de protecție față de familie era imprimat în femei.“¹³

În cele din urmă, Max și Fanny au fost de acord să meargă la Havana cu următoarea navă disponibilă. Aveau să-l urmeze pe Siegfried, fratele mai tânăr al lui Fanny, care își cumpăraseră deja bilet. Fanny abia aștepta să se reunească cu fiica și nepoata ei cât mai curând. Amintirea cu Oma (Bunica), Fanny stând în mijlocul străzii din Kippenheim și făcându-le cu mâna nu de adio, ci de *auf Wiedersehen*, „până ne vom revedea“, avea să-i rămână în minte Freyei timp de mulți ani.¹⁴

Freya și Ludwig s-au îmbarcat pe *St. Louis* sâmbătă, 13 mai, împreună cu aproximativ alți nouă sute de pasageri. O fotografie de pe doc a surprins cuplul elegant îmbrăcat care urca pe pasarelă în spatele mătușii lui Ludwig, Berta. Freya avea un zâmbet larg. Pălăria îi stătea strângărește într-o parte. În fotografie nu se vede Sonja, fiica lor, pentru că era prea mică și, prin urmare, pasarela o ascundea. Ambele ramuri ale familiei extinse a lui Ludwig din Malsch își aveau reprezentări pe *St. Louis*, inclusiv bunicii, unchii, mătușile, verii și rudele prin alianță.

Înainte de plecarea lor, compania Hamburg America Line fusese informată de un nou decret emis de președintele cubanez Federico Laredo Brú. Decretul prezidențial nr. 937 stipula că cetățenii care nu erau americani și doreau să călătorească în Cuba aveau nevoie de o viză autorizată de secretarii de stat și de muncă. Obținerea

vizelor necesita plata unei garanții adiționale de cinci sute de pesos, echivalentul aproximativ a cinci sute de dolari. Însă nu trebuiau să-și facă griji, insista directorul general al emigrărilor, Benitez. Permisele de vizitator emise de biroul lui înainte de publicarea decretului pe 7 mai aveau să fie în continuare acceptate. Decretul nu era retroactiv.¹⁵

Pentru prima dată după multe luni, Freya și Ludwig simțeau că se puteau relaxa în mijlocul luxului care îi înconjura. Deși *St. Louis* era o navă germană, cu echipaj majoritar german, atmosfera de la bord era diferită de ceea ce trăiseră în ultima vreme. Căpitanul, Gustav Schröder, a făcut tot ce a putut pentru ca pasagerii săi evrei să se simtă confortabil. A aranjat slujbele pentru evreii ortodocși în sălile de mese de la clasa întâi și clasa pentru turiști, în care nu se afla obligatoriul portret al lui Adolf Hitler care s-ar fi holbat la credincioșii în rugăciune. Stewarzii, printre care erau și membri ai Partidului Nazist, erau politicoși și atenți cu oamenii pe care fuseseră învățați să-i considere „subumani” – *Untermenschen* – în Germania. Magazinele de la bord erau dotate cu lucruri imposibil de obținut acasă. Mâncarea, cușer și noncușer, era excelentă și îndestulătoare.

Marinar versat care supraviețuise câtorva conflicte cu Gestapoul, căpitanul Schröder s-a asigurat că pasagerii săi se distrau bine. O navă ocupată este o navă veselă. Într-o seară, echipajul a împodobit sala mare pentru un festival bavarez de bere. Formația a cântat cântece populare bavareze, muzică tradițională tiroleză și valsuri vieneze. Oamenii care fuseseră alungați din Germania cu doar câteva zile mai devreme deveniseră brusc nostalgici după Patria Mamă. „Dacă vechii mei *lederhosen** n-ar fi fost împachetați la fundul bagajului, aș fi fost tentat să-i port”, scria în jurnal Fritz Buff, în vârstă de șaptesprezece ani. „Se apropia de miezul nopții când formația s-a oprit din cântat. Piruetele valsurilor ne aduseseră în pragul ameteții.”

---

* pantaloni de piele întoarsă (n.tr.)

Câteva nopți mai târziu, pasagerii au fost invitați la festivalul viticului de pe Valea Rinului. „Am dansat, am băut vin, așa spune chiar în exces, și nu ne-am culcat la primele ore ale dimineții“, scria Buff.¹⁶

Freya și Ludwig s-au alăturat distracției, lăsând-o pe fiica lor de patru ani în grija mătușilor și bunicilor. Într-o seară, Freya a participat la un bal formal îmbrăcând o rochie mov de mătase și catifea pe care o păstra pentru ocazii speciale. Se organizau petreceri și pentru copii, cu zornăitoare, ghirlande colorate și pălării nostime. Pentru prima dată în viața ei, Sonja a gustat o banană și un ananas. Freya i-a spus fiicei sale că personalul cu piele închisă la culoare de la bordul navei erau „oameni buni – nu sunt ca Hitler“. ¹⁷ Acest lucru a liniștit-o pe fetița care era bântuită de amintirile cu naziștii care dăduseră buzna în casa lor în Noaptea de Cristal, spărgând paharele și vesela, și sfâșiind frumoasele cuverturi din dormitorul părinților ei. Cel mai înfiorător moment a fost când a văzut fotografia tatălui ei ruptă în bucățele de golanii naziști. Freya ținuse în brațe fetița care plângea, încercând să o asigure că Ludwig era încă în viață.

Când nava *St. Louis* a intrat în apele tropicale din apropiere de Cuba, moartea unui pasager în vârstă a umbrit atmosfera veselă. Guvernul cubanez a refuzat ca decedatul să fie îngropat în Cuba, așa că despărțirea s-a produs în larg. Motoarele navei s-au oprit, membrii echipajului s-au aliniat pe punte pentru ultimul salut, iar corpul a fost coborât încet în ocean. Căpitanul i-a oferit văduvei o hartă pe care era semnalat locul de veci al soțului ei. A fost o singură diferență față de tradiția maritimă obișnuită: corpul nu a fost înfășurat în steagul german cu svastică, ci în culorile companiei Hamburg America Line. Tragedia a lovit din nou la câteva ore după aceea, când un membru al echipajului s-a sinucis, aruncându-se peste bord în întuneric. După o căutare fără rezultat, nava și-a reluat cursul spre Havana.

St. Louis a intrat în Havana pe 27 mai, într-o sâmbătă, la două săptămâni după plecarea din Hamburg. Nava cu două coșuri a trecut

maiestuoasă pe lângă vilele scumpe din Vedado și hotelurile strălucitoare de pe celebra faleză Malecón. Pasagerilor li se spuse să-și lase bagajele făcute în fața cabinelor pentru o debarcare imediată. Îngrămădiți în dreptul balustradei, vedeau străzile mărginite de palmieri din Havana prinzând viață cu mașini și pietoni dis-de-dimineață. Mulți dintre cei de la mal făceau cu mâna. Nava mare a atras o flotilă de bărci mici încărcate cu rude și oameni dragi ai nou-sosiților. Se schimbau salutări emoționate.

Când nava a intrat în port, Freya și Ludwig s-au așezat la coadă împreună cu ceilalți pasageri în fața biroul de telegraf ca să trimită o telegramă lui Max și lui Fanny la Kippenheim. GUT GELANDET, au scris ei, puțin anticipat. AM DEBARCAT CU BINE.¹⁸ S-au așezat și la coada pentru examinarea medicală obligatorie și inspecția permiselor de îmbarcare. Toți se așteptau să coboare de pe navă până la prânz.

Apoi, în mod misterios, procesul de debarcare s-a oprit. În loc să andocheze în spațiul rezervat companiei Hamburg America Line, *St. Louis* a rămas ancorat în mijlocul portului. La început, pasagerii au dat vina pentru întârziere pe „mentalitatea *mañana*” despre care credeam că predomină în mediile tropicale.¹⁹ Rutinele liniștitoare de la bordul navei continuau ca de obicei. Un semnal al sirenei a chemat călătorii la masa de prânz. Alt semnal, la 3.30 p.m., i-a invitat la ceai. La șase seara, au fost chemați la cină. „Cu fiecare sunet la sirenei, ne așteptam să fie ultima masă pe navă”, nota Buff. „Optimismul nostru a fost prematur.”

Sunetul clopotelor de pe navă și semnalul sirenei a devenit tot mai monoton. O *mañana* s-a transformat inexorabil în alta.

St. Louis navigase prin mijlocul unui clasic amestec latino-american de bogăție, putere și corupție, de neînțeles pentru majoritatea celor din afară. Lucrurile erau tulburate de o adunare pestriță de

¹⁸ Măine (în spaniolă în original, n.tr.)

fanatici naziști, oficiali corupți, rivali politici, avocați nemiloși și un lider cubanez pe nume Fulgencio Batista.

Deși Cuba avea un președinte civil, adevărata putere se afla la colonelul Batista, șef al forțelor armate. Muncitor sărac din estul Cubei, Batista condusese o „Revoltă a Sergenților“ în 1933 împotriva elitei dominate de spanioli care condusese insula timp de secole. La început, oficialii americani au fost precauți în privința cubanezului metis, dar curând l-au acceptat ca pe un om cu care puteau face afaceri. Întotdeauna îmbrăcat impecabil, deseori în cizme de călărie lustruite, cu piteni, Batista era din fire fermecător și amabil. Aflat într-o călătorie la Washington în noiembrie 1938, a fost primit cu onoruri militare complete și i s-a acordat o întrevedere personală cu președintele. Sperând să obțină favoruri de la FDR, liderul zâmbitor a anunțat că țara lui va coopera cu Statele Unite oferind un loc de refugiu pentru evreii germani.²⁰ Cel puțin la început, s-a ținut de cuvânt. Cuba a început să primească refugiați evrei, cinci sute de oameni pe lună. În mai 1939, populația evreiască din Cuba se dublase, ajungând la peste cinci mii.

Umanitanitatea era departe de a fi singurul motiv pentru care Batista accepta refugiați evrei în Cuba. Vânzarea permiselor de debarcare devenise o afacere foarte profitabilă pentru acoliții săi, mai ales pentru Benitez. Se spunea că directorul de la emigrări adunase o avere estimată de oficialii americani a fi între cinci sute de mii și un milion de dolari, obținută în mare parte prin mite și plățile pentru permisele de debarcare. Benitez își aranjase propriul birou de vize alături de biroul companiei Hamburg America Line de pe faleza din Havana. Cei o sută șazeci de pesos cubanezi (aproximativ o sută șazeci de dolari) pe care îi cerea pentru fiecare „permis de debarcare“ dactilografiat erau „o taxă neoficială“ care se presupunea că ar fi ajuns direct la Benitez.²¹ Un voluntar evreu din Havana a remarcat că președintele cubanez și aghiotanții săi „erau sătui că doar colonelul Benitez primea toate șpăgile“.²²

Președintele Laredo Brú era considerat de multă vreme doar o marionetă a lui Batista. Când liderul militar s-a întors din vizita efectuată în Statele Unite, președintele declarase „sărbătoare națională” și condusese personal festivitățile de întâmpinare. În ultimele săptămâni însă, dădea niște semne de independență. Se afla și sub presiune politică să ia măsuri aspre față de refugiații evrei. Lăcomia îndrăzelii directorului de la emigrări îi stârnise pe simpatizanții fasciști din Havana să organizeze o campanie de presă gălăgioasă împotriva „invaziei evreiești”. Ziarul de largă circulație *Alerta* înfățișa imagini oribile în care cubanezii erau supuși „sclaviei de către o rasă străină”; păreau scoase direct din manualul lui Goebbels. Pe 26 mai – în ziua precedentă sosirii lui *St. Louis* în Havana –, *Alerta* a strigat chemarea la război:

„AFARĂ CU EVREII!”

Două sute de familii de evrei vor ajunge mâine în Havana. Acești falși „turiști” vor găsi pâine și adăpost în Cuba, în timp ce mii de familii localnice din cea mai urâtă mahala nu au nicio coajă de pâine, nici acoperiș.²³

Potrivit consulului american la Havana, antisemitismul era augmentat de sosirea a paisprezece agenți naștiști, ei înșiși deghizați în refugiați. Naștiștii cheltuiau cu generozitate. Consulul a raportat că activiștii evrei adunau fonduri „ca să convingă ziarele cu pricina să-și schimbe atitudinea”.²⁴ O campanie condusă de cei potrivnici ar fi evidențiat beneficiile pe care le avea Cuba de pe urma coloniei de evrei refugiați. Însă, până atunci, doar *The Havana Post*, ziar scris în engleză, vorbise în apărarea refugiaților.

Vestea necazului pasagerilor de pe *St. Louis* a ajuns repede la organizațiile umanitare evreiești din New York, inclusiv la Comitetul Comun Evreiesco-American de Distribuie. Cunoscut în general drept „Comuna”, comitetul nu jucase niciun rol în aranjarea

călătoriei cu nava *St. Louis*. Cu toate acestea, oficialii Comunei se simțeau responsabili să-i ajute pe pasageri. Pe 29 mai, au trimis o echipă formată din două persoane la Havana ca să ajute la rezolvarea crizei. Au desemnat o lucrătoare socială, Cecilia Razovsky, să lucreze cu pasagerii și grupurile evreiești din Havana. Negocierile cu oficialii cubanezi au fost încredințate unui avocat din New York, pe nume Lawrence Berenson, fost șef al Camerei de Comerț Cubanezo-Americane. Se știa că Berenson avea relații cordiale cu Batista și alți cubanezi renumiți. Oficialii Comunei erau convinși că avea să reușească să-și folosească relațiile din Cuba pentru a găsi o soluție pentru rezolvarea crizei.

La sosirea lor în Havana, Berenson și Razovsky s-au cazat la istoricul hotel Sevilla-Biltmore, după colț de palatul prezidențial. Berenson a fost dezamăgit să afle că nu se putea întâlni cu vechiul său prieten, Batista. Liderul era reținut în barăcile militare din Camp Columbia, în afara orașului, de ceea ce era descris ca „un caz grav de gripă”.²⁵ Colonelul nu putea fi deranjat sub nicio formă. Nu se știa sigur la acel moment dacă Batista era cu adevărat bolnav sau doar voia să se distanțeze de toată povestea. Mulți ani mai târziu, Batista avea să-i spună lui Berenson că nu putea interveni în acel caz din simplul motiv că permisele de debarcare erau „nevalide” și contraveneau legii cubaneze.²⁶ Berenson a înțeles că trebuia să trateze direct cu președintele Laredo Brú, care brusc nu mai părea o marionetă.

Președintele a fost la fel de greu de găsit și dădea semnale neclare. Mai întâi, a trimis vorbă că *St. Louis* era „*un caso cerrado*” – „un caz închis”.²⁷ Atât Benitez, cât și Hamburg America Line trebuiau să învețe o lecție. Făcuseră trafic cu permise ilegale de debarcare. Apoi a sugerat, printr-o scurgere de informații către ziare, că o soluție „umanitară” ar fi putut fi posibilă. Însă, înainte să înceapă orice negociere, *St. Louis* trebuia să se retragă din apele cubaneze. Plecarea navei a fost stabilită pentru 1 iunie, apoi amânată pentru 2 iunie.

Inițial, fuseseră nouă sute treizeci și șapte de pasageri la bordul navei. Dintre ei, douăzeci și doi de pasageri care aveau documentele în ordine au primit permisiunea să debarce. Un refugiat murise pe mare din cauze naturale. Altul, Max Loewe, fost deținut la Buchenwald, sărise în portul Havana după ce-și tăiasе venele încercând să se sinucidă. A fost dus la spital, unde și-a revenit treptat. Soția și copiii lui nu au avut voie să i se alăture. La bord au rămas nouă sute treisprezece bărbați, femei și copii, dintre care niciunul nu avea viză validă. Tocmai când *St. Louis* se pregătea să plece, alți șase pasageri au fost escortați de pe vas, stârnind „panică” printre restul refugiaților.²⁸ Nimeni nu înțelegea de ce acești pasageri primeau tratament preferențial.

Misterul a început să se dezlege după ce doi avocați din Miami au sosit la Havana cu un avion închiriat. Îl reprezentau pe afaceristul milionar Walter Annenberg, o rudă a pasagerilor care au avut voie să debarce. Unul din avocați, James M. Carson, era deosebit de nesuferit. Dând peste cap pahare unul după altul, se lăuda cu relațiile lui în guvernele american și cubanez. Cu cât bea mai mult, cu atât devenea mai antisemit. I-a spus Ceciliei Razovsky că ea și Berenson habar nu aveau cum să trateze cu conducerea cubaneză din pricina „psihologiei de evreu”. Doar o persoană cu „psihologie de american”, cum era însuși Carson, știa cum să trateze cu ei. Cheltuia bani pe telefoane la distanță mare, la Miami, spunând „ce-mi pasă mie, Annenberg plătește”.²⁹ Apoi a urmat-o pe Razovsky la hotel, unde a mai comandat băutură pe care a refuzat să o plătească. Nu a dezvăluit cum a reușit să scoată rudele lui Annenberg de pe navă, însă insinuarea era că se plătise o sumă semnificativă de bani.

În cele din urmă, Razovsky a scăpat de nesuferitul de Carson prezentându-l unuia dintre numeroșii reporteri americani care sosiseră la Havana ca să scrie despre *St. Louis*. Povestea devenea repede un incident internațional major. Associated Press a raportat

pe 1 iunie că Schröder se temea de o „răscoală” sau chiar de „un pact colectiv de sinucidere” printre pasageri, care erau îngroziți că vor fi trimiși înapoi în Germania nazistă. Pasagerii în lacrimi se aliniau la balustradă, strigându-le rudelor și prietenilor de jos, aflați din flota de bărci mici. În ziua următoare, pe 2 iunie, *The New York Times* scria că *St. Louis* plecase din portul Havana la 11.30 a.m., escortat de marina cubaneză. Ziarul a remarcat și că încercările de a-l contacta pe Batista „ca să-i atragă atenția asupra problemei pasagerilor de pe *St. Louis* au eșuat până acum”.³⁰

În timp ce *St. Louis* naviga încet spre nord-est, către Miami, Berenson a inițiat negocierile cu autoritățile cubaneze. A început să liciteze de la un prag jos, de cincizeci de mii de dolari, în afară de garanțiile pentru cei din Comună că refugiații nu deveneau asistați social. Oferta a crescut repede la o sută cinci zeci de mii de dolari. Guvernul cubanez a readus în discuție cererea ca pentru fiecare refugiat adult să se plătească suma de cinci sute de dolari. Această sumă se adăuga celor o sută cincizeci de mii de dolari oferiți deja de Comună, dar, teoretic, putea să fie returnată dacă refugiații plecau din Cuba. La New York, un oficial al Comunei se plânga că organizația era „practic șantajată să plătească o recompensă pentru o navă plină cu pasageri”, ceea ce putea duce la cereri asemănătoare în viitor.³¹ Pe lângă povara financiară, mai erau două sute cincizeci și șapte de pasageri aflați pe două nave mai mici, *Orduña* și *Flandre*, care erau cuprinse în acordul cu guvernul cubanez. La un loc, Comunei i se cerea să ofere șase sute de mii de dolari, echivalentul a zece milioane de dolari în 2019.

Laredo Brú a impus ca termenul-limită pentru a se ajunge la un acord să fie la prânzul zilei de 6 iunie, într-o marți. În ciuda îngrijorărilor în privința recompensei, oficialii Comunei erau dispuși să plătească oricât era necesar. Însă Berenson era convins că putea obține un acord mai bun dacă mai amâna puțin. Simțea că are un as în mânecă: Republica Dominicană se oferise să accepte toți

refugiații pentru o taxă de debarcare de cinci sute de dolari pentru fiecare persoană. El le-a transmis superiorilor neliniștiți de la New York că avea să le economisească „o sumă considerabilă de bani” dacă „nu se băgau în asta” și-l lăsau să negocieze.³²

Plecarea navei *St. Louis* din Havana de pe 2 iunie, într-o vineri, a fost „devastatoare” pentru Freya și Ludwig Maier. Reușiseră să le salute pe rudele lui Ludwig, familia Löb, care ajunsese în Cuba cu ceva timp înainte pe altă navă. Familia Löb era pe una dintre bărcile mai mici care săltau în sus și-n jos în port, înainte de a fi alungate de poliția cubaneză. Își ajutaseră prietenii și rudele să-și cumpere permisele de debarcare semnate de Benitez, care acum se dovedeau inutile.

De când ajunsese la Havana pe 27 mai, Freya fusese intrigată de priveliștile și sunetele Cubei. Havana părea atât de plină de viață, de „mare și frumoasă”. În timp ce nava ieșea din port, Freya vedea mașinile, autobuzele și bicicletele mergând pe străzile ce aveau palmieri pe margini. A urmărit priveliștea „până când n-am mai văzut decât marea și cerul”, dar care nu o mai interesau. La prânz, familia Maier s-a întors în cabina lor ca să doarmă puțin. „Ne ajunsese pentru acea zi”, le-a spus Freya părinților ei în Kippenheim. A întâmpinat-o o mare prăjitură cu mere, un dar de la mătușile lui Ludwig. „Exact ca acasă”, a tipat Sonja încântată.³³

În următoarele patru zile lungi, nava a navigat, aparent fără direcție, între Cuba și Florida. O dată, a părut chiar că mergea în cerc. Pasagerii au presupus că mișcările navei erau cumva legate de negocierile pentru soarta lor, încă în derulare la Havana. Speranțele le creșteau de câte ori nava se întorcea spre Cuba; apoi li se destrămau când părea că se îndreaptă spre Europa. Schimbările de direcție erau presărate cu zvonuri despre noi locuri de refugiu sau, mai alarmant, despre o întoarcere către Hamburg. „Efectul acestui lucru asupra sistemului nostru nervos era ca o bombă aruncată care exploda”, scria Fritz Buff în jurnal. „Era prea mult de îndurat. Orice

port putea fi tolerat, în afară de Hamburg. Doar pomenirea celui cu vânt trezea amintiri. Hotărârea celor mai mulți oameni de la bord era să moară decât să mai vadă Hamburgul o dată.³⁴

Sâmbătă, Freya și Ludwig au participat la o slujbă de Sabat în sala de bal a navei, ceea ce a fost „foarte liniștitor pentru că slujba este la fel ca acasă”. În ziua următoare, au navigat spre sud, pe coasta Floridei, ancorând timp de două ore la o distanță de trei ore de Miami Beach.³⁵ „Vedeam clădiri înalte și albe, hoteluri. Multe nave și bărci treceau pe lângă noi. Nu ne venea să credem că puteam să trecem pe lângă toate astea”, le-a spus Freya părinților. Ca majoritatea pasagerilor, familia Maier avea numere de înregistrare care urmau să le permită să fie admiși în Statele Unite într-un an sau doi. Nu înțelegeau de ce nu se putea face o excepție care să le dea voie să ajungă „pe tărâmul visurilor noastre” puțin mai devreme.

În timp ce *St. Louis* făcea manevre între Fort Lauderdale și Key West, era însoțită de patrula americană, precum și de avioanele Pazei de Coastă. „Am presupus că fuseseră trimise să ne monitorizeze cursul și să îi împiedice pe cei care încercau să înoate la mal”, scria Buff. „A fost foarte greu de acceptat dezinteresul guvernului american.”³⁶

Căpitanul Schröder se gândea foarte mult cum să împiedice o sinucidere în masă. A organizat o patrulă de prevenție a sinuciderii formate din câțiva pasageri bărbați, inclusiv Ludwig.³⁷ A postat și câteva buletine încurajatoare în care se evidențiau eforturile Comunei de a-i convinge pe străini să accepte refugiații. „Nu uitați promisiunea Comunei că veți debarca într-un loc departe de Germania”, îi informa el pe pasageri pe 4 iunie. „Vă rog, păstrați-vă calmul.”³⁸ Dacă varianta Cuba avea să eșueze, urmau să se găsească alte soluții. Căpitanul a creat un comitet al pasagerilor care să-i reprezinte pe refugiați și să-i țină la curent cu noutățile privind negocierile.

Au prins speranță în dimineața zilei de 6 iunie, într-o marți, când căpitanul a îndreptat nava în direcția Havana. Le-a spus pasagerilor

că guvernul cubanez acceptase să-i trimită pe Insula Pinilor. Refugiații erau „fericiți dincolo de cuvinte“, deși nu auziseră nicio dată de insula asta, care se afla în largul coastei de sud-vest a Cubei. „Ne îmbrățișam și ne sărutam. Am dat fuga la telegraf să-i informăm despre întorsătura norocoasă a lucrurilor pe cei dragi ai noștri.“³⁹

Euforia nu a durat mult. După câteva ore, a sosit vestea că negocierile eșuaseră. Reprezentanții Comunei din Havana nu au respectat termenul-limită de la prânzul zilei impus de președintele cubanez pentru acceptarea cererilor sale. Laredo Brú a hotărât că nu aveau să mai existe târguieli. În seara zilei de 6 iunie, marea navă a schimbat cursul din nou, de data asta către Hamburg.⁴⁰ În seara aceea, reprezentanții pasagerilor au trimis o radiotelegramă în germană adresată „Președintelui Roosevelt de la Washington“.

REPETĂM APEL DE URGENȚĂ DE LA PASAGERII DE PE ST. LOUIS.
VĂ RUGĂM DOMNULE PREȘEDINTE SĂ NE AJUTAȚI. CEI 900 DE
PASAGERI INCLUSIV 400 DE FEMEI ȘI COPII. PASAGERII.⁴¹

În timp ce vestea făcea înconjurul lumii că *St. Louis* se întorcea spre Germania, Freya a primit o telegramă din două cuvinte de la sora ei, Ruth, la New York. *SEID STARK*, scria. *FIȚI PUTERNICI*.⁴²

Când vestea despre incidentul *St. Louis* s-a aflat prima oară, președintele Roosevelt se odihnea la Hyde Park, casa copilăriei sale din nordul statului New York. Pe 31 mai, s-a întors la Casa Albă cu o răceală gravă la cap care l-a făcut să-și anuleze multe programări. Deși saga „evreilor rățăcitori“ atrăsese atenția mass-mediei, nu se afla pe primul loc al agendei prezidențiale. În timpul obișnuitelor conferințe de presă, jurnaliștii nu s-au deranjat să deschidă subiectul cu FDR.

– Ceva nou în plan extern? îl întrebase un jurnalist pe președinte pe 30 mai, la sfârșitul unei ședințe din Hyde Park care era dedicată doar evenimentelor interne.

– Nu, absolut nimic, a răspuns FDR vesel.

La următoarea conferință de presă, pe 6 iunie, în ziua în care *St. Louis* s-a întors către Europa, discuția era dominată de apropiata vizită a regelui și reginei Angliei. Un reporter a remarcat că „viticultorii” americani deveneau „foarte agitați” în legătură cu zvonurile că președintele plănuia să le servească pe Majestățile Lor cu vinuri de import. Roosevelt a ocolit întrebarea cu îndemânarea lui obișnuită, spunând că nu avea să „facă reclamă vreunei mărci anume”.⁴³ Nici de această dată nu s-a pomenit nimic despre nava cu refugiați.

FDR a spus Departamentului de Stat să nu intervină în negocierile dintre guvernul cubanez și organizațiile evreiești în ce ce privea problema *St. Louis*. El considera că povara refugiaților trebuia împărțită între toate țările civilizate. Completând cota germană de emigrare, administrația sa făcea deja mai mult decât orice guvern ca să ajute refugiații. Prin lege, 27 370 de victime ale tiraniei naziste puteau fi primite în Statele Unite în timpul aceluia an conform cotei, care se încheia în iunie. Acest număr nu se putea schimba fără autorizarea Congresului. Dacă pasagerilor de pe *St. Louis* li se permitea să sară peste rând, oamenii aflați în Germania ar fi trebuit să aștepte și mai mult. Dacă cei din Comună reușeau să convingă Cuba sau altă țară să accepte refugiații care priveau cu dorință orizontul către Miami, ar fi fost o soluție mult mai bună.

Refuzând să se implice în negocieri, Roosevelt era influențat și de „Politica Buni Vecini” față de America Latină, pe care o anunțase în discursul său inaugural. Retrăsese Marina SUA din Nicaragua și Haiti, negociase acorduri comerciale cu Mexicul și nu mai trata Cuba ca pe o colonie americană. După părerea lui FDR, politica de neimplicare avusese un mare succes. Deși fusese o sursă de probleme timp de decenii, regiunea devenise un bastion al politicii externe americane, într-o vreme în care Germania nazistă căuta să-și facă prieteni în Emisfera Vestică. Acționând în numele Casei Albe, Departamentul de Stat a instruit ambasada americană din

Cuba să trateze negocierile pentru *St. Louis* ca pe „o problemă internă a Cubei” în totalitate.⁴⁴

În timp ce *St. Louis* naviga în sus și-n jos pe coasta Floridei, oficialii Comunei continuau să spere într-un rezultat pozitiv. Primeau încă semnale pozitive de la omul lor din Havana, Lawrence Berenson. Ambasadorul cubanez la Washington a asigurat Departamentul de Stat că probabil avea să se găsească o soluție. Problema principală era „finanțarea”.⁴⁵ În ultimă instanță, exista oferta încă deschisă din partea Republicii Dominicane, deși mirosea a șantaj financiar cu criterii religioase. Oficialii Comunei au remarcat că taxa de debarcare de cinci sute de dolari se aplica doar „evreilor”.⁴⁶

Membrul administrației Roosevelt care părea cel mai preocupat de pasagerii de pe *St. Louis* era secretarul trezoreriei, Henry Morgenthau. Singurul evreu din Cabinet era intermediarul dintre oficialii Comunei de la New York și secretarul de stat, Cordell Hull. Pe 5 iunie, când negocierile de la Havana păreau să eșueze, l-a sunat pe Hull să discute despre „această tragedie cumplită”. În culise, Hull explorase posibilitatea de a emite pasagerilor vize de turist pentru Insulele Virgine Americane.⁴⁷ Părea o opțiune viabilă, căci adunarea legislativă a insulelor adoptase o hotărâre după Noaptea de Cristal prin care oferea „un loc sigur pentru refugiați”.⁴⁸ Însă, întrucât oficialii de la Departamentul de Stat au sugerat că un asemenea pas ar fi încălcat legea emigrării din SUA, s-a renunțat la idee.

Hull i-a spus lui Morgenthau că vizele de turiști puteau fi emise doar în cazurile în care candidații aveau „o casă sigură... la care să se întoarcă”. Prin definiție, acest lucru nu se aplica refugiaților.

Morgenthau nu și-a putut ascunde dezamăgirea.

– Deci varianta cu Insulele Virgine a picat?

– Asta mi-au spus colegii mei.⁴⁹

Ca secretar al trezoreriei, Morgenthau avea o responsabilitate față de Paza de Coastă a SUA, care era o ramură a departamentului său. Pe 6 iunie, după ce a aflat de la Comună că pierduseră legătura

cu *St. Louis*, a sunat Paza de Coastă ca să le afle locația. Comandantul Pazei de Coastă a raportat că oamenii săi nu mai urmăriseră nava de „unde va mai jos de Key West“, când a luat-o spre largul oceanului. Morgenthau a pus Paza de Coastă să o mai caute o dată. Deși *St. Louis* părăsise apele americane, secretarul trezoreriei voia să afle ce se întâmplase cu ea.

– Vreau să fie confidențial, înțelegeți, să nu se afle că mă interesează... Ocupați-vă în așa fel încât să nu se afle.

– În regulă, domnule.

– Mulțumesc. Vreau să o găsesc.

– În regulă, domnule. Vom face tot ce putem.⁵⁰

Vestea despre decizia Cubei de a nu primi refugiații a provocat o schimbare de abordare atât pentru Comună, cât și pentru președintele Roosevelt. Pe 7 iunie, Comuna a anunțat că autorizase Banca Națională Chase să transfere fondurile cerute de guvernul cubanez. După ce înainte îl instruisese pe ambasadorul american de la Havana să nu se implice, FDR îndemna acum Departamentul de Stat să facă orice ca să faciliteze tranzacțiile financiare. Subsecretarul de stat Sumner Welles a ordonat ambasadorului să solicite cea mai rapidă întâlnire posibilă cu președintele Laredo Brú și „să insiste pe considerentele umanitare“ ale cazului.⁵¹

Era prea târziu. Laredo Brú, de obicei amabil, nu s-a lăsat convins să se răzgândească iar.

Abordarea distantă a lui FDR față de problema *St. Louis* era similară cu poziția pe care o adoptase în privința legii copiilor refugiați, când dăduse peste o opoziție crescândă în Congres. Era conștient de sentimentul americanilor împotriva emigranților. Sondajele de opinie raportau permanent că patru din cinci americani se opuneau extinderii cotelor de emigrare. Mai puțin de unu din zece favoriza o creștere a cotei sau o excepție pentru refugiați. Patru din zece americani îi informau pe realizatorii de sondaje că „evreii au prea multă

putere în Statele Unite”.⁵² Președintele a respins rugămintea lansată în 2 iunie de o membră liberală din New York a Congresului, Caroline O’Day, ca să-și exprime părerea despre legea copiilor. „La dosar, nicio acțiune”, a ordonat el aghiotanților săi.⁵³

Ca analist abil al opiniei publice, Roosevelt își dădea seama din ce parte bătea vântul politic. În ziua precedentă, pe 1 iunie, Comitetul de Emigrări din Cameră audiase mărturii de la diverse „societăți patriotice” care criticau propunerea de a primi douăzeci de mii de copii refugiați în Statele Unite de-a lungul a doi ani. „Milostenia începe acasă”, insista văduva unui veteran din Războiul cel Mare. „Într-o criză mondială, acești străini sunt potențiali dușmani ai copiilor noștri.” Alt martor remarca faptul că Statele Unite primiseră „cu reședință permanentă mai mulți refugiați decât toate celelalte țări la un loc”.⁵⁴ Era adevărat doar pentru perioada recentă. Înainte de 1937, mult mai mulți emigranți evrei fuseseră primiți în Palestina decât în Statele Unite. (Vezi diagrama de pe pagina 392.)⁵⁵

Pe 6 iunie, în vreme ce *St. Louis* se întorcea spre Europa, Camera Reprezentanților dezbătea legislația prin care să-i deporteze pe toți „străinii indezirabili”.⁵⁶ Purtătorul de cuvânt al forțelor antiemigrare, senatorul Robert Reynolds din Carolina de Nord, a denunțat inițiativa privind copiii refugiați într-o transmisiune națională. Motivația lui era simplă, într-un asemenea grad, încât părea chiar superficială. Primirea copiilor refugiați ar fi însemnat „alți douăzeci de mii de băieți și fete în Statele Unite care își caută de lucru”. Reynolds și-a încheiat discursul cu un apel răsunător: „Să punem cetățenii noștri pe primul loc”.

Să păstrăm America pentru băieții și fetele noastre.

Să dăm slujbele americane cetățenilor americani.

Să golim închisorile de infractori străini și să-i trimitem înapoi în țările de baștină.

Să păstrăm America pentru americani.⁵⁷

În loc să blocheze din start legea Wagner-Rogers pentru copiii refugiați, adversarii au apelat la o manevră parlamentară ca să o ocolească. Pe 30 mai, au introdus un amendament în Senat prin care să-i favorizeze pe copiii refugiați, dar vizele lor să se scadă din cota totală alocată Germaniei.⁵⁸ Pentru fiecare minor neînsoțit acceptat în țară, ar fi fost un loc mai puțin pentru un adult care aștepta deja de multă vreme după viză. Nu urma să fie o creștere a fluxului total de refugiați.

Pentru senatorul Wagner, versiunea mutilată a legii era mai rea decât lipsa unei legi. Pe 30 iunie, a anunțat că schimbările erau inacceptabile și și-a retras propunerea cu totul. A fost o înfrângere amară pentru progresiști. Cu puțin înainte crezuseră că precedentul creat de mișcarea Kindertransport din Marea Britanie avea să stârnească „instinctele umane din noi toți” și că va avea ca rezultat „prima relaxare a legilor emigrării din 1924”.⁵⁹ Subestimaseră forța sentimentului împotriva emigranților atât din Congres, cât și din țară.

Ostilitatea față de refugiați a fost dusă mai departe de lobby-ul antiemigrare care se mobilizase în jurul senatorului Reynolds. Un important republican, William Castle Jr., chiar a avertizat în privința răscoalelor antisemite în cazul în care legea Wagner-Rogers ar fi trecut. Castle, care fusese subsecretar de stat în timpul administrației Hoover, a spus că ar „prefera să fie primiți douăzeci de mii de evrei bătrâni care nu se înmulțesc” decât douăzeci de mii de copii.⁶⁰ Verișoara cu limba ascuțită a lui FDR, Laura Delano, care era măritată cu comisarul pentru emigrări James Houghteling, a exprimat îndoieli asemănătoare. I-a spus unei prietene că se temea că „douăzeci de mii de copii fermecători ar fi crescut, devenind în scurt timp douăzeci de mii de adulți urâți”.⁶¹

Într-un moment în care se pregătea de încă o luptă cu izolaționiștii pentru Acordurile de Neutralitate, președintele nu voia să-și irosească autoritatea pe o cauză pierdută.⁶² Congresul

blocase încercările sale anterioare de a permite vânzarea de arme cu plata în numerar către Marea Britanie și Franța. FDR credea că înarmarea democrațiilor europene era cel mai bun mod de a-l opri pe Hitler fără să-i trimită pe băieții americani din nou în Europa. Pentru el, lupta pentru Acordurile de Neutralitate era mult mai importantă și decât legea copiilor, și decât destinația vasului *St. Louis*. Baza lui politică, atât în Congres, cât și în țară, avea să fie subminată dacă adopta o poziție nepopulară în problema refugiaților.

Abordarea lui FDR față de chestiunea *St. Louis* și de legea copiilor refugiați nu însemna că nu-l mișca persecuția suferită de evreii germani. El fusese motorul creării Comitetului Interguvernamental pentru coordonarea politicii internaționale în privința relocării refugiaților după eșuata conferință de la Évian, din iulie 1938. Și-a continuat eforturile de a găsi o soluție la criza refugiaților în timp ce *St. Louis* naviga în sus și-n jos în dreptul coastei Floridei. Într-o scrisoare din 8 iunie către Myron Taylor, reprezentantul său în Comitetul Interguvernamental, a recunoscut că încercările sale „de a stimula acțiuni concrete din partea altor guverne” nu avuseseră prea mult succes până în acel moment. Își agăța speranțele de crearea unei „Fundații Internaționale pentru Refugiați”, finanțată de „corporații private” care să poată „negocia mai eficient” cu Berlinul decât ineficientul Comitet Interguvernamental.⁶³ Fundația pentru refugiați ar fi fost alcătuită din evrei bogați precum familia Rothschild, dar și din organizații de ajutorare neevreiești.

În crearea noii sale strategii, Roosevelt era influențat în parte de părerile lui Raymond Geist, din Berlin. În februarie, după moartea neașteptată a însărcinatului cu afaceri Prentiss Gilbert, consulul preluase funcția de diplomat superior al Americii în Germania nazistă. Geist avertizase Departamentul de Stat în mod repetat că extremiștii naziști se pregăteau „să se ocupe de problema evreiască

în stil propriu“. Într-o scrisoare profetică din 4 aprilie către mentorul său, George Messersmith, explica „soluția internă“:

Va consta, evident, în trimiterea tuturor evreilor apti în lagăre de muncă, în confiscarea întregii averi a populației evreiești, în izolarea ei și punerea unei presiuni în plus pe întreaga comunitate, scăpând prin forță de cât de mulți oameni posibil.⁶⁴

Într-o telegramă din 3 mai, Geist își îndemna superiorii să păstreze o linie deschisă cu „moderații“ naziști din jurul lui Göring. Geist credea că discuțiile despre un plan organizat de emigrare, ce aveau loc în mod intermitent la Londra cu un consilier al lui Göring pe nume Helmut Wohlthat, erau cea mai bună opțiune posibilă. Era, cu siguranță, preferabilă față de alternativa probabilă. „Altfel, cred că radicalii de aici vor cere să aibă mână liberă în rezolvarea problemelor cu evreii după propriile metode.“⁶⁵

Președintele a luat în serios telegrama lui Geist. Pe 4 mai, le-a spus liderilor evrei că „graba era esențială“. Un oficial de la Departamentul de Stat remarcă faptul că „președintele era convins că avertismentele date de ambasada noastră din Berlin erau sigure și deloc exagerate“. Întrebările legate de strângerea fondurilor necesare erau mai puțin importante decât salvarea „vieților“.⁶⁶

Asemenea anterioarei propuneri Schacht, planul Wohlthat cerea ca evreii din străinătate să suporte o parte consistentă a costurilor de relocare a evreilor germani. Wohlthat lega reușita discuțiilor de disponibilitatea evreilor din străinătate de a contribui la un fond de relocare de o sută de milioane de dolari. Liderii evrei au refuzat să participe la fond câtă vreme nu exista garanția că nemții ar fi permis ca bunurile evreilor să fie scoase din Germania. Problema era că niciuna din tabere nu avea încredere în cealaltă în respectarea înțelegerii.

Impasul a ajuns într-un punct critic la o întâlnire de la Londra desfășurată în data de 6 iunie, exact când *St. Louis* se întorcea în

Europa. Printre interlocutorii lui Wohlthat se aflau oficiali americani și britanici, dar și lideri evrei precum Paul Baerwald, președintele Comunei, sau bancherul britanic Lionel de Rothschild. Oficialii evrei s-au plâns în privința lagărelor de concentrare naziste, propagandei antisemite și confiscării proprietăților evreiești. Wohlthat a menționat că și el avea să vorbească deschis. Apoi i-a întrebat pe liderii evrei din cameră dacă erau pregătiți să finanțeze fondul de relocare „fie în întregime, fie parțial”. Răspunsul tuturor a fost „nu”. În acel moment, negociatorul nazist a ieșit din sală.⁶⁷

După cum se întâmpla deseori, FDR prefera să se gândească la criza refugiaților în termeni geopolitici generali, și mai puțin în termeni umani concreți. Voia mai mult să rezolve problema global decât bucată cu bucată. Spre deosebire de soția lui, Eleanor, nu voia să se implice personal în cazuri individuale, nici măcar în nouă sute de cazuri individuale. După părerea unuia dintre biografi săi, putea „să-și pornească și să-și oprească empatia după cum voia, ca pe un robinet cu apă”. Era „precum un doctor care trebuia să opereze zilnic în situații de viață și de moarte”. Președintele nu-și putea îngădui să simtă atât de profund durerea altora pentru că asta n-ar fi făcut decât „să-i slăbească acțiunile profesionale”.⁶⁸

Deși negocierile de la Londra pentru un acord de relocare la scară mare se opriseră temporar, încă mai părea să existe o mică șansă de succes. Wohlthat insista că avea sprijinul lui Hitler pentru un eventual acord care să permită emigrarea organizată a evreilor germani.⁶⁹ FDR era hotărât să meargă mai departe. Oficialii americani și britanici au făcut o încercare curajoasă aducând în același loc ambele tabere. Cum războiul părea tot mai probabil, știau că timpul era pe sfârșite.

*

În ultimele patru săptămâni, atmosfera de la bordul navei *St. Louis* oscilase nebunește între speranță și disperare. Pe drumul de

întoarcere peste Atlantic, căpitanul și comitetul de pasageri au căutat să-i convingă pe refugiați că nu vor fi trimiși înapoi în Germania. Treptat, moralul a început să se îmbunătățească. Pe 10 iunie, a sosit un mesaj de la Comuna din New York, spunând că se lucra la „posibilitatea de a fi acceptați în alte țări, inclusiv în Anglia”.⁷⁰ În aceeași zi, Freya s-a așezat ca să scrie o scrisoare lungă celor dragi rămași în Kippenheim.

„Credem că trebuie să existe vreo rezolvare, căci nu putem doar să navigăm săptămâni la rând de colo colo pe ocean“, le-a scris Freya părinților ei. Personal, era mulțimită că negocierile cu Republica Dominicană nu duseseră nicăieri. Dădea vina eșecului pe „clima de acolo, despre care se spune că e insuportabilă. M-am bucurat pentru că poți să mergi chiar oriunde“. A povestit că nava era „deja la jumătatea drumului spre Anglia“. Condițiile de navigare erau bune. „Căldura nu m-a deranjat deloc. Dimpotrivă, mi-a prins foarte bine.“⁷¹

Biroul de telegraf de la bord încă funcționa normal, permițând pasagerilor să păstreze legătura cu prietenii și rudele. Au sosit radiotelegrame de la familia lui Ludwig de la Londra care transmiteau că încercau să aranjeze un permis de debarcare în Anglia. „Țineți fruntea sus“, au comunicat ei. Din Kippenheim au primit vestea că unchiul Siegfried „nu plecase“ în Cuba cum plănuise. Max și Fanny au fost și ei obligați să-și anuleze proiectele, deși acum aveau fondurile necesare ca să-și cumpere permise de debarcare.⁷²

Freya își făcea griji mai ales pentru soarta părinților ei. „V-ați pregătit pentru Cuba, și acum? Îmi pare groaznic de rău pentru voi, dragi părinți, la fel ca pentru toată lumea.“ Știind că nu va putea să expedieze scrisoarea până când ar fi ajuns în port, Freya a continuat să adauge vești până la sfârșitul călătoriei. Misiva scrisă la mașină a început să semene cu un jurnal. În timp ce *St. Louis* se apropia de Europa, povestea că ea și Ludwig participau la lecții de

engleză. „Sonja merge la grădiniță... Eu dorm puțin după prânz. Apoi urmează cafea și prăjituri, împreună cu un concert.“

Speranțele pasagerilor erau întreținute de buletinele afișate în sălile de mese. Pe 13 iunie, o telegramă trimisă de Comună raporta că o soluție era iminentă. „Toate problemele se vor rezolva“, sugera mesajul. „Păstrați-vă curajul.“ Momentul decisiv a venit în ziua următoare printr-un mesaj de la Morris Troper, reprezentantul european al Comunei.

ARANJAMENTELE FINALE PENTRU DEBARCAREA TUTUROR PASAGERILOR ÎNCHEIATE. BUCUROS SĂ ANUNȚ CĂ GUVERNELE BELGIEI, OLANDEI, FRANȚEI ȘI ANGLIEI AU COOPERAT MINUNAT CU COMUNA AMERICANĂ.⁷³

„Suntem ca și debarcați“, exulta Freya. „Lucrurile merg într-o direcție bună.“ A scris că majoritatea pasagerilor văzuseră Cuba doar ca pe un punct de tranzit către destinația finală, Statele Unite. În acea seară, pasagerii au dat o mare petrecere ca să sărbătorească. Distracția a inclus cântăreți, magicieni și comedieni care au făcut glume despre bucuriile „unei vacanțe într-o croazieră spre Cuba“. Comitetul de pasageri i-a scris lui Troper pentru a-i mulțumi pentru eforturi. „Recunoștința noastră este mare cât oceanul pe care plutim de pe 13 mai.“⁷⁴

Troper lucra împreună cu oficialii americani într-un ritm nebunesc pentru a convinge celelalte guverne să le acorde pasagerilor de pe *St. Louis* refugiu temporar, până reușeau să plece în America. După ce Marea Britanie a fost de acord să primească câteva sute de refugiați, alte țări i-au urmat repede exemplul. În cele din urmă, s-a decis ca Marea Britanie să primească 288 de refugiați, Franța – 224, Belgia – 214 și Olanda – 181. Pasagerii au completat chestionare despre legăturile lor de familie și planurile de viitor pentru a stabili cea mai potrivită destinație. Pe 17 iunie, când Troper a urcat la

bordul navei *St. Louis*, cu puțin înainte de a ajunge în Belgia, a fost întâmpinat ca un erou. Două sute de copii s-au aliniat de o parte și de alta a coridorului principal al navei ca să-l aplaude. Fiica liderului comitetului de pasageri, Liesl Joseph, în vârstă de unsprezece ani, a pășit în față ca să aducă mulțumiri Comunei „pentru că ne-a salvat de la o mare nenorocire”.⁷⁵

Cum Freya și Ludwig aveau deja familie în Anglia, au fost transportați de o navă mai mică la Southampton. Li s-au alăturat părinții lui Ludwig. Alte rude, inclusiv câțiva membri ai familiei Löb, au rămas în Belgia, a cărei neutralitate fusese „garantată” de Hitler în 1937.

*

Søren Kierkegaard, filosof danez din secolul al XIX-lea, a scris în notele lui din acea perioadă că istoria este „înțeleasă înapoi”, dar „trăită înainte”. Călătoria cu *St. Louis* a ajuns să fie considerată un simbol al indifferenței internaționale, mai ales americane, față de tragedia evreilor germani. La acel moment însă, rezultatul a fost lăudat ca un succes, mai ales de refugiați. Soarta pasagerilor era incertă și de necunoscut. Ceea ce se știa era că scăpaseră dintr-o țară care îi persecutase.

„Bucuria a fost fantastică, de nedescris și spontană”, scria Fritz Buff, care a debarcat tot în Belgia. „Orizonturile s-au deschis. După cinci săptămâni pe mare, aflându-ne în majoritatea timpului sub o presiune severă și un stres mintal, n-am fost uitați.” Tânărul din Bavaria a descris rezultatul ca pe „o realizare măreață, coordonată internațional”. Era deosebit de laudativ la adresa căpitanului Schröder, care „a reușit să minimizeze eforturile persoanelor recunoscute ca fiind plantate de Gestapo la bordul navei”.⁷⁶ După ce *St. Louis* a andocat la Anvers, *The New York Times* a citat un pasager care spunea că „optzeci la sută din noi ar fi sărit peste bord dacă nava s-ar fi întors la Hamburg”.⁷⁷

Naziștii au rămas să comenteze despre diferența dintre idealurile americane – reprezentate de brațele deschise ale Statuii Libertății – și realitate. Spectacolul oferit de *St. Louis* care naviga înapoi pe Atlantic, după ce fusese alungat din Cuba și de către America, se potrivea de minune propagandei germane. „Noi declaram deschis că nu vrem evreii, în timp ce democrațiile susțin întruna că sunt dispuse să-i accepte – apoi își lasă oaspeții pe dinafară!”, jubila ziarul antisemit *Der Weltkrieg*. „Până la urmă, nu suntem noi, sălbaticii, mai buni?”⁷⁸

„Salvați-ne sufletele”

La fel ca familia Valfer, familia Wachenheimer iubea poveștile cu aventuri din Vestul Sălbatic scrise de Karl May. În vremurile bune, dar și în cele grele, Hugo Wachenheimer se inspira din lumea imaginată de May pentru a ține o „întrunire” de familie de câte ori era ceva important de discutat. El juca rolul căpeteniei indiene, bătrâne și înțelepte, în timp ce Bella era „soața” lui. Hedy cea încă-pătănată avea rolul fiicei ascultătoare.¹

În săptămânile de după întoarcerea lui Hugo de la Dachau, familia a avut o întrunire ca să discute despre plecarea din Germania. Așezați în jurul unui foc de tabără imaginar, se luptau cu o alegere chinuitoare pe care o aveau de făcut multe familii de evrei. Să rămână familia unită în aceste împrejurări? Sau ar fi de preferat ca unul dintre ei să plece într-o țară străină dacă se ivea ocazia, chiar dacă însemna să lase restul familiei în satul de la marginea pădurii?

Încercau de multă vreme să găsească pe cineva care să le sponsorizeze emigrarea în Statele Unite. În 1937, Hugo îi scrisese unei rude îndepărtate din Chicago, pledându-și cauza. Câteva săptămâni mai târziu, Hedy a luat din căsuța de la oficiul poștal o scrisoare cu timbru din Chicago. A fugit acasă cu scrisoarea în mâini, visând cu ochii deschiși la zgârie-nori și la mașinile mari americane. Hugo s-a

folosit de engleza pe care o învățase singur pentru a traduce scrisoarea în germană. Ruda îi explica faptul că în America era criză economică și că avea noroc să aibă loc de muncă. Toți banii se duceau pe întreținerea lui și a mamei sale vârstnice. Se temea să-i ceară ajutor angajatorului său pentru că își risca locul de muncă. Îi era jenă și să abordeze comunitatea evreiască din Chicago. Îi încuraja pe cei din familia Wachenheimer să aibă răbdare și era sigur că viața avea să se îmbunătățească în Germania.²

Hugo se reînregistrase la consulatul american din Stuttgart în vara anului 1938, însă așteptarea pentru un interviu dura o perioadă de doi ani, presupunând că puteau găsi un sponsor acceptabil. Când familia a avut acea întrunire la începutul anului 1939, opțiunile de a scăpa scădeau cu repeziciune. Guvernul britanic restricționa cu asprime emigrarea legală în Palestina. Ruta spre Cuba era supraîncărcată. Rămânea Anglia, care acceptase să primească până la zece mii de copii evrei neînsoțiți. Odată la câteva zile se organizau transporturi de copii pentru a evacua cu trenul și pe mare cât mai mulți tineri posibil din teritoriul controlat de nemți.

După ce s-a dezbătut îndelung problema, familia a luat o decizie. Hedy avea să meargă în Anglia cu ocazia unui Kindertransport. Odată ajunsă acolo, avea să încerce să o ajute pe mama ei să-și găsească de lucru ca servitoare la o familie bogată de englezi. Hugo avea să le urmeze pe soția și pe fiica lui de îndată ce era posibil, deși înțelegea că ar putea trece multă vreme până avea să reușească să plece din Germania. După cum îi scria unui potențial sponsor de la Londra, era obișnuit „cu modestia și lipsurile”. Stătuse „patru ani și jumătate în tranșeele Războiului cel Mare” și chiar fusese prizonier de război. Era „pregătit să rămân demn”.³

Ca orice copil de paisprezece ani, Hedy era încântată de ideea de a merge la Londra, dar era și neliniștită. Părinții ei îi descriau un tablou al marelui oraș, cu o viață animată, plină de excursii cu metroul și vizite la cinematografe. Avea să poată merge la școală,

să învețe engleză și să-și facă prieteni noi. La început suna minunat, însă s-au strecurat și îndoielile. Unii evrei din Kippenheim spuneau că era mai bine ca familiile să rămână împreună în vremuri de restriște. Hedy a auzit că englezii beau ceai întruna. Ei nu-i plăcea ceaiul. Dar cel mai important lucru era că ura gândul despărțirii de părinții ei. Aștepta cel mai mult plimbările săptămânale cu tatăl ei în Pădurea Neagră, care s-au transformat în prelegeri despre maturizare.

Plimbările săptămânale începeau și se încheiau toate la fel, cu o redare emoționantă a renumitului cântec din secolul al XIX-lea despre un tânăr care pleca de acasă cu „inima veselă”. Hugo și Hedy își uneau brațele în timp ce cântau refrenul *Sing song, dingdong, a youngstersets out intotheworld*.^{*} În fiecare săptămână, Hugo alegea un subiect nou pentru plimbare, vorbind deseori despre speranțele pentru o viață nouă. Se aștepta ca fiica lui să citească dinainte lucrurile necesare.⁴

În timpul ultimei lor plimbări din duminica dinaintea plecării lui Hedy, Hugo a întrebat-o pe fiica lui dacă studiase tehnicile de supraviețuire ale cărăbușului, așa cum îi ceruse.

– Nu, a răspuns ea cu încăpățănare.

El a încercat altă abordare.

– Ce înseamnă nemurirea?

– Ei nu mor.

– De ce nu?

– Pentru că depun ouă și au pui.

– Cine are grijă de puii lor?

– Îi îngroapă în pământ timp de doi ani sau mai mult. Se hrănesc cu rădăcinile legumelor. Ies în mai și de aceea se numesc cărăbuși de mai.

– Și pe urmă?

---

^{*} Cântă, cântec, ding-dong, un tânăr pleacă în lume. (n.tr.)

– Specia se perpetuează. O generație vine după alta. Din cauza puilor.

Era evidentă potrivirea răspunsului. Au mers multă vreme în tăcere. În timp ce se apropiau de casă, Hedy a început să cânte, de data asta singură.

*O inimă veselă, plină de dorință
Plină de iubire și de cântec,
Cântă, cântec, ding-dong,
Un tânăr pleacă-n lume.*

Erau de făcut multe pregătiri și de completat numeroase formulare înainte ca Hedy să poată pleca din Germania. Trebuia să renunțe la bijuteriile familiei și să obțină un certificat prin care să arăte că-și plătiseră toate taxele. Lista cu conținutul bagajelor trebuia depusă la vama germană pentru aprobare. Hedy avea voie să scoată din țară doar câteva obiecte de valoare. Printre acestea, se aflau: un singur set de tacâmuri cu inițialele mamei ei, un bol de zahăr și un ceas cu lanț, toate din argint, plus o brățară mică și evantaiul oriental al mamei ei. Alături de aceste comori ale familiei, erau fotografiile părinților ei, o haină din stofă, o rochie tricotată cu papion de culoare verde cu buline și un costum bleumarin cu guler rotunjit. Rochiile fuseseră croite din materialele rămase în magazinul familiei, care, în acel moment, era distrus. Hedy nu a avut voie să-și ia îndrăgita ei colecție de timbre. Timbrele erau considerate lucruri de valoare care se puteau vinde.⁵

Când totul a fost împachetat, un ofițer vamal a venit acasă să inspecteze cele două valize mici care conțineau lucrurile lui Hedy. A legat cu sârmă valizele strâns una de alta, sigilând capetele cu sudură. Nicio valiză nu putea fi deschisă fără a nu se rupe sârma.

Supărată pentru că pleca de acasă, Hedy a început să se întrebe de ce părinții ei erau atât de nerăbdători să o vadă ducându-se. S-a

gândit instantaneu că nici măcar nu era fiica lor. Își imagina că era un copil de țigani care vizitau satul Kippenheim în fiecare an și-și instalau tabăra la marginea lui. Hedy fusese mereu atrasă de hainele viu colorate ale țiganilor, de muzica lor melodioasă și obsedantă și de abordarea aproape nepăsătoare a vieții. Își închipuia că fusese adoptată de Hugo și Bella pentru că părinții ei țigani nu mai voiau să o țină. Asta a făcut-o pe Hedy să-i acuze pe părinții ei că voiau să scape de ea. Ei au încercat s-o liniștească, dar nu s-a lăsat convinsă.⁶

Hedy era hotărâtă să-și ia cu ea în Anglia colecția de timbre. În noaptea dinaintea plecării din Kippenheim, s-a furișat pe scările către pod unde erau depuse valizele. Părinții dormeau jos. Folosind o lanternă, a descoperit o crăpătură mică, suficient de mare încât să împingi un timbru. Riscând o investigație a Gestapoului în cazul în care ar fi fost descoperit, a strecurat prețioasele timbre unul câte unul prin deschizătură.

Hugo și Bella au însoțit-o pe fiica lor până la Frankfurt, unde trăia Max, fratele mai mic al Bellei. Familia a rămas la unchiul Max și noua lui soție, Paula, câteva zile înainte de a o urca pe Hedy în tren. La fel ca Hugo și Bella, Max și Paula sperau să emigreze în America. Celălalt frate al Bellei, Manfred, plecase deja. S-au pozat în ultima noapte petrecută de Hedy în Germania, apoi și-au promis că se vor reuni de cealaltă parte a oceanului.

În dimineața zilei de joi, 18 mai, când familia Wachenheimer a ajuns la gară ca să-și conducă fiica, era deja aglomerat. Urmau să fie transferați cinci sute de copii, cu vârste între șase luni și șaptesprezece ani. În spatele zămbetelor forțate, plângeau toți. „Vă implorăm, aveți mare grijă de copiii noștri”, se ruga un cuplu tânăr, în timp ce-și încredințau copiii gemeni unui străin printr-o fereastră de tren. Hugo a mimat cea mai curajoasă căpetenie indiană în timp ce mergea cu Hedy pe peron către compartiment. Fredonau cântecul lor, *Cântă, cântec, ding-dong, un tânăr pleacă-n lume*. Fata avea o plăcuță

de identificare atârnată de gât: „Hedwig Wachenheimer, permis nr. 5 580, la Londra“.⁷

După ultimul semnal dat de fluier, trenul s-a pus în mișcare. Prin fereastra deschisă, Hedy a văzut cum lacrimile curgeau pe obrajii părinților ei. Au alergat pe lângă tren până au ajuns la capătul peronului și nu au mai putut înainta. În timp ce trenul prindea viteză, „părinții mei au rămas din ce în ce mai mici, până au ajuns două puncte în depărtare, și nu i-am mai văzut“.

Păcănitul roților părea să-i spună lui Hedy: *Pleci, pleci, pleci*. Când părinții săi au dispărut din câmpul ei vizual, a înțeles imediat de ce au trimis-o de acasă. Nu pentru că nu o iubeau. Dimpotrivă. Decizia lor însemna „un mare act de iubire“.⁸

Singură în trenul către Anglia, Hedy a regretat enorm răbufnirea legată de faptul că se născuse țigancă. În timp ce le scria o scrisoare părinților, cerându-și iertare pentru lipsa ei de încredere, ochii i s-au umplut de lacrimi. A rămas prinsă în acele gânduri până când a zărit pe fereastră turla impunătoare a domului în stil gotic din Köln. Trenul s-a oprit în Köln ca să mai urce și alți copii la bord. Hedy a profitat de ocazie ca să roage pe cineva de pe peron să pună în locul ei scrisoarea la poștă. Le-a scris părinților încă o scrisoare în răstimpul de o oră dintre Köln și Aachen, ultima oprire din Germania. Încă o dată, a dat-o cuiva de pe peron să o trimită.

Când Kindertransport a trecut granița în Olanda, copiii au fost întâmpinați de evreii olandezi, care le-au dat prăjituri și fructe prin ferestrele deschise. Trenul s-a îndreptat apoi spre nord-vest, către Hook of Holland, străbătând kilometri întregi de câmpuri strălucitoare de lalele multicolore, în contrast cu uniformitatea neagră și roșie a Germaniei. În noaptea aceea, copiii au luat feribotul tăind Marea Nordului spre Harwich, în Anglia.

În gara Liverpool Street, copiilor li s-a spus să aștepte pentru a fi strigați pe nume. Hedy a adormit pe valiza ei în timp ce oficialii care se ocupau de refugiați au parcurs literele alfabetului până au ajuns la

litera „W“. Când s-a trezit, nu mai era aproape nimeni în zona de recepție. A început să plângă. O lucrătoare amabilă însărcinată cu refugiații a găsit-o până la urmă pe copila ce lipsea și a întâmpinat-o cu un torent de cuvinte în engleză, pe care nu le înțelegea. Folosind limbajul semnelor, femeia i-a spus lui Hedy să o urmeze pe o scară rulantă către metrou.

Fata de la țară, de lângă Pădurea Neagră, nu mai văzuse până atunci o scară rulantă și habar nu avea cum să urce și să coboare. Au început să-i tremure genunchii. A pus mai întâi valizele și a sărit după ele, ținându-se de ambele balustrade ale ciudatei mașinării. Era îngrozită de tunelurile întunecate, care stârneau ecoul, și de mulțimea mare de oameni. Un tren roșu le-a dus huruind într-o gară cu numele Edgware, la capătul liniei. Apoi au luat un taxi pe străzile care păreau toate la fel, oprindu-se la casa unei familii pe nume Rose. Familia avea trei fiice care au izbucnit în râs când Hedy și-a desfăcut valizele, împrăștiind timbre prin toată camera.⁹

Serviciul poștal între Londra și Kippenheim a rămas excelent, în ciuda tensiunii crescânde dintre Anglia și Germania. O scrisoare ajungea la destinație între una și trei zile, în funcție de cât era dispus expeditorul să plătească pentru livrarea par avion. Scrisorile lui Hedy aduceau momente de bucurie în bezna și disperarea din Germania nazistă. „*Cântă, cântec, ding dong*“, scria Hugo după ce a primit primele scrisori de la Hedy compuse în Kindertransport. „O tânără a plecat în lume și mi-a adus mare bucurie prin comportarea ei minunată și scrisorile frumoase.“¹⁰

„Scrie în continuare aceste scrisori frumoase“, a sfătuit-o el câteva săptămâni mai târziu, în timp ce norii războiului se adunau deasupra Europei. „Oricât ar ploua, oricât ar tuna și fulgera, ne simțim de parcă strălucește soarele când sosește o scrisoare de la buna și micuța noastră Hedy.“¹¹

Hugo și Bella îi scriau fiicei lor de două sau trei ori pe săptămână. Trăiau indirect prin experiențele ei și insistau să știe exact

ce aume făcea. „Fiecare detaliu mărunț despre tine ne interesează“, i-a spus Hugo lui Hedy curând după sosirea ei la Londra. „Scrie-ne cum îți petreci zilele, de exemplu, la ora... mă trezesc, mă spăl pe gât etc... până se face noapte și îi spui prietenei cu care împarți dormitorul: sunt foarte obosită, noapte bună, somn ușor. Scrisoarea trebuie să fie exact așa cum îți spuneai mereu poveștile. Nu uita nimic.“¹²

Hugo voia să știe dacă fiica lui își depășise dezgustul față de ceai și ce mânca la fiecare masă. Era o întrebare la care îi era greu să răspundă fără să-și sperie părinții. Familia gazdă insista să urmeze o dietă strictă, bazându-se pe o presupunere greșită că nu prea avuseseră ce să mănânce în Germania. La micul dejun, masa consta într-o felie de pâine prăjită cu unt, o ceașcă cu ceai, la prânz, două felii de pâine prăjită și o ceașcă cu ceai, iar la cină, o ceașcă cu ceai. Duminica, ca o tratație specială, primea un biscuit. Într-o zi, după ce familia a prins-o pe Hedy că se servea cu o bucată de carne friptă din cămară, pe care o păstrasera pentru ei, au acuzat-o de furt.¹³

După ce a suferit în tăcere timp de două luni, Hedy i-a spus femeii de la organizația Kindertransport despre rațiile ei alimentare care o înfometau. Aceasta a aranjat să meargă la altă familie din Edgware. Ca să explice schimbarea adresei, Hedy s-a simțit obligată să le mărturisească părinților ei adevărul. Au fost supărați din pricina tratamentului îndurat de fiica lor, dar și tulburați pentru că Hedy nu li se confesase până atunci. Bănuiseră că ceva era în neregulă în tonul scrisorilor ei, precum și din cauza golurilor din descrierile ei despre viața de la Londra. „Dacă se mai întâmplă vreodată ceva care te deranjează, te rog să ne spui“, s-a rugat Bella.¹⁴

„Scrie-ne doar adevărul“, a mustrat-o tatăl ei. „Când știm tot adevărul, suntem liniștiți. Nu uita ce ai învățat la franceză: *Rien que la vérité, toute la vérité*“.“¹⁵

¹ Doar adevărul, tot adevărul. (în franceză în original, n.tr.)

În Germania, zvonurile despre război erau tot mai puternice. După ce ocupase aproape toată Cehoslovacia, Hitler amenința Polonia, în ciuda promisiunilor anterioare de a respecta integritatea sa teritorială. În viziunea stranie a propagandei naziste, Polonia era agresorul și Germania era victima. La începutul lunii august, ziarele naziste avertizau că va veni ziua judecării. Punctul critic era Danzig, oraș portuar de la Marea Baltică, ce fusese declarat „oraș liber“, sub protecția Ligii Națiunilor. Populația germană din Danzig voia să se „reunească“ cu patria-mamă, eliminând coridorul îngust al Poloniei către Marea Baltică. Un ziar nazist de propagandă din Baden, *Der Führer*, i-a acuzat pe polonezi că pregătesc un atac surpriză.¹⁶

VARȘOVIA AMENINȚĂ CU BOMBARDAREA ORAȘULUI DANZIG!
NEBUNIE EXTREMĂ DE NECREZUT A POLONEZILOR

„Aceeși tensiune de săptămâni întregi, mereu crescând și mereu neschimbată“, scria pe 14 august diaristul din Berlin, Victor Klemperer. „*Vox populi*: el [Hitler] atacă în septembrie, împarte Polonia cu Rusia; Anglia și Franța sunt neputincioase... părerea evreilor: pogrom însângerat în prima zi a războiului.“¹⁷

Pentru comunitatea evreiască asuprită din Kippenheim, un nou război însemna închiderea posibilelor rute de scăpare. Atât Marea Britanie, cât și Franța promiseseră să ajute Polonia pentru a rezista atacului din partea Germaniei. Dacă izbucneau ostilitățile, avea să fie imposibil să pleci din Germania în oricare din cele două țări. Comunicațiile directe urmau să fie oprite.

Fiind o persoană cu conștiință politică, ce urmărea cu atenție evenimentele curente, Hugo Wachenheimer a înțeles că timpul era pe sfârșite. Bazându-se pe engleza lui tot mai bună, își petrecuse ultimele luni ajutând alți evrei din Kippenheim să trateze cu consulatele străine și cu organizațiile pentru refugiați. Acum trebuia să se concentreze pe propria scăpare din Germania. Nu mai conta dacă el și Bella puteau să găsească un loc de muncă plătit în Anglia. După

cum i-a spus lui Hedy, „Bineînțeles că am fi dispuși să acceptăm un loc într-un sat, în condiții primitive. Știi care este soluția mea: afară cu orice preț”.¹⁸

Hugo trimisese treizeci de scrisori potențialilor sponsori și organizațiilor de refugiați de pe ambele maluri ale Atlanticului. Speranțele i se năruiseră de fiecare dată. Mulți dintre corespondenții săi nici nu se deranjau să răspundă. Alții aveau obiecții de netrecut. Însă el continua să încerce. Cu engleza lui chinuită, se compara cu „un căpitan de vas forțat să trimită în lumea întreagă semnalul SOS” – Salvați-ne sufletele”.¹⁹

La începutul lunii august, Hugo a primit o scrisoare par avion de la Comitetul de Ajutorare a Evreilor Germani cu sediul la Londra, care îl informa că fusese imposibil să găsească un „garant” pentru emigrarea lui către Statele Unite.²⁰ Scrisoarea l-a supărat peste măsură. Și-a îndemnat fiica să găsească „o persoană importantă” care să le pledeze cazul direct la Comitetul de Ajutorare. Câteva zile mai târziu, s-a scuzat că o speriase inutil. „Poți fi sigură că nu suntem nici pe departe atât de triști pe cât păream, și nu e nevoie să-ți faci griji din cauza asta.”²¹

Hugo strecura în scrisorile pentru Hedy frânturi despre noutățile din Kippenheim. Cantorul Gottfried Schwab pleca în Anglia cu familia lui, lăsând comunitatea evreilor fără liderul lor spiritual. Avea să-i aducă lui Hedy „patru perechi de șosete albe drăguțe”. Familia Durlacher pleca în Franța cu copiii, Hansel și Gretel, botezați după povestea Fraților Grimm. Un vecin arian era acuzat că spăla bani din fosta afacere cu metale a familiei Wertheimer. „Soția lui a încercat să se spânzure ieri. Totuși, trăiește și a fost internată în spital pentru căderea nervoasă.”

Cele mai tulburătoare vești erau despre Siegfried, fratele mai tânăr al lui Fanny Valfer, care locuia în apartamentul de sub cel al familiei

---

¹ În limba engleză, *Save our Souls*

Wachenheimer, pe Bahnhofstrasse. Pe 2 august, Hugo a transmis informația că „Siegfried W” fusese arestat pentru o infracțiune nespacificată. „Nu se va întoarce mulți ani. Cazul lui nu e încă clarificat. Va dura alte câteva săptămâni până când vom afla mai multe.”²²

Chipeș bărbat în tinerețe, recunoscut pentru cravatele lui în picățele, Siegfried Wertheimer era considerat un „bonvivant” și un pic cam „pușlama” de restul familiei.²³ Fusese căsătorit de două ori, dar nu reușise niciodată să se potolească. Din prima căsătorie a avut o fetiță, însă mariajul s-a încheiat cu divorț în 1932. A doua lui soție, Erna, a murit de cancer în octombrie 1937, cu trei zile înainte de a împlini treizeci și șase de ani.²⁴ Siegfried încercase să-și deschidă propria companie de metale în Köln, dar nu a reușit și s-a întors în Kippenheim ca să se angajeze ca vânzător în compania de metale a familiei Wertheimer.²⁵

Nesigur în privința viitorului, Siegfried a plecat în Palestina în vara anului 1938 pentru a studia posibilitatea de a emigra. Sora lui mai mică, Karolina, se mutase cu soțul ei, Eugen, și cei trei copii deja din Kippenheim în Tel Aviv. Datorită unui program de investiții pentru emigranți aprobat de Germania nazistă, Eugen reușise să construiască o moară de făină în Tel Aviv. Ca mulți evrei germani proaspăt sosiți, familia Wertheimer tânjea după vești de acasă. După spusele fiului lor, Stef, amândoi urau Germania și „îi duceau dorul în același timp. Vorbeau germană, citeau în germană și se agățau de cultura germană care îi modelase”. Prietenii lor erau și ei în mare parte emigranți, „dezrădăcinați din contextul lor firesc”. Casa lor era plină cu mobilă germană masivă.²⁶

Lui Siegfried i s-a părut și mai greu decât surorii și cumnatului său să se stabilească în Palestina. Nu-i plăcea stilul de viață prost plătit al relocaților. Îi era dor de fiica lui, Yvette, care trăia cu prima lui soție, Alice, în estul Franței, de partea cealaltă a Rinului față de Kippenheim. Îl atrăgea înapoi, către satul natal, legătura abia

înflorită – deși periculoasă – cu una dintre colegile sale de la compania Wertheimer. Marta Bruder era o creștină de douăzeci și șapte de ani care provenea dintr-o familie de țărani, cu șaisprezece ani mai tânără decât Siegfried, dar trecută deja de vârsta obișnuită pentru măritiş din satele regiunii Baden. Conform legii cetățeniei din Reich, relațiile sexuale între evrei și creștini erau interzise „pentru protejare~~ea~~ sângelui german și a onoarei germane”, însă Siegfried era „foarte drăguț”.²⁷

După câteva săptămâni petrecute în Palestina, Siegfried a luat decizia impulsivă de a se întoarce în Germania.²⁸ Încă plănuia să emigreze, dar către Lumea Nouă, nu către lumea străveche. Credea că avea încă timp să facă pregătirile necesare. A vorbit cu prima lui soție despre mutarea în America împreună cu fiica lor.

Întoarcerea în Germania s-a dovedit a fi o greșeală catastrofală. Siegfried a revenit în Kippenheim exact în momentul în care campania nazistă împotriva evreilor intra într-o etapă deosebit de feroce. După mai puțin de trei luni de la sosirea lui, a fost inclus în arestările în masă din Noaptea de Cristal. A stat o lună la Dachau împreună cu ceilalți evrei din Kippenheim, după care a fost eliberat la începutul lunii decembrie din 1938. Ororile din lagărul de concentrare l-au convins că trebuia să plece din Germania cât mai repede posibil. Planul de a merge în Cuba a picat odată cu călătoria eșuată a navei *St. Louis* și schimbarea regulilor cubaneze pentru viză. Destinația preferată de el era Statele Unite, însă acel lucru necesita o așteptare de mulți ani pentru o viză de emigrare.

Lumea lui Siegfried s-a prăbușit când Marta și-a informat familia că așteaptă un copil. Problema nu era doar că rămăsese gravidă nefiind cununoscută, ci că o lăsase gravidă un bărbat evreu. Au convins-o să facă abort. Cineva – fie o rudă, fie un vecin curios – l-a denunțat pe Siegfried la Gestapo. A fost arestat și dus la închisoarea din Kenzingen, o localitate apropiată, unde a fost anchetat pentru „infracțiunea” de *Rassenschande*, termenul nazist pentru „pângărirea rasei”.²⁹

Povara de a angaja un avocat care să-l apere pe Siegfried și care să-i aranjeze treburile și să-i trimită pachete la închisoare i-a revenit, în primul rând, lui Max Valfer, căruia nu-i era prea simpatic cumnatul său rătăcitor. Familia îl avertizase pe Siegfried că avea șanse să dea de necaz dacă se încurca cu o ariană, însă el ignorase îngrijorările lor. Lui Max îi era greu să înțeleagă cum un bărbat de patruzeci și patru de ani putea să fie atât de nesocotit. „Cel care nu ascultă va suferi consecințele“, i-a transmis el fiicei sale Ruth de la New York.³⁰

În scrisorile destinate copiilor săi, Max își exprima hotărârea clară de a rezolva cea mai recentă criză din familie. După cum i-a spus lui Ruth: „Eu și draga ta mamă nu ne putem lăsa doborâți de asta. Ne simțim de parcă trăim deja într-o celulă întunecată. Mulți oameni sunt împotriva noastră“. Se consola cu gândul că și alte familii de evrei erau „la fel de nefericite, ceea ce ne face să ne simțim oarecum protejați, chiar și cu o asemenea taină ascunsă“. Max era mulțumit că putea să-i spună lui Ruth că, deocamdată, nici el și nici Fanny nu fuseseră „insultați sau hărțuiți“ de pe urma acestui scandal, deși „oamenii de aici sunt foarte direcți“.

Singur în închisoare, Siegfried i-a scris fostei sale soții din Franța, Alice, imaginându-și planul lor de emigrare. Alice i-a răspuns imediat, pe 18 august 1939, încurajându-l „să nu dispere“. „Rămâi curajos și puternic. Dumnezeu o să te ajute încă o dată. Să sperăm că vom putea emigra împreună foarte curând.“ Scrisoarea lui Alice a ajuns la Kenzingen în 21 august. După ce a fost verificată de cenzor, a fost trimisă înapoi la expeditor cu mențiunea scrisă de mână: „Destinatarul a decedat“.³¹

Siegfried murise mai devreme, în aceeași dimineață. Versiunea oficială a fost că s-a sinucis după ce a aflat că fusese condamnat pentru *Rassenschande*.³² O parte a rudelor lui bănuiau că fusese chinuit până la moarte de cei care l-au întemnițat. Era imposibil de aflat adevărul.

Înmormântarea pregătită în grabă a fost un eveniment restrâns și nefericit. Câteva rude și vecini ai lui Siegfried, printre care Max

Valfer și Hugo Wachenheimer, au însoțit sicriul către cimitirul evreiesc din Schmieheim. L-au așezat pentru odihna veșnică într-un mormânt alături de a doua soție, Erna, săpat în grabă pe o pantă acoperită cu iarbă, sub brazi, pini și chiparoși înalți. Ca să nu-i atragă pe vandalii naziști, au așezat piatra de mormânt lipită de pământ, diferit de pietrele de jur împrejur care erau așezate pe verticală.³³

Îndoliații au spus câteva rugăciuni, dar erau prea copleșiți de propriile necazuri ca să verse multe lacrimi. „A făcut câteva lucruri nu prea frumoase și a primit patru ani de închisoare drept pedeapsă“, i-a scris Hugo Wachenheimer lui Hedy după ce s-a întors de la cimitir. „Ca să evite acest lucru, și-a pus capăt vieții și poate că e la fel de bine. Familia lui nu e prea tristă. Cu toată nenorocirea lui, poate că există un lucru bun: jumătatea din casă care îi aparținea lui Siegfried o va moșteni acum biata Yvette. Nu avem alte vești.“³⁴

În Kippenheim se presupunea că Siegfried doar „chefuia“ cu Marta, expresia lui Max.³⁵ De fapt, relația era mai serioasă, cel puțin din perspectiva Martei. Ca pedeapsă pentru aventura ei cu evreul, a fost trimisă ca asistentă pe Frontul de Est, după ce Germania a intrat în război cu Rusia în 1941. După război, familia a insistat să se mărite cu un invalid de război din Kippenheim, care nu i-a putut oferi copii. După spusele unui membru al familiei care îi cunoștea povestea, nu și-a revenit niciodată după pierderea copilului nenăscut. Până la sfârșitul vieții ei, survenit în 1997, a ținut un pătuț în casă, în care era un bebeluș de jucărie înfășat cu drag.³⁶

Persoana cea mai afectată de tragedia lui Siegfried a fost probabil sora lui mai mare, Fanny Valfer. Vestea despre moartea lui a fost punctul culminant al unei serii de lovituri cumplite, printre care se numărau și plecarea copiilor în viață și prăbușirea propriilor planuri de emigrare în Cuba. Ea și Max erau acum singuri la Kippenheim, fără vreo perspectivă imediată de a fugi din Germania. „Oma este cea mai ghinionistă persoană“, i-a scris Ludwig Maier lui Ruth, cumnatei

sale de la New York, după ce a aflat de arestarea lui Siegfried. „Toți copiii au plecat, și-a făcut griji pentru toți, iar acum acest chin.”³⁷

Ultimul dintre cei șase copii Valfer care a plecat din Germania a fost Else, de douăzeci și șase de ani, care a mers în Anglia la începutul lunii august însoțindu-l pe soțul ei, Heinrich. După călătoria lor eșuată pe ocean cu *St. Louis*, Freya și Ludwig trăiau într-un pension al quakerilor din Londra. Fiul cel mai mare, Karl, plecase din luna aprilie și muncea în Glasgow ca depanator în radiocomunicații. Ceilalți trei copii, Ruth, Hugo și Erich, fugiseră toți din Germania înainte de Noaptea de Cristal. De la o sută patruzeci și patru în 1933, Fanny și Max erau printre ultimii patruzeci și unu de evrei rămași în Kippenheim.

După ce, în sfârșit, a scăpat din Germania, Else a încercat să le ofere fraților ei o „imagine nefiltrată” a vieții de acasă, fără să se teamă că scrisoarea i-ar putea fi citită de șeful de poștă Link. A început să se descarce pe Hitler, dar încă se temea să-i folosească numele. Ca să se refere la führer, utiliza codul familiei ei, folosind cuvântul „câinele”, iar pentru Germania, „patria câinilor”. „Avem atât de mult de suferit de pe urma acelui câine. Mă întreb dacă avem puterea de a trece peste toate.” Din păcate, trebuia să recunoască faptul că „acest câine nenorocit încă mai are viață în el”.³⁸

Apoi s-a plâns de furtul sau vânzarea forțată a bunurilor prețioase ale familiei, inclusiv „covoarele grozave”, „păturile din brocart” și „canapeaua dublă”. „Am fost jecmăniți”, a informat-o pe Ruth. „Nimic nu a mers cum credeam că va merge. A trebuit să plătim pentru tot un preț dublu.” „Taxa de fugă din Reich” a ajuns la treizeci și cinci de mii de mărci; se adăuga „amenda de ispășire” pentru uciderea diplomatului german de douăsprezece mii de mărci. Fondurile rămase s-au dizolvat în costuri exorbitante de călătorie și comisioanele de schimb al banilor. „Dacă aș ști măcar cum se vor descurca acum dragii noștri părinți cu banii! Am inima frântă când mă gândesc la mama și la tata.”

Fusese deosebit de greu pentru Else să-și ia la revedere de la „dulcea noastră mamă“, care „tânjea de dorul nostru, al tuturor“ și „nu arăta foarte bine“. Fanny voia cu disperare să se alăture copiilor ei din Anglia sau din Statele Unite. Până în acel moment însă fusese imposibil să obțină affidaviturile necesare și ofertele de angajare. Cum războiul se apropia, devenea din ce în ce mai greu să plece în Anglia. Toate cererile trebuiau filtrate de un comitet pentru refugiații evrei, care le transmiteau apoi Ministerului Britanic de Interne. Max și Fanny aveau de așteptat peste doi ani înainte să poată emigra în Statele Unite. Acest lucru avea șanse să-i descalifice în ochii oficialilor britanici.³⁹

Planurile de scăpare ale lui Max și Fanny au fost complicate și mai mult de grija lui Max pentru Berta Weil, secretara lui de treizeci și trei de ani. Berta trăia cu mama, sora și fratele ei la o distanță de cinci minute de mers pe jos de familia Valfer. Tatăl îi murise cu trei ani înainte. De câte ori se vorbea despre viitoarele planuri de călătorie, Max insista că trebuia găsită o cale prin care familia Weil să-i însoțească pe el și Fanny. Însă exista o problemă: familiei Weil îi lipsea un sponsor american adecvat pentru cererea de emigrare.⁴⁰

Eforturile lui Max pentru familia Weil i-au supărat pe copiii lui și pe cei cu care erau căsătoriți. Aceștia i-au explicat că îi dădea prea multă atenție Bertei în detrimentul propriei familii. „Tatăl vostru, pur și simplu, o îndrăgește prea mult și nu înțelege de ce trebuie să renunțe la acest atașament exagerat“, îi scria Ludwig Maier cumnatei sale Ruth de la New York, în vara anului 1939.⁴¹ Dimpotrivă, Max vorbea despre Berta ca despre o sursă de confort, mai ales după ce copiii săi plecaseră din Kippenheim. „Suntem foarte bucuroși că mai avem pe cineva în jur ale cărui cuvinte și fapte sunt bune și cinstite“, i-a spus el lui Ruth. „Numai noi știm ce înseamnă să ai tovarășie în aceste vremuri grele.“⁴²

Drama familiei a fost depășită în scurt timp de evenimentele uluitoare de pe frontul internațional. Pe 23 august, în ziua în care a

fost înmormântat Siegfried Wertheimer, Germania nazistă a anunțat un pact de neagresiune cu dușmanul său de moarte, Rusia comunistă. Ministrul de externe german, Joachim von Ribbentrop, a mers la Moscova să se întâlnească cu omologul său sovietic, Viaceslav Molotov. Detaliile despre ceea ce a ajuns să fie cunoscut drept Pactul Ribbentrop-Molotov, prin care Europa de Est era împărțită, au fost păstrate confidențiale. Era limpede însă că cele două regimuri totalitare ajunseseră la o înțelegere politică cinică ce amenința chiar existența țărilor învecinate. Un atac german asupra Poloniei părea la distanță de doar câteva zile.

Franklin Roosevelt a fost trezit dintr-un somn agitat de telefonul care suna lângă pat. Era ora trei fără zece în dimineața zilei de vineri, 1 septembrie. Când a ieșit din lumea viselor, a auzit operatorul de la Casa Albă spunându-i că ambasadorul Franței, William Bullitt, voia să vorbească cu el.

– Tony Biddle tocmai ne-a apelat din Varșovia, domnule președinte, a spus Bullitt, referindu-se la ambasadorul american în Polonia. Mai multe divizii germane au avansat mult pe teritoriul polonez. Se dau lupte grele. Tony a spus că se raportează bombardiere deasupra orașului. Apoi convorbirea s-a întrerupt.

– Ei bine, Bill, a venit până la urmă. Dumnezeu să ne ajute pe toți.⁴³

FDR a petrecut următoarele două ore urmărind depeșele tot mai alarmante sosite din Polonia. Patruzeci și două de divizii germane, inclusiv zece divizii cu tancuri, traversaseră granița poloneză în zori fără nicio avertizare. Avioanele Luftwaffe bombardau orașele poloneze. La ora cinci dimineața, Roosevelt a sunat-o pe Eleanor, care se afla la Hyde Park, și i-a spus să pornească radioul.⁴⁴ Urma să vorbească Hitler. Aflat la aproape cinci sute de kilometri distanță, au ascultat cum fűhrerul acuza Polonia de acte „intolerabile“ de opri-mare ale etnicilor germani din Danzig. A descris invazia ca pe o reacție față de agresiunea polonezilor.

După ce în ultimul război fusese secretar adjunct în marină, Roosevelt era „surprins de senzația stranie de familiaritate – o senzație că mai trecusem o dată prin asta“. După două decenii de pace, și-a intrat imediat în rolul de comandant militar, precum cineva care „relua o rutină întreruptă“.

„Zilele care urmează vor fi zile aglomerate“, și-a avertizat el Cabinetul. „Încununate cu aceleași probleme, aceleași neliniști care au umplut până la refuz acele zile de septembrie din 1914. Căci istoria chiar se repetă.“⁴⁵

Având nevoie de relaxare, președintele a rămas treaz până târziu în noaptea următoare jucând cărți cu acoliții săi în biroul privat. Jocul de pocher era întrerupt în mod repetat de mesagerii care aduceau ultimele vești. Era încă neclar dacă Marea Britanie și Franța aveau să-și țină promisiunea de a apăra Polonia în cazul unui atac german. După ce a citit un astfel de mesaj, care a ajuns în jurul orei unsprezece noaptea, președintele le-a spus însoțitorilor că „Se va declara război până mâine la prânz“. Apoi s-a întors la masa de pocher, unde a pierdut foarte mult.

„Un lucru important în jocul cu președintele este că nu trebuie să-i câștigăm bunăvoința lăsându-l să câștige“, spunea admirativ secretarul de interne Harold Ickes.⁴⁶

Izbucnirea războiului a pus capăt negocierilor de la Londra ale expertului financiar nazist Helmut Wohlthat în privința crizei refugiaților. Taberele se îndârjiseră deopotrivă. Chiar și așa, Roosevelt a refuzat să renunțe la speranță. Guvernul german a trimis vorbă la Washington că era pregătit „să coopereze cu Comitetul Interguvernamental“, instituția mondială care încerca să faciliteze emigrarea evreilor din Germania. Fusese programată pe 16 octombrie o întâlnire la Washington cu Comitetul. Președintele insistase să aibă loc, ignorându-i pe consilierii săi care simțeau că efortul era în acel moment inutil.

Adresându-se delegaților, FDR cerea o nouă și îndrăzneată strategie în gândire. A propus crearea unei „case naționale suplimentare” pentru evrei în urma deciziei Marii Britanii de a opri emigrarea în Palestina. Era nevoie, spunea Roosevelt, de un proiect masiv de relocare a refugiaților în unul dintre „numeroasele spații vacante de pe suprafața pământului”. Și-a încheiat discursul adaptând cuvintele Emmei Lazarus înscrise la baza Statuii Libertății: „Să înălțăm o torță lângă porțile noi și aurite și să construim noi refugii pentru cei osteniți, pentru cei sărmani, pentru cei în genunchi care tânjesc să fie liberi”.⁴⁷

Ceea ce se dorise a fi un discurs înălțător a dat greș. Ca multe dintre ideile vizionare ale lui FDR, nici aceea nu a reușit să rezolve stringenta problemă. Congresul Statelor Unite nu avea să accepte creșterea cotelor de emigrare în America. Alte națiuni gazdă, precum Marea Britanie, se concentrau pe război.

Dimensiunea calamității refugiaților trecea acum dincolo de necazurile evreilor germani. În 1938, după anexarea Austriei de către Germania, FDR crease un organism cunoscut drept Comitetul de Consilieri ai Președintelui pentru Refugiați Politic în vederea studierii problemei refugiaților și propunerii de soluții. De atunci, criza nu făcuse decât să se adâncească. Președintele comitetului, James Grover McDonald, a estimat că „peste un milion de refugiați” rătăceau prin Europa în toamna anului 1939.⁴⁸ Jumătate de milion de spanioli intraseră în Franța la sfârșitul Războiului Civil din Spania. Un număr egal de polonezi și finlandezi au fugit în țările învecinate în primele luni ale conflictului ce avea în curând să fie cunoscut drept al Doilea Război Mondial. Zece milioane de oameni dislocați din casele lor ca rezultat al invaziei Japoniei în China în 1937 făcea ca aceste fluxuri de refugiați, în mare parte absente din dezbaterile politice din America, să pară mici.⁴⁹

Scopul principal al lui Roosevelt din toamna anului 1939 era convingerea Congresului să permită vânzarea de arme în Marea

Britanie și Franța. Sondajele de opinie arătau o opoziție copleșitoare față de implicarea directă a americanilor în război. „Merg, aproape la propriu, pe coji de ouă”, i-a spus FDR unui oficial britanic.⁵⁰ Când a mers la Capitol Hill ca să încurajeze revizuirea legilor neutralității, a fost întâmpinat de protestatari care scandau: „Suntem mame, nu vrem să meargă fii noștri la război!” Un grup de douăzeci și patru de senatori izolaționiști au jurat să i se împotrivească „cu orice preț”. Sperând să-și întreacă adversarii în istețime, președintele a adoptat retorica lor antirăzboi. Planul său, a spus el în Congres, era ghidat de „un singur gând încăpățânat – să țin America departe de război”.⁵¹ Pe 4 noiembrie, Congresul a acceptat logica lui, votând să permită vânzarea pe bază de numerar de arme pentru democrațiile lumii.

Președintele s-a trezit într-o poziție dificilă. Deși și-a exprimat în mod repetat compasiunea pentru victimele agresiunii germane, nu putea să le vină în ajutor prea evident, temându-se de etichetarea „dornic de război”. Simțea de multă vreme că America avea să fie obligată să înfrunte amenințarea dictaturilor. Provocarea era să trezească poporul american din somn fără să-l sperie cu ideea că îl târa într-un nou război. „Ceea ce mă îngrijorează în mod special, îi scria unui prieten în decembrie 1939, este că opinia publică de aici se felicită singură în fiecare dimineață și-i mulțumește lui Dumnezeu pentru Oceanul Atlantic (și Pacific). Subestimăm foarte mult implicațiile grave pentru propriul nostru viitor.”⁵²

Suspiciunile lui FDR în privința intențiilor naziste au fost confirmate de relatarea unei conversații cu Joseph Goebbels. Așa cum i s-a transmis lui Roosevelt, șeful de propagandă al lui Hitler se lăudase că Germania, după ce termina cu Polonia, avea „să zdrobească repede” și Franța, și Anglia.

– Ce urmează? îl întrebase interlocutorul său.

– Știi ce urmează, se presupune că ar fi răspuns Goebbels. Statele Unite.

Când celălalt și-a exprimat suspiciunea că Germania ar putea cuceri o țară de cealaltă parte a oceanului, Goebbels a avut un răspuns pregătit:

– Va veni din interior.⁵³

Precauția lui Roosevelt în formularea publică a amenințării naziste îi frustra pe mulți dintre aliații săi. Prietenul său de pocher Harold Ickes considera că președintele trebuia să fie mai direct în „a arăta pericolele nazismului pentru o țară ca a noastră”. Ickes nu se îndoia că Hitler avea, până la urmă, „să-și îndrepte atenția către cea mai bogată țară din lume și, prin urmare, cel mai mare trofeu pentru un cuceritor – Statele Unite”.⁵⁴

FDR prefera implicarea într-un joc mai lung și mai subtil, ascunzându-și cărțile cu o față impasibilă. Își tănuia adevăratele obiective nu doar de dușmani, ci și de prieteni, uneori chiar și de el însuși. „Știi că sunt jongler și nu las niciodată dreapta să știe ce face stânga”, avea să mărturisească mai târziu. „Poate că am o politică pentru Europa și una diametral opusă pentru America de Sud și de Nord. Poate că sunt complet inconstant și, prin urmare, sunt absolut dornic să înșel și să spun neadevăruri dacă ne va ajuta să câștigăm războiul.”⁵⁵

O dinamică similară a fost folosită în cazul celei mai importante chestiuni politice: dacă Roosevelt avea să încerce să fie reales. Numărătoarea inversă până la alegerile din noiembrie 1940 începuse deja. Dacă FDR candida pentru un al treilea mandat, încălca o tradiție de două mandate valabilă încă de pe vremea lui George Washington. El refuza să facă măcar o aluzie la intențiile sale. La dineul anual de iarnă din decembrie 1939, corespondenții la Casa Albă s-au amuzat de seama impenetrabilității președintelui. Au adus pe un cărucior o caricatură din carton a lui Roosevelt, înaltă de doi metri și jumătate, în forma Marelui Sfinx din Egipt. Era construită exclusiv din articole decupate din ziare care speculau dacă avea să candideze sau nu. Sculptura a devenit piesa centrală a unei

poante elaborate. Roosevelt a râs din toată inima de glumă, dar a refuzat să o comenteze în vreun fel.

De fapt, era cu adevărat nehotărât în privința candidaturii. Într-o anumită măsură, dorea să renunțe la povara președinției. Își construia deja o bibliotecă în Hyde Park pentru perioada de după președinție. Deși avea doar cincizeci și opt de ani, era epuizat. La finele lunii februarie din 1940, a suferit un atac de cord minor. Se plângea că era închis în Biroul Oval de dimineată până seară. „Oamenii vin aici zi de zi, majoritatea încearcă să obțină ceva de la mine, majoritatea sunt lucruri pe care nu li le pot da, și nu le-aș da nici dacă aș putea.” Alții puteau cel puțin să se plimbe când oboseau sau se enervau, dar asta era imposibil pentru FDR. „Sunt legat de scaunul ăsta zi de zi, săptămână de săptămână și lună de lună. Și nu mai rezist. Nu mai pot continua.”⁵⁶

În același timp, FDR era convins că el era cel care putea să ghideze Statele Unite prin unele dintre cele mai periculoase momente din istorie. Era o provocare pentru care se pregătise toată viața.

Primele luni de război au produs puține schimbări în viața de zi cu zi a evreilor din Kippenheim. Deși Germania era în război cu Franța și Marea Britanie, nu prea se dădeau lupte pe Frontul de Vest. Toată acțiunea era în est. Această perioadă de crepuscul a fost denumită „războiul fals” de către englezi, *drôle de guerre* („războiul nostim”) de către francezi și *Sitzkrieg* („războiul imobil”) de către germani. Impactul imediat al războiului a fost întreruperea comunicațiilor. Ca să țină legătura cu cei dragi din Anglia, locuitorii din Kippenheim trebuiau să comunice printr-un terț aflat într-o țară neutră, precum Elveția sau Belgia. Un mesaj putea să ajungă și în două săptămâni.

Cozile de emigranți către America înaintau lent. Deoarece evreii germani din „țările de tranzit” precum Marea Britanie și Franța puteau călători mai ușor către Statele Unite decât cei din Germania,

prioritatea devenise vizele alocate germanilor.⁵⁷ Noul sistem le-a venit în ajutor nomazilor precum Freya și Ludwig, care se aflau în „perioada de așteptare” la Londra împreună cu fiica lor, Sonja. În cele din urmă, vizele lor pentru America au ajuns la începutul anului 1940, chiar în momentul în care se obișnuiau cu rutina zilnică a „raidurilor aeriene, adăposturilor și măștilor de gaze”.⁵⁸ După o așteptare îndelungată, familia a zărit pentru prima dată Statuia Libertății pe 11 februarie 1940.

Între timp, în Kippenheim, familiile de evrei trebuiau să răspundă la cereri din ce în ce mai rapace. O țință predilectă a escrocilor era Hermann Wertheimer, magnatul metalelor, cândva cel mai bogat om din Kippenheim. Arienii care îi cumpăraseră afacerea refuzau să plătească prețul stabilit cu soția lui când el era la Dachau. Tocmindu-se pe termenii vânzării timp de peste șase luni, au amânat planurile de plecare în America. După ce s-a înțeles că cumpărătorii, Hermann a fost obligat să plătească amenzi și taxe copleșitoare. Diversele penalități s-au ridicat la nouăzeci de mii de mărci, care echivalau cu venitul aproximativ pe douăzeci de ani al neamțului de rând.⁵⁹

După ce și-a plătit toate amenzile și a aranjat mutarea celor patru copii în Anglia, Hermann nu a mai avut bani pentru propria emigrare. El și Zerlina au fost obligați să depindă de mila unei organizații de ajutorare a evreilor, care a plătit pentru călătoria lor transatlantică. Amabilul doctor Weber i-a oferit medicamentele necesare pentru drum. Cuplul Wertheimer a plecat din Kippenheim pe 14 mai 1940, călătorind spre portul italian Genova și de acolo, la bordul navei SS *Washington*, către New York. Au plecat la timp, căci armatele germane au năvălit în Belgia, Luxemburg și Olanda. „Războiul fals” devenise unul adevărat.

Siegfried și Charlotte Maier au primit vizele pentru America la câteva săptămâni după Hermann și Zerline. Examenul medical de la consulatul din Stuttgart l-a impresionat foarte mult pe Kurt, fiul

lor de zece ani. „A fost prima dată când l-am văzut pe tata dezbrăcat“, avea să-și amintească el mai târziu. La fel de memorabile pentru Kurt au fost dalele de piatră din sala de examinări și prima lui încercare de a folosi engleza deprinsă la școală. „Picioarele tatei sunt reci“, i-a spus el unui oficial de la consulat.⁶⁰

Familia Maier avea bilete de la Genova spre New York pe o navă italiană, dar au fost nevoiți să-și anuleze planurile. Pe 10 iunie, a sosit vestea că Italia intrase în război ca aliat al Germaniei. Ultima rută sigură de evadare din Germania nazistă către America – spre sud, dincolo de Alpii Elvețieni, și apoi din Italia – nu mai exista.⁶¹

Patru zile mai târziu, pe 14 iunie, nemții au intrat în Paris.

Coloana a cincea

În seara zilei de 26 mai 1940, când armata germană era la numai optzeci de kilometri de Paris, președintele Roosevelt a transmis prima sa „discuție la gura sobei” de la începutul războiului. Avea titlul „Despre apărarea națională”. A înregistrat transmisiunea în Sala de Recepție Diplomatică, o cameră ovală de la parterul Casei Albe. Pe birou, în fața lui, se aflau un teanc de hârtii, un creion ascuțit, un pachet de țigări Camel și câteva microfoane. În cameră nu exista cu adevărat un șemineu, dar asta nu conta pentru milioanele de ascultători nevăzuți. Pe un ton intim și cu întorsături de frază în stilul conversațional, FDR i-a convins pe americanii de rând că le spunea ceva confidențial. I-a numit „prieteni mei” și le-a vorbit deschis despre provocările și preocupările comune. „Simțeau că vorbește direct cu tine”, și-a amintit un reporter. „Nu cu alți cincizeci de milioane de oameni, ci cu tine personal.”¹

FDR păstra asemenea transmisiuni pentru ocazii speciale, cum ar fi lansarea programului său New Deal sau izbucnirea războiului. Scopul său din acele zile era să-i educe pe americani cu privire la amenințarea nazistă și să le explice că avea să țină țara în siguranță. Se lepădase de letargia iernii anterioare și era hotărât să profite de moment. Avea să folosească această criză internațională ca o ocazie

să mobilizeze opinia publică pentru a fi alături de victimele agresiunii germane. Luptele din Europa nu mai puteau fi privite drept un lucru „care nu ne privește“.

Norvegia, Danemarca și Țările de Jos căzuseră deja. Armata franceză era în plină retragere. Corpul Expediționar Britanic era blocat la Dunkirk. Civiii fugeau din Paris și din alte orașe franceze din nord. După ce a descris fuga milioanelor de refugiați îngroziți „de pe drumurile cândva pășnice din Belgia și Franța“, președintele a vorbit despre „noi metode de atac“ menite să distrugă națiunile din interior.

„Calul troian. Coloana a cincea care trădează o națiune nepregătită pentru tragedie. Spioni, sabotori și trădători sunt actorii din această nouă strategie. De toți aceștia trebuie să ne ocupăm și ne vom ocupa cu fervoare.“²

Zece zile mai târziu, pe 5 iunie, președintele a făcut legătura explicită între refugiații evrei și retragerea coloanei a cincea în timpul unei întâlniri cu activiști tineri. Întrebat despre „suspiciunile în privința străinilor“ tot mai mari, a spus că „un număr de spioni dovediți“ reușise să se infiltreze în țările europene vestice dându-se drept refugiați, inclusiv câțiva care „spionau din obligație“. Guvernul german îi convingea pe refugiați să fie informatori amenințându-i că le împușcau „mama și tatăl în vârstă“ dacă nu cooperau.

„Bineînțeles că se aplică unui procentaj foarte, foarte mic de refugiați care ies din Germania“, a adăugat el. „Dar se aplică și, prin urmare, este ceva ce trebuie să supraveghem. Nu-i așa că e un lucru absolut oribil?“³

Febra coloanei a cincea a cuprins America în vara anului 1940, odată cu războiul fulger nazist care cuprindea vestul Europei. Subversiunile agenților germani s-au dovedit o explicație ușor de înțeles pentru prăbușirea uluitoare a armatei franceze. Speculațiile despre „dușmanul din interior“ creșteau cu fiecare succes al nemților, atingând apogeul odată cu căderea Parisului din 14 iunie.

Indiciile găsite de FBI arătau că numărul membrilor coloanei a cincea ajunsese la mijlocul lunii iunie la trei mii pe zi, crescând de la cei o sută, identificați mai devreme, în același an.⁴

Conservatorii și progresiștii erau deopotrivă obsedați de mania coloanei a cincea. „Grupurile de justițieri” de aripă dreapta, cu nume precum „America pentru americani” și „Paznicii Americii”, vânau spioni străini. Chiar și analiștii liberali au început să se îndoiască de prioritățile guvernului. „Fiecare navă americană aduce agenți secreți din Europa, dar un luptător pentru democrație este împiedicat la fiecare pas”, i-a scris editorialista Dorothy Thompson secretarului de stat Hull pe 16 iulie. „Mulți dintre noi se supără foarte tare.”⁵

Poveștile despre agenții germani în misiuni subversive au devenit subiectul principal al culturii populare americane. Hollywoodul se străduia să scoată o continuare la *Confesiunile unui spion nazist*, primul film american „care i-a spus svasticii pe nume”, după cum s-a exprimat mașinăria de publicitate a companiei Warner Bros. Amenințarea coloanei a cincea a dat naștere personajelor din literatura de consum precum „Căpitanul America”, care jură să apere țara de „amenințarea invaziei din interior”. În curând, însuși Superman avea să fie recrutat în cauza antinazistă, dedicându-și „puterile extraordinare” luptei împotriva „dușmanilor noștri perfizi... viermilor ascunși, trădătorilor, spionilor, posibililor colaboraționiști”.⁶

Termenul „coloana a cincea” provine din Războiul Civil Spaniol. Un general naționalist, Emilio Mola, s-a lăudat în 1936 că avea sub comandă cinci coloane de soldați avansând spre Madrid, la care se adăuga „*quinta columna*”, alcătuită din susținători aflați în interiorul orașului. Potrivit lui Mola, această „coloană a cincea” avea să asigure victoria naționalistă subminând guvernul republican din interior. Ernest Hemingway a folosit termenul ca titlu al unei piese de teatru pe care a scris-o în timp ce trăia în capitala spaniolă, fiind corespondent străin în timpul asediului. Piesa a debutat pe Broadway în

martie 1940, cu puțin timp înainte ca naziștii să lanseze atacul împotriva Europei de Vest.

Cei care susțineau teoria coloanei a cincea arătau cu degetul spre Norvegia, unde acțiunile pronaziste ale maiorului Vidkun Quisling deveniseră sinonime cu trădarea națională. Oficialii de la serviciile secrete americane credeau că un proces similar avea loc și în Franța. „Capodopera coloanei a cincea a fost, fără îndoială, dezastrul francez”, scria consilierul pentru securitate al lui FDR, William Donovan. „Aici, tot ce a promis Hitler că se va întâmpla a avut loc cu o precizie aproape matematică.” A dat vina pentru înfrângerea francezilor pe agenții germani care „mergeau peste tot, vedeau tot, aflau tot” cu ajutorul „ziarelor franceze scandalos de venale”.⁷ Analiza lui a fost preluată de ambasadorul american în Franța, William Bullitt, care susținea că „refugiații din Germania” erau responsabili pentru mai bine de jumătate din operațiunile de spionaj împotriva armatei franceze.⁸

În ciuda acestor avertismente, dovezile că refugiații evrei din Germania nazistă reprezentau o amenințare la adresa siguranței naționale din America se bazau în mare parte pe zvonuri. FBI pénétrase de curând o mare rețea de spioni germani cu baza în New York cu ajutorul unui agent dublu, William Sebold. Fiecare membru al așa-zisului Cerc de Spioni Duquesne era fie american naturalizat, fie rezident îndelungat. Câțiva erau membri ai Bundului Germano-American, un grup pronazist care se formase la mijlocul anilor '30. Amenințarea internă din partea americanilor germani care simpatizau cu cauza nazistă s-a dovedit a fi mult mai mare decât amenințarea externă a refugiaților.

Cu toate acestea, catastrofa europeană a stârnit o preocupare uriașă în legătură cu riscurile de securitate aduse de refugiații insuficient verificați. Din noul său post de ambasador american în Cuba, George Messersmith a avertizat că Statele Unite se confruntau cu „cea mai mare urgență națională” din istorie. A declarat că

unii refugiați sărbătoriseră căderea Parisului, zicând: „Noi suntem întâi germani și apoi evrei“. A propus o verificare centralizată a „așa-zișilor refugiați“ ca să afle cui îi erau cu adevărat loiali și dacă exista potențial de șantaj. Restricțiile de emigrare trebuiau „înăsprițe considerabil“ în interesul „autoapărării“. Nu mai era un lucru înțelept să dai „mână liberă impulsurilor umanitare care au animat întotdeauna poporul nostru“.⁹

Recomandările lui Messersmith au fost aplicate de către succesorul său în postul de secretar de stat adjunct, Breckinridge Long. Fost ambasador în Italia fascistă, Long era membru activ senior al partidului democrat și aliat al lui FDR. Legăturile sale cu președintele datau de pe vremea când amândoi făcuseră parte din administrația Woodrow Wilson. Precum un uliu în privința siguranței naționale, Long avea o perspectivă sumbră asupra amenințărilor cu care se confrunta America. Însemnările sale în jurnal din vara anului 1940 sunt presărate cu comentarii precum: „Întreaga imagine se întunecă peste tot. Distrugerea, dezorganizarea, dezintegrarea sunt în creștere“.¹⁰

Long a preluat sarcina de a salva America de subversivi cu o hotărâre încăpățânată, scriind o serie de telegrame care au ridicat foarte mult obstacolele birocratice din calea refugiaților. O telegramă din 29 iunie ordona consulilor să respingă cererile de vize „dacă există vreo îndoială cu privire la străin“. Telegrama recunoștea că noile reglementări aveau să ducă la „o reducere drastică“ a numărului de vize acordate refugiaților. Însă era „esențial să luăm toate măsurile de precauție în acest moment ca să apărăm interesele Statelor Unite“.¹¹

„Telegramele care, practic, opresc emigrarea au fost transmise!“, a scris Long în jurnal în aceeași zi.¹²

Rezultatele au fost cele preconizate. Acordarea vizelor de emigrare din Germania au scăzut aproape peste noapte. În cei doi ani anteriori, încheiați în iunie 1940, consulii americani aproape completaseră cele 27 370 de locuri din cota de emigranți din Germania. În cea mai mare parte a anului precedent, consulatul din Stuttgart

emisese între patru sute și șase sute de vize pe lună. În iulie 1940, numărul a scăzut la nouăsprezece și la doi în august. În timp ce consulatele din „țările de tranzit” precum Marea Britanie au crescut randamentul, numărul total al noilor vize pentru refugiați au scăzut cu aproape cincizeci la sută.¹³

FDR nu avea nevoie să fie convins că spionii reprezentau o amenințare letală, nu doar pentru Franța, ci și pentru America. Fost secretar adjunct de marină în timpul Primului Război Mondial, avea o experiență personală în legătură cu sabotajul german al instalațiilor militare americane. Avea amintiri vii de la bombardarea depozitului de muniție de pe Insula Black Tom, aflată în zona portului New York, din iulie 1916, care a ucis șapte oameni și a distrus aproape o mie de tone de muniție. Explozia a fost atât de puternică încât a avariat grav torța Statuii Libertății aflate în apropiere, conducând la închiderea ei permanentă pentru vizitatori. Responsabilitatea pentru explozia de la Black Tom a fost atribuită ulterior serviciilor secrete germane. Un șuvoi de avertizări îngrozitoare l-au convins pe președinte că nemții aveau să încerce din nou ceva asemănător.

Sublinierea amenințării din partea agenților naziști și a sabotajelor a avut și un scop politic pentru Roosevelt, aflat în timpul anului alegerilor prezidențiale. Nu se putea lăsa să fie depășit de adversarii politici când venea vorba de protejarea Statelor Unite în fața dușmanilor, atât străini, cât și locali. A încadrat amenințarea coloanei a cincea într-un mod care pune criticii izolaționiști în aceeași categorie cu dușmanul nazist.

În iulie, FDR luase o hotărâre. Avea să candideze din nou pentru al treilea mandat – un lucru fără precedent. În discursul de acceptare din 19 iulie în cadrul Convenției Național-Democrate din Chicago, bătrânul jucător de pocher și-a arătat, în sfârșit, cărțile. Adresându-se delegaților prin radio de la Casa Albă, a criticat dur „membrii pacificatori ai coloanei a cincea care m-au acuzat de isterie și dorință de

război“. Americanii se confruntau cu „una dintre marile alegeri istorice“. Alternativele erau clare: „continuarea civilizației așa cum o cunoaștem sau distrugerea totală a tot ceea ce iubim“. Soarta Americii nu putea fi încredințată unor „mâini netestate“.

Realegerea lui FDR nu era câtuși de puțin sigură. Adversarul său republican, afaceristul milionar pe nume Wendell Willkie, ducea o campanie cu sloganul „un vot pentru Roosevelt este un vot pentru război“. Un sondaj Gallup realizat imediat după congresele politice prevesteau că Willkie avea să câștige colegiul electoral cu 304 la 227.¹⁴ După părerea lui Roosevelt, avea să fie un dezastru. Salvarea țării și câștigarea celui de-al treilea mandat erau strâns legate. Toate celelalte trebuiau subordonate scopului principal de a conduce America la victorie.

Franklin și Eleanor Roosevelt ocupau apartamente alăturate la etajul al doilea al Casei Albe, care era inima administrației FDR. După ce a descoperit în 1918 aventura lui Franklin cu Lucy Mercer, secretara sa, Eleanor a pus capăt relațiilor lor conjugale, dar a ajutat la lansarea unui parteneriat politic remarcabil. Eleanor își găsea împlinirea în viața publică, călătorind neobosită prin țară în numele lui Franklin după ce acesta a paralizat în 1921. Pe măsură ce ieșea din umbra soțului ei, a început să-și susțină propriile cauze. O asemenea cauză a fost cea a refugiaților.

Eleanor se considera, și era considerată de mulți oameni din lume, conștiința morală a soțului ei. Spre deosebire de FDR, care aplica o analiză politică de costuri și beneficii la fiecare afirmație publică, ea era bucuroasă să spună ce gândea. Deși părerile lor politice erau asemănătoare, abordările erau foarte diferite. Franklin vedea omenirea în formă abstractă. Gândea în termeni de politică la scară mare ce îi privea pe oameni rămași în mare parte necunoscuți. Eleanor era mișcată de poveștile indivizilor care aveau nevoie de ajutorul ei. În copilărie, petrecuse ore întregi lângă patul mamei sale

invalide, masându-i ușor fruntea ca să-i ușureze migrena. „Sentimentul că eram utilă a fost probabil cea mai mare bucurie pe care am trăit-o vreodată“, și-a amintit ea mai târziu.¹⁵ Ajutarea altora a devenit sursa ei principală de satisfacție.

Cu câteva luni mai înainte, în iarna și începutul primăverii din 1940, Eleanor trecuse prin una dintre crizele ei recurente de depresie. Numea aceste episoade „toanele Griseldei“, după biata fată din sat, descrisă într-o poveste de Chaucer, care își sacrifică pruncii ca să-și arate supunerea față de soțul ei puternic. Starea depresivă provenea din sentimentul că avea puține lucruri utile de făcut, în afară de îndatoririle conjugale. Potrivit prietenului ei, Joseph Lash, se străduia să întrupeze „arhetipul medieval de «supunere a soției, blândă, docilă, resemnată»“.¹⁶ În particular, „se retrăgea într-o tăcere apăsătoare“. În public, își păstra figura curajoasă, dar i se părea dificil să-și adune entuziasmul obișnuit sau chiar să coboare din pat dimineața. Secretara ei credincioasă, Malvina „Tommy“ Thompson, era suficient de îngrijorată încât să-i împărtășească temerile ei Annei, fiica lui Eleanor, „doar între noi două“. „Mama ta este foarte nemulțumită“, scria „Tommy“. „Și-a dorit cu disperare să i se dea ceva de făcut în această situație de urgență și nimeni nu a găsit nimic pentru ea. Toți se tem de implicațiile politice etc.“¹⁷

Criza refugiaților din Europa s-a dovedit supapa perfectă pentru zelul umanitar al lui Eleanor; a pus capăt „toanelor Griseldei“. În curând, făcea fericită naveta între Hyde Park și New York, unde se afla președintele de onoare al unei noi organizații de ajutorare, Comitetul Statelor Unite pentru Îngrijirea Copiilor Europeni. Comitetul avea planuri să evacueze douăzeci de mii de copii din „zonele de război“, indiferent de naționalitate și religie. Eleanor lucra cu departamentele guvernamentale pentru a simplifica procedurile de emigrare a copiilor. L-a convins și pe Franklin să sponsorizeze personal evacuarea a doi copii evrei care scăpaseră de invazia germană în Olanda, vâslind împreună cu părinții lor într-o barcă pe

Marea Nordului. După șapte zile și nopți petrecute în barcă, familia a fost salvată de un distrugător britanic și dusă în Anglia. La îndemnul lui Eleanor, FDR a scris un cec personal de două sute patruzeci de dolari pentru transportarea lui Ilay și a Josephinei Klein în Statele Unite cu o singură condiție: „OK, dar să *nu* stea în H[yde] P[ark]”.¹⁸

Ofertele de a adopta copii refugiați au început în scurt timp să curgă din toată țara, alături de donații pentru transportul și cazarea lor. „Sunt recunoscătoare dincolo de cuvinte că va fi posibil să facem ceva pentru acești copii”, scria Eleanor într-un articol din 26 iunie. „Tommy” Thompson se bucura de valul proaspăt de energie al prieteniei ei. „Mama ta se bucură cu adevărat de munca ei în comitetul pentru refugiați”, i-a spus Annei. „Arată foarte bine și, bineînțeles, e întotdeauna mai fericită când simte că face ceva constructiv.”¹⁹

Însă, în acea situație, planurile pentru o evacuare la scară largă a copiilor refugiați trebuiau reduse din pricina riscurilor implicate. Transporturile au fost suspendate după ce o navă, *City of Benares*, ce avea la bord nouăzeci de copii refugiați, a fost torpilată de un submarin german pe 17 septembrie. Copiii Klein și alte mii de pe lista comitetului nu au ajuns niciodată dincolo de ocean.

Între timp, Eleanor găsisese o cauză nouă pe care să o preia: salvarea politicianilor, intelectualilor și artiștilor antinaziști care fugiseră în sudul Franței după căderea Parisului. Mulți dintre acești oameni erau acum vânați de Gestapo. O clauză din acordul armistițiului, stabilit în stațiunea sudică Vichy, obliga statul francez să-i „predea la cererea” Marelui Reich pe toți cei care erau căutat de naziști. O viză americană putea face diferența dintre viață și moarte. Prima-doamnă a susținut crearea altei organizații finanțate în mod privat, Comitetul Salvării de Urgență, pentru a-i salva pe recunoscuții intelectuali antinaziști rămași captivi în sudul Franței.

Pe 24 iunie, la sugestia lui Joe Lash, Eleanor s-a întâlnit cu câțiva activiști refugiați. După o cină relaxantă în Greenwich Village, grupul a revenit în apartamentul modest cu două dormitoare pe care

Eleanor îl împărțea cu „Tommy” Thompson pe Eleventh Street.²⁰ Activiștii știau că Eleanor reprezenta cea mai bună șansă de a depăși birocratia guvernamentală greoaie. De parcă voia să facă o demonstrație, prima-doamnă a pus mâna pe telefon și l-a sunat pe FDR la Washington. El se relaxa în birou cu aghiotantul său, Harry Hopkins, după o zi lungă în care se ocupase de criza internațională. După cum și-a notat Lash în jurnal, FDR părea „puțin nerăbdător și iritat că nu era luat de bun faptul că făcea deja tot ce era posibil. El menționa întruna dificultățile, în timp ce doamna Roosevelt evidenția cu tenacitate posibilitățile”.

„Congresul nu-i va lăsa să intre”, a obiectat președintele. „Cotele sunt pline. Am încercat să convingem Cuba și alte țări latino-americane să-i primească, dar până acum fără succes.”

Pentru un refugiat captiv în sudul Franței, cea mai practică rută de scăpare era peste Pirinei către Spania, apoi în Portugalia. Când Franklin a raportat că Spania nu voia să primească refugiați în trecere spre America, Eleanor avea răspunsul pregătit. „Mereu ai spus că putem mitui guvernul spaniol și cel portughez.”²¹

Potrivit liderului socialiștilor austrieci exilați, Joseph Buttinger, care a auzit conversația de la capătul lui Eleanor, prima-doamnă a încheiat convorbirea cu un avertisment. Dacă Washingtonul refuza să autorizeze vizele pentru refugiații aflați în pericol, prietenii lor aveau să închirieze o navă care să-i aducă peste Atlantic. Nava avea „să navigheze în sus și-n jos pe Coasta de Est până când poporul american, de rușine și mânie, îi va forța pe președinte și Congresul să permită debarcarea acestor victime ale persecuției politice.”²²

„Era extrem de empatică și și-a exprimat incapacitatea de a înțelege ce se întâmplase cu noi – tărâmul tradițional al azilului care nu voia să primească refugiați politic”, nota Lash.²³

Acolo unde FDR și Departamentul de Stat vedeau pericole, Eleanor vedea oportunități. În discursuri și articole de ziar, insista ca americanii să nu se lase mânați de teamă în reacția lor față de

criza refugiaților. Vorbea împotriva febrei coloanei a cincea care cuprinsese țara, cerându-le americanilor să mențină o perspectivă echilibrată. „Ne vom lăsa îndepărtați de atitudinea noastră tradițională față de libertățile civile de isteria față de «coloana a cincea» sau ne vom păstra capul?”²⁴

Departe de a constitui o amenințare, refugiații puteau ajuta democrațiile să câștige războiul, considera Eleanor. „Ei știu cum lucrează comuniștii, naziștii și fasciștii”, scria ea în editorialul „Ziua mea”. „Știu cum se răspândește propaganda, cum sunt influențați tinerii. Sunt un material la fel de bun precum refugiații politici care au venit cu Carl Schurz Germanul [în 1848] sau cu Kosciuszko Polonezul [în 1776], ale căror statui i-am învățat pe tinerii noștri să le onoreze datorită iubirii lor de libertate.”²⁵

Eleanor pusese o problemă care era și actuală, și profundă: cum poate o națiune întemeiată pe ideea de libertate să se protejeze de un dușman totalitar, lipsit de scrupule? Prima-doamnă și paznicii de la porțile Americii aveau păreri foarte diferite în privința reacției potrivite.

*

Evenimentele s-au desfășurat în mare parte așa cum a prezis Eleanor. În august, un grup de refugiați bogați au închiriat o navă portugheză, *Quanza*, ca să traverseze Atlanticul. Când au ajuns la New York, pasagerii care aveau pașapoarte și vize pentru Statele Unite au avut permisiunea să debarce. Nava a plecat apoi spre portul mexican Veracruz, unde alți treizeci și trei de pasageri au avut voie să coboare. Oficialii mexicani au insistat că vizele restului de optzeci și unu de pasageri erau nevalide. Erau fie falsificate, fie obținute de la oficiali consulari corupți, la un preț între o sută și cinci sute de dolari bucata.²⁶ Refugiații trebuiau să se întoarcă în Europa. Părea o repetare a poveștii cu *St. Louis*.

În timp ce *Quanza* naviga înapoi spre coasta Atlanticului, pasagerii trimiteau telegrame tot mai disperate prietenilor și susținătorilor

din Statele Unite. Organizațiile pentru refugiați făceau lobby la Departamentul de Stat și la Departamentul de Justiție să le permită refugiaților să debarce. Vestea despre acel impas a ajuns la Eleanor pe 10 septembrie sub forma unei telegrame de la „pasagerele” de pe *Quanza*. O informau pe prima-doamnă că nava avea să oprească la Norfolk, Virginia, ca să alimenteze. VĂ IMPLORĂM, AJUTOR, spunea telegrama lor. VĂ RUGĂM, POSIBILITATE DE DEBARCARE.²⁷ Eleanor era la Hyde Park cu soțul ei când a primit telegrama. A luat măsuri imediat, rugându-l pe FDR să găsească un mod prin care să permită refugiaților să rămână în Statele Unite. A transmis și o telegramă către Departamentul de Stat în numele copiilor.²⁸

Miercuri, 11 septembrie, *Quanza* a ajuns în Norfolk la zece dimineața, andocând în Sewell's Point, locul în care canonierele unioniste schimbaseră salve în Războiul Civil cu bateriile confederate, în bătălia de la Hampton Roads. Așteptând în ploaie pe cheiul pentru încărcarea cărbunelui, se aflau prietenii și rudele refugiaților, avocați, jurnaliști și oficiali însărcinați cu ajutorarea evreilor, precum și Cecilia Razovsky, care pierduse lupta în numele pasagerilor de pe *St. Louis*. Paznici înarmați îi împiedicau pe pasageri să se întâlnească cu cei dragi, însă nu au putut împiedica o mamă tânără cu doi copii să le strige reporterilor „Credeam că America e țara celor liberi”.²⁹

În noaptea anterioară, un pasager sărise peste bord în întuneric și încercase să ajungă la mal. Helmar Wolff, un obiector de conștiință care refuzase să fie înrolat în armata germană, știa că avea să fie închis, poate chiar ucis, dacă era trimis înapoi în Germania. Înotând contra curenților puternici, a stat în apă câteva ore înainte de a fi interceptat și readus pe *Quanza*.³⁰

Cauza principală a susținătorilor refugiaților era să împiedice nava cu pasagerii nefericiți să se întoarcă în Europa. Operațiunea de alimentare cu cărbune avea să dureze unsprezece ore. Odată ce cărbunele ajungea la bord, *Quanza* avea liber să plece. Alertați de radiotelegramă, evreii bogați din New York angajaseră avocați locali să-i

întârzie plecarea. Mai întâi au făcut, la unsprezece dimineața, prima petiție *habeas corpus* în numele unui evreu român, susținând că era „reținut ilegal și în mod eronat” la bordul navei. Potrivit tradiției legale care data de pe vremea Angliei medievale, un șerif federal a ordonat căpitanului de navă să aducă „trupul lui Vladimir Zimmerman” la tribunalul districtual al SUA din localitate în decurs de douăzeci și patru de ore. Petiții similare au fost completate imediat pentru alți trei pasageri.³¹

Un avocat pe nume Jacob Morewitz a adoptat o strategie diferită. Era specialist în legea amiralității, un subiect deseori neștiut, implicând acțiuni civile împotriva companiilor navale. Pentru el, o zi obișnuită era să completeze hotărâri judecătorești ca să confişte sacii cu porumb sau baloții cu bumbac care fuseseră vânduți sau transportați necorespunzător. Acum se trezea brusc în mijlocul unui subiect de știri internaționale care se desfășura cu repeziciune.

Clienții lui Morewitz erau o familie de evrei cehi pe nume Rand care fuseseră împiedicați să debarce în Mexic pentru că nu prezentaseră vize valide. Îngrijorat că nu avea un temei legal suficient pentru un caz de *habeas corpus*, Morewitz a acuzat în schimb o încălcare a contractului. În loc de acuzația latinească „să aveți corpul”, a recurs la termenul amiralității „libel”, din francezul *libelle*, care înseamnă inițierea unei acțiuni civile în care este implicată o navă. A susținut că clienții săi erau victimele unei „strategii diabolice” din partea companiei portugheze de transport maritim cu scopul de a-i lăsa fără avere. Conform spuselor lui Morewitz, compania complotase cu diverși oficiali străini ca să extragă „plăți exorbitante” de la pasageri, știind de la început că nu li se va permite să debarce în Mexic. Susținând că în acel mod clienții săi ajunseseră într-o stare de „teamă absolută”, a cerut o sută de mii de dolari drept despăgubiri în numele lor.³²

Erau puține lucruri care să justifice asemenea acuzații, dar nu asta era ideea. Implicând nava, Morewitz o putea împiedica să plece

din port până când nu apărea proprietarul la tribunal ca să răspundă la acuzațiile aduse. Morewitz a depus acțiunea inițială de libel la ora 3.38, într-o miercuri după-amiază, la cinci ore și jumătate de la sosirea navei *Quanza*. Șerifii americani au atașat navei un document cu aspect impresionant, sechestrând temporar „bărcile, greementul, echipamentul, mobila, motoarele și marfa” în numele „Președintelui Statelor Unite ale Americii”. Un vas al Pazei de Coastă a fost tras alături ca să asigure că *Quanza* nu pleca din port. Au fost puși paznici de-a lungul cheiului.³³

Sechestrarea navei le-a dat o speranță nouă pasagerilor disperați. Cu doar câteva minute mai devreme, se părea că aveau să fie trimiși înapoi în Europa dominată de naziști. Acum aveau o șansă la o viață nouă. „Râdem, plângem, nu ne vine să credem, vrem să-l sărutăm pe avocat”, scria actorul francez-evreu Marcel Dalio, care fugise din Paris înainte de invazia germană. „Mi se pare că o Biblie enormă a apărut din ceruri, în spatele căreia se află Dumnezeu, care tocmai mi-a făcut cu ochiul.”³⁴

Familiaritatea lui Morewitz în dificultățile legii amiralității a dat roade. Judecătorul de la tribunalul districtual a respins petițiile de *habeas corpus* completate de ceilalți avocați, dar a lăsat procesul de libel să continue. *Quanza* nu putea să plece cel puțin în următoarele trei zile.

În timp ce Morewitz mergea încolo și înapoi între *Quanza* și tribunalul din Norfolk, o altă dramă se desfășura în paralel la Departamentul de Stat din Washington. Secretarul de stat adjunct Long avea biroul la etajul doi al clădirii în stil neo baroc de lângă Casa Albă. Primise deja apeluri de la președinte, de la prima-doamnă și de la numeroase organizații de refugiați, care își exprimau preocuparea față de soarta pasagerilor de pe *Quanza*. Telegramele care îndemneau Departamentul de Stat să primească refugiații soseau cu ora, alături de cereri la fel de urgente ca să-i respingă. O hartă a

Europei ocupate de germani atârna în spatele biroului, plin ochi cu documente ce așteptau să fie semnate de el.

Fiind obișnuit să respecte strict procedura stabilită, Long se opunea să facă vreo excepție de la legea americană pentru emigrări. Însă a acceptat să lase pasagerii să fie verificați individual pentru a vedea dacă vreunul din ei putea fi primit în țară fără viză. Erau doar trei categorii admisibile: copiii, persoanele aflate în tranzit spre altă țară și „refugiații politici” aflați în pericol de moarte.

Inspectorii emigrărilor de la Departamentul de Justiție au început să-i intervieveze pe pasagerii de la bordul navei joi după-amiază. După ce au ajuns la concluzia că nu erau „spioni din coloana a cincea” la bord, au lăsat trei copii, două mame și treizeci și cinci de „pasageri în tranzit” să debarce. Sarcina de a stabili cine era un candidat „de încredere” pentru azil i-a fost dată lui Patrick Malin, reprezentant al Comitetului de Consilieri Prezidențiali pentru Refugiații Politici. După ce a ascultat timp de trei zile argumente legale, a anunțat că restul de patruzeci și unu de pasageri erau refugiați politici admisibili în Statele Unite. L-a sunat pe Long sâmbătă seara ca să-l informeze despre decizia sa.³⁵

Long era furios. A consemnat obiecțiile lui insistente într-un memoriu pentru Departamentul de Stat. „I-am spus că nu voi accepta și nu voi fi de acord; că nu-mi voi asuma responsabilitatea pentru asta; că mi se părea o încălcare a legii; și că, dacă se realizează, va sta pe umerii altcuiva, nu pe ai mei.” După părerea lui Long, soarta navei *Quanza* „nu era o urgență de niciun fel”.³⁶

Argumentul era în parte semantic, în parte o luptă clasică și birocratică pentru putere. Long înțelegea termenul de „refugiat politic” drept personalități publice „cu viața în pericol”. După părerea lui, doar doi dintre pasageri respectau această definiție. Unul era Dalio, disprețuit de naziști ca un actor evreu arhetipal.³⁷ Cel mai cunoscut rol al său fusese un evreu care scapa din captivitatea germană într-un film de război din 1937 de Jean Renoir, *La*

Grande Illusion. După ce a fugit din Paris, Dalio reușise să ajungă la Lisabona cu tânăra lui soție, actriță și ea, Madeleine Lebeau. Ca mulți alți pasageri de pe *Quanza*, celebrul cuplu de actori cumpărase vize pentru Chile, dar li s-a refuzat trecerea prin Mexic. (Dalio și Lebeau urmau să aibă amândoi roluri secundare în celebrul film cu refugiați *Casablanca*, alături de Humphrey Bogart și Ingrid Bergman.)

Comitetul de Consilieri Prezidențiali avea o definiție mult mai extinsă pentru „refugiați politici“, care includea pe oricine era forțat să plece din țara natală ca rezultat al persecuției politice. Comitetul și-a impus dreptul de a stabili cine era în pericol. Când Malin l-a sunat pe Long, era prea târziu să mai fie anulată decizia. Pe cheiul unde era andocată nava aveau deja loc reîntregiri pline de bucurie. Părinții erau reuniți cu copiii. Soții își îmbrățișau soțiile pe care nu le mai văzuseră de luni de zile.

Potrivit reprezentantei Comunei, Cecilia Razovsky, „mulți dintre pasageri erau extrem de bogați“. Inspectia vamală a dezvăluit că doi pasageri aveau diamante foarte prețioase; un bărbat venise cu două cufere cu pene de struț; altul avea o comoară ascunsă din fir de aur.³⁸ Era de necontestat că averea – care le-a oferit posibilitatea de a închiria o navă care să traverseze Atlanticul, să angajeze avocați și să mobilizeze opinia publică – era un factor în primirea acestor refugiați. Refugiatul evreu tipic izolat în Olanda, Belgia sau Franța în urma invaziei germane din Europa de Vest nu se bucura de bogății sau alte avantaje precum pasagerii de pe *Quanza*.

Imediat după conversația telefonică cu Malin, secretarul adjunct Long a primit o telegramă din Norfolk. „Toți refugiații de pe SS *Quanza* vor să-și exprime profunda recunoștință pentru tot ce ați făcut pentru ei“, scria pe telegrama nesemnată.³⁹ Mânios că fusese înșelat, Long a început să pună la cale o răzbunare. Avea să pună „problema în altfel“. ⁴⁰ Ceea ce se întâmplase cu *Quanza* nu avea să se mai întâmple niciodată.

Câteva zile mai târziu, o vază mare cu trandafiri roșii a sosit la Casa Albă pentru Eleanor și Franklin. „Cu recunoștință veșnică pentru gestul dumneavoastră uman, din partea refugiaților de pe SS *Quanza*“, scria pe cartonaș.⁴¹ Eleanor s-a asigurat că ea și soțul ei vedeau amândoi cartonașul și trandafirii, care au fost expuși la vedere în fața dormitorului lui.

Crescător de cai de curse în timpul liber, Breckinridge Long se lăuda cu un pedigree propriu impecabil. Era produsul unei alianțe între două familii politice importante, Breckinridge din Missouri și Long din Carolina de Nord. Cunoscut drept „Breck“ de prieteni, frecventase universitatea Princeton când Woodrow Wilson era președintele ei. Când Wilson a candidat la președinția Statelor Unite, Long a contribuit generos la campania sa politică. A fost răsplătit cu funcția de secretar de stat adjunct, care l-a adus într-o strânsă legătură cu secretarul adjunct pe marină, Franklin Roosevelt. Cei doi politicieni în ascensiune aparțineau aceleiași categorii sociale. Long a fost șeful echipei lui Roosevelt la Congresul Partidului Democrat din 1932. Când FDR a devenit președinte, l-a numit pe vechiul său prieten ambasador la Roma.

În timpul primelor luni ca ambasador, Long și-a exprimat în scrisori personale către cel pe care încă îl numea „dragul meu Frank“ admirația pentru Mussolini. Îl lăuda pe Il Duce pentru că aducea ordine în haosul vieții italiene. Reluând o temă preferată de propaganda fascistă, a scris că „trenurile sunt punctuale, bine echipate și rapide“. Mai târziu și-a revizuit părerea despre fasciști, descriindu-i ca „încăpățânați, nemiloși și feroce“.⁴² Disprețul lui față de dictatori se amesteca totuși cu respectul pentru puterea lor. Considera că nemții erau singurul popor deștept „cu suficientă inteligență, curaj și obediență ca să aducă ordinea, sistemul și pacea comparativă“ în jumătatea estică a continentului. „Au nevoie de un lider puternic – führer, rege sau împărat“, a mărturisit el în jurnal

după anexarea Austriei din martie 1938.⁴³ După căderea Parisului în iunie 1940, a militat împotriva unei confruntări armate premature împotriva Germaniei naziste. „Dacă nu suntem foarte precauți, ne vom trezi campionii unei cauze pierdute“, avertiza el. „S-ar putea să fim împinși la război dacă atacăm mașinăria militară ce e pe cale să preia controlul întregului continent european.“⁴⁴

Înfrângerea Franței a pus capăt oricărei iluzii pe care ar fi păstrat-o Long cu privire la o înțelegere pe termen lung cu Hitler și Mussolini. Secretarul adjunct se vedea deodată un om al destinului, responsabil cu protejarea Statelor Unite de fasciști, comuniști și spioni din coloana a cincea, deopotrivă. „Dintre toate epocile istoriei în care să trăiești, asta mi se pare cea mai interesantă“, a scris în jurnal pe 28 iunie 1940. „Nimeni nu știe ce se va întâmpla mai departe.“ L-a comparat pe Hitler cu marii cuceritori din trecut, precum Alexandru, Cezar, Genghis Han și Napoleon. Două zile mai târziu, se minuna că trăia „cel mai grozav moment din toată istoria“. Se felicita pentru mintea sa înclinată spre drept, calmul și abilitatea sa de a gândi pe termen lung. Se îndoia de oamenii care erau „prea idealști“, o categorie în care intrau șeful lui, secretarul Hull și mulți dintre colegii săi din guvern.⁴⁵

Noile responsabilități ale lui Long pentru politica legată de refugiați și alte „probleme speciale de război“ interveneau în viața lui de fermier și gentleman. Trăia lângă Washington într-un conac în stil georgian înconjurat de cinci sute de acri de teren, ideal pentru vânat și crescut cai. Nu era eficient să facă naveta în oraș de la Montpelier Mansion, așa că și-a luat câteva camere la Hotelul Mayflower, aflat la cinci cvartale distanță de Casa Albă. La sfârșit de săptămână se întorcea la țară ca să-și supravegheze moșia și să gonească împreună cu caii pursânge în apropiatul Parc Laurel. În timp ce trata cu majordomul, îngrijea caii răniți și găsea un grădinar nou, lua „între douăzeci și cinci și cincizeci de decizii pe zi în chestiuni de mare importanță“. Stresul era considerabil. „Niciun om nu poate face tot

ce fac eu și să o facă și bine“, scria el în jurnal.⁴⁶ Uneori se simțea atât de obosit încât abia mai putea sta treaz.

Concluzia trasă de Long din înfrângerea tactică în lupta cu *Quanza* era că puterea comitetelor de ajutorare a refugiaților trebuia redusă „pentru ca legile să acționeze din nou în felul lor normal“. ⁴⁷ Câmpul de bătaie ales de el era siguranța națională. Pedestrașii lui erau consulii, care activau în linia întâi a războiului emigrării și aveau de obicei ultimul în acordarea unei vize. Deși consulii formau un grup pestriț, cu păreri diferite despre politică, mulți erau suspicioși în privința candidaților la vize aflați dincolo de ușile lor. „Refugiații sunt deseori periculoși“, afirma consulul american, aflat în Alger, într-un memoriu din 28 septembrie. „Se îmbracă din ce în ce mai mult în nefericire și implorări ca să-și îndeplinească sarcina infamă. Faptul că orice candidat susține că a fost persecutat, sau chiar demonstrează acest lucru, nu dovedește neapărat temeiul cazului său.“⁴⁸

Hotărârea lui Long de a apăra interesele Departamentului de Stat l-a adus în conflict cu președintele Comitetului de Consilieri ai președintelui pentru Refugiați Politic, James McDonald. O persoană principală din zona central-vestică a Americii, McDonald petrecuse o mare parte din cei șapte ani anteriori făcând campanie pentru victimele persecuției naziste. Fusese înalt comisar în Liga Națiunilor pentru refugiații din Germania și participase la nefasta conferință de la Évian. După o perioadă scurtă petrecută alături de echipa de redacție de la *The New York Times*, acceptase invitația lui Roosevelt de a fi consilierul său în privința refugiaților pentru că era de părere că putea să facă o diferență. În acele momente se părea că eforturile lui erau împiedicate sistematic.

Long, care era exagerat de vigilent, a simțit imediat ostilitatea lui McDonald. „S-a uitat la mine ca la un obstrucționist și a fost foarte îndârjit“, a scris el în jurnal după o întâlnire cu McDonald la care s-au schimbat „puține vorbe amabile“. După părerea lui Long,

McDonald „a sugerat că am un orgoliu uriaș și o mentalitate răzbunătoare”.⁴⁹ La rândul lui, McDonald a acuzat Departamentul de Stat de lipsă de omenie. „Ușile noastre sunt închise ermetic în fața nou-veniților, indiferent cât de tragice sunt situațiile lor individuale”, s-a plâns el.⁵⁰ Frustrat din cauza lipsei sale de influență, a rugat-o pe Eleanor să intervină în numele lui pe lângă președinte. Ea a acceptat bucuroasă. „Domnul McDonald e atât de nemulțumit din cauza asta încât vrea să vorbească cu tine vreo cincisprezece minute”, i-a scris ea soțului ei. „Mă gândesc la acești bieți oameni care ar putea să moară în orice clipă... Sper că poți să lămurești repede problema.”⁵¹

Eleanor comunica frecvent cu FDR prin note scrise, chiar și când erau amândoi la Casa Albă. Secretara ei lăsa biletele dactilografiate în „coșul Eleanor” amplasat strategic lângă patul președintelui. Eleanor avea o înțelegere privată cu Franklin prin care „oricare trei lucruri aş pune pe noptiera lui le va rezolva în prima oră a dimineții”.⁵² Însă, în privința aceluși subiect, Long era convins că FDR îi împărtășea grijile în privința refugiaților. „Am aflat că era sută la sută de acord cu ideile mele”, a notat el după o întâlnire cu președintele.⁵³ Abia aștepta perspectiva unei confruntări cu McDonald.

Long și-a pregătit cu grijă terenul. S-a asigurat că FDR avea să citească o telegramă din 2 octombrie sosită de la ambasadorul său la Moscova, Laurence Steinhardt, în care critica organizațiile ce făceau lobby pentru refugiați. În opinia lui Steinhardt, asemenea grupuri erau „evident mai interesate să găsească un refugiu pentru acești nefericiți decât să păstreze siguranța Statelor Unite în cea mai critică perioadă din istoria lor”. Steinhardt acuza susținătorii refugiaților că denaturează informațiile despre clienții lor în încercarea de a-i înfățișa ca pe niște candidați la azil politic. „Încă mai consider acceptarea lor în Statele Unite ca pe un privilegiu, și nu ca pe un drept”, a concluzionat el.⁵⁴ Faptul că Steinhardt era și el evreu făcea ca argumentele lui să fie și mai convingătoare.

Roosevelt a citit telegrama de la Steinhardt cu voce tare în timpul întâlnirii din 9 octombrie cu McDonald. I-a spus lui Long în ziua următoare că îl sfătuisese pe McDonald să nu facă „vreo șmecherie lacrimogenă”.⁵⁵ În același timp, a îndemnat Departamentul de Stat să reducă întârzierile în verificarea potențialilor emigranți și să acorde o atenție sporită recomandărilor venite din partea Comitetului de Consilieri ai președintelui pentru Refugiații Politic. Per ansamblu, a fost o victorie pentru Long, al cărui control asupra politicii vizelor a fost confirmat. Cu doar câteva săptămâni înainte de crucialele alegeri prezidențiale, chiar și liderii evrei ezitau să insiste pentru cauza unei politici mai liberale în privința refugiaților.

În timp ce sondajele de opinie prevedeau o cursă foarte strânsă, aliații președintelui nu voiau să facă nimic care să încline balanța în favoarea lui Willkie. Se temeau că republicanii ar putea exploata problema refugiaților, susținând că FDR era slab în privința siguranței naționale. Pentru oameni ca rabinul Stephen Wise, președintele Congresului Evreiesc American, era esențial să rămână „Căpitanul” la cârmă. Franța fiind învinsă, jumătate din Europa aflându-se sub ocupație germană și Marea Britanie chinându-se să supraviețuiască, nu era momentul să facă valuri. Pentru Wise, realegerea lui Roosevelt era „mult mai importantă decât tot ce merită și contează decât primirea câtorva oameni, oricât de iminent ar fi pericolul în care se află”.⁵⁶

Pe 5 noiembrie, în ziua alegerilor, FDR se afla în Hyde Park. Primele rezultate care sugerau că Willkie avea o șansă l-au făcut pe președinte să se încuie în birou și să transpire abundant. Însă roata s-a întors când au venit voturile din statele mari precum New York, Pennsylvania și Ohio. Până la miezul nopții, era clar că el câștigase al treilea mandat, lucru fără precedent. „Ne confruntăm cu zile grele în țara asta”, a spus el grupului de vecini care-l aclamau și țineau torțe, „dar cred că veți vedea pe viitor că sunt același Franklin Roosevelt pe

care îl cunoașteți de foarte mulți ani”.⁵⁷ Rezultatul final a fost de 54,7 la sută pentru Roosevelt și 44,8 la sută pentru Willkie.

Pentru că alegerile se terminaseră, progresiștii din jurul lui Roosevelt simțeau că erau din nou în siguranță ca să insiste asupra cauzei lor. Interguvernamental, Harold Ickes, a reluat proiectul anterior de a crea un sanctuar pentru refugiații europeni în Insulele Virgine Americane. O schiță de proclamație îi permitea guvernatorului insulelor să emită permise de vizitator celor care erau dornici să emigreze și așteptau vizele conform cotelor. Singura condiție menționa că trebuiau să se poată întreține fără a deveni „asistați social”.⁵⁸ Părea o soluție umanitară perfectă. Insulele urmau să ofere o casă intermediară sigură pentru refugiații care, dacă mai rămâneau în Europa dominată de nemți, aveau să fie amenințați cu moartea. Rutina birocratică greoaie a afidaviturilor și a verificărilor avea să fie ocolită dintr-o singură lovitură. În loc să-și petreacă „timpul de așteptare” în locuri riscante ca Portugalia sau sudul Franței, refugiații ajungeau sub protecția americanilor.

Când Long a auzit propunerea, a făcut o criză de nervi. „O zi grea”, a scris el în jurnal. Principala sa obiecție față de acest plan era lipsa unei „investigații consulare” a celor care urmau să viziteze Insulele Virgine. Era convins că printre estimările celor douăsprezece mii de refugiați doar din Portugalia se aflau și „mulți agenți germani”. Dacă Ickes și aliații săi obțineau ce voiau, acești oameni aveau să fie liberi pentru a veni pe continent cu puține formalități, „după o perioadă scurtă de rezidență în Insulele Virgine”. Strategia avea să reprezinte „o conductă de sifonare a refugiaților din Portugalia în Statele Unite fără etapele precaute de investigație și verificare”.⁵⁹

Alarmat, secretarul adjunct l-a sunat pe Ickes ca să-i explice îngrijorările sale. A apărat verificările consulare spunând că erau „o sită prin care să filtrăm candidații”.

„Găurile din sită sunt prea mici”, a răspuns Ickes. „Ar trebui să fie mai mari.”

„A fost mai degrabă încăpățânat și puțin sarcastic“, a consemnat Long. La rândul lui, Ickes l-a descris pe rivalul său birocratic ca pe „un ignorant“. ⁶⁰ Long a făcut apel la președinte ca să rezolve impasul. Pentru FDR, era o problemă de jurisdicție. Politica externă era prerogativa președintelui și Departamentului de Stat, și nu a Departamentului de Interne. Se temea și că afluxul unui număr mare de refugiați ar fi exacerbât tensiunile sociale și economice din Insulele Virgine.

„Nu cedez în fața niciunei persoane din niciun departament din dorința mea profundă de a ajuta sute de mii de refugiați străini în actuala conjunctură mondială“, i-a scris Roosevelt lui Ickes. Însă a adăugat că Insulele Virgine nu erau locul potrivit pentru o tabără de refugiați. L-a îndemnat pe Ickes să caute „un loc neocupat“ ca să adăpostească refugiații care să nu dăuneze „viitorului actualilor cetățeni americani“. ⁶¹

Ickes a fost obligat să cedeze, dar nu s-a predat. Fiind un scandalagiu birocratic desăvârșit, știa că mai erau și alte moduri prin care să continue lupta. Cel dintâi era mass-media. A profitat de orice ocazie ca să-i informeze mai ales pe jurnaliștii simpatizanți, cu speranța ca „suficientă publicitate favorabilă va distruge poziția intransigentă a Departamentului de Stat“. ⁶² Articolele care îl identificau pe Long ca principal obstacol pentru politica umanitară legată de refugiați au apărut imediat în ziare progresiste precum *The New Republic*, *PM* și *The Nation*, dar și în *The Washington Post* și alte surse media importante.

„Antisemit francez bogat primit în SUA în timp ce victimele Gestapoului sunt interzise“ era un titlu tipic din ziarul *PM* în decembrie 1940. „Long este responsabil pentru scandalul refugiaților“ proclama altul în februarie 1941. ⁶³ Ziarul susținea că Long nu reușise să reducă acțiunile discriminatorii ale consulilor aflați în Germania și Elveția care erau cunoscuți ca fiind „antisemiți“.

Câteva zile la o vânătoare de rațe în Carolina de Sud i-au oferit secretarului adjunct încolțit un moment de respiro, însă, când s-a

intors la Washington, s-a trezit ținta unor noi atacuri din presă. „Elementele cu ochii holbați m-au ales ca obiectiv“, se lamenta el.⁶⁴

Tabăra lui Long a răspuns cu propriile scurgeri de informații către presă. Într-un editorial transmis simultan pe mai multe canale în decembrie 1940, analistul conservator Westbrook Pegler l-a acuzat pe Ickes că „încearca să-i păcălească“ folosindu-se de propunerea lui pentru Insulele Virgine. Apoi a susținut că această campanie prorefugiați era „foarte încărcată de influență comunistă, emanând mai ales din New York și Hollywood, cel din urmă fiind o zonă în care un grup de comuniști mediocri amatori din domeniul scrisului și actorai de teatru pozează în mari intelectuali liberali“.⁶⁵

Emiterea vizelor a crescut după alegeri, însă a rămas mult sub nivelul din anul anterior. Invadarea vestului Europei și activitatea submarinelor germane în Atlantic au exacerbât foarte mult coșmarul logistic cu care se confruntau refugiații. Înainte de a i se oferi o viză, un refugiat trebuia să demonstreze că avea biletul rezervat pe una dintre puținele nave ce traversau Atlanticul. Evreii care fugeau de persecuție trebuiau să se lupte pentru o cabină cu cetățenii americani și neevrei care doreau să se întoarcă în Statele Unite.

O provocare și mai mare era captarea atenției decidenților politici de la Washington. Pe măsură ce amenințarea siguranței Statelor Unite creștea, FDR și-a concentrat energia deja limitată pe un singur scop: înfrângerea Germaniei naziste. Aliații politici precum Ickes se plâneau că era dificil să ajungă la vechiul lor prieten. „Partea tragică este că președintele, obosit cum este, se izolează tot mai mult“, scria Ickes în jurnal. „Nu este o situație nici prea fericită, nici prea optimistă, având în vedere că lumea se află într-o lipsă disperată a unui conducător adevărat.“⁶⁶

Chiar și lui Eleanor îi era greu să-și susțină cauzele cu care solidariza. A continuat să lase memoriile zilnice în coșul din fața dormitorului lui FDR, însă influența ei slăbea. Uneori, soțul ei nu

reușea să-și ascundă nerăbdarea. La câteva săptămâni după victoria sa în alegeri, i s-a plâns lui Ickes că „doamna a venit ieri-dimineață în camera mea înainte să cobor din pat“ ca să-i ceară să-l întâlnească pe un prieten de-al ei. Enervat, președintele a refuzat hotărât rugămintea soției sale.

„Ea este atât de puternică încât nu pare să-și dea seama sub ce presiune lucrează el“, a concluzionat Ickes.⁶⁷

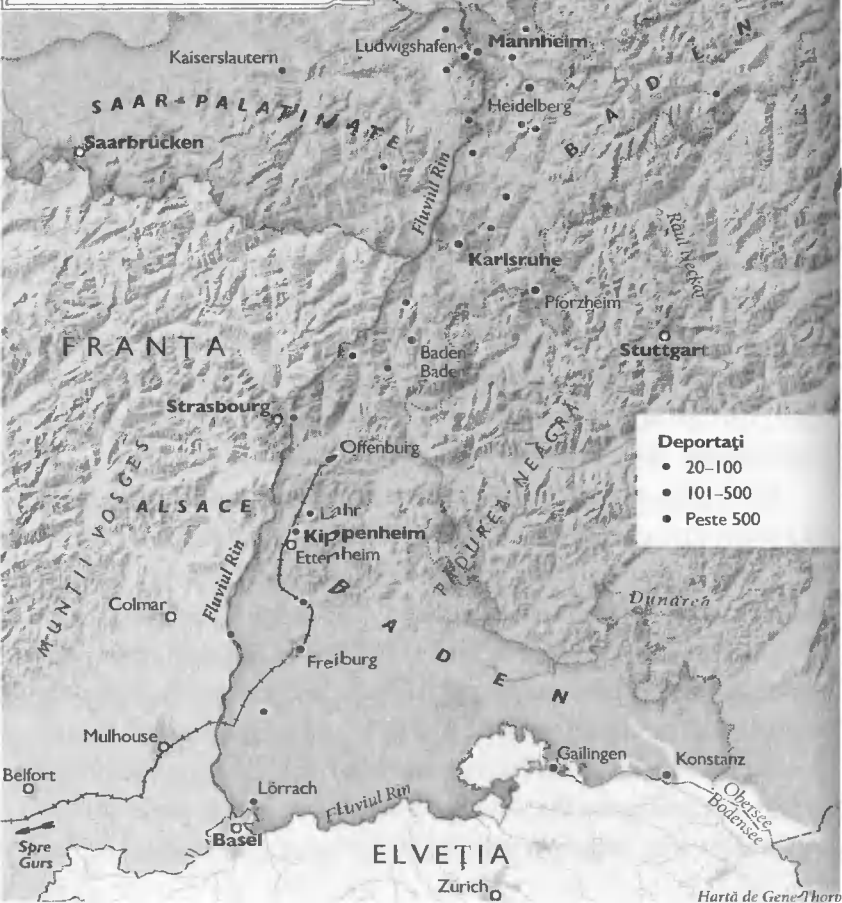
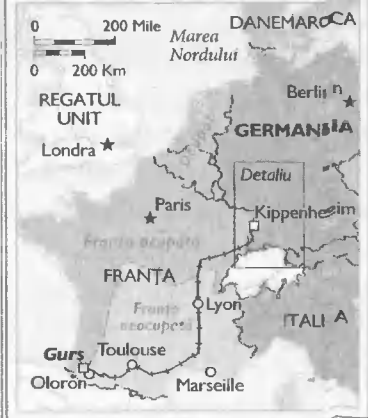

Gurs

În dimineața zilei de marți, 22 octombrie 1940, polițiști în uniformă au bătut la ușile celor treizeci și unu de evrei care încă mai trăiau în Kippenheim. Le-au dat două ore să-și facă bagajele și le-au spus să-și aducă mâncare pentru o călătorie care putea dura mai multe zile. Fiecare avea voie să aibă asupra sa nu mai mult de o sută de mărci, echivalentul a vreo treizeci de dolari. Nu li s-a spus nimic despre destinația finală.¹ Înainte de a pleca de acasă, deportații trebuiau să semneze documente prin care cedau orice proprietate rămasă către Reich.

Era o zi răcoroasă și înnorată, vreme normală pentru o toamnă în Pădurea Neagră. Evreii țineau Sucotul, Sărbătoarea Corturilor, în amintirea strămoșilor care rătăciseră prin deșert timp de patruzeci de ani înainte de a ajunge în pământul făgăduinței. Porunca de a se „bucura“ de binecuvântările lui Dumnezeu în mijlocul opresiunii violente era mai bine-venită ca oricând, însă cu atât mai greu de îndeplinit. Tradiția religioasă cerea să se construiască niște corturi din crengi care să simbolizeze adăposturile temporare locuite de refugiații care fugeau din „țara Egiptului“. Dar numai câteva familii construiseră un *sukkah* în acel an.² Majoritatea erau prea ocupați cu

22 Octombrie, 1940

propria suferință ca să comemoreze evenimentul cum se cuvenea. Răul descris în Biblie devenise o parte a vieții lor cotidiene.

Nu prea era timp pentru ca toată lumea să se adune, darămite să se pregătească cum trebuie de plecarea dintr-un loc care fusese căminul a cel puțin cinci generații de evrei. Siegfried și Charlotte Maier îi trimiseseră pe cei doi băieți ai lor, Heinz și Kurt, la un internat evreiesc din Freiburg, aflat la patruzeci de kilometri distanță. Au trimis un taxi să le ia copiii și să-i aducă înapoi la Kippenheim.

Până să ajungă băieții acasă, părinții lor îndesaseră câteva lucruri în două valize și vreo două fețe de pernă. Închiseseră obloanele din lemn ale casei albe cu etaj de pe Querstrasse, de parcă plecau într-o vacanță prelungită. Vechile reclame la detergenți încă atârnavă în vitrina magazinului de la marginea proprietății, unde tatăl lui Siegfried deschisese o băcănie în vremuri mai bune, în timpul domniei kaizerului Wilhelm al II-lea.

Siegfried s-a asigurat că purta insigna de veteran al Războiului cel Mare pe reverul costumului. Bucățița lucioasă din email pe care erau scrise cuvintele *Ich hatt' einen Kameraden* („Am avut un tovarăș”) fusese cândva un talisman împotriva furiei naziștilor. Deși puterile sale magice deveniseră tot mai ineficiente după Noaptea de Cristal, Siegfried spera că ar putea încă să ofere o oarecare protecție familiei sale.³

Cei doi băieți și-au găsit părinții în salonul familiei, stând alături de buncii din partea mamei. Hermann și Sofie Auerbacher se mutaseră în casa de pe Querstrasse după ce fuseseră forțați să plece din propria casă. Păreau neajutorați și uluiți. Măinile lui Opa Hermann tremurau, din cauza unui atac cerebral recent. Toți așteptau o ultimă bătaie în ușă.

Au știut când a venit vremea plecării în momentul în care au auzit hruitul camionului de poliție, acoperit cu prelată, prin ferestrele cu zăbrele. Doi ofițeri de poliție care purtau haine greoaie de iarnă și cizme negre lucioase au coborât treptele din metal aflate pe o latură a

camionului, orientate spre casa familiei Maier. Polițiștii stăteau de o parte și de alta a camionului, ca și cum ar fi împiedicat orice tentativă de evadare. Charlotte a plecat prima din casă, însoțită de Heinz, în vârstă de doisprezece ani. I-au urmat în camion Oma Sofie, susținută de spate din pricina vârstei, și Opa Hermann, care suferea de o tuse șuierătoare. A urmat Kurt, în vârstă de zece ani, care ținea în mână stângă servieta tatălui său. Purta o beretă albă de muncitor care aproape îi înghițea capul cu totul. Siegfried venea din spate, purtând două valize pline. După cum i s-a cerut, a lăsat cheia casei în broască.

În timp ce familia Maier se alinia în fața camionului, un bărbat dintr-un sat din apropiere a făcut o fotografie cu aparatului lui Agfa. În fața lui, în atmosfera mohorâtă de toamnă, se găsea o fetiță, o fostă tovarășă de joacă a lui Kurt. Ținându-și mâinile la spate, privea impasibilă scena. Avea ochii fixați pe aceleași imagini ca fotograful: camionul, polițiștii, valizele, evreii care plecau din casa strămoșească. Alți vecini trăgeau cu ochiul la trista procesiune de la ferestrele și balcoanele lor.⁴

Deportarea familiei Maier

Deportarea lui Max și Fanny Valfer

Un tâmplar transformat într-un aspirant propagandist nazist, Wilhelm Fischer, a realizat în total cinci fotografii în dimineața aceea, documentând „epurarea” satului Kippenheim. Pe Adolf-Hitler-Strasse, l-a fotografiat pe negustorul de vite Marx Auerbacher plecând din casă, urmat de soția lui, Minna, înainte de a fi urcați în același camion cu familia Maier. Marx era cunoscut în Kippenheim ca glumețul satului. Avea o poreclă pentru toți și distra copiii din partea locului cu povești indecente. Vecinii și-l aminteau mergând spre sinagogă – înainte de a fi distrusă în timpul Noptii de Cristal – cu coatele trase spre spate și degetele mari vârate sub bretele. Acum, la șaiszeci și opt de ani, Marx era prea mândru și prea resemnat în privința sorții lui ca să-și mai bată capul cu o valiză. Mergea târșâindu-și picioarele, cu capul plecat, spre camion, cu o haină descheiată și urmărit de câțiva copii de pe trotuar.⁵

Scena era mai animată după colțul Poststrasse. Strada care ducea de la poștă la Rathaus era plină cu oameni din satele înconjurătoare

veniți cu treabă la Kippenheim. Un fermier ducea o vacă pe lângă casa Valfer, vizavi de sinagoga vandalizată. Max și Fanny împachetaseră mai multe valize cu haine, pantofi și lenjerii. Conform regulilor, aveau voie să ia cu ei pe drum maximum patruzeci și cinci de kilograme de bagaje.⁶ Dar „*die Herren*“, cum le spuneau localnicii celor de la Gestapo, au decretat că nu era destul loc în camion. „Am împachetat multe lucruri în două ore, dar pe jumătate din ele *die Herren* le-au aruncat înapoi în holul casei“, le-a povestit Fanny copiilor câteva zile mai târziu. „Fără lenjerii, fără haine, fără vreunul dintre lucrurile pe care eu și dragul vostru tată le-am adunat de-a lungul anilor. Am devenit niște cerșetori.“⁷ Aparatul de fotografiat Agfa a surprins o mână care o ajuta pe Fanny să urce în camion, în timp ce Max aștepta impasibil pe stradă.

Deși, teoretic, ordinul de deportare făcea o excepție pentru „evreii care sunt acum la pat“, nimeni nu a fost cruțat.⁸ În vechiul cartier evreiesc, pe Friedhofstrasse, strada cimitirului, o femeie zbârcită, în vârstă de nouăzeci și șapte de ani, pe nume Mathilde Wertheimer, a fost declarată „transportabilă“, împreună cu cele două fiice, Rosa și Sofie.

Ultima oprire a camionului a fost pe Bergstrasse, un drum de munte întortocheat care ducea spre Pădurea Neagră, unde trăiau mai mulți membri ai familiei Auerbacher extinse. Până să ajungă acolo camionul, nu mai era loc pentru alte bagaje. Auguste Auerbacher l-a ajutat pe Salomon, soțul ei, să ia câteva costume în plus, pe care le-a așezat unul peste altul. A încercat să facă la fel și pentru ea, dar timpul se terminase. Nedorind să mai aștepte, polițiștii au împins cu forța familia Auerbacher în camion.⁹ Mama lui Salomon, Mathilde Auerbacher, în vârstă de optzeci și trei de ani, era la pat într-un azil pentru evreii bătrâni și infirmi din Gailingen, aproape de granița cu Elveția. Și ea a fost deportată, alături de ceilalți rezidenți.

Evreii din Kippenheim au fost duși la gara din Offernburg. Era unul dintre cele douăsprezece puncte de adunare care au primit

6 504 de evrei aflați sub ordinul de deportare din statul Baden și regiunea învecinată Saar-Palatinate.¹⁰ La gară, deportaților li s-a ordonat să enumere tot ce dețineau, inclusiv casele, conturile în bănci și bunurile personale. Kurt Maier a observat că oamenii din jurul lui păreau „bine îmbrăcați”. „Bărbații aveau cămăși curate; toți purtau haine de iarnă și pălării. Pantofii erau lustruiți. Copiii mai mici aveau păpuși și jucării cu ei. Dar pe fiecare față se vedea întrebarea neliniștită: «Unde suntem trimiși?»”¹¹

După ce au așteptat ore întregi la coadă, în sfârșit, a venit trenul. Au fost mânați în vagoane prin semnale din fluier. „Primul semnal din fluier înseamnă «Ridică valiza», al doilea este «Mergi»”, i-a instruit un ofițer Gestapo.¹²

Când toți sătenii din Kippenheim au urcat în tren, se făcuse deja după-amiază târziu. Un soldat SS l-a informat pe Siegfried Maier că avea să fie tras la răspundere pentru orice tentativă de evadare a pasagerilor înghesuiți în compartimentul lui. Observând insigna de veteran de pe reverul lui Siegfried, a adăugat: „Și poți să-ți scoți aia. Nu o să te ajute la nimic acolo unde mergi”.¹³

Trenul înainta chinuitor de lent spre sud, în direcția Elveției. Măcar acel aspect era o ușurare pentru pasagerii îngroziți de posibilitatea de a fi trimiși spre est, către Polonia. La Freiburg, trenul a luat-o spre vest, prin Mulhouse, spre Franța ocupată. Aici s-a oprit câteva ore ca să le permită evreilor să-și schimbe mărcile germane în franci francezi. Soldații SS treceau prin tren, amenințând că urmau să împuște pe oricine era descoperit cu peste o sută de mărci asupra sa. De îndată ce aceștia dispăreau, deportații îngroziți începeau să-și distrugă bancnotele cu valorile mari pe care le țineau ascunse. Multe bancnote au fost arse. Alții le-au rupt în bucăți mici și le-au aruncat în toaletă.

„Nu a fost nicio percheziție, dar, în afară de câțiva care au riscat moartea păstrându-și banii, scopul a fost îndeplinit”, a raportat un exilat german antihitlerist care i-a intervievat pe

deportați după sosirea lui în Franța. „Evreii erau acum săraci lipiți pământului.“¹⁴

Maiorul SS Adolf Eichmann, în vârstă de treizeci și patru de ani, specialist Gestapo în „probleme evreiești“, așteptând ca trenurile pline cu evrei expulzați să ajungă la granița dintre Franța ocupată și teritoriul neocupat, își făcuse deja un nume supraveghind emigrarea forțată a zecilor de mii de evrei din Austria și Cehoslovacia. A ajutat și la organizarea primei expulzări la scară mare a evreilor din Reich către Polonia, ocupată de nemți în 1939. Trebuia să se asigure că operațiunea decurgea bine, respingând orice obiecții ale francezilor, care nu fuseseră informați dinainte.¹⁵

Conform mărturiei ulterioare a lui Eichmann, inițiativa pentru deportarea din octombrie 1940 a venit de la gauleiterul (lider regional al Partidului Nazist) din Baden. După înfrângerea Franței, Robert Wagner fusese însărcinat cu încorporarea nou-cuceritei Alsacii în al Treilea Reich. Curățase deja Alsacia de „elementele indezirabile“, care îi includeu pe evrei, țigani, infractori și bolnavi mintal. Peste trei mii de evrei alsacieni au fost urcați în camioane și aruncați dincolo de graniță, în Franța neocupată. Altor șaptesprezece mii de evrei, care fugiseră înainte de invazia germanilor, le era interzis să se întoarcă. Gauleiterul din Saar-Palatinate, Josef Bürckel, făcea pași asemănători în Lorena, regiunea franceză anexată.¹⁶

După ce au scăpat Alsacia și Lorena de „indezirabili“, gauleiterii și-au îndreptat atenția spre propriile teritorii. Propunerea lor de a exclude toată populația evreiască din Baden și Saar-Palatinate a fost aprobată formal de Hitler. Sarcina de a organiza transporturile și de a-i pune pe francezi în fața faptului împlinit a fost distribuită către Biroului Principal de Siguranță al Reichului, aflat sub comanda lui Reinhard Heydrich. Traversând Chalon-sur-Saône, Eichmann a călătorit spre graniță ca să supervizeze operațiunea de transfer. Dacă francezii refuzau să accepte deportații, trebuia să-i trimită într-un

lagăr de concentrare aflat în Germania.¹⁷ Cunoscută după capitala ei Vichy, *zone libre* sau „zona liberă” primise autonomie nominală, în contrast cu restul de trei cincimi ale Franței, inclusiv Parisul și întreaga coastă a Atlanticului, teritoriu complet ocupat de Germania.

În curând, nouă trenuri cu pasageri erau blocate la graniță, în fiecare fiind între cinci sute și o mie de evrei. Luați prin surprindere, oficialii de la Vichy au ezitat să-i primească pe deportați. Eichmann a negociat cu șeful de gară francez, care a acceptat să declare trenurile „transporturi ale armatei germane”.¹⁸ Asta le-a dat dreptul să traverseze linia de demarcație în mod liber, conform condițiilor armistițiului. După propria relatare, specialistul Gestapoului în privința evreilor se temea că trenurile aveau să se blocheze într-un pustiu birocratic între zonele ocupate și neocupate, neputând să se deplaseze din pricina semnalelor roșii din ambele direcții. „Ar fi fost rău pentru mine”, i-a spus el unui polițist israelian câteva decenii mai târziu, „precum și pentru evrei”. Eichmann a rămas neliniștit în mașină, „scăldat în transpirație”, până când ultimul tren a trecut în Vichy, Franța.¹⁹

Heydrich s-a liniștit în momentul în care a raportat că întreaga operațiune decursese „lejer și fără incidente” și „de-abia a fost remarcată de populație”.²⁰ Regiunile Baden și Saar-Palatinate erau primele din Reich care deveniseră oficial *judenfrei*, adică „eliberate de evrei”. Oficialii francezi au spus mai târziu că crezuseră că în trenuri erau cetățeni francezi expulzați din Alsacia. Până să-și dea seama de greșală, a fost prea târziu.²¹

Trecând peste refuzul general de a contesta Berlinul, guvernul de la Vichy al mareșalului Philippe Pétain a refuzat să devină o groapă de gunoi pentru evreii din al Treilea Reich. O notă de protest a francezilor din 18 noiembrie 1940 cerea Germaniei să repatrieze evreii, insistând că Franța „nu mai putea să ofere azil acestor străini”.²² Berlinul a respins protestul, dar nu a încercat să mai desfășoare deportări la scară mare a evreilor germani în Franța. Între

timp, francezii se confruntau cu ce aveau de făcut cu oamenii pe care îi numeau „*indésirables*“. Neavând spațiu de cazare potrivit, au direcționat trenurile către lagărul care fusese creat pentru a adăposti soldații înfrânți din Războiul Civil din Spania. Lagărul se afla aproape de satul Gurs, la umbra Munților Pirinei.

A fost nevoie de trei zile și trei nopți ca deportații să ajungă la destinație. În timpul călătoriei, au stat înghesuiți pe bănci din lemn, fără să aibă loc pentru a se întinde. Mulți trebuiau să stea pe coridoarele din vagoanele neîncălzite de la clasa a treia, îngrămădiți între mormanele de valize. Au primit puțin de mâncare și de băut. În după-amiaza celei de-a treia zi, după ce au trecut prin orașul francez al pelerinajelor, Lourdes, au ajuns într-un loc numit Oloron-Sainte-Marie. Ploaia cădea întruna și vântul înghețat sufla dinspre munți.

Camioanele au sosit ca să-i preia pe deportați și să-i conducă pe restul drumului spre Gurs, aflat la aproximativ douăzeci și cinci de kilometri distanță, pe drumuri lăturalnice de țară. Multe camioane nu aveau acoperiș și refugiații au fost în scurt timp udați de ploaie. Un voluntar american, Donald Lowrie, care vizita orașul Gurs în ziua aceea din întâmplare, a fost uimit de numărul „oamenilor cărunți, cu aspect îngrijit, bine îmbrăcați, unii cu haine de blană“ suiți în camioanele descoperite. Însă printre nou-sosiți se aflau și invalizi, schilozi și câțiva „săraci cu duhul“, mânați de soldați care vorbeau o limbă pe care ei nu o înțelegeau. „Erau mai multe bagaje decât ai fi crezut, majoritatea arătând bine în comparație cu nenorocirea spre care se îndreptau acești oameni. Cât de tăcuți erau toți! Nicio discuție, nicio lamentare.“²³

Se făcuse aproape întineric atunci când au ajuns la Gurs. Lagărul consta într-un singur drum de pietriș, de aproape un kilometru și jumătate lungime, pe ale cărui părți se înșirau barăci șubrede din lemn, grupate în așa-numitele *îlots* sau „insule“. Termenul era potrivit, căci fiecare *îlot* plutea pe o mare de noroi. Ca să ajungi la barăci

de pe aleea centrală, trebuia să înoți prin mlaștina de lut cleios care îi înghițea pe toți și totul în jur.

Expulzații din Baden s-au alăturat celor trei mii de deținuți aflați deja acolo, dintre care și alți evrei străini, spanioli, care se opuneau lui Franco, și nemți antinaziști. Deși erau obișnuiți cu rigorile vieții din lagăr, veteranii au fost „copleșiți la vederea unei nenorociri atât de mari”. Hanna Schramm, o exilată din Berlin care fusese declarată „o dușmancă străină” a regimului de la Vichy, a privit uluită cum erau coborâți din camioane nou-veniții.

Oameni de toate categoriile și toate vârstele. Bogați, săraci, sănătoși, bolnavi și, vai, atât de mulți copii! Erau oameni bolnavi care trebuiau cărați pe targă la *îlot* și oameni în vârstă, de șaptezeci, optzeci, chiar nouăzeci de ani. Arătau ca niște stafii care scăpaseră din mormânt și nu mai erau de pe lumea asta. Se lăsau duși, spunând câte un mulțumesc politicos când li se oferea ajutor. Nu puteau înțelege ce se întâmplase cu ei... Acești bătrâni nu mai luptau. Măinile încă le erau calde, picioarele li se mișcau, dar în realitate erau deja morți.

– Aici e hotelul? a întrebat-o pe Hanna un nou-venit.
 – Vreau să merg acasă, a strigat altul. Am nouăzeci și cinci de ani.
 – Aveți grijă, e un șanț, a țipat Hanna în timp ce un grup de deportați se împleticeau prin lagăr cu valizele.

Nu a contat. Nou-veniții tot cădeau în mlaștină. Când se ridicau, erau atât de epuizați încât abia mai observau că erau plini de noroi.²⁴

Bărbații și femeile au primit barăci la capete opuse ale lagărului, separați de colaci lungi de sârmă ghimpată. În fiecare baracă era loc pentru aproximativ șaizeci de oameni, întinși unul lângă altul în paturi. Câțiva deținuți mai vârstnici au primit saltele, dar majoritatea au trebuit să se mulțumească cu un loc pe paie și o singură pătură. Construite din lemn netratat care „nu fusese vopsit nicio dată”, barăcile întunecoase și mohorâte nu aveau niciun fel de

izolație.²⁵ În loc de ferestre, existau în acoperiș câteva trape din lemn care însă trebuiau închise pentru că, din cauza ploilor frecvente, curgea apa. Vântul și ploaia vâjâiau printre crăpăturile dintre pereții din placaj și acoperișurile din tablă ondulată. Șobolanii și șoarecii fugeau de colo colo pe podelele pline de noroi.

Prima masă a constat într-o supă de mazăre și cartofi dulci, fierți în apă. Era, practic, necomestibilă, dar deportații se bucurau că aveau, în sfârșit, ceva în stomac. Dimineață, au primit o bucată de pâine, urmată de o supă apoasă la prânz și puțin năut înotând într-un lichid tulbure la cină. Cei norocoși reușeau să-și îmbogățească rațiile cu puțină untură pe care o aduseseră din Germania. Până la finalul primei luni, aveau să moară chiar și douăzeci de deținuți pe zi din cauza bolii și a malnutriției.

Lucrurile primare, precum mersul la toaletă, erau un chin imens. Ca să ajungă la latrinele improvizate, deportații trebuiau să iasă din baracă, să îndure ploaia nesfârșită și apoi să se cațare pe o scară către o platformă din lemn suspendată deasupra unui coș de gunoi. Cei mai vârstnici se înglodau deseori și nu mai puteau ieși pentru că erau prea slăbiți. Trebuiau trimise echipe de salvare ca să-i scoată din noroi. Întorși în barăci, plânsetul permanent al copiilor și gemetele înăbușite ale bătrânilor îi împiedicau să doarmă.

Peste noapte, populația lagărului s-a triplat la aproape zece mii de persoane. Deși condițiile erau îngrozitoare, nou-veniții erau mulțumiți să afle că nu existau paznici naziști în lagăr. Câțiva jandarmi francezi îi ajutau pe voluntarii cu banderole să păstreze ordinea. Deținuții aveau voie să comunice cu lumea din afară, câtă vreme aveau destui bani pentru timbre. În curând, au început să scrie scrisori celor dragi din Anglia și America în care descriau noua situație.

„Hainele noastre călduroase și încălțările sunt toate acasă în acele bagaje confiscate [de Gestapo]“, le-a scris Max Valfer membrilor familiei după ce a ajuns în Gurs. „Sperăm că în curând vom avea ceva căldură în barăci, căci este foarte frig.“ I-a rugat pe copii

„să trimită bani aici de îndată ca să putem cumpăra câte ceva din când în când“. I-a îndemnat și să continue cu cererea de emigrare în Statele Unite pe care el și Fanny o completaseră la consulatul din Stuttgart în urmă cu peste doi ani. „Copii buni și scumpi, nu uitați de noi“, se ruga el. „Mergeți la comitetul evreiesc de acolo și faceți tot ce este necesar ca să scăpăm cumva din nenorocirea în care ne aflăm.“

Fanny a scris și ea câteva rânduri la finalul scrisorii lui Max: „Dragii mei copii, acum suntem în munții Pirinei ca niște bieți cerșetori. Încă nu pot să înțeleg că am devenit atât de săraci și neajutorați. Deseori nu mai pot suporta. Mă dor ochii de atâta plâns“. ²⁶

Alți localnici din Kippenheim aveau o atitudine mai pozitivă. Gerda și Salomon (cunoscut drept „Momo“) Auerbacher sosiseră în Gurs fără bagaje, dar se bucurau că plecaseră din Germania. „Deși suntem lefteri, acum pot să respir că suntem departe de casă“, i-a scris Gerda fratelui Hugo, aflat la New York. „În ciuda tuturor lucrurilor, nu m-aș mai întoarce să iau toate bunurile noastre, chiar dacă mi s-ar da voie să o fac.“ Gerda se conșola cu vorbele uneia dintre prietenele ei: „Cei care nu au nimic nu au de ce să-și facă griji“. S-a bucurat să audă de realegerea lui Roosevelt. „Poate acum vom putea veni la tine mai repede“, i-a spus ea fratelui ei. „Nu te îngrijora prea mult pentru noi. Dumnezeu ne va ajuta în continuare.“ ²⁷

În câteva zile, veștile despre deportarea în masă au ajuns în capitalele occidentale. Ambasada americană din Berlin a raportat pe 25 octombrie că „aproximativ șase sau șapte mii“ de evreii fuseseră expulzați în sudul Franței din sud-vestul Germaniei. O săptămână mai târziu, însărcinatul american cu afaceri de la Vichy a descris sarcastic transferul evreilor din Baden ca fiind „primul beneficiu pentru Franța în noua politică de colaborare franco-germană“. În opinia acestui diplomat, comandantul lagărului Gurs era „supărat“ că primise „avertismentul doar cu trei ore înainte“ despre sosirea

deportaților. „Presei locale de aici i s-a spus, bineînțeles, să nu scrie nimic despre asta.”²⁸

Relatări despre starea prizonierilor din Gurs au ajuns pe biroul lui Eleanor Roosevelt. „Situația din lagărul francez de nedescris”, arăta un memoriu trimis de un voluntar în sudul Franței. „Nimeni nu face în acest moment ceva pentru miile de năpăstuiți din lagăre.” Alt memoriu îi îndemna pe colegii din Statele Unite să „insiste cât de mult se poate pentru vize” pentru refugiați. „Fiecare zi contează”, scria el. „Vizele înseamnă vieți.”

Alături de memorii se afla o notă sosită de la activistul opoziției austriece, Joseph Buttinger, care făcuse lobby pe lângă Eleanor în numele refugiaților politic captivi în sudul Franței după căderea Parisului. După ce i-a mulțumit primei-doamne că făcea „tot posibilul să ajute”, Buttinger scria că „pare din nou că doar cuvântul dumneavoastră” ar putea rezolva „această situație îngrozitoare”. Eleanor i-a trimis imediat memoriile către președinte, însoțite de propriul său bilet. „FDR, nu se poate face nimic?”²⁹ Nu există consemnarea vreunui răspuns.

Mărturiile directe despre suferința deportaților din Baden au apărut și în presa americană. „Sunt îngrozitor de deprimat”, începea o scrisoare din Gurs, trimisă către *The New York Times* de un oficial al Crucii Roșii. „Este cea mai mare tragedie pe care a văzut-o lumea vreodată.”³⁰ *Times* a publicat sub titlul „Nenorocire și moarte în lagărele franceze” și fragmente dintr-o relatare devastatoare despre Gurs făcută de oficialii quakeri.³¹ Raportul lor descria „o atmosferă de deznădejde umană”, cu doctori care luptă cu „neșanse copleșitoare” ca să reducă febra tifoidă și alte epidemii. O vizită în barăci a dezvăluit „șaiszeci de oameni întinși pe saltele sau stând în picioare, căci nu există mese, nici scaune. Copiii nu se pot juca, iar femeile nu pot munci”.

Potrivit cercetărilor quakerilor, mulți dintre refugiații mai vârstnici dădeau dovadă de „o dorință intensă de a muri... Nu vor

să mai lupte: apatici, zac întinși pe saltele de paie, refuzând deseori să mănânce și așteptând sfârșitul“. Examinarea cadavrelor arăta numeroase cazuri de malnutriție, cu „pielea lipită de oase, mușchii atrofiați și o stare de slăbiciune extremă“. Experții în nutriție au estimat că deținuții din Gurs primeau cel mult opt sute cincizeci de calorii pe zi, un număr catastrofal de mic pentru prizonierii deja slăbiți de o succesiune de „suferințe morale și fizice“. ³² Rapoartele șocante din Franța neocupată stârneau amintiri despre condițiile oribile de la Dachau și alte lagăre de concentrare germane din timpul săptămânilor de după Noaptea de Cristal.

Gaston Henry-Haye fusese numit ambasador al regimului de la Vichy, Franța, la Washington, după căderera Parisului, pe baza englezei sale excepționale și a legăturilor politice influente. În tinerețe, lucrase ca liftier într-un hotel din New York și ca instructor în armata SUA. Ales primar al orașului Versailles în 1928, aparținea cercului de politicieni francezi de aripă dreapta care susținuseră cooperarea cu Germania nazistă înainte de război. Numele său de familie, mustața tunsă și simpatia pentru câinii dalmatieni cu pedigree sugerau un trecut aristocratic. De fapt, provenea dintr-o familie săracă de țărani și își dedicase cariera politică promovării unei „revoluții sociale naționale“.

Henry-Haye era bine privit de fostul ambasador al SUA în Franța, William Bullitt, însă prietenul lui FDR, Harold Ickes, nu l-a „simpatizat. Ni s-a părut că era lingușitor“. Ickes bănuia că Henry-Haye – „un bărbat masiv, bun, arătos“ – fusese trimis la Washington ca să stârnească necazuri în numele lui Hitler. ³³

Una dintre primele sarcini noi ale ambasadorului la Washington era să încurajeze administrația Roosevelt să primească refugiații evrei captivi în Vichy, Franța. La sfârșitul lunii noiembrie, i-a prezentat secretarului de stat Cordell Hull un memorandum prin care descria sosirea la Gurs a „câtorva mii de israeliți“ expulzați din

Germania. Memorandumul arăta că Franța oferea deja adăpost pentru „trei milioane și jumătate de străini“, inclusiv bieloruși, armeni, nemți, spanioli și polonezi. Se impunea „o distribuire mai potrivită a refugiaților străini, mai ales a israeliților“.³⁴ Henry-Haye voia ca Departamentul de Stat să faciliteze emigrarea mai departe a evreilor deportați în Gurs.

Demersul său reprezenta o problemă spinoasă pentru aghiotanții lui Roosevelt. Deși nu respectau foarte mult guvernul progerman condus de mareșalul Pétain, aveau interesul de a păstra cel puțin aparența unor relații normale. Conform condițiilor armistițiului, regimului de la Vichy păstra controlul unei flote maritime puternice, precum și al coloniilor franceze străine din nordul Africii și Caraibi. Acestea erau bunuri strategice importante care nu trebuiau să cadă direct în mâinile nemților. În plus, Henry-Haye avusese grijă să-și îmbrace mesajul în limbajul umanitar folosit de însuși FDR când încuraja acțiuni internaționale în sprijinul refugiaților politici. Lăuda „inițiativa nobilă“ a președintelui de a organiza conferința din 1938 de la Évian. Mesajul său era că depindea de Statele Unite să respecte propriile idealuri umanitare tradiționale.

Oficialii de la Departamentul de Stat au depistat un complot. Și-au amintit de tentativele anterioare ale Germaniei de a-i expulza pe evrei în timpul nopții, trimițându-i dincolo de graniță, către țările europene învecinate, sub amenințarea armelor. Când era descoperit „un punct slab“, procesul se repeta la scară mai mare în nopțile următoare. După părerea Departamentului de Stat, aceeași tactică se folosea în acel moment cu americanii. Francezii „acționau sub presiunea nemților“ să forțeze schimbări în politica americană de emigrare. Scopul era să le testeze „slăbiciunea“ sperând să încurajeze „un retur de emoție umanitară“ în țările democratice.³⁵ Dacă Statele Unite erau de acord să-i „salveze“ pe deportații din Baden, inevitabil aveau să urmeze alte deportări.

Subsecretarul de stat Sumner Welles a scris un memoriu către președinte prin care îl sfătuia să reziste „tacticilor totalitare de șantaj“ ale nemților. L-a avertizat în privința unei „domnii a terorii“ asupra evreilor rămași în Germania. „Sute de mii de oameni nefericiți vor fi deposedați de case și de bunuri ca să fie folosiți drept pionii într-o manevră germană calculată pentru a încurca opiniile din țările democratice.“³⁶

Welles a schițat un răspuns pentru Henry-Haye și i l-a trimis lui Roosevelt pentru aprobare. Documentul evidenția faptul că Statele Unite făceau deja tot posibilul „pentru a ușura presiunea provocată de concentrarea exagerată a refugiaților în anumite țări, inclusiv Franța“. Susținea în mod eronat că „numărul maxim de persoane“ ce putea fi acceptat conform cotelor de emigrare era deja atins în Statele Unite. Acest lucru fusese adevărat pentru cotele germane în cei doi ani înainte de 1940. Însă, de atunci, cota germană fusese acoperită cu mai puțin de șaptezeci la sută. (Vedeți diagrama de la pagina 356.) Cota franceză, cu mult mai mică, era acoperită, în mod asemănător, în proporție de sub șaptezeci la sută.³⁷

Președintele și-a dat acordul pentru schița scrisă de Departamentul de Stat semnând în partea de sus a documentului „OK, FDR“.³⁸ Dacă deportații din Baden aveau să fie primiți în Statele Unite, urmau să fie acceptați de la caz la caz.

Pe 28 noiembrie, la doar trei zile după ce Henry-Haye a trimis demersul său către Departamentul de Stat, un Buick sclipitor din 1936 cu doi americani a oprit în fața lagărului de detenție din Gurs.³⁹ Unul era Donald Lowrie, reprezentantul european al Asociației Creștine a Tinerilor, care devenise un vizitator obișnuit al lagărului. Însoțitorul său era un bărbat înalt și remarcabil, purtând ochelari cu rame subțiri și având aproape patruzeci de ani. Deținea o scrisoare de prezentare prin care se identifica drept Hiram Bingham Jr., viceconsul al Statelor Unite ale Americii.⁴⁰

Era o zi rece, mohorâtă și udă, tipică pentru această perioadă a anului. Un fost comisar de poliție din Alsacia tocmai preluase comanda lagărului de la un ofițer militar. Făcea trecerea în revistă a unei gărzi de onoare pestrițe alcătuite din jandarmi și soldați, asistat de tineri spanioli duri îmbrăcați în haine de piele, care serveau în lagăr drept mesageri. Americanii au făcut tot posibilul să nu înghețe în timp ce așteptau să discute cu noul comandant. Unele dintre birouri aveau un radiator electric sau o sobiță cu cărbuni, dar era imposibil să ții la distanță frigul și umezeala. După cum nota Bingham mai târziu, „vântul şuiera prin crăpături și podelele erau murdare de noroiul adus pe tălpi”.⁴¹

Scopul aparent al vizitei lui Bingham la Gurs era să evite „corespondența inutilă” cu deținuții despre emigrarea lor în Statele Unite. Consulatul american de la Marsilia era deja copleșit de scrisori provenite de la deportații din Baden care cereau revizuirea urgentă a cererilor lor de viză. Oficialii de la Vichy informaseră consulatul că erau „nerăbdători să faciliteze plecarea din Franța a tuturor refugiaților străini și a celor cu altă naționalitate decât franceză”. Propunea înființarea unui „lagăr de emigranți” mai aproape de Marsilia care să-i adăpostească pe refugiații ce aveau șanse mari să emigreze în Statele Unite. Consulatul însă nu avea personalul necesar pentru a se ocupa de mai mult de douăzeci de cazuri de viză pe zi. Bingham își convinsese șeful că o vizită în lagăre avea să-l ajute să elimine „cazurile fără speranță” înainte să copleșească tot consulatul.⁴²

În realitate, Bingham voia să-și concentreze atenția pe situația refugiaților și să-i ajute în orice mod posibil. Făcea acest drum pe propria cheltuială.⁴³ De la căderea Parisului, Bingham își câștigase reputația printre voluntarii din Vichy ca fiind cel mai empatic oficial american față de cauza lor. Demonstrase că era dispus să încalce regulile uneori și să riște cenzura de la Washington ca să scoată clandestin refugiați antifasciști din țară. Contribuise la organizarea evadării din lagărul francez a celebrului romancier evreu german

Lion Feuchtwanger, care era căutat de naziști pentru scrierile sale antihitleriste. După ce l-a adăpostit pe Feuchtwanger în casa sa din Marsilia, Bingham îi eliberase documente sub un nume fals, domnul Wetchek, o traducere aproape literală în engleză a cuvintelor *feucht* (ud) și *Wange* (obraz). Feuchtwanger folosisese documentul ca să treacă ilegal granița în Spania, cu un pas înaintea Gestapoului.⁴⁴

Cunoscut printre prieteni drept „Harry“, Bingham provenea dintr-o linie lungă de yankei din Connecticut, evidențiați prin încăpățânarea și independența lor. Tatăl său, Hiram, fusese senator al Statelor Unite pentru Connecticut, dar era mai cunoscut ca exploratorul care redescoperise uitatul oraș incas Machu Pichu. Bunicul și străbunicul său fuseseră misionari în Hawaii. Numeroase generații din familia Bingham terminaseră Yale și Harvard. De obicei, o asemenea descendență ar fi dus la o urcare rapidă printre rândurile serviciului extern. Însă Harry nu prea se potrivea în clubul bătrânilor din diplomatie pentru care fusese educat și instruit. Fusese trecut cu vederea în mod repetat pentru promovări. Superiorii au depistat o dispoziție prea sensibilă, un idealism nepotrivit și o lipsă de maniere sociale care erau așteptate din partea diplomaților americani.

Un susținător fătis al programului New Deal al lui Roosevelt, Bingham se certa deseori cu colegii săi mai conservatori. I-a spus unui supraveghetor că scopul său principal în viață era „să ajute oamenii“.⁴⁵ Feuchtwanger l-a descris pe Bingham în jurnalul său ca pe „un originar din New England stângaci, prietenos, puritan, îndatoritor, oarecum trist“, care era „întotdeauna obosit, epuizat“.⁴⁶ În același timp, recunoștea datoria uriașă pe care o avea față de Bingham pentru că-i pregătise evadarea. După părerea salvatorului american Varian Fry, Bingham era „singurul om din consulat“ care înțelegea că sarcina lui era „nu să aplice prea rigid regulile, ci să salveze vieți de câte ori putea“.⁴⁷

Latura umanitară a lui Bingham îi făcea pe superiori să ridice din sprâncene. „Tinde să permită considerațiilor idealiste să

transcendă instruirea primită”, remarca Hugh Fullerton, consul general american la Marsilia, într-un raport anual de eficiență. „[El] își susține convingerile cu o încăpățănare care, din câte înțeleg, l-a înstrăinat uneori pe foștii săi șefi.”⁴⁸

În timp ce Bingham vizita lagărul Gurs împreună cu Lowrie, era uimit de condițiile sanitare înfiorătoare și de lipsa hranei. Populația crescuse la paisprezece mii din pricina transferului unor deținuți din alt lagăr devastat de o epidemie de tifos. Sursa principală de supraviețuire era o rație de pâine de trei sute cincizeci de grame ce se distribuia dimineața și trebuia să țină toată ziua. Împărțirea franzelelor era „cea mai importantă întâmplare a zilei” din viața unui *îlot*. Deținuții îl pândeau pe chirurgul de pâine în timp ce tăia franzela în șase părți. „E prea mare”, striga câte unul, în timp ce cuțitul era așezat pe pâine. „Acum e prea mică”, striga altul. „Mai mare, mult mai mare.”⁴⁹

Chirurgul de pâine din Gurs, desen de Karl Bodek și Kurt Löw

Pâinea era suplimentată cu o supă subțire de legume care, după cum a observat Bingham, până să ajungă în barăci, era „deseori rece și plină de nisip și mizerie“. Neavând vase și linguri, deținuții foloseau „conserve vechi de sardine“ ca să înghită amestecul apos.⁵⁰

În afară de deznădejdea profundă, americanii au remarcat și eforturile curajoase ale deținuților de a-și ridica moralul. Au raportat că profesorii organizau clase pentru copii. În unele lagăre, inclusiv la Gurs, adulții puteau participa la „distracții teatrale“, concerte și prelegeri ale profesorilor universitari. Meșteșugarii îndemânatici instalaseră ateliere mici unde transformau bucăți vechi de materiale în piese de domino, de șah și chiar în modele de avioane. Există o bogăție de talent creativ și intelectual. Bingham și Lowrie au dat peste un tânăr violonist care lucrase înainte ca vioara întâi la opera din Bremen. Unul dintre deportații din Baden le-a spus că fusese cândva judecător. Deținuții din lagăr foloseau în adresare titluri oficiale precum *Frau Professor* sau *Herr Doktor*.

Din interviurile realizate la Gurs, Bingham estima că în lagăr se aflau aproximativ trei mii de „posibili emigranți“ către Statele Unite.⁵¹ Majoritatea erau foști rezidenți din Baden care își înregistraseră deja cererile de viză la Stuttgart și așteptau să fie acceptați conform cotei germane. Pentru a reduce povara consulatului, a sugerat ca oficialii să realizeze o verificare inițială care să stabilească cine trebuia să aibă prioritate pentru transferul la Marsilia.

Propunerea lui Bingham delega o mare parte din munca preliminară de interviuare a candidaților către organizațiile evreiești de ajutorare. Cea mai cunoscută dintre acestea era Societatea de Ajutorare a Emigranților Evrei, sau HIAS, și afiliata franceză HICEM. Înființată inițial pentru a-i ajuta pe evreii care fugeau de pogromurile din Rusia secolului al XIX-lea, HIAS promova emigrarea evreilor germani către Statele Unite încă din primele zile ale regimului nazist. Sloganul său era „Salvare prin emigrare“. Organizația strângea fonduri de la evreii americani care erau folosite pentru a închiria nave din Europa către

Statele Unite și a plăti biletele refugiaților. Un pamflet HIAS susținea că organizația ajutase o sută de mii de evrei aflați în pericol să ajungă în locuri sigure înainte de izbucnirea războiului.⁵²

Când Bingham a ajuns la Gurs, HIAS-HICEM era deja bine infiltrată în lagăr. Un comunicat de presă al HIAS din 19 noiembrie avertiza că deportații din Baden aveau în față o alternativă tristă: emigrarea sau „moartea prin înfometare”.⁵³ Viceconsulul s-a întâlnit cu un grup de deportați care se oferiseră să se ocupe de corespondența legată de vize din lagăr, care era apoi transmisă către biroul HICEM din Marsilia. A plecat impresionat de „dorința lor de cooperare” și înțelegând complicațiile legii americane privind emigrarea.⁵⁴ Oficialii HICEM au remarcat cu satisfacție că organizația lor devenise intermediarul aprobat oficial dintre refugiați și consulat. Acesta din urmă era atât de „copleșit de muncă” încât nu putea să răspundă la scrisori individuale care cereau informații.⁵⁵

În noaptea de după ziua în care americanii au fost la Gurs, lucrătorii din spital au înregistrat moartea a treisprezece deținuți. Printre ei, se număra Hermann Auerbacher, cu vârsta de șaptezeci și trei de ani, care fusese fotografiat urcând în camion la Kippenheim în urmă cu mai puțin de o lună. A murit la ora unu noaptea în infirmeria lagărului, la câteva ore după plecarea lui Bingham. Certificatul de deces atribuia moartea sa unei „senilități”, termen folosit pentru moartea celor mai mulți bătrâni.⁵⁶ De fapt, Hermann a fost victima epidemiei de tifos răspândit de șobolani.

Sofie Auerbacher a însoțit, împreună cu fiica ei Charlotte și ginearele Siegfried Maier, trupul soțului ei la cimitirul de la capătul îndepărtat al lagărului. Un rabin a bolborosit câteva rugăciuni Kaddish în dreptul mormântului. Câțiva deținuți au observat ceremonia de la distanță. O înmormântare era o ocazie în care oamenii puteau părăsi *ilot-ul* fără aprobare de la autoritățile din lagăr. Cum femeile și bărbații erau separați în insule diferite, îngroparea morților oferea o

ocazie rară pentru ca familiile să se reunească, fie că îl cunoșteau pe decedat sau nu. Deținuții aduceau deseori un ultim omagiu unor străini doar ca să socializeze sau să facă puțină mișcare.⁵⁷

Viața de zi cu zi din Gurs a devenit în scurt timp dominată de procesiunile de înmormântare care înaintau pe alea centrală a lagărului. În timpul iernii extrem de reci din 1940, erau uneori și câte douăzeci de înmormântări pe zi. Una dintre aceste înmormântări i-a lăsat o impresie profundă lui Kurt Maier, în vârstă de zece ani. Stătea lângă sârma ghimpată din afara barăcilor când a trecut un cadavru întins pe o targă. Cei care cărau targa au lăsat greutatea jos să se odihnească înainte de a porni spre cimitir. Decedata era o femeie în vârstă cu părul lung și alb care cădea la pământ. Când au ridicat targa, părul cadavrului s-a atins de puloverul lui Kurt. Acesta a fugit plângând la mama lui și a implorat-o să-i spele haina. Cum nu aveau săpun, ea nu a putut folosi decât apă rece.⁵⁸

Gurs a fost o experiență de maturizare a celui mai tânăr localnic din Kippenheim, o trecere subită și nedorită de la copilărie la conștiința de adult. Kurt era suficient de mare încât să-și amintească viața unei comunități de evrei înainte de distrugerea ei. Îi plăcea să-l însoțească pe tatăl lui în plimbările prin satele din Pădurea Neagră, rămase în mare parte neafectate de nebunia nazistă, oprindu-se într-un han al unui evreu pentru o limonadă și un sandvici cu cârnați. Fuseseră și vremuri grele, bineînțeles. Tatăl lui suferise o cădere nervoasă în perioada Noptii de Cristal. Părinții lui se certau deseori din pricina banilor și dacă își permiteau să-și ajute prietenii și rudele. După o astfel de ceartă, mama lui a ieșit plângând din cameră. La scurt timp după aceea, Kurt a auzit un strigăt din pod. Când a urcat să verifice, a găsit-o cu o bucată de material înfășurată pe gât. Încercase să se sugrume, dar s-a oprit când l-a văzut pe fiul ei.⁵⁹

Însă nimic din toate acelea nu-l pregătise pe Kurt pentru experiența traumatizantă de a fi alungat din casă și trimis într-un lagăr într-o țară străină. La Gurs, a trăit în aceeași baracă – J17 – cu mama

și bunica lui, aproape de ieșire. Similar celorlalți, purta încălțările la culcare ca să nu fie roase de șobolani. Dormea în haina groasă cu să-i fie cald. Exista permanent duhoarea dizenteriei și încercările eșuate ale bătrânilor de a se urca pe scara de la latrinele de afară. Gurs era locul unde „totul era cenușiu“, de la barăcile șubrede la cerul sumbru de iarnă și fețele chinuite ale deținuților. Stând întins pe scândurile din lemn, ascultând șobolanii care fugeau pe podea și ploaia care bătea în acoperiș, Kurt simțea o durere constantă de neliniște în stomac.⁶⁰

Puțin înainte de moartea lui Opa Hermann, Kurt a fost și el internat în barăcile de carantină pentru difterie. În patul de alături era o fată drăguță, cu aproximativ un an mai mare decât el, pe nume Liesel Kling. Liesel fusese actriță de film în Germania și era renumită în lagăr. Din fericire, unul dintre doctori avea un ser eficient împotriva unei boli care altfel i-ar fi ucis pe amândoi. Kurt și Liesel și-au revenit încet. După ce au fost eliberați din infirmerie, plecau amândoi în plimbare pe un delușor, deasupra mării de noroi și barăci firave de lemn. În timp ce stăteau la soare, privind către Pirineii maiestuoși din depărtare, Kurt voia cu disperare să o țină pe Liesel de mână și să o sărute. Dar copilul timid de zece ani nu îndrăzneă.⁶¹

*

Hugo și Bella Wachenheimer aveau grijă să descrie deportarea lor din Kippenheim în cel mai pozitiv mod cu putință în scrisorile către fiica lor Hedy, ajunsă la vârsta de șaisprezece ani. Le era foarte dor de ea. Evitau să pomenească de condițiile atroce de la Gurs sau de închiderea lor într-un lagăr de concentrare. „Între timp, ne-am schimbat adresa“, i-a scris Hugo lui Hedy pe 20 noiembrie, la patru săptămâni de la sosirea în Franța. „Principalul este că suntem toți sănătoși și că familia este laolaltă.“⁶² Deportați împreună cu Hugo și Bella erau unchiul și mătușa lui Hedy, Oskar și Käthe, bunicul din partea mamei, Heinrich Eichel, și multe alte rude.

sus: Refugiați aliniați pe puntea navei *St. Louis*, portul din Havana, 1 iunie 1939, în timp ce își strigă rudele aflate în bărci.

jos: Actorii Marcel Dalio și soția sa, Madeleine Lebeau, s-au numărat printre cei optzeci și unu de refugiați europeni de la bordul vasului *Quanza* care au fost admiși în Statele Unite, în septembrie 1940.

Senatorul Robert Reynolds (sus) și editorialista Dorothy Thompson (jos) au reprezentat părțile opuse în dezbateră cu privire la admiterea victimelor persecuției naziste în Statele Unite. Reynolds a vrut să-i țină pe refugiați în afara țării, în timp ce Thompson a implorat emiterea „unei bucăți de hârtie cu o ștampilă” care semnifica „diferența dintre viață și moarte”.

sus: Evreii expulzați din sud-vestul Germaniei în octombrie 1940 au fost trimiși într-un lagăr de concentrare francez la Gurs, în apropierea Munților Pirinei. Mulți au murit din cauza bolilor și a malnutriției.

MIJLOC: O refugiată bătrână încearcă să-și croiască drum prin noroiul de la Gurs, făcut de ploaia unei ierni nesfârșite.

STÂNGA: Refugiații cu șansa de a primi vize americane au fost trimiși în Camp des Milles, o fabrică abandonată de țiglă din apropierea Marsiliei.

SUS: Prim-ministrul Pierre Laval și șeful statului Philippe Pétain primesc onorurile la Vichy.

MIJLOC: Viceconsulul american Hiram Bingham Jr., privind spre portul din Marsilia.

STÂNGA: Varian Fry, reprezentantul Comitetului de Salvare în Caz de Urgență din Marsilia. Fry l-a lăudat pe Bingham ca fiind „singurul om” din consulatul Statelor Unite care a înțeles că este de datoria lui „să salveze câte vieți se poate de mult”.

Agenția evreiască de salvare HIAS-HICEM a produs posterul (sus) în cadrul campaniei sale de strângere de fonduri pentru a aduce refugiați evrei în America.
JOS: Clădirea „provizorie” construită în Washington, la începutul anului 1942, pentru a adăposti noul Comitet interdepartamental de revizuire a vizelor.

Unicele alternative pentru mulți refugiați evrei prinși în sudul Franței în 1942 au fost navă către America și un tren spre Auschwitz. Mathilde Wertheimer, în vârstă de nouăzeci și nouă de ani, s-a imbarcat pe *Nyassa* (sus) și a ajuns la Baltimore în iulie 1942. A muncitor refugiat a fotografiat clandestin (jos) evreii care așteptau deportarea de la Rivesaltes la Drancy și Auschwitz, în septembrie 1942. Printre deportații s-a aflat și Bella Wachenheimer.

SUS, STÂNGA: Casa Valfer din Kippenheim în anii '30, cu reclame pentru țigări pe peretele frontal. **SUS, DREAPTA:** O familie de refugiați kurzi din Siria s-a mutat în casă în 2016 și a deschis un magazin cu kebab. **JOS:** Max Valfer este expulzat din casa sa din Kippenheim în octombrie 1940, înainte de deportarea sa la Gurs și, mai târziu, la Auschwitz.

sus: După război, sinagoga Kippenheim a fost folosită ca depozit agricol.
 jos: Sinagoga a fost restaurată complet în 2003, în urma unei opere
 de douăzeci și cinci de ani susținute de foști rezidenți evrei, istorici locali
 și primarul orașului Kippenheim. Fotografia arată clădirea renovată.

În ultimii patru ani, Opa Heinrich locuise din când în când la Hugo și Bella. Era semiinvalid și trebuia să țină o dietă specială pe care nu o putea primi la Gurs. Hedy era deosebit de atașată de bătrânul blând și chel cu ochelari rotunzi. Hugo a informat-o pe fiica lui că aranjase ca „dragul Opa“ să intre în spital, unde avea să „primească îngrijiri bune“. Registrele lagărului Gurs arată că Heinrich Eichel a murit pe 29 decembrie 1940, curând după ce Hedy a primit scrisoarea de la tatăl ei. Fusese dus la infirmeria rudimentară din lagăr, unde nu prea aveau cu ce să-l ajute.

Hugo și Bella se vedeau rar, pentru că trăiau la capete opuse ale lagărului. Aveau nevoie de permisiune specială ca să viziteze *îlot-ul* celuilalt. Permisele erau oferite de obicei o dată sau de două ori pe lună sau cu ocazii speciale, cum erau aniversările sau zilele de naștere. La mijlocul lunii decembrie, au primit amândoi permisiunea de a participa la o mare reuniune de familie în cinstea „Aniversării Nunții de Aur“ a unchiului lui Hugo, Julius. Trei generații de Wachenheimer s-au adunat în fața unei barăci de lemn pentru un portret de grup.⁶³ Faptul că un asemenea moment, de obicei fericit, era sărbătorit în mijlocul mizeriei din Gurs a pus o amprentă macabră asupra evenimentului.

Pe jumătate orb din pricina unei boli debilitante a ochilor, unchiul Julius stătea în rândul din față, braț la braț cu soția lui, Emma, mijind ochii în bătaia soarelui. Era îmbrăcat într-un costum din trei piese, cu cravată și pălărie de mătase. Cu excepția hainelor stropite de noroi, întruchipa demnitatea burgheză. De o parte și de alta a lui Julius și a Emmei, erau două dintre nepoatele lor, Margot, de zece ani, și Edith, de șapte ani, cu pantalonii acoperiți, de asemenea, de noroi. În spatele lui Margot se afla tatăl ei, Max Strauss, căruia i se refuzase viza pentru America pentru că avea o boală de inimă. Hugo și Bella stăteau pe bănci în spatele grupului, alături de diverse mătuși, unchi și verișori.

Julius și Emma Wachenheimer, la „Aniversarea Nunții de Aur”, în Gurs.
Părinții lui Hedy sunt în dreapta, sus. Pentru interpretare, vedeți pagina 335.

Margot și Edith erau amândouă bolnave când a fost făcută fotografia. Aveau ochii lipsiți de viață. Păreau amețite și pe jumătate adormite. În ziua de după reuniunea de familie, Margot a fost examinată de o asistentă și diagnosticată cu scarlatină. A fost mutată în baraca de carantină, unde i s-au alăturat în curând sora și mama ei, care s-au îmbolnăvit la rândul lor.⁶⁴

În Germania, familia Wachenheimer fusese învrăjbită de disputa pentru o moștenire în care erau implicați unchiul Julius și tatăl lui Hugo. Conflictul a avut ca rezultat plecarea fratelui mai tânăr, Julius, din Kippenheim pentru orașul mult mai mare Karlsruhe, unde și-a deschis o afacere. Deși detaliile certii au fost uitate în curând, cele două ramuri ale familiei nu au mai avut multe de împărțit din acel moment.⁶⁵ Deportarea la Gurs a adus familia înstrăinată la un loc din nou. Bogați și săraci, tineri și bătrâni, sănătoși și bolnavi, cei douăzeci și doi de oameni din fotografie erau în acel moment uniți de catastrofă și de jale.

În prima scrisoare din Gurs pentru Hedy, Hugo a spus că mutarea în Franța era temporară. „Sperăm că vom sta aici doar câteva săptămâni și că vom putea merge în SUA în curând.“ Într-un post-scriptum, Bella spunea și ea că abia așteaptă momentul când „vom fi toți reuniți și fericiți din nou. Vom uita atunci cu bucurie toate necazurile“.⁶⁶

Hugo a făcut o relatare mai sumbră – și mai exactă – a perspectivelor de emigrare într-o scrisoare către organizația de ajutorare a evreilor câteva săptămâni mai târziu. El și Bella nu reușiseră să obțină affidavitul necesar pentru a susține aplicațiile pentru viză către Statele Unite. Nu știau cum aveau să plătească biletele pentru traversarea Atlanticului. „Trăim aici extrem de deprimați“, îi informa Hugo pe oficialii HICEM. „Singurul nostru copil a fost nevoit să ne părăsească acum doi ani. Din acest motiv, dorul ne apasă greu pe amândoi. Jelim și moartea tatălui soției mele [Heinrich], care a murit aici.“⁶⁷

Totuși, Hugo refuza să renunțe la speranță. Împreună cu alți localnici din Kippenheim, stătea la coadă în fața biroului HICEM din Gurs ca să aplice pentru o viză de emigrare în SUA. A completat optimist chestionarul intitulat *Demande de Voyage*, „Cerere de călătorie“, pentru el și Bella. Cele mai importante întrebări erau despre numele sponsorilor care aveau să plătească banii necesari pentru călătorie. Hugo a dat numele cumnatului său, Manfred, care abia sosise la New York, și al unei rude îndepărtate de la Chicago, care arătase deja că nu era pregătită să-l ajute. A oferit și numărul de înregistrare oferit de consulatul american din Stuttgart în august 1938. Toate aceste informații aveau să stabilească prioritatea familiei Wachenheimer pentru eliberare din Gurs.⁶⁸

Loteria vizelor a devenit în scurt timp un subiect care acapara conversațiile din barăcile slab luminate ale lagărului. În timp ce dezbăteau șansele de evadare, prizonierii erau perfect conștienți că soarta lor depindea de o putere mai mare care să acționeze

conform propriului program, potrivit unor reguli misterioase. După cum i-a spus un deținut de la Gurs unui consul american: „Pentru dumneata, *noi* suntem doar niște numere. Pentru noi, *dumneata* ești un Dumnezeu care are dreptul să deschidă porțile țărâmului făgăduinței sau să închidă ușa și să ne condamne pe toți la disperare”.⁶⁹

NOUĂ

Marsilia-Martinica

Spre sfârșitul lunii februarie din 1941, familia Maier a primit citație să se întâlnească cu comandantul lagărului Gurs. Au așteptat în biroul lui în timp ce el răsfoia încet dosarul în care se afla cererea lor de emigrare. Documentele păreau în ordine, dar *Monsieur le Commissaire Spécial*¹ nu se grăbea să ia decizia finală.

Un polițist cu părul pieptănat într-o parte și mustața tunsă scurt, Georges Kaiser, era la comanda lagărului de mai puțin de două luni. Predecesorul lui rezistase doar câteva săptămâni și își petrecuse o mare parte din timp străduindu-se să obțină un transfer într-o funcție mai puțin apăsătoare. Pentru criticii lui, Kaiser părea mai „preocupat de bunăstarea lui personală” decât de cea a deținuților.¹ După spusele lui Donald Lowrie de la YMCA, comandantul lagărului Gurs s-a trezit „în poziția unui Dumnezeu atotputernic” controlând viețile a peste zece mii de bărbați și femei, „majoritatea dintre ei mai cultivați, mai capabili și mai inteligenți decât el”.²

Conducerea unui lagăr de refugiați aflat în Vichy, Franța, oferea numeroase ocazii pentru corupție. Având puterea vieții și a morții asupra prizonierilor săi, comandantul lagărului prezida un sistem

---

¹ Domnul comisar special (în franceză în original, n.tr.)

extins de piață neagră operat de gardieni. Deși rația zilnică de mână care de opt sute cincizeci de calorii era inadecvată pentru supraviețuire, pâinea, ouăle și chiar cărnații erau disponibili la un preț exorbitant. În cuvintele lui Lowrie, „oamenii de mână a doua” care conduceau lagărele se confruntau cu o „tentație extraordinară: toate cumpărăturile, toate proviziile, implicând sume de bani la care un om nu mai visase vreodată, se află în mâinile lor”.³

Dosarul de pe biroul lui Kaiser arăta că Siegfried și Charlotte Maier primiseră vize către Statele Unite în Stuttgart încă din mai 1940. Vizele erau valabile timp de patru luni și expiraseră în septembrie.⁴ Reînnoirea documentelor necesita un interviu cu consulul american la Marsilia. Dosarul Maier includea și promisiunea unui permis de liberă trecere de la prefectul guvernului local de la Vichy. Se spunea că oficialii germani nu ridicaseră nicio obiecție față de plecarea familiei Maier. Rudele lor din New York și Texas fuseseră de acord să le plătească drumul peste Atlantic. Părea un caz destul de simplu.⁵

Privindu-l pe comandantul lagărului care examina îndelung dosarul, Siegfried a devenit neliniștit. Birocrații de la Vichy poate că erau mai omenoși decât omologii lor nemți, dar erau și mai puțin eficienți. Nemaiputându-se stăpâni, Siegfried i-a șoptit soției lui în germană: „Francezii ăștia nu se omoară cu munca”.⁶

„Ce ai spus?“, a întrebat furios comandantul. Siegfried a murmurat o scuză în grabă, încurajat de privirea speriată a soției sale. În mod evident, acest neisprăvit galic înțelegea puțină germană. Sau poate nu-i plăcea să-i fie întreruptă cercetarea lentă a dosarului. Deținuții trebuiau să fie mereu umili și respectuoși.

Siegfried își petrecuse ultimele trei luni studiind posibilitățile de emigrare din Franța. Avea la el un carnețel negru în care erau notițe de mână despre cum să obții o viză pentru America. O asemenea notiță, scrisă în germană, consemna un raport fals despre procedurile consulare americane care circulau printre evreii germani.

„Guvernul american este dispus acum să emită un număr nelimitat de vize de vizitatori emigranților germani care sunt în pericol și se află în Franța sau Spania“, arăta raportul.⁷ Vorbea în continuare despre consulul american la Marsilia care ar ajuta refugiații să traverseze Atlanticul cu nave americane. Oficialii americani au găsit sursa raportului original în ziarele controlate de naziști din Luxemburg și Belgia. Deși autorul raportului nu era cunoscut, efectul per total a fost să ridice așteptările nerealiste ale refugiaților evrei legate de perspectivele lor de emigrare.

Faptul că familia Maier poseda vize expirate pentru SUA însemna că aveau o șansă mult mai puternică pentru eliberare decât ceilalți deținuți din Gurs. Dar chiar și această șansă părea acum pusă în pericol de ieșirea inoportună a lui Siegfried.

Kaiser era presat de superiorii săi să transfere deținuții în „lagăre de emigrare“ din zona Marsilia. Lagărul de la Gurs era supraaglomerat. La câteva zile de la sosirea evreilor din Baden, alte trei mii de refugiați, proveniți mai ales din Belgia, fuseseră aduși la Gurs, aducând cu ei epidemia de tifos din lagărul de la Saint-Cyprien. Moartea și un firicel lent de eliberări reduseseră oarecum populația lagărului, dar rămâneau aproximativ douăsprezece mii de oameni înghesuți în câteva sute de barăci claustrofobice.⁸ Luni întregi, oficialii de la Vichy se mișcaseră încet cu emiterea vizelor de plecare pentru evreii germani, de teamă că eliberau oameni de pe lista cu persoane căutate de naziști. În acel moment erau hotărâți să scape de „*les indésirables*“ cât mai repede posibil. I-au informat pe diplomații americani despre o nouă politică la începutul lunii februarie, spunând că avea să se aplice tuturor, în afară de câțiva de naționalitate germană, aleși anume de naziști.⁹

Deși s-a enervat pe Siegfried, Kaiser a semnat hârtiile că era de acord cu transferul familiei Maier. „Faptul că ai dat din gură ne-ar fi putut costa viața“, l-a muștrat Charlotte pe soțul ei în dialectul blând din Pădurea Neagră, când familia era în siguranță, afară din birou.¹⁰

Veștile despre eliberarea iminentă a familiei Maier au circulat repede printre *ilot*-uri. În următoarele zile, Siegfried a fost abordat de mulți dintre foștii vecini din Kippenheim cu rugamintea de a le contacta rudele de peste Ocean. Unii cereau transferuri urgente de bani sau ajutor cu un affidavit. Majoritatea voiau, pur și simplu, să le amintească rudelor că erau încă în viață și aveau nevoie de ajutor. Siegfried a notat zeci de nume și de adrese în carnetul său negru, promițând să facă tot ce putea.¹¹

Charlotte și cei doi copii au ajuns la Marsilia pe 2 martie, după o zi de mers cu trenul prin sudul Franței. În aceeași zi, Siegfried a fost transferat la lagărul de emigrare Les Milles, aflat pe un platou bătut de vânturi, mai sus de oraș, aproape de Aix-en-Provence.¹² Erau cu un pas mare mai aproape de scopul final, dar bărbații și femeile erau încă despărțiți.

*

Pentru o mare parte din istoria sa, marele port de la Mediterana servise ca o poartă către clima europeană mai blândă. Grecii, romanii, fenicienii și, cel mai recent, algerienii trecuseră toți prin Marsilia în drum spre nord. După invazia germană din Franța în iunie 1940, traficul uman fusese în întregime schimbat în direcția opusă. Orașul era plin cu oameni care se concentrau pe un singur scop: să fugă din Europa.

Căderea Parisului dezlănțuise un val de nenorocire umană care străbătea sudul Franței. Refugiații fugiseră din capitală prin orice metodă disponibilă: cu mașina și trenul, cu bicicleta și căruța trasă de cai. Terorizați de avioanele germane care urlau deasupra capului și tancurile care îi goneau din spate, au abandonat autobuzele stricate și camioanele bombardate. Când drumurile au devenit de netrecut, continuaseră pe jos, târându-și bunurile după ei. În timp ce orașele franceze cădeau unul după altul în fața nemților, mulțimile se mutau mai departe spre sud, către *zone libre*. Deși Vichy era

capitala cu numele, Marsilia era de departe cel mai mare oraș din Franța neocupată. Orașul de emigranți a devenit în scurt timp locul de adunare pentru oricine fugea de Hitler.

În cuvintele unui reporter de la *Time*, „agonia Europei a fost, pentru un moment delirant din istorie, înghesuită în câțiva kilometri pătrați“ ai unui „port destrăbălat și murdar“.¹³ Șuvoaiele de emigranți alergau de la un consulat străin la altul căutând vize de intrare și de tranzit. Voluntarii internaționali înființau comitete la Hôtel Splendide, intervievând potențiali „clienți“ sub privirea atentă a poliției franceze. Politicienii antinaziști se întruneau în cafenelele din jurul Vechiului Port, alături de artiști și intelectuali celebri. Familiile de evrei se îngrămădeau în camere mici în hoteluri mizere care fuseseră transformate în lagăre improvizate. Cozi lungi se formau în fața birourilor companiilor de transport maritim în timp ce refugiații se îmbrânceau să-și facă loc pe bărcile supraîncărcate.

În romanul autobiografic *Transit*, scriitoarea evreică germană Anna Seghers a numit Marsilia locul „unde se sfârșește Europa și începe marea“. A descris strada principală a orașului, Canebière, ca un canal colector uman. Înclinându-se încet în jos, strada dreaptă ca săgeata și străjuită de copaci lega dealurile ce se înălțau la marginea orașului de Vechiul Port. Cu o glumă ironică la adresa propagandei naziste, Seghers se întreba unde aveau să sfârșească „pângăritorii tuturor raselor, dezertorii din toate națiunile“. Răspunsul ei: Canebière. „Acesta, acolo, era locul unde curgeau resturile – de-a lungul acestui canal, acestui șanț, Canebière, și din acest șanț în mare, unde avea să fie în sfârșit loc pentru toți.“¹⁴

Seghers s-a folosit de propriile experiențe ca refugiată pentru a descrie lumea de coșmar a declarațiilor de afidavit și a permiselor care expirau înainte de a fi utilizate. S-a familiarizat cu „spiridușii birocratici cu părul creț“ de la prefectură și cu consuli cu fața împietrită care „te fac să te simți ca un nimic, ca un nimeni“.¹⁵ S-a obișnuit cu „pustietatea fără Dumnezeu“ pe care francezii o numeau

cafard, o plictiseală debilitantă asociată cu așteptarea fără sfârșit. În mijlocul haosului general, era uluită să descopere că autoritățile „inventau mereu proceduri mai complicate pentru sortarea, clasificarea, înregistrarea și ștampilarea acestor oameni după ce-și pierduseră orice putere asupra sentimentelor lor”.¹⁶ Se conducea prin permis și ștampilă.

Toți înțelegeau că posibilitățile de a fugi erau puține și că existau șanse să dispară în orice moment. Potrivit lui Varian Fry, reprezentantul din Marsilia al Comitetului Salvării de Urgență cu baza la New York, refugiații trăiau într-o stare de teamă constantă. „Fiecare sonerie la ușă, fiecare pas pe scară, fiecare ciocănit în ușă” puteau fi un semnal că poliția avea să-i dea pe mâna Gestapoului. „Căutau frenetic modalități de scăpare din plasa care le fusese aruncată brusc deasupra capetelor. În disperarea lor de a evada, deveneau ușor pradă tuturor felurilor de escroci și șantajști. Uneori, sub presiunea constantă a zvonurilor nebunești și poveștilor fantastice de groază, nervii lor și așa întinși cedau cu totul.”¹⁷

Lumea refugiaților era guvernată de o ierarhie a nenorocirii care deseori determina șansele de evadare. Cei mai favorizați erau scriitorii recunoscuți ca fiind antinaziști precum Lion Feuchtwanger, Heinrich Mann și Franz Werfel, ale căror nume apăreau pe listele cu „intelectuali în pericol” ce fuseseră alcătuite de organizația lui Fry. Pe treapta următoare se găseau artiști cunoscuți precum Marc Chagall, Max Ernst și André Breton. Și ei erau eligibili pentru vize „de urgență” pentru Statele Unite în afara cotei, punându-i astfel în fața rândului pentru emigrare. Rețeaua de salvare a lui Fry trecea ilegal „clienții” peste Pirinei, apoi îi ducea în Spania și Portugalia, într-un moment când era aproape imposibil să obții vize de ieșire din Franța. Alții așteptau, în circumstanțe relativ confortabile, să se finalizeze documentele. Breton și alți artiști suprarrealiști i s-au alăturat lui Fry în Villa Air-Bel, o casă de țară de lângă Marsilia. Mâncarea era puțină, dar vinul din belșug. Artiștii găseau moduri

creative de a lupta cu *cafard*, de la jocuri absurde la cântece obscene și crearea unui pachet de cărți Tarot suprarrealiste. Au pus un anunț la intrare prin care rebotezau vila „Château Espère-Visa”.¹⁸

La celălalt capăt al ierarhiei refugiaților erau miile de evrei lef-teri precum familia Maier, cărora li se furase totul. Sosind în Marsilia la Gara Saint-Charles, cu scara ei monumentală cu o sută patru de trepte din piatră, Charlotte Maier și copiii ei au fost îndrumați spre un hotel mizerabil, infestat de purici, lângă Noul Port.

Rechiziționat de autoritățile orașului, Hôtel Terminus des Ports servea acum ca „centru de emigrare pentru femei”, pentru evreicele eliberate din Gurs și alte lagăre de detenție. După Kurt Maier, „Camerile erau atât de mici încât cădeai pe pat de cum deschideai ușa”.¹⁹ Rezidenții își spălau singuri rufe, pe care le atârnavă la uscat pe balcoanele din fier forjat ce dădeau spre mare. Iarna, tremurau de frig, căci încălzirea era puțină. Instalațiile curgeau permanent și singura baie rudimentară (pentru cei aproape o sută cincizeci de rezidenți) era deseori defectă. Pereții nevăruiți erau negri de fum și mizerie. Viața socială se concentra pe scara centrală zgomotoasă, plină de refugiați care făceau schimb de bârfe și copii plictisiți care alergau în sus și-n jos. Gunoiul se aduna la baza scărilor.²⁰

De la ferestrele hotelului până pe Bulevardul Doamnelor, familia Maier putea urmări navele mari cu aburi care veneau și plecau. Simțeau mirosul revigorant al mării. Birourile companiei franceze de transporturi, Compagnie Générale Transatlantique, cunoscută pe scurt drept „Transat”, erau chiar peste stradă. Cea mai bună rută de scăpare era atâtător de aproape, dar în același timp frustrant de departe. Rudele lor din Statele Unite depuseseră banii pentru biletele de traversare a Atlanticului – dar încă aveau nevoie de vizele americane. Zilele și nopțile lor erau mistuite de așteptare. Așteptarea chemării unei zeități îndepărtate.

* Castelul așteaptă viza (în franceză în original, n.tr.)

Hôtel Terminus des Ports, Marsilia, 1941

Consulatul general al Statelor Unite ale Americii se afla în Place Saint-Ferréol (acum, Place Félix-Baret), la șase străzi mai jos de Canebière. Zi după zi, o coadă lungă de candidați la viză, îngrijit îmbrăcați, șerpuia în jurul rondului din fața clădirii. Oricât de disperate erau împrejurările, doritorii de azil aveau grijă să vină la programările îndelung așteptate în cele mai bune haine. Costumele și rochiile călcate cu grijă și hainele de iarnă cârpite elaborat aveau scopul de a face cea mai bună impresie cu puțință asupra birocraților care aveau să le determine soarta. În timp ce așteptau răbdători sub platanii cioturoși ce străjuiau laturile pieței – o trăsătură a peisajului provensal –, se puneau la curent cu ultimele bârfe. Zvonurile

despre schimbările regulilor pentru vizele americane și sosirea și plecarea navelor circulau libere.

În interiorul clădirii cu patru niveluri și fațadă clasică de piatră, consulii și viceconsulii se străduiau să deslușească un val de instrucțiuni amănunțite, deseori contradictorii, sosite de la Washington. Teoretic, un consul avea ultimul cuvânt dacă un refugiat îndeplinea condițiile impuse de legea americană pentru emigrare. Practic, era ghidat de dorințele superiorilor de la Departamentul de Stat. De multe ori era greu de stabilit cu exactitate ce anume voia departamentul. În perioada imediat următoare căderii Parisului, veniseră telegrame de la Washington care cereau o „scădere drastică” a procesării vizelor de emigrare.²¹ Acum, șase luni mai târziu, părea că departamentul asculta rugămintele grupurilor de susținători ai refugiaților de a deschide porțile ceva mai larg.

Într-o scrisoare privată pentru un coleg din Zürich, consulul general Hugh Fullerton atribuia noua politică activităților de lobby ale Comitetului de Consilieri ai Președintelui pentru Refugiații Politici. „Departamentul pare obligat acum să se ocupe de cazurile de viză într-un mod foarte liberal”, scria el. „Biroul nostru încearcă să accepte situația cu grație.”²²

Decizia francezilor de a oferi liber vize de ieșire crescuse presiunea asupra consulatului. Ambasada americană din Vichy estima la mijlocul lunii februarie că aproximativ douăzeci de mii de refugiați predominant germani se înregistraseră pentru vize de emigrare americane în Franța neocupată, inclusiv douăsprezece mii în Marsilia.²³ Nu avuseseră motiv să proceseze documentele acestor oameni câtă vreme nu puteau primi și vize de ieșire din Franța. Dar pretextul pentru amânare dispăruse acum.

Sosirea deportaților din Baden crease nenumărate bătăi de cap pentru consulat. „Puteți fi sigur că am auzit de cele șase mii de evrei care au fost trimiși în partea neocupată a Franței din zona Stuttgart din Germania”, a informat unul dintre adjuncții lui Fullerton,

George Abbott, un coleg din Berlin. „Am fost bombardat de telegrame și scrisori de când au venit ei.“ Ca mulți alți consuli, Abbott considera că expulzările erau o „antena“ din partea nemților. „Dacă reușesc să obțină o viză fără prea multe probleme, vor urma și alții.“ Dar era dificil „să reții prea mult asemenea cazuri“ dată fiind presiunea de la Washington și din partea diverselor organizații de ajutorare a evreilor.

„Ce putem face?“, se plângea consulul. „Se pare că departamentul vrea să li se ofere vize.“ După spusele lui Abbott, munca din consulatul din Marsilia consta acum în răspunsul la întrebări de la Washington „în privința dificultăților lui Isaac Stein de a primi viză“. ²⁴

Asemenea lamentări erau descurajante pentru viceconsulul Harry Bingham, care a depistat o atmosferă „defetistă“ și „antisemită“ la consulat. Idealistul Bingham simțea că eforturile lui în sprijinul refugiaților erau zădărnice de „tacticile de amânare“ ale unora dintre superiorii săi. ²⁵ Circulau zvonuri că fusese mutat din funcția de șef al secției de vize la sfârșitul anului 1940 pentru că era prea „generos“ cu doritorii de azil. Transferat într-un post nou ca șef al secției consulare pentru interesele britanice, responsabilitățile lui de acordare a vizelor au fost brusc eliminate. ²⁶

Bingham dădea vina pentru o parte din problemele lui pe o funcționară consulară franceză, Camille Delaprée, pe care a acuzat-o mai târziu că era informatoare a nemților. O doamnă foarte parfumată, căreia îi plăcea să flirteze, cu „părul decolorat“ și „o sclipire nefirească în ochi“, Madame Delaprée era văduva unui jurnalist francez de dreapta ucis în timp ce relata despre Războiul Civil din Spania din tabăra naționalistă. Ca recepționeră la consulat și „fata de la telefoane“, ocupa un post strategic care îi permitea să-i observe pe toți cei care veneau cu treabă la consulat. Își făcea meseria suficient de bine încât să câștige încrederea personalului superior. Bingham bănuia că Madame Delaprée a complotat pe la spatele lui

ca să fie transferat din Marsilia în aprilie 1941 – dar nu a putut să aducă vreo dovadă.²⁷

Îngrijorările lui Bingham erau împărtășite de o parte din voluntari, mai ales de Varian Fry, care bombarda Departamentul de Stat cu plângeri împotriva oficialilor recalcitranți. „Nebunia vizelor de aici este inumană”, scria Fry într-un memorandum din februarie 1941. „Aproape că omoară oameni, la propriu. Acești bieți năpăstuiți nu doar că trebuie să treacă printr-un calvar cu autoritățile franceze ca să obțină vizele de ieșire; trebuie să treacă prin iureșuri nesfârșite la consulatul american și încă ceva la consulatele spaniole și portugheze. Trebuie să aștepte pe holuri și la coadă, iar și iar, până când li se usucă și se pipernicesc sufletele din cauza acestei experiențe.”²⁸

Alți oficiali ai Departamentului de Stat îl apărau pe consulul general de acuzațiile de antisemitism, descriind acuzațiile de defetism ca pe un „putregai”.²⁹ Deși Fullerton recunoștea că avea grijă să respecte legile de la Vichy și încerca să aibă relații bune cu gazele, nega cu vehemență că ar fi fost colaboraționist. A informat Departamentul de Stat că trebuia „să aibă mare grijă la fiecare pas” pentru că lucra „pe teritoriu inamic” sub supraveghere permanentă. Patru polițiști, doi fiind nemți, erau amplasați mereu la intrarea în consulat.³⁰

În timp ce Bingham îi scotea vinovați pe șefii lui că nu făceau destul ca să-i ajute pe refugiați, alții îi criticau că erau prea liberali. Alt adjunct al lui Fullerton, William Peck, a simțit nevoia să scrie un memoriu prin care apăra consulatul de acuzațiile de delăsare.

„Nu sunt de acord cu ideea care propune să refuzăm vizele pentru toate persoanele ale căror fețe nu ne plac sub un pretext nefondat”, scria Peck. Nu era de acord nici să-i respingă pe acei candidați a căror documentație nu era completă. Consulul lua „considerațiile umanitare” drept favorizarea refugiaților mai vârstnici, „mai ales cei aflați în lagăre”. Peck considera că nu erau riscuri mari în acordarea vizelor pentru cei bătrâni și bolnavi cronic. „Aceștia sunt cei care

suferă cu adevărat și cei care mor pe capete“, scria el. „Cei tineri poate că suferă, dar istoria rasei lor arată că suferința nu-i ucide pe mulți. Mai mult decât atât, bătrânii nu se vor înmulți și nu pot face rău țării noastre, cu condiția să existe dovezi suficiente de susținere.“³¹

Lipsa personalului de sprijin îi împiedica pe consulii surmenați să răspundă la numărul crescut de cereri de viză, chiar dacă erau gata să fie de ajutor. La sfârșitul lunii ianuarie din 1941, un oficial însărcinat cu ajutorarea evreilor s-a plâns că numărul de vize disponibile pentru refugiați era limitat de „numărul de dactilografi“ de la consulatul din Marsilia. Un angajat înțelegător al consulatului – posibil Bingham – îndemna organizațiile pentru refugiați să facă lobby la Departamentul de Stat pentru creșterea personalului. A sugerat ca abordarea să aibă loc prin intermediari „neevrei“.³²

Vestea despre restanțele de la Marsilia a ajuns la subsecretarul de stat Sumner Welles. Confident al lui FDR, Welles avea reputația de a fi cel mai înțelegător oficial din Departamentul de Stat față de cauza refugiaților. La cererea lui, consulatul a depus un plan de angajare a mai multor dactilografi și stenografi și de cumpărare a mai multor mașini de scris. Cu personal în plus, raporta consulatul, puteau să dubleze numărul de vize acordate de la patru sute la opt sute pe lună.³³ În aprilie, organizația de salvare HICEM se bucura să raporteze că la consulat „se eliberau vize mult mai liberal“ ca înainte.³⁴

Înainte de februarie 1941, principala rută de scăpare din Franța neocupată fusese prin Pirinei, apoi prin Spania și Portugalia. Pentru cei fără permisele obligatorii, era o opțiune periculoasă. Refugiații puteau fi interceptați de poliția din Vichy sau trimiși înapoi în Franța de grănicerii spanioli. Unii dintre ei, cunoscuți ca opozanți ai lui Hitler, își pierduseră curajul de tot. Criticul literar evreu german Walter Benjamin suferea de plămâni și de inimă; îi era greu să escaladeze poteca stâncoasă a contrabandiștilor prin munți. Deși prietenii lui se temeau că va face un atac de cord, a reușit să ajungă

în vârful trecătorii. Oprindu-se să se odihnească, grupul a fost răsplătit cu priveliștea spectaculoasă asupa Costei Brava, care semăna cu „o foaie de sticlă transparentă, turcoaz” străjuită de stânci abrupte. „Mi s-a tăiat respirația”, a spus una dintre călăuze. „Nu mai văzusem asemenea frumusețe.”³⁵

Ușurarea lui Benjamin de a fi ajuns în Spania a fost repede înăbușită. A fost interceptat de poliția spaniolă de frontieră și i s-a spus că intrase ilegal în țară. Înainte de a fi trimis înapoi în Franța, i s-a dat voie să petreacă o noapte într-un hotel de pe partea spaniolă a frontierei. În noaptea aceea, a înghițit o supradoză de pastile de morfină pe care le avea la el exact pentru asemenea ocazie. A murit la hotel.

Indiciile despre o schimbare în politica franceză au venit la sfârșitul lunii ianuarie, odată cu zvonurile despre o rută directă de scăpare către America. Refugiații care așteptau de luni de zile vizele de ieșire au raportat că li se oferise trecerea din Marsilia pe insula Martinica, aflată în Indiile Franceze de Vest. Din Martinica, erau destule nave către New York și alte porturi americane. Noua rută maritimă oferea avantaje evidente față de ruta anterioară pe uscat către Lisabona. Nu mai era necesar să obțină vize de tranzit spaniole și portugheze, un procedeu care putea dura săptămâni și luni, sau să facă expediția periculoasă prin Pirinei. Faptul că Martinica era a Franței ușura obținerea documentelor necesare de călătorie.

Unul dintre primii oameni care s-au înscris pentru o navă către Martinica a fost poetul dadaist Walter Mehring. Cunoscut pentru baladele sale satirice, Mehring pierduse cetățenia germană în 1935. Naziștii i-au ars cărțile, i-au interzis spectacolele și l-au acuzat că era un „evreu subversiv”. Fugise din orașul natal Berlin, doar pentru a fi prins de năvodul german după capitularea Franței. După ce a reușit să iasă dintr-un lagăr din Franța, a cerut ajutorul lui Varian Fry, care l-a inclus pe o listă cu „refugiați politic în pericol”. Era atât de mărunț și insignifiant ca înfățișare încât Fry și prietenii lui îl strigau

„Baby“.³⁶ Un oficial înțelegător de la Biroul de Pașapoarte din Arles – cunoscut pentru împotrivirea față de antisemitismul de la Vichy – i-a eliberat o viză specială lui Mehring pentru Martinica și l-a sfătuit să plece cât mai repede.

Prima navă disponibilă s-a dovedit a fi *Wyoming*, un vapor subrezit care transporta vin și parfumuri în Indiile de Vest și aducea înapoi zahăr și mirodenii. *Wyoming* era programat să plece din Marsilia pe 4 februarie. Înainte de imbarcare, pasagerii trebuiau să stea la rând pentru inspecția pașapoartelor. Conform condițiilor armistițiului, francezii erau obligați să „predea la cerere“ orice exilat german căutat de naziști. Mehring avea motive să se teamă că era pe lista cu persoane căutate alcătuită de o comisie în fruntea căreia se afla diplomatul german Ernst Kundt.

În timp ce se pregătea să se imbarce pe *Wyoming*, Mehring s-a trezit nas în nas cu un reprezentant al poliției din Vichy, Siguranța Națională. Oficialul i-a verificat documentele confruntându-le cu un index ferfenițit. A scos un cartonaș pe care scria „*Walter Mehring, Interdit de sortir de France. Décision de la commission Kundt*“. Mehring nu avea voie să plece din țară la ordinul comisiei Kundt.

În timp ce Mehring aștepta în agonie pe chei, polițistul a dispărut să telefoneze superiorilor. S-a întors zece minute mai târziu.

„*C'est peut-être un autre Walter Mehring*“, a anunțat el zâmbind. „*Partez.*“

– Poate e un alt Walter Mehring. Plecați.³⁷

Călătoria pe Atlantic a fost fericită și pașnică. Poetul a sărbătorit eliberarea de rău scriind un „cântec de dragoste pentru Martinica“ ce includea un tribut adus navei care-l ducea spre siguranță:

*Călătorind monoton pe mare,
Cu mărfuli de război și soldați negri,
Înverșunat, Wyoming ne-a purtat
Prin murdăriile oceanice.*³⁸

Vestea despre evadarea aparent miraculoasă a lui Mehring s-a răspândit repede printre exilații antinaziști din Marsilia. Zeci de alți protejați ai lui Fry au cumpărat bilete pentru navele către Martinica. Vreo douăzeci de clienți ai Comitetului Salvării de Urgență, printre care și câțiva foști rezidenți de la „Château Espère-Visa“, erau la bordul vasului *Capitain Paul Lemerle*, care a plecat din Marsilia pe 25 martie.³⁹ Pe lista pasagerilor erau și artiști avangardiști André Breton și Wilfredo Lam, scriitorii Anna Seghers și Victor Serge, precum și antropologul francez Claude Lévi-Strauss. Intelectualii și artiștii stăteau separat de cei două sute și ceva de refugiați care dormeau în sala transformată într-un dormitor comun. Mulți dintre acești pasageri tocmai fuseseră eliberați din Gurs și alte lagăre și erau obișnuiți cu cele mai rudimentare facilități sanitare.

„Erau la bord refugiați evrei germani, dar nu pot spune câți“, și-a amintit Lévi-Strauss puțin trufaș. „Ca să depășim promiscuitatea din jurul nostru, am creat grupuri mici, introvertite, în loc să ne creăm legături cu exteriorul.“⁴⁰

Cândva revoluționar rus care îi întâlnise pe Lenin și Troțki, Serge a înfățișat vasul *Paul Lemerle* ca pe „un cargobot transformat într-un substitut de lagăr de concentrare pe mare“. S-a plâns că mulți dintre ceilalți pasageri „nu se gândeau la altceva decât să fugă“. Serge a remarcat încântat că a văzut „pești zburători, de culoarea cerului, țâșnind ca niște libelule“ din ocean, înainte de a zări prima dată cocotierii și „munții înverziți din Martinica“. Bucuria lui de a fi scăpat din Europa dominată de germani a fost mânjită de ceea ce părea a fi alt lagăr de concentrare „condus de hoții de polițiști“ pe insula franceză din Caraibi. Fostul agitator comunist se întreba cât putea supraviețui domnia acestor oligarhi crescători de zahăr și distilatori de rom. „Poate multă vreme“, a conchis el cu tristețe.⁴¹ După câteva săptămâni, a reușit să-și aranjeze plecarea mai departe, spre Republica Dominicană și Mexic.

Oficialii de la Vichy vorbeau despre probleme umanitare pentru a motiva trimiterea refugiaților nedoriți către „o climă mai caldă”. Dar existau și alți factori în joc. Decizia de a deschide ruta de scăpare Marsilia-Martinica reflecta politica germană existentă. Expulzarea în locul anihilării sistematice a rămas practica nazistă oficială în Europa de Vest până în octombrie 1941, când Himmler a emis un decret prin care interzicea emigrarea evreilor din Reich. Oficialii superiori de la Vichy vorbeau de câteva luni despre cum să scape de cât mai mulți „*indésirables*” cu putință. Ministrul de interne Marcel Peyrouton s-a plâns că refugiații „se bucurau de bunuri de consum fără să producă nimic și ei”. Susținea o politică de „emigrare în masă” a evreilor străini care nu mai puteau rămâne „în acest purgatoriu actual”. Martinica era considerată o gară temporară pe drumul spre altă țară din emisfera vestică, dornică să le ofere oamenilor un refugiu permanent.⁴²

Oricare ar fi fost motivația pentru facilitarea exodului, ruta de scăpare prin Martinica oferea o rază de speranță refugiaților disperati. La Les Milles, deținuții au pictat un perete cu ananași și scoici ca să simbolizeze visul lor de eliberare. În Gurs, artiștii de cabaret i-au distrat pe ceilalți deținuți cu o baladă prin care laudau farmecele caraibelor.

Cunoașteți Antilele?

Ar trebui să trăiți acolo cu familia.

La ce anume visați?

Adevăratul Paradis? Martinica.

Unde bei romul ca pe lapte...

De-aș putea adormi pe plajă

Departe de noroiul din lagăr,

Ce fericit aș fi.

Soarele ar străluci, inima mi-ar tresălta

*O, Martinica!*⁴³

O evadare la tropice nu era doar o fantezie. La începutul lunii aprilie, nave pline cu refugiați plecau din Martinica în fiecare săptămână, uneori chiar de două ori pe săptămână. Către sfârșitul lunii, au început să circule zvonuri că cel puțin trei nave, ducând peste o mie de pasageri, aveau să plece din Martinica în prima jumătate a lunii mai. Relatările au adunat un nou val de refugiați la sediul Transat și la consulatul american din Place Saint-Ferréol.

Bunica lui Kurt Maier, Sofie Auerbacher, a ajuns la Marsilia din Gurs pe 6 aprilie.⁴⁴ Cum nu primise anterior o viză pentru SUA, cazul ei a fost analizat separat de restul familiei. S-a înghesuit într-un pat îngust cu Charlotte, în timp ce băieții, Heinz și Kurt, dormeau pe jos.

Deși mâncarea de la Hotelul Terminus era mai bună decât cea de la Gurs și se servea pe farfurii în loc de cutii ruginite de conserve, Kurt se simțea mai flămând decât se simțise în lagăr. Fusese bolnav o lungă perioadă la Gurs și nu voise să mănânce mare lucru. Chiar și când era sănătos, starea mizerabilă „a toaletelor îmi tăia pofta de mâncare”.⁴⁵ La Marsilia, stomacul i s-a mărit și nu era niciodată destul de plin. Vinul, prin contrast, era mult și ieftin, astfel încât și copiii aveau voie să bea. Kurt a descoperit că vinul amorțea foamea și îi dădea o stare bună.

Familia se zbătea să facă rost de mâncare de oriunde putea, ca să suplimenteze substitutul de cafea și terciul apos oferit de hotel. Într-o zi, Kurt și Heinz au dat peste un munte de alune pe docuri, descărcate de pe o navă abia sosită din nordul Africii. Au umplut câțiva saci, apoi s-au retras triumfători la hotel. Cum familia Maier nu primise cartele cu rații, nu aveau voie să cumpere pâine din magazine. Dar unei asistente catolice amabile i s-a făcut milă de copii și a intervenit pe lângă o vânzătoare de la brutărie. Din acel moment, Charlotte a avut voie să cumpere pâine fără cartelele necesare. În timpul vizitelor la brutărie, Kurt era fascinat de o cerșetoare

bătrână care stătea mereu peste stradă îmbrăcată în zdrențe. Femeia împingea un cărucior de copii în care se afla o geantă ponosită cu toate bunurile ei. Pentru refugiatul evreu de zece ani, cerșetoarea a devenit „emblema Franței învinse”.⁴⁶

În prima zi de Paște, sâmbătă, pe 12 aprilie, familia a mers la Hôtel du Levant din apropiere unde un rabin local organiza cina Seder.⁴⁷ Peste o sută de femei și copii cu o înfățișare ponosită s-au adunat să sărbătorească eliberarea israeliților din țărâmul Egiptului. Când erau așezați la masă, copiii au pus întrebări pe care strămoșii lor le puneau de secole întregi. *De ce este noaptea asta diferită de toate celelalte? De ce în toate celelalte nopți ale anului mâncăm pâine dospită sau matza, dar în noaptea asta mâncăm numai matza?*

Păstrând tradiția, adulții au explicat că mâncau pâinea matza dospită „pentru că strămoșii noștri nu puteau aștepta să crească pâinea când fugeau de sclavie din Egipt”. I-au îndemnat pe copii să guste ierburile amare care simbolizau „amărăciunea sclaviei” și să se gândească la ce însemna să fii „un om liber”, înainte de a încheia cu rugăciunea „Anul viitor în Ierusalim!” Ceremonia Sedernu a mai fost un simplu ritual. Credincioșii își descriau propriul necaz: Plecaseră din „Egipt”, dar nu ajunseseră încă în „Ierusalim”.

Programarea mult așteptată la consulatul american a fost stabilită, în cele din urmă, pentru 8 mai. Siegfried a primit permisie de la Les Milles să se alăture restului familiei în Marsilia. Familia Maier rezervase deja bilete spre Martinica pe *Wyoming*, același cargobot transformat cu care plecase Walter Mehring în februarie. Nava trebuia să plece din Marsilia la mijlocul lunii, lăsându-le puțin timp să obțină vizele pentru America. O rudă franceză cu numele de Salomon Lang, care fusese rănită în Primul Război Mondial, a venit la Marsilia să ajute familia cu documentele.

Când au ajuns la consulat, pe cealaltă parte a străzii Canebière, au fost întâmpinați de o coadă de candidați pentru vize care umplea Place Saint-Ferréol. Kurt se întreba câtă vreme putea Oma Sofie „să

aștepte pe stradă fără să se poată așeza”.⁴⁸ Abia avea puterea de a sta în picioare câteva minute. Tatăl său, Siegfried, nu era nici el într-o formă mai bună. Încă suferea din pricina picioarelor umflate după perioada petrecută la Dachau și Gurs. Salomon Lang nu s-a lăsat descurajat. I-a arătat permisul de veteran de război jandarmului care păzea intrarea în consulat. Familia a fost chemată în fața rândului.

Consulatul american, Marsilia, mai 1941

În consulat, au urcat treptele spre biroul unui viceconsul, care l-a întrebat pe Siegfried despre părerile lui politice și abilitatea de a-și câștiga traiul. După ce s-a convins că familia Maier nu făcea parte din „coloana a cincea”, oficialul a fost de acord să le înnoiască vizele. A emis afidavit pentru familie „în loc de pașaport”, căci pașapoartele germane le fuseseră confiscate de Gestapo. Acesta a ștampilat apoi „vizele de emigrare conform cotei germane” pe spatele afidavitului și a făcut două găuri în fiecare document. Prin găuri, a atașat o panglică roșie cu aspect impresionant.⁴⁹

Trei ani mai devreme, în timp ce criza refugiaților se agrava, jurnalistă americană Dorothy Thompson comentase că „o bucată de

hârtie cu o șampilă“ făcea „diferența între viață și moarte“ pentru „mii și mii de oameni“. Familia Maier încă avea nevoie de alte câteva ștampile pe bucata prețioasă de hârtie înainte ca să poată pleca din Franța, dar acum avea cheia „ușii de aur“ simbolice care păzea Statuia Libertății. Simțindu-se puțin vinovați că au sărit peste rândul pentru vize, au ieșit totuși să sărbătorească.

Salomon i-a dus la una dintre pizzeriile laudate de Anna Seghers în descrierile ei despre experiența ca refugiată în Marsilia drept „ultimul refugiu din vechea noastră lume“. ⁵⁰ Kurt avea să-și amintească multă vreme fața de masă de un alb imaculat, chelnerul plin de solitudine care le-a luat comanda și piureul de spanac delicios. Micile miracole din acea zi au continuat, chiar și după ce familia a plecat de la restaurant. Marinarii din marina franceză făceau paradă prin Marsilia, ducând tricolorul în față. O fanfară cânta un marș săltăreț. În timp ce priveau steagul țării lor înfrânte, unii spectatori au început să plângă.

Familia a petrecut următoarea săptămână alergând de la un birou la altul, adunând ștampilele de care aveau nevoie pentru a călători. În curând, documentele lor de călătorie erau împodobite cu diverse ștampile, vize și permise. Strângerea ștampilelor necesare a devenit o chestiune de o neliniste și de o competiție intense. Pentru fiecare cușetă de pe navele precum *Wyoming*, erau mulți oameni disperați să plece. Asigurarea traversării Atlanticului era ca un bilet câștigător la loterie în favoarea celor cu cele mai multe resurse și cele mai bune relații.

Era un joc cu multiple capcane și permutări în care succesul nu era niciodată asigurat până în ultima clipă. Alt cuplu din Kippenheim, Gerda și Momo Auerbacher, avea bilete confirmate pentru *Wyoming*, plătite de fratele Gerdei din New York. Aveau promisiunea vizelor pentru America de la consulatul din Marsilia, care stabilise deja că affidavitul lor era în regulă. Vizele franceze de ieșire fuseseră aprobate. Mai exista o singură problemă, însă. Momo

fusese transferat în „lagărul de emigrare“ Les Milles, însă Gerda era blocată în Gurs din pricina lipsei de loc pentru refugiate la Marsilia. Dacă nu putea ajunge la Marsilia la timp ca să plece, ea și Momo pierdeau biletele pe *Wyoming*. Planurile lor de emigrare riscău să fie întârziate pentru o perioadă nelimitată.⁵¹

Pentru cușetele de pe cargobotul învechit concurau și vreo sută de „clienți“ ai Comitetului Salvării de Urgență, inclusiv familia lui Jacques Schiffrin, un editor evreu cunoscut din Franța. Cu ajutorul unui prieten apropiat, scriitorul André Gide, Schiffrin fusese trecut pe lista lui Varian Fry ce cuprindea două mii de intelectuali europeni „în pericol“. Asta îi permitea să sară peste cozile lungi pentru vizele americane. După ce fugise din Paris înainte de sosirea nemților, Schiffrin fusese reținut într-un apartament din Saint-Tropez în timp ce încerca să-și pregătească evadarea din Franța. I-a mutat pe soția și fiul lor de cinci ani într-un hotel din Marsilia la începutul lunii mai după ce aflase că s-ar putea să fie niște locuri disponibile pe *Wyoming*. Apoi au trecut printr-un „tip nou de tortură“, descris de Schiffrin într-o scrisoare de pe 11 mai pentru Gide:

S-au făcut aranjamente și s-au desfăcut de câteva ori în fiecare zi. Altfel spus: după ce reușește un demers și avem o șansă să primim tot ce ne trebuie ca să urcăm la bord (vize, bilete, pașapoarte etc.), ratăm pasul următor și totul e pierdut! Ca să salvăm ceea ce pare cu siguranță pierdut sau imposibil, mă târăsc pe străzi în speranța că voi întâlni pe cineva care cunoaște pe cineva. O dată sau de două ori am avut noroc. Prieteni pe care nu i-am văzut de douăzeci de ani cunosc pe cineva de la consulat, sau de la comitet, sau de la prefectură. La ora nouă dimineața, totul părea pierdut. Acum e unsprezece și tocmai am primit un telefon care m-a anunțat că încă un telefon va oferi probabil soluția mâine-dimineață.⁵²

Orele de așteptare erau o agonie pentru cei implicați. În ziua în care *Wyoming* trebuia să plece, joi 15 mai, presupușii pasageri încă

mai goneau între compania de transport, consulatul american și prefectură încercând disperați să adune documentele necesare și ștampilele. Refugiații epuizați asediau birourile organizației lui Fry și ale altor comitete de ajutorare „ca să ne ceară sfatul sau să ceară imposibilul”. Familia Schiffrin a primit ultima ștampilă de aprobare de la șeful portului din Marsilia pe care scria că erau „apți de îmbarcare” cu câteva ore înainte de plecarea navei.⁵³

Un alt protejat al lui Fry, un doctor pe nume Richard Berczeller, a fost uimit de atmosfera de încântare, amestecată cu neliniștea extremă din sala de plecare. Fiecare coadă avea „propria personalitate”, a remarcat el mai târziu, în funcție „de ceea ce așteptai – o cartelă pentru pâine, un sac de cărbune, un bilet la film, trecerea spre Lumea Nouă”. Berczeller era sigur că niciunul dintre oamenii cu bilete pentru *Wyoming* „nu mai fusese vreodată atât de aproape de un vapor care promitea să lase cu adevărat Europa în urma noastră”.⁵⁴

Rabinul care celebrase Paștele cu familia Maier era pe docuri, urmărind cum enoriașii lui se alăturau celor aproximativ cinci sute de alți refugiați urcați la bordul cargobotului decrepit. „Vă puteți imagina bucuria simțită de acești oameni pentru că reușeau, în sfârșit, să plece”, a povestit el.⁵⁵ Cu atât mai devastatoare era disperarea celor rămași în urmă, printre care și Gerda și Momo Auerbacher. Registrele poliției franceze arată că Gerda Auerbacher a sosit la Marsilia de la Gurs în aceeași zi. Neavând suficiente resurse proprii ca să depășească întârzierile birocratice, ea și Momo au ratat cea mai bună șansă de scăpare. Un oficial francez i-a informat pe cei din familia Maier că „le lipsea o ștampilă”.⁵⁶

În timp ce puținii norocoși se îmbarcau pe *Wyoming*, bucuria lor a fost întinată de o ultimă înjosire. Timp de câteva săptămâni, propaganda de la Vichy vorbea despre refugiați ca despre străini *indezirabili*, care profitau de pe urma cetățenilor francezi. Docherii francezi erau aliniați acum pe docuri ca să strige insulte la adresa călătorilor. „*Sales youpins*”, îi tachinau ei. „Jidani mizerabili.”⁵⁷

Calele navei *Wyoming* fuseseră transformate în dormitoare comune – unul pentru femei, celălalt pentru bărbați. Spațiul de locuit era extrem de restrâns, la fel cum fusese la Gurs, dar pentru prima dată în câteva luni de zile pasagerii se simțeau liberi. După ce fiul lui a adormit, Richard Berczeller s-a dus pe punte să respire aerul revigorant al nopții. Soția lui era deja acolo. Au rămas „privindu-ne unul pe altul, apoi am răs multă vreme, ca niște copii“. În cele din urmă, au amuțit, privind în urmă spre Marsilia, „acum o strălucire abia vizibilă la orizontul negru“.

Vocile se auzeau din întuneric „profunde și melancolice“. Alt cuplu discuta dacă se vor mai întoarce vreodată în Europa. Bărbatul era vehement. „Nu“, insista el. „Niciodată, să nu ne mai întoarcem, niciodată.“⁵⁸

Vaporul vechi părea să înainteze lent pe Mediterana. „Câtă vreme eram în Mediterana și câtă vreme coastele Franței, și mai târziu ale Spaniei, se arătau, toți ne simțeam stânjenitor de aproape de Europa“, povestea Berczeller. Când *Wyoming* a ajuns în cele din urmă în Gibraltar, la intrarea în Atlantic, toți au răsuflat mai ușurați. Au început din nou să se teamă când li s-a cerut să-și pună veste de salvare pentru că se bănuia că existau submarine germane în strâmtori.

În loc să o ia spre vest, peste Atlantic, *Wyoming* a mers pe coasta Africii. În cele din urmă, a intrat în portul Casablanca, aflat sub protectoratul francez Maroc, ca să alimenteze. La intrarea în port, pasagerii vedeau navele grav avariate ale marinei franceze care fuseseră atacate de britanici cu câteva luni mai devreme, pentru a împiedica transferul lor către nemți.⁵⁹

„Și așa am stat la bordul navei“, și-a amintit Berczeller. „A trecut o zi, apoi încă una și încă una. Nimeni nu ne spunea nimic, iar zvonurile au început să circule, niciunul neavând prea mult sens.“ Rațiile de pe navă, până atunci oricum neadecvate, s-au împușinat și mai mult. Bărbați cu fes și copii desculți roiau pe docuri, ducând coșuri pline de pâini și banane. Au început târguieli intense cu

pasagerii aproape lefteri pentru a negocia prețul corect al mâncării. Când se făcea o vânzare, pasagerul cobora o sfoară de pe punte, ridica un coș, lua cumpărăturile și returna coșul proprietarului cu suma de bani convenită.

După cinci zile, vânzătorii de fructe au dispărut. Soldații marocani cu baionetele fixate le-au luat locul pe chei. Refugiații au fost escortați de pe navă unul câte unul, pentru a fi verificați de polițiști în haine civile.

- Ce planuri aveți? erau întrebați. Vreți să vă întoarceți în Franța?
- Nu, vrem să mergem în America.
- Imposibil. Nava asta nu pleacă din Casablanca.
- De ce nu?
- E ordin de la Vichy. Asta e tot ce vă pot spune.

Pasagerii aveau de ales. Puteau fie să se întoarcă în Franța, fie să stea închiși într-un „lagăr“ din Maroc. Toți, fără excepție, au ales lagărul.⁶⁰

A trecut ceva timp până când familia Maier și ceilalți refugiați au aflat ce se întâmplase. În timp ce vasul era în Casablanca, nava-soră, *Winnipeg*, fusese interceptată de marina britanică în timp ce se apropia de Martinica.⁶¹ *Winnipeg* plecase din Marsilia cu nouă zile înainte de *Wyoming*, cu peste șapte sută de pasageri la bord, mai ales refugiați evrei. În timp ce *Winnipeg* era încă pe mare, au ajuns vești la Londra că transporta marfă neautorizată, subminând încercările britanice de a zăgăzui rutele comerciale dintre Europa dominată de nemți și America de Sud și de Nord. Existau și rapoarte că erau spioni naziști printre pasageri.⁶²

Interceptarea a avut loc dis-de-dimineață, pe 26 mai, când cei mai bogați pasageri sărbătoreau cu șampanie sosirea iminentă în Martinica. Având ordine britanice, canoniera olandeză *Van Kinsbergen* a întors reflectoarele spre *Winnipeg*. Nava olandeză a tras apoi o salvă de avertizare peste prova navei franceze, conform regulilor clasice de

contact naval. În timp ce marinarii olandezi năvăleau la bord cu scări și cârlige de agățat, echipajul francez arunca teancuri de documente în mare.⁶³ În confuzia generală, o parte din refugiați se temeau că fuseseră interceptați de un submarin german. Intrușii purtau căști și vorbeau unul cu altul în olandeză, care semăna foarte mult cu germana pentru pasagerii înspăimântați.⁶⁴

Nava capturată a fost escortată în Trinidad ca „pradă de război”.⁶⁵ Mulți dintre membrii mai tineri ai echipajului s-au oferit să se alăture mișcării Eliberării Franceze a lui Charles de Gaulle; ofițerul principal și secunzii au rămas loiali Vichy-ului. Cei șapte sute de pasageri au fost duși cu autobuze în lagărul englez de concentrare de pe insulă. „De data asta, totul a mers bine!”, a observat Yolla Niclas-Sachs, o fotografie din Berlin care fusese închisă la Gurs alături de soțul ei. „Britanicii, mereu onești și corecți, nu ne tratau ca pe dușmani, ci ca pe ființe umane.”⁶⁶

Oficialii americani erau nemulțumiți de capturarea vasului *Winnipeg*. Nu voiau să stârnească probleme în Indiile Franceze de Vest sau să submineze „stabilitatea economică” din Martinica. Credeau că autoritățile din Martinica respectau termenii acordului cu Statele Unite care restricționau importurile și exporturile de bunuri strict necesare. I-au îndemnat pe britanici să elibereze nava.⁶⁷ Britanicii, la rândul lor, considerau că *Winnipeg* era „spărgător de blocadă”. Încărcătura ei includea vinuri și parfumuri, pe lângă cele aproape o mie de tone de apă minerală de Vichy, care depășeau cu mult necesitățile rezidenților din Martinica. „Francezii înșală cu nepăsare Statele Unite așa cum ne înșelau și pe noi”, s-a plâns un ofițer de marină britanic. Eliberarea navei ieșea din discuție.

Ofițerii de informații britanici erau la fel de suspicioși în privința „încărcăturii de nemți” de la bord. „Chiar dacă mulți nemți s-au dovedit a fi refugiați adevărați, pare foarte probabil ca unii dintre ei să fie agenți germani”, a avertizat Ministerul de Externe. „Faptul că sunt trimiși în Martinica ar trebui să arate publicului

Statelor Unite cea mai recentă dovadă a manevrelor germane din pragul ușii lor.⁶⁸ Britanicii au intervievat refugiații unul câte unul ca să se asigure că nu exista „vreun nazist” în mijlocul lor. După ce s-au convins, i-au lăsat să-și continue drumul spre New York.

Nedorind să riște pierderea altor nave, guvernul de la Vichy a ordonat imediat ca *Wyoming* și alte nave care se îndreptau spre Martinica să se întoarcă în Franța. Episodul a reprezentat sfârșitul rutei de scăpare Marsilia-Martinica. În cele patru luni de existență, navele franceze transportaseră câteva mii de refugiați în locuri sigure și în libertate. Bărbații și femeile rămași în lagărele de concentrare din sudul Franței trebuiau să găsească altă modalitate de a fugi de teroarea nazistă ce se răspândea în Europa. Artiștii de cabaret din Gurs și intelectualii antinaziști din Marsilia nu aveau să mai cânte cântece de dragoste pentru Martinica.

Les Milles

În timp ce *Wyoming* era încă pe mare, în drum spre Casablanca, Departamentul de Stat a primit o veste tulburătoare de la consulul american din Martinica. Marcel Malige fusese instruit să fie atent la „agenții germani” infiltrați în emisfera vestică. Pe 20 mai 1941, a telegrafiat la Washington că doi nemți care călătoreau cu pașapoarte franceze ajunseseră de curând în Martinica. Erau însoțiți de un oficial german. Toți trei primiseră „vize pentru America” înainte de a pleca din Europa.

Telegrama consulului a dat alarma într-o capitală și așa agitată. „Această telegramă este foarte îngrijorătoare”, i-a transmis subsecretarul de stat Welles lui Adolf Berle, secretarul de stat adjunct pentru probleme de siguranță. „Sunteți convins că primim informații depline și corecte cu privire la situația din Martinica, mai ales despre sosirea agenților germani deghizați în cetățeni francezi și de alte naționalități?”¹

Berle era de acord că era practic imposibil să urmărești refugiații odată ce erau „lăsați liberi” în Martinica. „Goeletele de pe insulă pot, desigur, să-i ducă, practic, oriunde.” Și el auzise zvonuri despre „o parte din cei care veneau în calitate de «francezi», care erau, de fapt, nemți”. „Nu văd nicio cale prin care să rezolvăm situația cum

se cuvine“, i-a scris Berle lui Welles, „dacă nu suntem pregătiți să schimbăm politica cu privire la Martinica – ceea ce eu, personal, sunt convins că ar trebui să facem“.²

Raportul din Martinica întărea temerile mai vechi de agenți naziști și membri ai coloanei a cincea care intrau în Statele Unite, probabil deghizați în refugiați evrei. Deși nu exista nicio dovadă de vreo infiltrare reușită, asta nu împiedicase răspândirea zvonurilor. Conservatorii din administrație se agățau de frânturi de informații ca să ceară o încetare a oricărui fel de emigrare. Într-un moment de urgență națională, influența organizației de siguranță depășea cu mult influența susținătorilor refugiaților.

Rapoarte similare de la consulatele americane din Marea Britanie și Elveția duseseră deja la o revizuire exhaustivă a practicilor americane de emigrare. Un memoriu din ianuarie 1940 de la Londra susținea că era dificil, chiar imposibil, să distingi agenții naziști de refugiații autentici. Consulatul nu avea nici timpul, nici personalul pentru investigații detaliate. Refugiații evrei erau deseori „cu o înfățișare și un caracter la fel de teutonic precum un așa-zis neamț arian pur“ și la fel de loial față de „patria mamă“.³ O telegramă din 27 februarie din orașul elvețian Basel raporta că agenții germani se oferiseră să finanțeze refugiații care doreau „să lucreze în secret pentru guvernul german în Statele Unite“.⁴

Un liberal renumit în privința programului New Deal, Berle își făcuse griji înainte că poziția morală a Americii în lume avea să fie subminată dacă stopa fluxul de refugiați. „Poate cea mai mare protecție a noastră în acest moment este sentimentul mistic și curios din Europa că Statele Unite reprezintă un lucru mareț, puternic și drept“, scria el pe 11 februarie. Credea că refugiaților li se cerea „să sară printr-o serie de hopuri care, cel mai adesea, îi rețin pe cei buni și îi lasă să treacă pe cei pe care ni-i dorim cel mai puțin“.⁵ După ce a citit telegrama de la Basel, Berle s-a răzgândit brusc. „De azi înainte, toate cererile de viză vor fi trimise către Washington“, a spus el colegilor de

la Departamentul de Stat.⁶ A sugerat o schimbare în plus de procedură: verificările realizate de FBI ale candidaților la viză.

J. Edgar Hoover s-a bucurat să se conformeze. Citând „surse confidentiale“, directorul serviciului FBI a pretins că „nemții care doresc să intre în Statele Unite în scopuri subversive“ obțineau cu ușurință vizele alocate cotei. Nu a oferit nicio dovadă pentru această afirmație în afară de un raport vag care cita declarații ale „nemților de pe Coasta de Vest“.⁷

Alți oficiali americani credeau că vânătoria de agenți naziști ascunși printre refugiați era în mare parte inutilă. Consulul Malige din Martinica a devenit în scurt timp exasperat de cererile repetate de la Washington de investigare a zvonurilor despre spioni nemți. Pisteles anterioare se dovediseră toate false. „Nemți aici?“, a întrebat el ironic un coleg de la Departamentul de Stat. „Ne amuză asemenea povești – în afară de momentele în care trebuie să dedicăm timp în plus adunării de dovezi concrete că se înșală.“⁸

Noul sistem care centraliza la Washington „controlul vizelor pentru străini“ a fost totuși aprobat de FDR pe 21 aprilie 1941.⁹ De la 1 iulie, toate cererile de viză aveau să fie verificate de „un comitet interdepartamental“ alcătuit din reprezentanți ai FBI-ului, ai serviciului militar de informații și al celui de marină, pe lângă Departamentul de Stat și Serviciul de Emigrare și Naturalizare. Departamentul de Stat avea să angajeze sute de oameni care să lucreze la numărul crescut de documente. Regulile adăugau un nivel cu totul nou de birocrație între cei care cereau azil și tărâmul visurilor lor.

Implementarea noilor reglementări în privința vizelor a fost responsabilitatea lui Breckinridge Long, oaia neagră a susținătorilor refugiaților. Secretarul de stat adjunct credea de multă vreme că Gestapoul manipula fluxul de refugiați în scopuri de spionaj. Considera că agențiile particulare de ajutorare precum HIAS-HICEM și quakerii erau niște unelte naive ale politicii germane. Operațiunile lor de salvare erau „sinistre pentru că guvernul german nu

acordă permise decât acelor persoane pe care vor să le vadă venind în Statele Unite. Este o deschidere perfectă pentru Germania să umple Statele Unite de agenți".¹⁰

Războiul de scurgeri de informații în presă s-a intensificat. Pe 5 iunie, senatorul antiemigrare din Carolina de Nord, Robert Reynolds, a făcut publică telegrama confidențială primită de la ambasadorul american la Moscova, Laurence Steinhardt, care critica activitățile susținătorilor refugiaților. Într-un discurs în Senat, Reynolds a afirmat că „agenții naziști și comuniști” se infiltraseră „în fiecare navă plină de refugiați” care sosea în porturile americane. Singurul mod de a opri America să devină „o cloacă de activități revoluționare” era să ridice o barieră impenetrabilă. „Dacă ar fi după mine”, a strigat senatorul, „aș construi chiar azi un zid în jurul Statelor Unite atât de înalt și de sigur încât niciun străin și niciun refugiat din nicio țară de pe fața pământului nu ar putea să-l întreacă sau să-l urce.”¹¹

Rivalii lui Long au ripostat cu propriile scurgeri către ziarele favorabile. Pe 19 iunie, *The New York Times* raporta că Departamentul de Stat introdusese o regulă nouă care împiedica intrarea oricărei persoane care avea „rude apropiate” în teritoriul controlat de nemți.¹² Un titlu de pe prima pagină făcea rezumatul posibilelor consecințe:

DECIZIA SUA ANULEAZĂ
CĂILE DE SCĂPARE
PENTRU MULȚI OAMENI DIN REICH

—
*Reducerea refugiaților care ar putea fi
spioni aflați aici pentru a-și salva rudele,
interpretată drastic*
—

MULTE VIZE ANULATE

—
Mii de oameni care au rezervat bilete
pentru Lisabona se lovesc acum de refuz

Susținătorii drepturilor omului din administrație se temeau că noile reguli ale vizelor aveau să compromită serios eforturile lor de salvare. Un raport HICEM care a ajuns cumva la Casa Albă estima că peste douăzeci și șase de mii de evrei străini lânzeau în lagărele de concentrare din Franța neocupată și din nordul Africii. „Emigrarea rămâne pentru toți acești nenorociți singura scăpare a sorții lor“, menționa raportul. *„Speranța că vor putea pleca este singura forță morală care îi ține în viață.“*¹³

Controversa privind noul sistem de emigrare în SUA a fost în curând copleșită de evenimentele importante ale războiului. Pe 22 iunie, americanii au aflat că Germania nazistă invadase Uniunea Sovietică. Omologul dictator al lui Hitler, Iosif Stalin, s-a transformat peste noapte dintr-un potențial aliat într-un adversar. În august, Roosevelt a călătorit în Golful Placentia, Newfoundland, pentru o întâlnire secretă cu prim-ministrul britanic Winston Churchill. Stând unul lângă altul pe puntea navei de război britanice, HMS *Prince of Wales*, cei doi conducători au convenit asupra unei „Carte Atlantice“ care să pregătească terenul unei alianțe oficiale. La insistența lui FDR, declararea scopurilor postbelice includea referințe la cele „Patru Libertăți“ îndrăgite de el: libertatea discursului, libertatea religioasă, eliberarea de lipsuri și eliberarea de teamă.

Susținătorii refugiaților nu doreau să-l deranjeze pe președinte în timp ce era ocupat cu strategii importante. În cele din urmă, au reușit să-și prezinte îngrijorările într-o conferință de la Casa Albă, pe 4 septembrie. Întâlnirea i-a adus în același loc pe Long și o parte din cei mai înverșunați adversari, inclusiv pe rabinul Stephen Wise; Francis Biddle, procurorul general proaspăt numit; și pe președintele Comitetului de Consilieri ai Președintelui pentru Refugiați, James McDonald. Activiștii drepturilor omului l-au îndemnat pe președinte să relaxeze regula „rudelor apropiate“ și să simplifice sistemul de revizuire propus. McDonald a rămas cu impresia că Roosevelt empatiza cu îngrijorările lor, deși, ca de obicei, „nu și-a

luat un angajament decisiv".¹⁴ Deși FDR putea acționa uneori cu hotărâre, ambivalența devenise metoda lui preferată de gestionare a crizei refugiaților.

„M-am enervat puțin și mă tem că m-am trădat“, mărturisea Long în jurnalul său după aceea. Detesta „aerul fătarnic“ al oamenilor ca rabinul Wise, care vorbeau despre nevoia de a salva „intellectualii și spiritele curajoase, refugiații de tortura dictatorilor“. Long credea că doar „o fracțiune infimizezimală“ din refugiați îndeplineau aceste criterii. Unii erau „cu siguranță agenți germani“; alții erau „simpatizanți“ ai naziștilor.

„Fiecare dintre acești oameni mă urăște cu adevărat“, nota Long, referindu-se la McDonald și aliații săi. „M-ar arunca în groapa cu lei în dorința lor de a mă distruge.“¹⁵

Între timp, la New York și Casablanca, oficialii Comunei făceau tot posibilul ca să-i salveze pe foștii deținuți din Gurs eșuați în Maroc în urma interceptării navei *Winnipeg*. Ca mulți alți pasageri care aveau destinația Martinica, familia Maier deținea vize de emigrare către Statele Unite valabile patru luni și care urmau să expire la începutul lunii septembrie. Dacă nu reușeau să ajungă într-un port american până atunci, documentele lor deveneau nule. Se întorceau din nou în purgatoriul birocratic.

După ce au plecat de pe *Wyoming* sub amenințarea baionetelor, familia Maier și alte familii cu copii mici fuseseră încărcăți în camioane și conduși spre deșertul Sahara. Destinația lor era un lagăr abandonat al Legiunii Străine Franceze de la Sidi el-Ayachi, aflat la vreo optzeci de kilometri sud-vest de Casablanca. Lagărul consta în șiruri de „barăci din lemn ca niște grajduri“ între dunele de nisip pustii. Călătorii epuizați simțeau că au ajuns „la marginea, sau poate puțin dincolo de granița cu Nicăieri“. ¹⁶

Sosirea lor a fost de rău augur. Au fost întâmpinați de „înfățișarea aproape fascinantă“ a comandantului lagărului, înălțându-se

deasupra lor călare pe cal. Cu fața bronzată lucind pe sub cască, comandantul a ținut un discurs scurt care era complet opusul unui mesaj de bun venit. „Sunteți *indésirables*“, le-a spus el refugiaților intimidați. „Nu am cerut să veniți aici și nu vă vrem aici. Va trebui să vă comportați bine și să păstrați disciplina. Veți munci cu mâinile, nu cu banii.“¹⁷

Refugiații au fost puși imediat la muncă, să care paie în barăci care să țină loc de saltele. Au luat prima masă după aproape 24 de ore: pâine neagră și tare, înghițită cu supă. Pe timpul nopții, șobolani uriași se foiau pe podelele barăcilor. Dimineața, comandantul a organizat prizonierii în echipe de lucru, ca să facă lagărul mai locuibil. Unii au fost trimiși în orașul din apropiere, Azenmour, ca să aducă provizii și o rație modestă de lapte pentru copiii cei mai mici.

După câteva zile, refugiaților de pe *Wyoming* li s-au alăturat pasagerii de pe altă navă care fusese întoarsă la Casablanca în timp ce se îndrepta spre America de Sud. Barăcile deja aglomerate au devenit și mai înghesuite. Săpunul a dispărut complet. Rufele, „când se puteau spăla cât de cât, trebuiau spălate în apă de culoarea noroiului“. Populația de șobolani părea să crească direct proporțional cu populația umană. După trei săptămâni de la sosirea la Sidi el-Ayachi, izbucnise „o epidemie cumplită“. Sute de oameni stăteau la coadă la latrine zi și noapte, „cuprinși de agonia diareei“, după spusele lui Richard Berczeller, doctorul al căruit fiu, Peter, a fost cu un picior în groapă timp de mai multe zile.¹⁸

Treptat, epidemia a slăbit și condițiile s-au îmbunătățit. Comandantul lagărului s-a dovedit a fi mai omenos decât dăduse de înțeles la prima impresie. După ce și-a impus autoritatea față de refugiați, a făcut tot posibilul să le facă viața mai suportabilă. Într-o zi, tot călare pe calul lui, a condus copiii într-o ieșire la o plajă frumoasă cu nisip de pe coasta Atlanticului. După ce au înotat în mare, copiii au cules cartofi de pe un câmp din apropiere și i-au copt la foc deschis pe plajă. Experiența i-a lăsat o impresie de neșters lui Kurt

Maier, care abia împlinise unsprezece ani. „A fost o zi bună“, și-a amintit mai târziu. „Mai există vreun exemplu în istoria lagărelor de concentrare din al Doilea Război Mondial de vreun comandant care să ia copiii în excursie?“¹⁹

Într-o zi, pe la mijlocul lunii iulie, comandantul a anunțat că se făcuseră aranjamente pentru transferarea celor mai mulți dintre prizonieri în America. Ruta Marsilia-Martinica era încă închisă, însă Comuna reușise să găsească loc la bordul unui vapor portughez care încă făcea ruta Lisabona-New York. *Nyassa* avea să oprească la Casablanca pentru a lua refugiații de la Sidi el-Ayachi.

Familia Maier a petrecut noaptea de 25 iulie într-un hotel ieftin din Casablanca. A doua zi, au fost duși în port într-un taxi tras de cal.²⁰ Vreo șase sute de pasageri se îmbarcaseră deja pe *Nyassa* în Lisabona, inclusiv o prințesă poloneză și văduva unui laureat al Premiului Nobel pentru Fizică. Familia Maier împărțea o cabină minusculă de clasa a treia aflată la prova cu mai mulți pasageri. Printre însoțitorii lor se găsea și o tânără doamnă care își petrecea majoritatea timpului „distrându-se cu marinarii“, spre uluirea bunicii scorțoase a lui Kurt, Oma Sofie.²¹

Traversarea Atlanticului devenise un act periculos. Pasagerii și echipajul erau mereu la pândă după submarine. Riscau și să fie interceptați de Marina Regală. Cu siguranță, la cinci zile de la plecarea din Casablanca, au fost opriți de o navă de război britanică. Marinarii englezi au făcut o inspecție de rutină înainte de a lăsa vaporul să meargă mai departe. Refugiații recunoscători au copleșit echipa de abordaj cu țigări și ciocolată în timp ce aceștia se retrăgeau.

În zorii zilei de sâmbătă, 9 august, familia Maier a zărit prima dată Statuia Libertății. *Nyassa* a ancorat sub brațele întinse ale Doamnei Libertate timp de patru ore, așteptând ca marea să-i permită să navigheze pe East River. Din nefericire, marea a crescut puțin prea mult. În timp ce trecea pe sub Brooklyn Bridge, catargul

navei s-a lovit de pod, tăind o bucată de trei metri din structura de oțel goală pe dinăuntru. Pasagerii au auzit un „trosnet răsunător” și au văzut vârful catargului atârând precar în unghi drept. Au fugit de pe puntea din față a navei, care era împodobită cu steaguri americane mari pentru a marca sosirea lor în siguranță la New York.

Când *Nyassa* a andocat la Cheiul 28, în dreptul Market Slip, o mulțime de reporteri se adunaseră să se amuze pe seama vaporului și echipajului. „Nava își frânge vârful lovindu-se de Brooklyn Bridge” era titlul de pe prima pagină din *New York Herald Tribune* în ziua următoare.²² „*Nyassa*, venind pentru prima dată pe râu, descoperă că e înalt de doar trei metri.” Articolul menționa în treacăt sosirea a „două sute de refugiați din Casablanca” prinși într-o „cursă contratimp” pentru a ajunge în America înainte să le expire vizele.

Familia Maier reușise să ajungă pe tărâmul făgăduinței. Prietenii lor din Kippenheim, Gerda și Momo Auerbacher, au fost mai puțin norocoși. După ce au ratat șansa de a pleca pe *Wyoming*, Gerda și Momo s-au întors în purgatoriul vizelor. Petrecuseră ani de zile adunând caziere de la poliție și affidavituri, ca justificare a „caracterului lor moral și politic”. Rudele lor de peste Ocean depuseseră la dosar contracte de muncă și declarații bancare ca să demonstreze că nu vor deveni o povară pentru contribuabilii americani. Deși soților Auerbacher li se promisese vizele pentru America în aprilie, nu reușiseră să le obțină înainte de schimbarea normelor.²³

„Consulatul nu ne-a emis viza și ne așteptăm la noi cerințe”, i-a scris pe 25 iunie Gerda fratelui ei, Hugo, afla la New York. „Nu am făcut niciun pas înainte de pe 19 aprilie și mereu există un motiv de nemulțumire.” Câteva săptămâni mai târziu, a adăugat un post-scriptum disperat. „Acum trebuie să primim permisiune de la Washington. Întotdeauna sunt reguli și provocări noi. Să ne ajute Dumnezeu să rezistăm.”²⁴

Hugo a scris Departamentului de Stat pe 17 iulie „ca să ceară formulare noi“ pentru Gerda și Momo.²⁵ Pe lângă celelalte dificultăți, acum trebuia să convingă comitetul de revizuire a vizelor că sora și cumnatul său nu erau susceptibili de a fi șantajați de Gestapo. Asemenea multor deportați din Baden, Gerda și Momo încă aveau „rude apropiate“ în „teritoriul controlat de naziști“ care puteau deveni posibili ostatici.

„Munca devine din ce în ce mai dificilă“, se lamenta șeful biroului HICEM din Marsilia. „Acum trebuie să începem din nou toate formalitățile pentru cazuri pe care le consideram deja lămurite.“²⁶ Pentru a complica lucrurile și mai mult, prețul biletelor pentru cele câteva nave care încă mai traversau Atlanticul creștea constant. Un bilet la clasa a doua de la Lisabona la New York care costa înainte două sute cincizeci de dolari acum era patru sute cincizeci de dolari, aproape opt mii de dolari în banii din 2019.

Momo Auerbacher s-a alăturat altor șase bărbați din Kippenheim în lagărul de emigrare Les Milles, aflat aproape de Aix-en-Provence. Printre tovarășii lui se aflau Max Valfer și Hugo Wachenheimer, care ajunseseră la sfârșitul lunii mai.²⁷ Lagărul se afla într-o fabrică dezafectată de teracotă, încadrată în peisajul provensal clasic cu crânguri de măslini, podgorii, case vechi de fermă și un apeduct îndepărtat. Contrastul dintre peisajul frumos și fabrica „de o urâțenie de nedescris“ le-a făcut o impresie de durată deținuților din Les Milles. Potrivit scriitorului german Lion Feuchtwanger, „era o senzație ciudată să privești de acolo spre câmpurile frumoase, vălurite, de un verde blând, atât de aproape și totuși atât de intangibile“.²⁸

La intrare era un post de pază, unde erau verificate documentele și înregistrate numele. Nou-veniții erau escortați apoi printr-o curte mare cu deținuți care nu făceau nimic altceva decât să se foiască de colo colo, făcând schimb de zvonuri. Din lumina strălucitoare a soarelui, au intrat în ceea ce părea a fi „o gaură neagră uriașă“ care ducea într-o beznă de nepătruns. Coridoarele înguste se strângeau

în jurul cuptoarelor de cărămidă abandonate, amintindu-i lui Feuchtwanger de „o catacombă“. Etajul de sus era mai spațios, cu tavane mai înalte, dar aproape la fel de întunecos. Ferestrele erau ori acoperite cu scânduri bătute, ori vopsite în albastru-închis de teama raidurilor aeriene. „Noaptea, erau foarte puține becuri electrice slabe care mai degrabă scoteau bezna în evidență decât să o alunge.“

Dacă viața la Gurs fusese dominată de noroi și de ploaie, caracteristicile definitorii ale lagărului Les Milles erau praful și întunericul. Un praf fin și roșu pătrundea în tot edificiul, stârnit de mistral, vântul puternic din nord-vest care șuiera printre crăpăturile din acoperiș și pereți. Praful se așeza pe toți și pe toate, inclusiv în vasele cu supă apoasă servită deținuților. „Praful, praf peste tot!“, scria Feuchtwanger. „Straturi groase călcate apăsate cu talpa te împiedicau să mergi; cărămizile care păreau să se năruiască zăceau în mormane.“²⁹

Deținuții transformau bucăți de cărămidă spartă în scaune și în mese improvizate care se destrămau repede. Împrăștia paie printre cărămizi în loc de paturi, ocupând zone prețioase de spațiu privat. Feuchtwanger estima că fiecare avea „o lățime de vreo șaptezeci și cinci de centimetri la dispoziție. Nu existau culoare între mormanele de paie, așa că nu doar ne întindeam unul lângă altul, ci și cap lângă cap“.³⁰

Toaletele erau complet inadecvate, la fel de rele ca la Gurs. Uneori, așteptau și câte o sută de oameni în fața celor șase latrine din curte. „Nu se putea trage apa. Nu aveai cum să eviți mizeria, nu scăpai de roiul dens de muște... Mulți erau bolnavi; toți s-au îmbolnăvit. Dacă nu cedai din cauza mâncării, infecția de la toaletă era inevitabilă.“³¹ Mulți deținuți sufereau de dizenterie, devenită și mai neplăcută din cauza perioadei lungi de așteptare să se ușureze.

Scopul lagărului Les Milles era să ajute refugiații în eforturile lor de emigrare mutându-i mai aproape de Marsilia. Directorul lagărului emitea permise ca să lase deținuții să răspundă la citațiile din partea consulatelor străine și să se întâlnească cu soțiile și

copiii lor la hotelurile Terminus și Bompard. O excursie de o zi la Marsilia dura cel puțin două ore în ambele direcții: o plimbare pe jos de o oră din Les Milles până în satul Saint-Martin, urmată de una la fel de lungă cu tramvaiul până în centrul orașului. Dacă puteau demonstra o nevoie urgentă, deținuții aveau uneori voie să rămână peste noapte la Marsilia, înainte de a face drumul înapoi spre fabrica de teracotă.³²

Les Milles a funcționat mai ales ca lagăr de tranzit în timp ce ruta Martinica era deschisă, iar consulatul american încă acorda vize în mod regulat. Dar acel lucru s-a schimbat în iulie 1941, când noile reglementări pentru vize au intrat în vigoare. Timp de câteva săptămâni triste, se părea că emigrarea către America se oprise pe termen nelimitat. Dacă se întâmpla asta, Les Milles avea să redevină un lagăr de concentrare obișnuit. „Un mistral de pesimism a suflat prin fabrica de cărămizi care ne adăpostea“, a scris jurnalistul Hans Fraenkel.³³ Speranța eliberării timpurii a făcut loc unei „deznădejdi negre“ și unei „tensiuni crescânde“ ce amenința să scufunde întregul lagăr într-un *cafard* prelungit. Circulau zvonuri că Les Milles avea să fie închis în curând, iar deținuții folosiți la muncă silnică în nordul Africii sau în Franța ocupată. Sau poate aveau să fie trimiși înapoi la Gurs.

Schimbarea din politica americană de emigrare le-a dat multor rezidenți din Les Milles „o stare vecină cu disperarea“, conform unui raport HICEM din august 1941. Oricât de grele erau condițiile din Les Milles, alternativele erau mult mai rele. HICEM a aranjat ca o delegație de deținuți să-și exprime temerile direct în fața consulului american. Consulul le-a acordat o audiență, dar le-a explicat clar că nu mai decidea el în privința vizelor. I-a sfătuit să-și convingă susținătorii din Washington să facă lobby la Comitetul de Consilieri ai Președintelui pentru Refugiații Politic.³⁴

În acel moment, unui deținut i-a venit ideea de a transforma Les Milles într-un „lagăr de muncă“ dedicat dezvoltării spirituale și intelectuale ale tovarășilor săi. Pentru a combate temuta depresie,

refugiații au organizat prelegeri, turnee sportive și concerte. Profesorii au ținut cursuri de istorie și limbi străine; artiștii au pictat pereții din sala de mese a paznicilor cu fresce amuzante; fotografi au construit o cameră neagră cu materialele oferite de directorul lagărului; exista chiar și un atelier de legătorie. Parterul ca o catacombă a devenit fundalul spectacolelor de cabaret și de teatru. *Cafard* nu a dispărut, dar viața a devenit puțin mai tolerabilă „chiar și pentru cei care încă nu știau dacă aveau să poată pleca”.³⁵

Autoritățile lagărului încurajau activitățile culturale la Les Milles considerând că deținuții care aveau o ocupație erau mai ușor de controlat. Paznicii erau în mare parte fermieri locali, destul de prietenoși câtă vreme puteau scoate profit pe piața neagră înfloritoare. Picturile și schițele deținuților înfățișau paznicii împingând cârnați uriași și butoaie de vin prin lagăr, cu țigările atârând între buze. Lion Feuchtwanger și-a amintit de colegii săi care jucau fotbal și de mingea care a zburat peste gard. Jucătorii au cerut permisiunea paznicului să ia mingea. Era ceva strict interzis, le-a răspuns acesta. Nu putea să-i lase, dar „dacă cineva îi ținea arma, el se va urca pe zid și le-o va aduce înapoi. Și așa a făcut”.³⁶

*

După ce și-a luat la revedere de la soția lui, Fanny, la Gurs, Max Valfer și-a petrecut o mare parte din timp la Les Milles scriind scrisori în care implora oficiali necunoscuți. Pregătirea documentației era o ocupație permanentă a distribuitorului chel de trabucuri și fost veteran în Războiul cel Mare. Trebuia să interacționeze cu șase biroururi diferite: Departamentul de Stat, consulatele din Marsilia, HICEM și alte organizații de ajutorare a refugiaților, autoritățile din lagăr, prefectura și companiile străine de transport maritim. Fiecare avea propriile ciudățenii și reguli instituționale, care deseori contraziceau regulile unei instituții rivale. Ca să plece din Franța și să ajungă în America, toate planetele trebuiau să se alinieze perfect.

Prioritatea imediată era să aranjeze ca Fanny să fie eliberată din Gurs. Mutarea soției lui într-unul dintre hotelurile ieftine păstrate pentru refugiați în orașul port la Mediterana reprezenta un pas concret către eventuala scăpare din Franța. Rezolvarea problemelor de la consulatul american avea să fie mult simplificată. Din păcate, obținerea permisiunii de a pleca din Gurs devenea tot mai dificilă. Oficialii lagărului o lăsau pe Fanny să plece la Marsilia numai dacă avea o rezervare confirmată pe o navă ce traversa Atlanticul.³⁷ Compania de transport elibera un bilet doar dacă dețineai viză. Ca să obții viză, mai întâi trebuia să ajungi la Marsilia. Și așa mai departe. Logica, sau ilogica, circulară a procesului de emigrare/imigrare era exasperantă.

Pe lângă legăturile cu birocrății, Max păstra o corespondență constantă cu copiii lui, care erau împrăștiați în toată lumea. Depindea de ei pentru afidavit, pachete cu mâncare și bani pentru bilete pe vapor. În vara anului 1941, patru dintre cei șase copii (Karl, Hugo, Freya și Ruth) ajunseseră în Statele Unite. Else locuia în Anglia cu soțul ei, Heinrich, în timp ce Erich, cel mai mic, își făcea o viață nouă în Palestina. Povara adunării afidaviturilor necesare a căzut mai ales în sarcina copiilor din America, în special Hugo și Ruth, care erau acolo de cea mai îndelungată perioadă.

Existau sușuri și coborâșuri permanente. Max era frustrat să spună, la mijlocul lunii iulie, că „lucrurile se mișcă încet cu privire la emigrarea noastră” din cauza noilor proceduri din Washington.³⁸ S-a bucurat să afle că Hugo și Ruth făcuseră o depunere inițială de șase sute de dolari la o agenție de ajutorare a evreilor din New York ca să plătească biletele transatlantice pentru el și Fanny. Cu toate acestea, a durat luni de zile ca banii să ajungă în Europa, ducând la încă o serie de telegrame peste Atlantic. Max încă aștepta o „confirmare scrisă” a transferului la sfârșitul lunii iulie, când a avut un interviu cu reprezentantul HICEM la Les Milles.³⁹ Fără o asemenea confirmare, era imposibil să asigure eliberarea lui Fanny din Gurs.

Scrisorile din această perioadă dezvăluie o diferență profundă de temperament între Max și Fanny. Fanny cea senină și îndelung răbdătoare era mult mai bine pregătită ca să reziste la greutățile vieții din lagăr decât soțul ei aspru și uneori iute la mână. În scrisorile destinate copiilor ei, Fanny pomenea rareori de propriile necazuri și întreba mereu de sănătatea celor dragi. „Călătoria [către America] nu se realizează repede, dar trebuie să ai răbdare și să perseverezi“, i-a scris lui Else în aceea vară. „Îmi este atât de dor de voi toți, dragii mei copii, mai ales de dragul de Erich [fiul cel mai mic, acum aflat în Palestina]. Când îl voi mai vedea vreodată pe băiatul meu bălai?“ Se străduia să-i asigure pe copii că îi mergea bine. „În fiecare zi pregătesc fructe și legume bune, sunt tot bătrâna voastră mamă“, îi spunea lui Else. După ce Max a plecat din Gurs la Les Milles, Fanny s-a consolată cu prezența celorlalți localnici din Kippenheim, inclusiv Berta Weil. „E bine că suntem împreună“, scria ea.⁴⁰

Fosta secretară a lui Max trăia la Gurs în aceeași baracă cu Fanny, împreună cu mama și sora ei.⁴¹ Max continua să acorde o mare importanță ajutării Bertei și familiei acesteia ca să ajungă în Statele Unite. „Este dorința familiei Weil, precum și a noastră, să facem drumul la New York împreună, pe aceeași navă, dacă este posibil“, a scris Max la HICEM. „Am venit împreună la Gurs și am petrecut multe luni alături de atunci. Cu voia lui Dumnezeu, vom reuși să parcurgem împreună și următoarea etapă.“⁴² Scriindu-i din Les Milles fiicei sale Else, Max și-a exprimat ușurarea că „draga noastră mamă“ era „împreună cu Berta“, cu sora și mama ei la Gurs. Compania familiei Weil era „la fel de bună precum cea a neamurilor tale“, a adăugat el.

Copiii și soții acestora încă o priveau cu suspiciune pe Berta. Soțul lui Ruth, Rudy Bergman, era îngrijorat că socrii săi „rataseră câteva ocazii bune“ să plece din Franța din cauza familiei Weil. „Când vor fi aici *zu gutem* [pentru totdeauna], vom face pașii necesari“, i-a spus lui Else.⁴³ Însă o examinare atentă a succesiunii

evenimentelor sugerează că problemele cu vizele pentru Max și Fanny nu aveau nimic de-a face cu familia Weil. Soarta lor se afla în mâinile companiilor de transport și ale Departamentului de Stat.

Oficialii HICEM încercau să ocolească cererile contradictorii de documente prin trucuri birocratice. Emiteau certificate formulate vag, menite să-l convingă pe consulul american din Marsilia că aveau clienți pregătiți de drum. „Avem onoarea să confirmăm că biroul nostru din Lisabona a rezervat două locuri pentru domnul Max Valfer și soția lui pe o navă ce pleacă din Lisabona către New York în jurul datei de 31 decembrie“, arăta o asemenea scrisoare.⁴⁴ Între timp, îi asigurau pe oficialii de la Lisabona – în mod eronat – că „oamenii cu pricina sunt deja în posesia vizelor și vor pleca în viitorul apropiat“.⁴⁵ Sistemul depindea de crearea unor mormane de documente cu aspect impresionant, cu tot cu ștampile, pe care nu le verifica nimeni.

Spre sfârșitul lunii octombrie, soții Valfer au primit vestea după care tânjeau. Cererile lor de viză fuseseră, în sfârșit, aprobate la Washington. Înarmată cu o citație de la consulul general american, Fanny a reușit să primească permisiunea de a pleca din Gurs.⁴⁶ A făcut lungul drum cu trenul până la Marsilia pe 14 noiembrie, prezentându-se la centrul de internare a femeilor de la Hôtel du Levant, aflat după colț de Hôtel Terminus.⁴⁷

Pe 28 noiembrie, Max a anunțat la HICEM că el și Fanny se așteptau să primească vizele de la consulul american luni, pe 8 decembrie. După ce aveau vizele pentru SUA, urmau să aplice imediat pentru vizele de tranzit prin Spania și Portugalia. „Vă rog cu respect să pregătiți celelalte lucruri, pentru ca biletele noastre să fie rezervate la timp [și] plecarea să nu fie întârziată.“⁴⁸

Când a sunat telefonul sâmbătă, pe 7 decembrie, Franklin Roosevelt lua prânzul în biroul său privat de la etajul al doilea al Casei Albe. Lângă el, la biroul de stejar masiv – făcut din scânduri

de pe nava britanică de explorare din secolul al XIX-lea HMS *Resolute* –, se afla confidentul său, Harry Hopkins. Cunoscut încă de la primul său ocupant, John Adams, drept „salonul oval de la etaj“, camera cu aspect nautic era plină cu modele de nave de război și alte simboluri ale puterii maritime a Americii. Cei doi bârfeau „despre lucruri fără vreo legătură cu războiul“ când operatorul de la Casa Albă a transmis un apel urgent de la secretarul marinei.⁴⁹

„Domnule președinte“, raporta Frank Knox, „se pare că japonezii au atacat Pearl Harbor.“⁵⁰ Ceasul de alarmă al navei de pe biroul lui Roosevelt arăta ora 1.47 după-amiaza.

Hopkins era sigur că trebuia să fie o greșală: implicarea Statelor Unite în război avea să se dovedească o sinucidere pentru Japonia pe termen lung. Președintele a simțit din instinct că raportul era corect. Îi vârase în chingi pe militariștii japonezi impunând un embargo pe petrol asupra Japoniei ca răspuns la invazia lor în Indochina. Telegramele interceptate indicau că guvernul japonez intenționa să întrerupă negocierile cu Washington pentru un acord diplomatic. Un atac-surpriză asupra Flotei Americane din Pacific la Honolulu părea destul de illogic pentru FDR, cel puțin în retrospectivă.

Daunele produse de două valuri de avioane japoneze, lansate de pe portavioane, au fost revoltătoare. Ancorate una lângă alta în port, opt cuirasate americane, trei crucișătoare mici și trei distrugătoare au fost avariate în primele minute ale raidului. Sute de marinari au fost blocați pe navele incendiate. Până să se termine atacul, nouăzeci de minute mai târziu, trei mii cinci sute de americani fuseseră uciși. Singura veste bună a fost că o jumătate din flota americană, inclusiv toate trei portavioanele, erau în largul mării, iar locația lor era necunoscută japonezilor.

În timp ce vestea despre atac se răspândea, niște oficiali superiori vorbeau despre „un dezastru total“ și un atac japonez iminent asupra coastei Pacificului din SUA. În centrul acestei furtuni, la polul opus, FDR a rămas „extrem de calm“ pe măsură ce soseau

veștile din Hawaii, fiecare „mai cumplită decât cea dinainte”. „Reacția lui față de orice eveniment era să rămână mereu calm”, se minuna Eleanor Roosevelt. „Dacă era ceva rău, pur și simplu, devenea un aisberg și nu îngăduia să se vadă nici cea mai mică emoție.”⁵¹

Președintele a înțeles că momentul său în istorie – momentul pentru care se pregătea în ultimii patru ani – sosise, în sfârșit. Pentru unii dintre aghiotanții săi, părea că fusese ușurat de o povară cumplită. Nu aveau să mai existe dezbateri dacă Statele Unite trebuiau sau nu să intre în război de partea democrațiilor. Izolaționiștii fuseseră înfrânți. „Cred că șeful trebuie să fie foarte ușurat că s-a întâmplat asta”, i-a șoptit șeful corespondenței, generalul Frank Walker, unui coleg de cabinet. „I s-a luat o mare greutate de pe suflet. Credeam că apăsarea asta o să-l omoare... Măcar acum știm ce să facem.”⁵²

Roosevelt a meșterit la formularea mesajului către Congres până când și-a exprimat gândurile cât mai succint posibil. Asistenții lui l-au îndemnat să țină un discurs mare, dar el a preferat să nu se lungească mult. Schița originală descria ziua de 7 decembrie 1941 ca „o dată ce va rămâne în istoria lumii”. În versiunea finală, a șters „istoria lumii” și a înlocuit cu „infamie”.⁵³ Discursul a fost primit cu aplauze prelungite în picioare. Congresul a aprobat cererea lui de a intra în război cu Japonia cu un singur vot împotriva.⁵⁴

FDR era convins că războiul cu Japonia însemna un război și cu aliații săi din Axă, Germania și Italia. Însă, din motive politice, era hotărât să evite impresia că el inițiasse ostilitățile. A preferat să aștepte până când Germania a declarat război Statelor Unite. Adolf Hitler i-a făcut pe plac pe 11 decembrie, printr-o tiradă insultătoare împotriva „celui căruia îi place să stea de vorbă în fața șemi-neului”. După părerea fűhrerului, Roosevelt era liderul „lumii anglo-saxone-iudaice-capitaliste”, aliat cu bolșevismul sovietic. „Întreaga răutate diabolică a evreimii s-a adunat în jurul acestui om, iar el a deschis larg brațele.”⁵⁵ Congresul a răspuns declarând război Germaniei în aceeași zi.

Eleanor își însoțise soțul la Capitoliu pentru discursul din Congres. A plecat imediat după pentru o călătorie de mult plănuită în California, care devenise „o zonă periculoasă” după exprimarea ziarului *Los Angeles Times*. Avertizând despre „dușmanul din interior”, ziarul îndemna „civili cu spirit de observație” să fie vigilenți în privința „spionilor, sabotorilor și a celor din coloana a cincea”.⁵⁶ Orice persoană cu origini japoneze, germane sau italiene era imediat suspectată, indiferent de câtă vreme trăiau în America. La patruzeci și opt de ore de la atacul de la Pearl Harbor, FBI i-a raportat lui FDR că 1 212 „străini japonezi” și 620 de „străini germani” fuseseră „arestați”.⁵⁷

Eleanor s-a speriat de isteria înnoită legată de coloana a cincea. A recunoscut în editorialul ei zilnic că „agenții germani și italieni” fuseseră activi în Statele Unite, dar a insistat pe nevoia de a fi toleranți cu grupurile minoritare. În timp ce era pe Coasta de Vest, s-a asigurat că e fotografiată alături de americani japonezi zâmbitori.⁵⁸ „Acesta este, probabil, cel mai mare test pe care l-a dat vreodată această țară”, scria ea. „Poate este testul care va arăta dacă Statele Unite pot oferi un model pentru viitor pentru restul lumii.”⁵⁹

Max și Fanny Valfer s-au prezentat, conform instrucțiunilor, la consulatul american din Marsilia în dimineața zilei de 8 decembrie. Având programare, au reușit să treacă prin mulțimea obișnuită de candidați la viză de sub platanii din Place Saint-Ferréol. Interviuul lor nu a decurs însă așa cum se așteptau. Consulul a refuzat să le acorde acea importantă „foaie de hârtie cu ștampilă”. În schimb, a cerut documente în plus. În urma izbucnirii ostilităților cu Japonia, granița de pe uscat dintre Franța și Spania fusese închisă pentru „străinii *en route* spre America de Nord”⁶⁰. Consulul le-a cerut soților Valfer să explice cum aveau să ajungă la Lisabona până la sfârșitul lunii decembrie, chiar presupunând că rezervările pentru vapor rămâneau valabile.⁶¹

Imediat după ce au plecat de la consulat, Max și Fanny au ocolit clădirea, mergând către biroul HICEM pe Rue Paradis, care era plină, ca de obicei, de refugiați neliniștiți. După ce au descris ce se întâmplase la consulat, li s-a emis un document nou care le amâna plecarea pentru 31 ianuarie. Cu siguranță, granița avea să se redeschidă până atunci. Max s-a întors la consulat cu certificatul nou, dar și acesta a fost respins. Consulul voia să știe data exactă a plecării. Dacă plănuiau să călătorească via Lisabona, voia dovada vizelor de tranzit prin Spania și Portugalia.⁶²

Sute de alți foști deținuți din Gurs s-au trezit într-o situație similară. Curând au început să circule zvonuri despre o restricționare și mai mare a vizelor pentru SUA. „În acest moment, consulatul e în vacanță de Crăciun“, l-a informat Gerda Auerbacher pe fratele ei Hugo de la New York pe 24 decembrie. „Se aud foarte multe bârfe. Alaltăieri, am auzit că va trebui să mai obținem ceva de la Washington. Cei care nu au încă documentele sunt mai câștigați decât cei care le au.“⁶³

Închiderea graniței cu Spania a blocat mulți refugiați care aveau deja vize pentru America. O localnică bătrână din Kippenheim „avea deja pălăria pe cap și era pe picior de plecare, dar a venit vestea că s-a închis granița“, a scris Gerda. Alții s-au trezit blocați aproape de graniță, „neavând unde să plece“. „Totul e foarte dificil când totul e scump. Deja te zbați să supraviețuiești, pe urmă te pun pe drumuri cu toate formalitățile astea.“⁶⁴

Gerda făcea față acestor refuzuri și dezamăgiri constante dezvoltând o atitudine de „indiferență față de tot, ceea ce m-a ajutat să supraviețuiesc“. Dimpotrivă, Max Valfer nu-și putea stăpâni furia pentru modul în care el și Fanny fuseseră tratați. I-a acuzat pe cei de la HICEM că dădeau dovadă de favoritism față de alți deținuți, emitându-le documente de călătorie care treceau cu brio de consulat, chiar și după Pearl Harbor. Acuzând „o nedreptate neglijentă din partea dumneavoastră“, a amenințat că va considera Serviciul de Emigrări „responsabil pentru orice consecință“.⁶⁵

Oficialii HICEM erau obișnuiți cu asemenea plângeri. „Înțelegem perfect nerăbdarea dumneavoastră de a pleca“, i-au scris lui Max pe 8 ianuarie. Din nefericire, soții Valfer aveau acum nevoie de o „autorizație specială de la autoritățile americane“ înainte de a primi vize.⁶⁶ Evreii germani care fuseseră alungați din casele lor de Hitler erau considerați acum „dușmani străini“, în aceeași categorie cu asupritorii lor.⁶⁷

Problema nu era la Marsilia, ci la Washington.

„Dușmani străini“

Cu statură de bulldog, cu trunchi greoi, picioare subțiri și figură bățăioasă, J. Edgar Hoover era imaginea publică a aplicării legii. Din biroul său cu lambriuri de la etajul cinci al clădirii Departamentului de Justiție, cu vedere la Pennsylvania Avenue, controla aparatul de anchetă alcătuit din zeci de mii de agenți și informatori. Un șir de butoane electrice de pe birou îi oferea o comunicare permanentă cu oficialii importanți din „sediul guvernului” – termenul lui Hoover pentru Washington, D.C. – și sucursalele FBI din țară. Un sistem ingenios de îndosariere îi permitea să supravegheze un număr mare de suspecți de spionaj și sabotaj.

Lucrând cu fanatism și o atenție obsesivă față de detalii, Hoover crease Biroul Federal de Investigații după chipul său. Insista ca agenții să poarte costume închise la culoare, cămăși albe, cravate sobre și pălării elegante. Nu trebuiau să fie nici prea scunzi, nici prea masivi. Erau toți bărbați și, cu foarte puține excepții printre care și șoferul lui personal, toți erau albi. Trebuiau să se comporte mereu profesionist. Trebuiau să fie energici, incoruptibili și complet loiali Biroului, cu alte cuvinte, lui Hoover însuși. Hoover considera că agenții lui erau prima linie de apărare a Americii împotriva subversivilor. Voia să fie respectați și temuți deopotrivă.

Unul dintre punctele esențiale ale puterii lui Hoover era geniul său în materie de relații cu publicul. Se asigura că faptele „oamenilor G“, sau „oamenii Guvernului“, erau prezentate în ziare, în programe de radio, în filme și chiar în benzi desenate. Cărțile polițiste cu titluri precum *Distrugătorul de spioni* și *Omul G vs coloana a cincea* au crescut în popularitate direct proporțional cu amenințarea din partea agenților germani și japonezi. La o primă numărătoare, Hollywood a produs numai în 1942 peste șaptezeci de filme dedicate luptei cu subversiunea străină, multe preluate din dosarele FBI.¹

Lui Hoover îi plăcea să răsfoiască albume cu desene și articole de ziar favorabile pe care îl ținea lângă birou. Albumele lui din săptămânile de după Pearl Harbor erau pline cu desene care laudau campania condusă de FBI împotriva „dușmanului din interior“. Multe asemenea schițe înfățișau aspiratoare Hoover. Un desen obișnuit arata un braț pe care scrie „FBI“ aspirând „dușmanii străini“ de pe un covor denumit „Zona de Apărare de pe Coasta de Vest“. Un alt desen prezenta un Om G purtând o pălărie clasică ce luminează cu lanterna un „dușman străin“ (înfățișat ca un șobolan) prins în capcană. În al treilea desen, un agent FBI uriaș împingea o mulțime de civili care păreau nemți și japonezi într-un „Centru de Recepție pentru Sabotori și Spioni“. „Siguranța pe primul loc“ scria în legendă.²

Însărcinat cu protejarea siguranței interne a Americii, Hoover căuta permanent moduri prin care să întărească sistemul de apărare al națiunii. Nu avea încredere în procesul de acordare a vizelor de la Departamentul de Stat. Rapoartele FBI evidențiau dificultatea de a alcătui dosare adecvate candidaților pentru viză când o mare parte din informațiile importante erau „îngropate în mod inaccesibil în teritoriul ocupat de Axă“. Hoover respingea ideea că refugiații erau „oameni oprimați“ care meritau mila Statelor Unite. În opinia lui, principalii beneficiari ai sistemului de cote erau „negustorii de diamante“ și alți „oameni avuți“, care puteau să plătească mite ca să traverseze Europa. Numărul de „oameni de rând“ care

primeau vize pentru SUA era „regretabil de mic” în comparație cu numărul de „negustori, comercianți și membri ai ramurii nebune a radicalismului european”.³

Potrivit FBI-ului, refugiații aveau o rețea de susținători „foarte influenți”, printre care se aflau membri ai Congresului și senatori, pe lângă „liberalii autointitulați” obișnuiți. Oricine încerca să aducă numere mari de refugiați în țară risca să fie etichetat „Roșu”. Ingrid Warburg, membră a dinastiei de bancheri Warburg, a devenit ținta unei investigații FBI din pricina muncii ei pentru Comitetul Salvării de Urgență ce sponsoriza vizele pentru intelectualii europeni. „Având în vedere interesul sporit de care această persoană a dat dovadă față de imigranți”, scria Hoover în memoriu, „se recomandă să i se stabilească trecutul, caracterul, reputația și afiliațiile organizaționale.” Informatorii confidențiali au raportat că organizația – printre ai cărei sponsori se numărau Eleanor Roosevelt și Albert Einstein – era „o organizație a Frontului Comunist”.⁴

Hoover îi suspecta și pe cei de la HICEM, cea mai activă organizație pentru salvarea refugiaților evrei rămași în Franța. Scrisese Departamentului de Stat în septembrie 1941 ca să transmită informația „strict confidențială” că Gestapoul „folosea HICEM” ca să infiltreze agenți în Statele Unite.⁵ Departamentul de Stat a investigat acuzațiile, dar nu a găsit dovezi concludente. Consulul american din Marsilia a raportat că încă nu văzuse „nici cea mai mică indicație” despre legătura dintre Gestapo și HICEM, deși era „în legătură aproape zilnic” cu agenția de ajutorare.⁶ Cu toate acestea, incidentul a dăunat reputației HICEM în ochii oficialilor de la Washington. Eforturile sale în numele refugiaților au fost pătate de suspiciunea rămasă.⁷

Printre „dușmanii străini” luați pe sus de FBI imediat după Pearl Harbor era „un refugiat din hitlerism” cu numele Paul Borchardt. Expert în lumea arabă, fostul geograf și arheolog spionase pentru Germania în timpul Primului Război Mondial. A continuat să

informeze ofițerii Weimachtului în geopolitică până în 1938. Deși se convertise la catolicism, Borchardt descindea din evrei și, prin urmare, era „non-arian” în ochii naziștilor. Arestat de două ori de Gestapo, petrecuse o scurtă perioadă la Dachau înainte ca prietenii săi influenți să-i obțină eliberarea. După un an în Anglia, a mers la New York ca emigrant la începutului anului 1940. La procesul său de spionaj, din martie 1942, avocatul apărării l-a descris ca pe un „servitor involuntar al nazismului”. Procurorul l-a acuzat că se ascunde în spatele „nenorocirii miilor de alți oameni care chiar sunt refugiați”.⁸ Borchardt a fost condamnat pentru spionaj la douăzeci de ani de închisoare. Deși cazul a fost excepțional, publicitatea care a rezultat a încurajat cererile lui Hoover pentru o politică și mai restrictivă a vizelor. „Refugiat» asociat cu rețea de spionaj nazistă” a fost titlul din *The New York Times*.⁹

Pentru Hoover, morala cazului Borchardt era evidentă. Acum, când America era în război, sarcina probei pentru a verifica posibilele amenințări pentru siguranța de stat trebuia să se schimbe decisiv. Nu trebuia să mai fie FBI-ul cel care să demonstreze că un refugiat reprezenta o amenințare pentru Statele Unite. Refugiatul era cel care trebuia să demonstreze lipsa amenințării – o provocare mult mai dificilă, poate chiar imposibilă.

Unul dintre „liberalii autointitulați” din administrația Roosevelt care a atras disprețul lui Hoover era superiorul său cu numele, procurorul general Francis Biddle. Vlăstarul unei serii lungi de aristocrați din Philadelphia, Biddle părea să întruchipeze conceptul de „noblețea obligă”. Printre prietenii săi erau scriitori, intelectuali, artiști și filantropi. Era căsătorit cu o poetă cunoscută, Katherine Garrison Chapin. Produs al Facultății de Drept de la Harvard, se chinuia să mențină echilibrul între siguranța națională și libertățile civile. Era unul dintre principalii susținători din guvern ai politicii umanitare privind refugiații.

O parte din apropiații lui Roosevelt îl considerau pe Biddle moale și emasculat. Chiar și președintelui îi plăcea să râdă de procurorul general din pricina aerului său serios, puțin virtuos. La un moment dat, la câteva săptămâni după Pearl Harbor, a anunțat nonșalant că hotărâse să suspende libertatea de exprimare pe durata războiului. Voia ca Biddle să redacteze o proclamație potrivită. „E un lucru greu de făcut, dar sunt convins că e absolut necesar.” Ceilalți oaspeți de la prânz, care cunoșteau gluma prezidențială, au rămas tăcuți în timp ce Biddle, cu papion la gât, a mușcat momeala. Plimbându-se prin Sala Cabinetului de la Casa Albă, l-a îndemnat pe FDR să se mai gândească. Monologul său pătimaș a continuat vreo cinci minute înainte ca audiența să izbucnească în râs.¹⁰

Ca procuror general, Biddle era la conducerea birocrăției cu cap de hidră. Pe lângă FBI, superviza și Serviciul de Emigrări, o fortăreață a progresiștilor New Deal care fuseseră transferați în 1940 la Departamentul de Justiție de la Departamentul de Muncă. Când venea vorba de politica privind refugiații, cele două capete se atacau permanent. Serviciul de Emigrări evidenția contribuțiile pe care refugiații, inclusiv evreii germani persecutați de Hitler, le puteau aduce la efortul de război. Biroul se concentra pe riscurile față de siguranța națională prezentate de „așa-ziii refugiați” care erau agenți dușmani sub acoperire.

Agenții FBI însărcinați să investigheze trecutul refugiaților criticau „politica porților deschise cu privire la emigrare” susținută aparent de procurorul general și alți „liberali”. Un memoriu din martie 1942 condamnă „prostia crasă” a Departamentului de Stat în ignorarea „informațiilor excesiv de derogatorii” oferite de FBI. Hoover și-a exprimat acordul notând „OK”.¹¹

Biddle a avut grijă să laude zelul vânătorii de spioni manifestat de FBI, subliniind, totodată, nevoia unei supravegheri independente. „O investigație amănunțită necesită ca fiecare indiciu și informație să fie analizate în cea mai suspicioasă lumină”, scria el. „Funcția

evaluativă“, dimpotrivă, necesita o cântărire atentă a dovezilor, „și favorabile, și nefavorabile“. Faptul că un refugiat dăduse dovadă de „simpatii de stânga“ în trecut nu era un motiv suficient să fie exclus din Statele Unite. Biddle afirma că mulți refugiați „se luptau cu naștii dinaintea noastră“ și au fost apoi „persecutați și alungați din casele lor“. ¹² Asistenții lui se plâneau că serviciul de securitate prefera „să păstreze zece persoane vrednice în afara țării în loc să primească una singură care nu merita să intre“. ¹³

În ciuda propriei judecăți, Biddle a acceptat internarea a peste o sută de mii de japonezi americani care trăiau pe Coasta de Vest. Inițial, s-a opus ordinului de relocare pe motive constituționale, dar a renunțat la obiecții după ce armata și-a asumat responsabilitatea pentru „zonele militare de excludere“. În același timp, Biddle continua să țină discursuri avertizând împotriva persecutării americanilor născuți în alte țări și „străinilor loiali“. „Străinul de astăzi este cetățeanul de mâine“, a spus el pentru Sistemul de Radiodifuziune Columbia pe 1 februarie 1942. „Să nu fim suspicioși în privința lor dacă nu avem motive de suspiciune.“ ¹⁴

Refugiații reprezentau o problemă specială în vreme de război. Printr-un amendament la legea cetățeniei din Reich, evreii germani care nu mai locuiau în Germania rămăseseră fără naționalitate pe 25 noiembrie 1941. ¹⁵ Conform legii germane, în acel moment erau fără de țară. În ceea ce privea Statele Unite, rămăneau „nativi germani“ datorită locului nașterii. După ce Congresul a declarat război Germaniei pe 11 decembrie, toți „nativii germani“ care încă nu primiseră cetățenie americană au devenit automat „dușmani străini“. ¹⁶ Aceeași logică s-a aplicat și „nativilor japonezi“, și „nativilor italieni“.

Potrivit regulilor din timpul războiului, intrarea „dușmanilor străini“ în Statele Unite era considerată „dăunătoare interesului public“. ¹⁷ Timp de câteva săptămâni, practic, nicio nouă viză nu li s-a acordat evreilor germani blocați în Europa. ¹⁸ Biddle și susținătorii lui au obiectat față de o asemenea prohibiție în masă pe motiv că

exclusea refugiații antihitleriști care nu erau o amenințare la adresa siguranței.¹⁹ La sfârșitul lunii ianuarie, s-a ajuns la un compromis, permițând dușmanilor străini acceptabili să facă apel la secretarul de stat pentru o verificare specială.

Procedura apelurilor era excepțional de greoaie, implicând etape multiple. Refugiații ale căror vize fuseseră deja aprobate în principiu, înainte de Pearl Harbor, trebuiau să-și depună din nou cererile către Departamentul de Stat. Cererile erau examinate de un comitet interdepartamental alcătuit din reprezentanți ai Departamentului de Stat, ai Departamentului de Justiție și ai serviciilor de securitate. Un comitet „primar” trimitea recomandări către un comitet „secundar”. Deciziile comitetului secundar erau apoi revizuite de un consiliu de apeluri, care făcea o ultimă recomandare pentru secretarul de stat.²⁰

„Situția vizelor devine tot mai disperată în fiecare zi”, i-a scris voluntarul american Varian Fry unui prieten francez la începutul luni februarie. „Acum s-a ajuns la tragerea de sfori, cum se spune în America. Cu alte cuvinte, acum, singurul mod de a obține o viză pentru oricine este să convingă o persoană importantă, influentă, ca să pună presiune pe Departamentul de Stat.”

Sistemul îi amintea lui Fry, care se întorsese recent din Europa, de perioada monarhiei franceze. „Dacă faci să te asculte pe cineva care-l poate face pe Regele Soare să asculte, poate atunci vei obține favoarea pe care o dorești. Altfel, nu există nicio speranță.”²¹

În timp ce agențiile guvernamentale concureau pentru un rol în „efortul de război”, birocrăția de la Washington se extindea inexorabil. Clădirile „temporare” – sau „tempo”, pe scurt – apăreau „aproape peste noapte” pe întinderea verde de la National Mall. (Recordul de construcție a fost de treizeci și opt de zile.) „Clădirile erau hidoase”, își amintește crainicul David Brinkley. „Și erau peste tot.” Tempourile răsăreau lângă Monumentul lui Lincoln, Monumentul Washington

și Tidal Basin. Mallul însuși era străjuit de „șiruri după șiruri de clădiri mohorâte de birouri așezate pe acri întregi din ceea ce fusese înainte un teren cu parcuri atrăgătoare”.²²

O astfel de clădire de birouri, construită în grabă, adăpostea noul Comitet Interdepartamental de Revizuire a Vizelor. Având forma unui pieptăn monstruos cu dinți groși, „Clădirea Temporară U” ocupa un colț prestigios din Constitution Avenue, între Monumentul Washington și Muzeul Smithsonian de Istorie Naturală, la cinci minute de mers pe jos de Casa Albă. Edificiul cu etaj găzduia numeroase agenții guvernamentale, toate dedicate menținerii agenților inamici în afara Statelor Unite, dar deseori se găseau în conflict unele cu altele. Ofițerii militari de informații se concentrau pe respingerea „atacului frontal” al Departamentului de Justiție împotriva pozițiilor lor bine apărate.²³ Departamentul de Război a desemnat „un locotenent-colonel, doi maiori și șapte căpitani”, ajutați de șase dactilografi și patru recruți, pentru a lucra doar la vize, dar tot se plângea că era depășit de agențiile rivale.²⁴ FBI-ul era reprezentat de doisprezece agenți și o sută de funcționari, iar Departamentul de Stat – de cincizeci de ofițeri și aproximativ două sute cincizeci de membri ai personalului auxiliar.²⁵

Înainte ca un caz de viză să fie analizat, fiecare agenție trebuia să cerceteze dosarele cu informații negative despre candidat sau sponsorii acestuia din Statele Unite. Comitetul primar respingea aproximativ șaiszeci la sută din cereri. Activitatea atrăgea după sine o revizuire mai detaliată, inclusiv interviuri cu sponsori și alți martori. La începutul anului 1942, Departamentul de Stat raporta restanțe de peste douăzeci și cinci de mii de cazuri de viză care, conform estimării, aveau să necesite aproximativ paisprezece luni pentru finalizare.²⁶

Cele trei servicii de siguranță aveau o atitudine mai restrictivă în privința vizelor decât Departamentul de Stat sau ramura pentru emigrări a Departamentului de Justiție. Multe dintre voturile comitetului se împărțeau într-un 3-2 împotriva acceptării. Reprezentanții FBI-ului,

ai Departamentului de Război și ai celui de Marină scoteau permanent în evidență riscurile legate de „situația ostaticilor”. Susțineau că orice refugiat cu rude în teritoriul controlat de naziști era supus șantajului Gestapoului. De asemenea, nu aprobau argumentul de „reîntregire a familiei” pe care îl aduceau uneori reprezentanții Departamentului de Stat și ai Serviciului de Emigrări.

Un caz tipic îl privea pe un afacerist evreu în vârstă de șaizeci și unu de ani din Baden-Baden pe nume Theodor Köhler, care fusese deportat la Gurs cu soția lui, Auguste, în octombrie 1940. Cu o singură excepție, frații lor erau toți în Statele Unite. Ca „nativi germani”, soții Köhler erau considerați „dușmani străini”, deși nu se descoperise nicio „informație negativă” despre ei. Reprezentantul Serviciului de Emigrări, susținut de colegul său de la Departamentul de Stat, a declarat că era „de dorit” să „îi îndepărteze de pericolul altor persecuții în străinătate”. Era greu de crezut că oamenii care fuseseră persecutați de naziști mai puteau avea vreo loialitate față de Germania. Acceptarea soților Köhler în Statele Unite ar fi anulat, practic, „situația de ostatici existentă în acest moment”.

Reprezentanții serviciilor de securitate au văzut cazul cu totul diferit. Un ofițer de informații din marină a subliniat că tinerii americani se pregăteau să meargă în Europa ca să lupte într-un război „în sprijinul democrației”. Și ei aveau să fie separați de familiile lor. „Milioane de case americane” erau destrămate din pricina războiului, „unele pentru totdeauna”. „Este prea mult să cerem ca *dușmanul străin* să suporte aceleași sacrificii cu cele pe care le fac americanii? Noi trimitem băieți americani în locul unde *dușmanul străin* spune că e prea periculos pentru el ca să mai rămână.” Comitetul de verificare a votat cu 3-2 împotriva acordării vizelor pentru soții Köhler, care au fost deportați la Auschwitz trei luni mai târziu.²⁷

Pentru cei de la securitate, orice refugiat care putea pleca din Europa controlată de naziști era automat suspect. „Franța de la Vichy nu este o națiune liberă”, susținea un agent FBI în alt caz. „Este un

guvern-marionetă, creat de puterile Axei, cu care suntem în război... Nicio persoană nu ar fi lăsată să plece din Franța dacă nu ar fi în beneficiul puterilor Axei." Prin definiție, orice acțiune care ajută puterile Axei „trebuie să fie neapărat în detrimentul” Statelor Unite.²⁸ Era o dispută circulară pe care refugiații nu o puteau câștiga.

Ofițerii de informații din armată credeau că sunt pe teren sigur când solicitau excluderea refugiaților, mai ales a dușmanilor străini. Într-un memoriu din septembrie 1941, susțineau că „liderii evrei excepționali” recunoșteau că un aflux mare de evrei avea „fără îndoială să stârnească o puternică reacție nativă fascistă în detrimentul evreilor din această țară”. Potrivit autorilor, sprijinul public pentru controlul emigrării „creștea rapid”. Cereau armatei să facă „front comun” împotriva „grupurilor de presiune” care cereau reglementări mai puțin stringente.²⁹

Reprezentanții securității s-au supărat să afle că părerile comitetelor de revizuire a vizelor erau doar „consultative”.³⁰ Voturile majoritare care refuzau vizele pentru refugiați erau deseori anulate de consiliul pentru apeluri, compus din doi trimiși prezidențiali fără experiență în securitate. Teoretic, sistemul era plin de verificări și bilanțuri care permiteau luarea în calcul a probelor favorabile odată cu cele nefavorabile. Practic, până când ajungea recomandarea finală la secretarul de stat, era deseori prea târziu.

La momentul Pearl Harbor, Hugo Wachenheimer petrecuse deja șapte luni în lagărul de emigrare Les Milles. Zilele și nopțile îi erau invadate de un singur vis: să-și reunească familia în America. Soția lui era încă la Gurs, după ce nu reușise să obțină permisiunea de a pleca la Marsilia. Hedy, în vârstă de șaptesprezece ani, era la Londra. Părăsise școala și muncea într-o uzină de muniție.

Hugo nu o mai văzuse pe fiica lui de peste doi ani și jumătate. Amintirea cea mai vie era din ziua în care își luaseră la revedere în gara din Frankfurt, când se urcase într-un Kindertransport către

Anglia. „Poate să pară caraghios că repet atât, dar văd mereu în fața mea cum mergeam braț la braț și cântam *Cântă, cântec, ding dong*“, îi scria el. „Nu pot uita vreodată imaginea dureroasă a trenului tău micșorându-se tot mai repede în timp ce cântam cântecul meu mai tare și mai pătimaș, exprimând cea mai mare dorință din inima mea: *Un tânăr a pornit în lume*.“³¹

Intrarea Americii în război i-a dat lui Hugo motiv să spere că ziua eliberării nu era prea departe. „Deja putem auzi ceva ca un sunet de clopote care anunță pacea în lume. Numărăm orele până când libertatea va înflori din nou în lume, libertatea al cărei cel mai frumos dar va fi întoarcerea ta la noi.“

În lagăr, cele mai de preț bunuri ale lui Hugo erau patru fotografii cu fiica lui. Pe cea mai frumoasă fotografie a scris expresia preferată a lui Hedy: „Fruntea sus!“ O privea ca pe un „talisman norocos“ și o ținea mereu cu el.³² Noaptea, când nu putea dormi din cauza sforăitului și mormăielilor din jurul lui, arunca o privire pe poze. „Imaginația mea le crește în mărime naturală. Le inhalez răsufierea și mă prefac că pot, fata mea maturizată, să te strâng iar în brațe ca pe vremuri.“³³

Deși tânjeau după singurul lor copil, Hugo și Bella nu se puteau opri din a-și face griji pentru ea. Aluziile vagi din scrisorile și vedetile ei la un băiat pe nume „Jimmy“ îi tulburau peste măsură. „Dă-ne mai multe detalii despre Jimmy, despre ce fel de om e, despre părinții lui și despre relația ta cu el“, insista Hugo. „Mai ții minte că, cu puțin înainte să pleci, draga *Mutti* a vorbit cu tine despre lucruri importante și ți-a dat niște lecții valoroase? Acum e momentul să-ți amintești acele lecții.“³⁴ În altă scrisoare, a fost puțin mai explicit. „*D'abord l'honneur*“, a scris el în franceză. „Mai întâi, onoarea.“³⁵

Banii erau o problemă constantă. Era imposibil să supraviețuiești cu rația zilnică de mâncare de la Gurs sau Les Milles. Ca să-și ajute părinții să cumpere mâncare de pe piața neagră, Hedy și-a vândut colecția de timbre pe care o adusese ilegal din Germania. Dar oricâți

bani ar fi trimis, nu erau niciodată de ajuns. Soții Wachenheimer erau la limita înfometării. „Situația lor e foarte proastă“, raporta un oficial HICEM încă din august 1941.³⁶ În martie 1942, Bella ajunsese la patruzeci și două de kilograme, cu vreo treisprezece kilograme mai puțin decât greutatea ei normală. Se folosea de îndemânarea ei cu acul ca să „facă modificări“ la toate hainele și să câștige câțiva franci reparând ciorapii celorlalte deținute. „Am lăsat în urmă o iarnă extraordinar de lungă și grea“, i-a scris ea lui Hedy. „De-abia am putut să ne protejăm de frig.“ Bella i-a povestit că reușit să facă niște „supă din făină de fasole și usturoi“ datorită unui transfer de bani de la Hedy. Fondurile se duceau cu repeziciune.³⁷

Scrisorile lui Hedy le aduceau ambilor părinți cea mai mare bucurie. Dura până la șase săptămâni ca să ajungă de la Londra sau New York corespondența în Franța. Toate scrisorile erau cenzurate. Multe nu ajungeau deloc. „În fiecare dimineață când se distribuie corespondența, așteptăm cu toții“, îi scria Bella fiicei ei. „Când ajung scrisorile, bucuria e mare.“ Sosirea unui pachet cu mâncare era un eveniment și mai important, necesitând un drum de jumătate de oră prin noroi până la biroul lagărului ca să fie preluat. „De îndată ce te întorci, încep întrebările. Ce ai primit și de la cine? Ar trebui să vezi cum toți cei de aici gătesc, coc și prăjesc pe sobe primitive conținutul pachetelor.“³⁸

La șase sute cincizeci de kilometri de Gurs, în Camp des Milles, Hugo se consola cu activitățile educative și culturale organizate de agențiile de ajutorare precum YMCA. Lua lecții de franceză și engleză, pe lângă cursurile de „inginerie electrică, fotografie și, nu în cele din urmă, de creație vestimentară“. Cursurile profesionale îi permiteau lui Hugo „să ȋes planuri pentru viitorul nostru“. ³⁹ Atunci când putea, participa la piesele de teatru și concertele de pe coridoarele ca niște catacombe din fosta fabrică de teracotă. Îl mângâia muzica lui Beethoven, cu puterea sa extraordinară „de a netezi toate frunțile încruntate și a deschide orice pumn strâns“. ⁴⁰

Într-o seară, la începutul lunii martie din 1942, Hugo a văzut un spectacol după *Faust* de Goethe, considerată la scară mare cea mai importantă operă din panteonul literar german. S-a trezit „straniu de mișcat” de un vers spus de Dumnezeu lui Mefisto, servitorul diavolului: „Un om bun, în cele mai sumbre împrejurări, nu uită de calea cea dreaptă”.

Hugo făcuse recent un pas îndrăzneț scriind unui „om important” din guvernul de la Vichy ca să-l roage să o elibereze pe Bella de la Gurs. Spera că se vor reuni la timp pentru a douăsprezecea aniversare a nunții lor, pe 29 martie. Dacă Bella venea la Marsilia, puteau să-și pledeze împreună cazul consulului american. Hugo a decis să aibă încredere în cuvintele lui Goethe.

„Fie ca drumul meu să fie cel bun”, i-a spus lui Hedy.⁴¹

Scrisoarea lui Hugo destinată acelui „om important” a produs un episod scurt de activitate în birocrăția de la Vichy. Câteva zile mai târziu, directorul lagărului Les Milles a primit o telegramă oficială prin care se solicitau informații despre șansele lui Hugo de a primi o viză pentru SUA. „Wachenheimer Hugo nu va putea emigra în viitorul apropiat”, a răspuns acesta. „Transferul soției lui din Gurs nu este necesar deocamdată.”⁴²

Perspectivile de emigrare pentru Hugo și Bella au fost complicate de lipsa unor sponsori corespunzători. Hugo nu avea rude apropiate în Statele Unite care să poată garanta pentru el. Vărul lui îndepărtat din Chicago refuzase să se implice. Bella avea doi frați în New York, Max și Manfred Eichel, dar niciunul nu era cetățean american. Ajunseseră de curând în Statele Unite și erau considerați „dușmani străini” și ei. Reușiseră să adune două sute de dolari pentru un bilet pe vapor pentru Bella, dar HICEM cerea mai mult. „Suma este complet insuficientă ca să acopere costurile de călătorie pentru doi oameni”, îl informaseră ei pe Hugo într-o scrisoare din iunie 1941. „Vă rugăm să ne dați de știre cum plănuiți să acoperiți

diferența.⁴³ Ca să plătească traversarea Atlanticului, Hugo trebuia să găsească încă aproximativ opt sute de dolari.

Totuși, și el, și Bella refuzau să renunțe la speranță. Speranțele le-au crescut după ce Manfred Eichel le-a spus că primise o citație de la Comitetul Interdepartamental de Verificare a Vizelor din Washington la jumătatea lunii aprilie. Bella i-a scris lui Hedy pe 10 iunie 1942. „Cu voia lui Dumnezeu, lucrurile se vor rezolva, în sfârșit, și vom putea întrezări din nou viitorul înaintea noastră.” Se săturase de „monotonia eternă” din Gurs, de „statul degeaba fără muncă sau scop”, de separarea care „îți zdruncină nervii”.⁴⁴

Speranțele lor au primit o nouă încurajare când Manfred le-a scris să le spună că interviul cu comitetul de revizuire a vizelor mersese bine. „Ne putem aștepta la o decizie de la Washington dintr-o zi în alta”, se bucura Hugo. „Când va veni acea zi, steagurile colorate vor flutura în vânt pentru noi.”⁴⁵

Pe 2 iulie, în aceeași zi în care Hugo își imagina steagurile fluturând în vânt, Bella a fost transferată în alt lagăr de concentrare. Drumul spre Rivesaltes, aflat la capătul estic al Pirineilor, a durat douăzeci și patru de ore, inclusiv un marș de o oră cu bagajul ei sub soarele fierbinte. Când te apropiiai pe jos, Rivesaltes părea mai „neprimitor” și mai dezolant decât Gurs. Era situat pe un platou „fără copaci, fără iarbă, chinuit de vânturi puternice”.⁴⁶ Înconjurat de sârmă ghimpată, grupurile de barăci joase și cenușii se întindeau cât vedeai cu ochii.

Bella și-a păstrat o atitudine curajoasă, spunându-i lui Hedy că putea să cumpere fructe și roșii în lagărul nou, ceea ce era imposibil în Gurs. Câteva zile mai târziu, Hugo i-a scris și i-a spus că nu aveau nicio veste despre vize. „Autorizațiile de la Washington sosesc aproape zilnic”, i-a spus lui Hedy. „Din păcate, a noastră nu se află printre ele.”⁴⁷

Fără ca Hugo și Bella să știe, soarta lor fusese deja pecetluită. Pe 10 iunie, Max Eichel a informat biroul HIAS din New York că

Departamentul de Stat respinsese cererile de viză ale surorii și cumnatului său. HIAS a transmis vestea devastatoare la sediul HICEM din Marsilia. „Domnul Eichel vă cere să fiți discreți când le dați vestea domnului și doamnei Wachenheimer, căci își dă seama că va fi foarte descurajantă și că își vor face griji foarte mari.”⁴⁸

În 1942 încă era posibil să ajungi în Statele Unite din Franța neocupată, dar drumul era periculos și întortocheat. Închiderea graniței dintre Franța și Spania îi împiedica pe refugiați să mai călătorească prin Lisabona. În schimb, trebuiau să traverseze Mediterana cu vaporul din Marsilia la Oran, în Algeria. De la Oran, mergeau 965 de kilometri pe uscat până în portul marocan Casablanca. Din Casablanca, puteau lua alt vapor spre Lumea Nouă. Însă doar câteva nave mai făceau drumul tot mai periculos peste Atlantic.

Ca să obțină o viză pentru SUA, refugiații trebuiau să aibă dovada biletului promis, inclusiv numele vaporului și data plecării. Oficialii consulari verificau la companiile de transport ca să se asigure că vaporul promis chiar pleca. Refugiații s-au trezit prinși într-o capcană birocratică. Conform unui raport HICEM din februarie 1942, „cel mai mare obstacol în calea acordării rapide a vizei americane este necesitatea de a dovedi rezervarea făcută pe o navă anume”. Vapoarele plecau din Casablanca la intervale regulate, cu puține avertismente anterioare. De multe ori, până când afla HICEM de o plecare, era prea târziu să pregătească transportul din Marsilia.⁴⁹

În ciuda acestor obstacole, HICEM a înregistrat 1 190 de plecări în primele trei luni din anul 1942.⁵⁰ Mulți refugiați se îndreptau spre Cuba, care relua eliberarea de vize pentru evrei după incidentul *St. Louis*. Alții primiseră vizele americane înainte de Pearl Harbor. Printre cei câțiva norocoși se aflau doi localnici vârstnici din Kippenheim: Auguste Wertheimer și Rosa Auerbacher. Având vizele americane eliberate în noiembrie, Auguste și Rosa au reușit să călătorească via Oran și Casablanca. Au sosit la New York pe 20

februarie cu *Serpa Pinto*, alături de alți trei sute de refugiați.⁵¹ Cum vizele expirau la începutul lunii martie, a fost probabil ultima lor ocazie de a scăpa.

Din luna martie, autorizațiile pentru vize de la Washington s-au reluat treptat, în timp ce comitetele de revizuire au început să se ocupe de restanțele prelungite. Varian Fry a devenit ceva mai puțin pesimist. Dar chiar și în cel mai optimist scenariu, spunea el, încă era nevoie de „patru până la șase luni să finalizezi o cerere de viză”.⁵²

Comitetele de revizuire tindeau să favorizeze cererile refugiaților mai bătrâni și cu copii aflați deja în Statele Unite. În exprimarea urâtă a consulului american la Marsilia, aceștia erau oameni „care nu se vor reproduce și nu vor putea face vreun rău țării”.⁵³ Susținătorii refugiaților puteau promova acceptarea lor pe motive umanitare. Reunind familiile în Statele Unite, „amenințarea ostati-cilor” era și ea eliminată.

Definiția de refugiat „dezirabil” folosită de comitete – în măsura în care putea conveni asupra unui astfel de concept – era personificată de Mathilde Wertheimer. Șefa comunității de evrei din Kippenheim avea acum nouăzeci și nouă de ani. Avea o fiică, un ginere și o nepoată la New York. Alte două fiice nemăritate, de șai-zeci și nouă și șaizeci și trei de ani, fuseseră deportate cu ea din Kippenheim la Gurs. Era atât de plăpândă și mică – înaltă de doar 1,34 m – încât părea „pierdută prin mobila obișnuită”.⁵⁴ Chiar și pentru cea mai suspicioasă minte de birocrat, bunicuța cu părul alb de-abia putea fi considerată un risc de securitate. Evident, nu mai avea mult de trăit. Cum avea rude apropiate în America, nu avea să devină „o povară publică”.

Unii voluntari se îndoiseră inițial de valoarea aducerii lui Mathilde și a fiicelor ei în Statele Unite. „Sunt atât de bătrâne încât nu prea pare să merite”, comentase reprezentanta quakerilor din Marsilia, Marjorie McClelland, când i se ceruse ajutorul. Biroul din Philadelphia a fost de acord. „Pare aproape o crimă să

încerci să o transporti”, menționa un mesaj pentru McClelland din 30 ianuarie.⁵⁵

Alții considerau că aproape centenara era un simbol al puterii rezistenței umane. Oficialii HICEM au adnotat dosarul ei cu semne de exclamare ca admirație pentru longevitatea ei și stoicismul în fața unor greutăți cumplite.⁵⁶ Supraviețuise anilor de persecuție nazistă, Noptii de Cristal, expulzării din casa ei din Kippenheim la nouăzeci și șapte de ani, ororilor din Gurs. I se promisese viza pentru SUA de cel puțin două ori – doar pentru a-i fi smulșă în ultima clipă.⁵⁷

Urmare răspunsului la citația de la consulatul Statelor Unite, Mathilde și fiicele ei ajunseseră la Marsilia din Gurs cu trei zile înainte de evenimentele de la Pearl Harbor.⁵⁸ Izbucnirea războiului le transformase automat în „dușmani străini” supuși altor verificări. A durat șase luni ca vizele lor să fie autorizate din nou de Washington. Apoi au trebuit să treacă prin procesul chinuitor de adunare a affidaviturilor necesare, a certificatelor de naștere, a cazierului judiciar și a adeverințelor medicale pentru aprobarea consulului.

Familia Wertheimer au avut norocul de a fi examinată de un doctor din Marsilia cunoscut ca simpatizant al evreilor persecutați. George Rodocanachi ignora de obicei bolile care ar fi fost un semnal de alarmă pentru alți doctori, cum ar fi reumatismul, artrita, vederea slabă, problemele de digestie și varicele. Pe lângă faptul că-i ajuta pe refugiați, îngăduia și ca apartamentul său să fie folosit ca o casă de siguranță pentru soldații și spionii englezi care fugeau de nemți. Certificatul său medical pentru Mathilde Wertheimer dovedea că era sănătoasă. Răspunzând la întrebarea despre „abilitatea acestei persoane” de a-și câștiga pâinea, a spus laconic – „are nouăzeci și nouă de ani”.⁵⁹

Cele trei femei au primit vizele de la consulat pe 25 iunie 1942, la timp ca să prindă feribotul de la Marsilia la Oran.⁶⁰ Au făcut prima etapă a călătoriei dintre Oran și Casablanca pe uscat, într-un tren de pasageri destul de confortabil. La granița dintre Algeria și Maroc, au

fost urcate într-un tren de marfă care se deplasa încet. Au ajuns la Casablanca pe 8 iulie împreună cu alți patruzeci de refugiați, în mare parte femei bătrâne, epuizate după o „călătorie foarte obositoare“. Din pricina vârstei înaintate, femeile au fost duse într-o maternitate în timp ce așteptau vaporul care să le poarte peste Ocean.⁶¹

Mathilde și însoțitorii ei au câștigat inimile voluntarilor din Casablanca cu exprimarea umilă a recunoștinței lor. „HICEM a fost ca o mamă pentru noi“, le-au spus ele gazdelor. Oficialii HICEM erau obișnuiți cu lamentările – chiar și cu insultele – din partea clienților. De câte ori pleca o navă din Casablanca, se iscau certuri furioase despre condițiile de la bord și cine trebuia să meargă la clasa întâi sau la clasa a doua. De multe ori erau scene sfâșietoare când refugiații erau împiedicați să urce la bord în ultima clipă din cauza unei probleme cu documentele sau pentru că le expiraseră vizele.⁶² Însă Mathilde se bucura doar că supraviețuise. Cea mai mare dorință a ei, a povestit mai târziu familiei, era „o felie întreagă de pâine pe care să o poată mânca singură“.⁶³ La Gurs, tăierea pâinii fusese un ritual zilnic umilitor. Nu era niciodată destulă pentru toți.

Extras din viza americană pentru Mathilde Wertheimer

Cele trei femei Wertheimer au plecat din Casablanca pe 13 iulie, la bordul vaporului *Nyassa*, același luat de familia Maier. Printre ceilalți pasageri se aflau treizeci și trei de copii refugiați sponsorizați de quakeri. Oficialii îi instruiseră pe părinți să rămână „calmi și lipsiți de emoție” în timp ce-și luau la revedere de la copiii lor în Marsilia, poate pentru totdeauna. „Demnitatea și cumpăta-rea de care au dat dovadă acești nefericiți a fost mai dramatică și mai impresionantă decât orice scenă emoționantă care ar fi putut avea loc”, remarca Marjorie McClelland. „Mă mișcă aproape până la lacrimi și să-mi amintesc numai.” Un tată explica faptul că-și trimitea cei doi copii în America pentru ca ei să fie liberi și fericiți. „Am avut o viață de familie de o mulțumire și o fericire rare”, scria el. „Din păcate, a fost prea scurtă.”⁶⁴

A durat șaisprezece zile ca *Nyassa* să traverseze Atlanticul, evitând rutele comerciale care fuseseră minate. Când a ajuns în cele din urmă la Baltimore, ziarele locale au dedicat titlurile de pe prima pagină salvării copiilor refugiați. *Baltimore Sun* consemna și sosirea „celei mai vârstnice pasagere”, „doamna Mathilde Wertheimer, nouăzeci și nouă de ani, nativă din Germania”, care a venit cu fiicele ei, Sofie și Rosa.⁶⁵

Cea de-a o suta aniversare a lui Mathilde din aprilie a fost marcată de un articol în *New York Times* care sărbătorea scăparea ei din Europa:

2 DIN CEI 100 DE ANI
ÎNTR-UN LAGĂR NAZIST DE TEMUT

—
Dar e nevoie de mai mult de atât
să zdrobești spiritul acestei refugiate

—
ÎN SIGURANȚĂ CU FAMILIA AICI

—
O felie întreagă de pâine
e încă un lux și ceea ce
își dorește de ziua ei

„E o femeie micuță, cu un mare simț al umorului“, remarca reporterul. „Înțelegi cum a rezistat greutăților provocate de naziști. Nu vrea niciodată să se culce înainte de miezul nopții. Refuză să folosească scaunul cu roțile cumpărat de ginerele ei. În schimb, merge pe jos pe malul fluviul Hudson sau să admire vitrinele pe Broadway. Pentru ea, cele mai interesante sunt cele care arată fructe proaspete, ouă și – mai rar acum – pui și carne.“⁶⁶

Între timp, în Franța, Max Valfer făcea tot posibilul să depășească pasul înapoi îngrozitor de a i se fi refuzat viza americană după Pearl Harbor. Nerăbdător din fire, învăța de la soția sa valoarea răbdării. „Am fost chiar primii afectați de [schimbările] din politica [de emigrare] aduse de conflictul dintre America și Japonia“, le-a scris el copiilor la sfârșitul lunii februarie. „Soarta noastră a fost deja hotărâtă de Dumnezeu, de aceea trebuie să avem în continuare încredere în El. Dacă și când vom reuși să plecăm nu sunt lucruri pe care să le putem ști în acest moment. Trebuie să avem în continuare răbdare și, cu voia lui Dumnezeu, să rămânem sănătoși.“

Cea mai mare consolare pentru el venea din vizitele la „dulcea voastră mamă“. O dată la două săptămâni, Fanny avea voie să facă drumul de două ore cu tramvaiul și pe jos de la Marsilia la Les Milles. Aducea mâncare pregătită chiar de ea, suplimentând rațiile puține din lagăr ale lui Max. Asemenea vizite îi făceau „fericiți ca niște copii mici“, povestea el. „Deși foamea nu mi se potolește niciodată cu aceste mese, mă ospătez până mă satur cu bucuria pe care mi-o aduc. Câtă vreme sunt în închisoare, nimic nu are gust la fel de bun ca atunci când pune masa draga voastră mamă.“ Max admira abilitatea soției lui de a face mici minuni din aproape nimic prin „sânguință și muncă grea“. Într-o scrisoare ulterioară destinată fiicei lui, Else, a subliniat că vizitele lui Fanny „ne întăresc pe amândoi. Mama pare sănătoasă și frumoasă ca o femeie tânără. N-aș schimba locul cu niciun kaiser pentru un singur moment de fericire alături de ea“.⁶⁷

În scrisorile ei, Fanny arăta că era fericită să nu mai fie la Gurs. Hotelul mizer și aglomerat din Marsilia era o mare îmbunătățire față de lagăr. Greutățile o învățaseră să fie „independentă”. În același timp, era frustrată de semnalele schimbărilor permanente de la Washington. „Când am ajuns aici prima dată, ne așteptam să plecăm în Statele Unite după patru săptămâni. Nu a mers cum ne-am dorit. Acum, trebuie să așteptăm până ne vine rândul. În aceste vremuri grele, nu avem nimic de făcut decât să suferim.”⁶⁸

Soții Valfer se descurcau mai bine financiar decât soții Wachenheimer. Copiii lor reușiseră să adune destui bani pentru transportul lor peste Atlantic. Au transferat și sume mai mici prin intermediul quakerilor și a altor organizații de ajutorare ca să plătească mâncarea și cazarea lui Fanny la hotelul din Marsilia. Însă banii nu ajungeau niciodată și deseori se rătăceau. „Dragii noștri copii scriu că ne-au trimis bani, dar numai Dumnezeu știe cum și când vor ajunge la noi”, se lamenta Max spre sfârșitul lunii iunie. „Simțul onoarei” îl făcea să se simtă umilit când cerea mereu bani, dar fără bani era dificil pentru el și Fanny să supraviețuiască.⁶⁹

Pe măsură ce săptămânile se transformau în luni, Max se simțea tot mai singur și abandonat. Copiii săi din America și Marea Britanie ori nu-i mai scriau la fel de des ca înainte, ori, mai probabil, scrisorile lor nu erau livrate. „Tăcerea voastră prelungită este total de neînțeles pentru noi”, i-a scris el fiicei Else din Anglia către sfârșitul lunii mai. „Nu am primit scrisori, vederi sau telegrame de la voi de multe săptămâni. Acest lucru ne tulbură profund.”⁷⁰ În schimb, căuta susținere din partea celorlalți prizonieri. Unul dintre cele mai neprețuite lucruri pentru el în această perioadă a fost o poezie pe care alt deținut de la Les Milles a scris-o pentru a șaizeci și doua aniversare a lui, din 12 aprilie 1942. Max le-a împărtășit-o mândru copiilor:

Cel mai săritor

În ciuda sfezilor, disputelor,

*Veșnic blând, tăcut și pașnic...
Drept, sincer, liber și deschis,
Pe scurt, un om cinstit.*⁷¹

La începutul lunii iunie, a sosit o scrisoare de la fiica Ruth din New York care promitea o hotărâre în privința blocajului vizelor. Prima dintre copiii Valfer care ajunsese în America anunța că fusese chemată la Washington ca să dea declarații comitetului de revizuire a vizelor. „Să sperăm că va avea noroc și că vom scăpa de soarta de aici“, i-a scris Max lui Else din Anglia. „Era și timpul.“⁷² Un mesaj ulterior de la Ruth raporta că interviul decursese bine. La mijlocul lunii iulie, Max îndemna din nou HICEM-ul să facă pregătirile necesare pentru călătorie.⁷³

Progresul îndelung așteptat s-a făcut sâmbătă, pe 1 august. Departamentul de Stat a anunțat că vizele pentru Valfer fuseseră aprobate. „Abia dacă mai pot munci de bucurie“, le scria de la Chicago Karl, fiul cel mai mare, părinților săi. „Vă văd, dragii mei, cum încercați să vă ștergeți lacrimile de pe obraji. Țineți fruntea sus. Cu voia Domnului, veți putea în scurt timp să puneți piciorul în această țară minunată.“⁷⁴

Pentru cei dragi de pe cealaltă parte a oceanului, se părea că Max și Fanny erau deja pe drum. Poate că ajungeau pe tărâmul făgăduinței la timp pentru Roș Hașana, Anul Nou evreiesc. „După ce veți ajunge la noi, vom fi cei mai fericiți oameni din lume“, le-a spus Karl părinților. „Credeti că puteți pleca pe 15 august?“

„Către Est“

A doua zi după ce Mathilde Wertheimer a plecat din Casablanca spre Statele Unite, unul dintre specialiștii pe probleme evreiești de la Gestapo a sosit la Marsilia într-un tur de colectare de informații. Înalt și slab, Theodor Dannecker era îmbrăcat în uniformă de căpitan SS. Înainte de a intra în SS, lucrase ca negustor de textile. Principala sa calificare pentru problemele evreiești era zelul său ideologic, chiar extrem și după standardele naziste. Vanitos, susceptibil și excepțional de ambițios, „trăia într-un conflict permanent“ între subordonații și superiorii săi.¹ Un oficial superior de la Vichy avea să-l descrie mai târziu pe asociatul lui Eichmann de douăzeci și nouă de ani ca pe „un nazist furios care intra în transă de câte ori era pomenit cuvântul evreu“.²

Dannecker călătorise în *zona liberă* de la Paris cu misiunea de a realiza un recensământ al evreilor străini „deportabili“. Departamentul său era responsabil cu implementarea noii politici privind evreii, care trecuse de la expulzare la exterminare. Supraveghease deja transportarea cu trenul a aproximativ cinci mii de evrei din Franța ocupată la Auschwitz, în Polonia ocupată de nemți. Ca prim pas către „soluția finală“ a chestiunii evreiești, Dannecker le-a cerut celor de la Vichy să predea încă zece mii de evrei.³ Oficialii

germani și francezi hotărâseră împreună ca evreii născuți în străinătate – nu evreii francezi – să fie trimiși la Auschwitz primii.

Căpitanul SS a sosit la Marsilia în 14 iulie, de Ziua Bastiliei. A fost șocat să vadă primele demonstrații la scară mare împotriva Germaniei și guvernului Vichy. După cum nota în raportul său oficial, celebra Canebière „era plină de o mulțime uriașă” care scanda sloganuri gaulliste și cânta *Marsilieza*. „Poliția a creat baricade, dar era clar că nu aveau situația sub control.” Incidente similare au avut loc în alte orașe, inclusiv în Aix-en-Provence, unde evreii s-au alăturat protestelor și „poliția a rămas complet pasivă”.⁴

Dannecker a vizitat Les Milles în ziua următoare. A fost nemulțumit să afle de la comandantul lagărului că circa zece mii de evrei străini reușiseră să plece din Franța în 1941. Emigrarea devenise „foarte dificilă”, dar „a rămas posibilă” via Casablanca. Dannecker era nemulțumit și de siguranța din lagăr. A remarcat dezgustat că deținuții obțineau deseori permise să meargă la Aix și Marsilia „ca să-și pregătească emigrarea”. În realitate, evreii își petreceau o mare parte din timp „stând la coadă la brutării în fața gospodinelor franceze, cumpărând cea mai bună marfă”. Un polițist francez care l-a însoțit pe membrul SS în turul său l-a informat pe comandantul lagărului că Vichy „acceptase deportarea evreilor străini”. Speranțele lor de emigrare aveau în curând „să devină iluzorii”.⁵

Nu a durat mult ca oamenii de la Vichy să-și respecte promisiunea făcută lui Dannecker. Pe 17 iulie, șeful poliției franceze a ordonat în secret subordonaților să anuleze vizele de ieșire pentru evreii străini.⁶ Nu aveau să se mai elibereze vize noi fără o permisiune specială. Ultima rută de scăpare a evreilor din Europa se închisese efectiv.

În timp ce făcea turul „lagărelor de concentrare a evreilor” din Franța neocupată, Dannecker a fost dezamăgit să audă că nu erau destui deținuți ca să-și completeze norma. Se așteptase să găsească douăzeci de mii de evrei doar la Gurs. În schimb, a numărat 2 247

de „persoane deportabile“ la Gurs, 1 192 la Les Milles și 361 în „centrelor de emigrare pentru femei“ din Marsilia. În cazul lagărului Les Milles, cei mai mulți deținuți erau evrei deportați din Baden care așteptau vizele americane. Ca să-și satisfacă superiorii din Gestapo, Dannecker trebuia să ia măsuri în plus.⁷

Veștile despre o etapă nouă, mai feroce, în campania antisemită au început în curând să circule. De la Paris veneau relatări despre *rafles* masive – „ridicări“ – ale evreilor de către poliția franceză sub supraveghere germană. Se părea că în noaptea de 16 iulie, vreo șase mii de evrei născuți în străinătate fuseseră duși pe un stadion sportiv acoperit aproape de Turnul Eiffel, cunoscut drept Vélodrome d'Hiver. Deși raziile anterioare îi avuseseră ca țintă pe bărbații adulți, cele din acele momente au inclus multe femei și copii. Potrivit unui raport al Crucii Roșii, nu li s-a dat „timp să-și pună ordine în lucruri“ și nu li s-a permis să-și ia nici măcar articole de toaletă. „Li se ia totul, până la lucrurile personale, inclusiv verighetele.“ De pe stadion, poliția franceză i-a dus pe prizonieri într-un lagăr de concentrare la Drancy, aflat la marginea Parisului. Aici au separat părinții de copii, după care i-au urcat ca pe vite în vagoane de marfă pentru o călătorie către „o destinație necunoscută“.⁸

Timp de câteva zile, a părut că noile măsuri erau limitate doar la Franța ocupată. „Refugiații evrei îngroziți“ au fugit spre sud, dincolo de linia de demarcație. Max și Fanny Valfer continuau să spere că va fi bine. Spre sfârșitul lunii iulie, Max a scris o vedere optimistă fiicei sale din Anglia. „Abia așteptăm să avem puțină liniște odată ce vom fi toți împreună“, a notat el cu scrisul lui mic și aproape indecifrabil. Fanny a adăugat câteva propoziții de la Hôtel du Levant din Marsilia. „Îmi doresc atât de mult să fiu din nou cu voi, dragii mei copii. Și dragul vostru tată la fel. Trebuie să avem răbdare.“ A adăugat în mod enigmatic că „nu duc lipsă de griji“, apoi a semnat vederea „mama voastră iubitoare“.⁹

Speranța că *zona liberă* va fi cruțată s-a spulberat repede. Oficialii din Marsilia au aflat despre ordinul poliției din Vichy care anula vizele de ieșire pentru evrei începând cu 21 iulie. Au putut să confirme că începuse „un recensământ detaliat al populațiilor din lagăre”. Toți deținuții trebuiau să se reînregistreze. Li se „cerea mai ales să dea informații complete despre membrii familiilor lor”, a raportat Roswell McClelland, un oficial superior quaker. „Adunarea acestor date continua zi și noapte, iar rezultatele erau consemnate pe liste principale care se pare că trebuiau predate diferitelor prefecturi până la o serie de termene-limită.”¹⁰ Între timp, conducătorii lagărelor refuzau toate cererile de permisie temporară, chiar și pentru interviurile la consulatele străine.

În 30 iulie, voluntarii au obținut textul unui ordin secret al poliției din Vichy de a deporta orice evreu străin care venise în Franța după 1936.¹¹ Patru zile mai târziu, poliția a făcut o razie în hotelurile din Marsilia care fuseseră „centre de emigrare” pentru femeile și copiii transferați din Gurs. „Bieții oameni au fost ridicați din paturi la patru dimineața, li s-a dat timp doar să se îmbrace, au fost sfătuiți să-și ia o pătură și provizii pentru un drum de o zi”, nota Donald Lowrie, reprezentantul YMCA. „Încărcați în camioane, au fost duși la gară, înghesuiți în vagoane și transportați la Les Milles.”¹²

Printre cei arestați la Marsilia în raidurile dinaintea zorilor se număra și Fanny Valfer. Când a ajuns la Les Milles, a întâmpinat-o o priveriște amenințătoare. O forță paramilitară numită *Groupes Mobiles de Réserve*¹ înlocuise paznicii mai înțelegători din lagăr. Purtând uniforme negre cu căști de oțel, noii paznici le aminteau refugiaților înspăimântați de soldații SS. Acum înconjurau perimetrul fabricii de gresie, „o manifestare disproporționată de putere a armelor” care „contrastă aproape ridicol” cu deținuții „prost îmbrăcați, subnutriți și pe jumătate bolnavi”.¹³

¹ Grupuri mobile de rezervă (în franceză în original, n.tr.)

„Atmosfera era încărcată de prevestiri rele“, și-a amintit McClelland, care a vizitat Les Milles luni, 3 august, când au sosit femeile și copii de la Marsilia. Singura rază de speranță se afla în faptul că mai rămâneau câteva zile până erau programate să înceapă transporturile la Drancy. Mai era timp să apeleze la „salvatorul Franței“, mareșalul Philippe Pétain.

O stațiune renumită pentru apa minerală și băile turcești, Vichy devenise capitala Franței neocupate datorită hotelurilor luxoase. Niciun alt oraș din Franța nu avea atâtea camere de hotel goale care să-i găzduiască pe politicienii și birocrații care fugiseră din Paris în iunie 1940. Patronajul împăratului Napoleon al III-lea oferise orașului bulevarde largi, parcuri îngrijite și o operă destul de mare încât să încapă Adunarea Națională. Populația crescuse de la trei-zeci și cinci de mii la peste o sută de mii în ultimii doi ani.

Mareșalul Pétain și aghiotanții săi apropiați ocupau o serie de birouri de la etajul trei al unuia dintre marile hoteluri din Vichy, Hôtel du Parc. Aici semna decrete, primea ambasadori străini și se adresa populației prin radio. Posterele de propagandă îl înfățișau pe soldatul mustăcios privind spre imaginea idealizată cu *la France éternelle*^{*}, cu tot cu biserica catolică, câmpurile frumos cultivate, muncitorii fericiți și copiii ca niște heruvimi. „*Travail, Famille, Patrie*“^{**} proclamau posterele, o ripostă intenționată față de sloganul republican „*Liberté, Égalité, Fraternité*“.

Până în vara anului 1942, adevărata putere politică de la Vichy trecuse, de fapt, de la etajul trei din Hôtel du Parc la etajul doi. Birourile prim-ministrului Pierre Laval erau chiar sub cele ale șefului de stat. Concediat ca ministru de externe în decembrie 1940, Laval revenise ca șef de guvern în aprilie 1942 datorită relațiilor săi cu naziștii. Cunoscut de alegătorii francezi ca „negustorul de cai“

^{*} Franța eternă (în franceză în original, n.tr.)

^{**} Muncă, familie, patrie (în franceză în original, n.tr.)

pentru abilitățile sale de negociere, Laval era bădăran și neîngrijit, cu o șuviță de păr care-i cădea mereu pe frunte. Influența lui a crescut direct proporțional cu colaborarea tot mai strânsă a guvernului de la Vichy cu Berlinul. Deși nu era chiar o marionetă nazistă, depindea de sprijinul nemților ca să-și învingă rivalii politici. Prețul acestui sprijin a fost respectarea cerințelor nemților în chestiuni de cea mai mare importanță pentru Hitler, inclusiv campania antievreiască.

„Îmi doresc victoria Germaniei“, spusese Laval într-o transmisune la radio din 22 iunie. „Fără ea, bolșevismul s-ar instala de mâine în Europa.“¹⁴

Zvonurile că Laval era hotărât să-i deporteze pe evreii străini circulau de săptămâni întregi. Quakerii aflaseră dintr-o sursă din guvernul francez despre o conversație de la începutul lunii iulie între prim-ministru și un oficial german superior. Neamțul voia să știe când avea regimul de la Vichy să implementeze măsurile antievreiești pe care „le folosim în Franța ocupată“. Laval a răspuns referindu-se la evreii expulzați din Baden în urmă cu aproape doi ani. „Singurii evrei pe care îi avem sunt ai voștri. O să vi-i trimitem înapoi oricând vreți.“¹⁵

Orice îndoieli ar mai fi existat în privința celor aflați la conducere au dispărut de îndată ce au sosit americanii la Hôtel du Parc. Aghiotantul și medicul personal al lui Pétain, Bernard Ménétrel, a părut „profund îngrijorat“ de expulzările plănuite. A explicat însă că mareșalul îmbătrânit avea foarte puțină influență în acea privință. Cel cu care trebuia discutat era Pierre Laval.

Oficialii quakeri se îndoiau de afirmațiile conform cărora nemții creau „o rezervație evreiască“ în sudul Poloniei unde „familiile se puteau reuni“. Auziseră relatări alarmante despre evreii care erau împărțiți în categorii diferite: apți, bătrâni și bolnavi, fete tinere, copii. „Reîntregirea familiei“ părea să fie ultimul lucru la care se gândeau națiștii.

„Ne temem că adevăratul scop este exterminarea fizică“, i-a spus Roswell McClelland verde în față lui Ménérel.

Doctorul a respins aceste temeri ca fiind „o exagerare isterică“, a consemnat McClelland mai târziu. În același timp, părea „vizibil zguduit“. ¹⁶

În ziua următoare, pe 6 august, Ménérel a reușit să aranjeze o întâlnire ad hoc între prim-ministru și quakeri la Hôtel du Parc. Laval, cu un aspect ponosit, era îmbrăcat în costumul lui obișnuit și șifonat, având la gât o cravată subțire și albă care-i era caracteristică. Era „evident nerăbdător și hărțuit“ și plin de venin față de evreii străini. I-a descris pe refugiați ca pe „un element indezirabil, o sursă de agitație antiguvernamentală și de activitate pe piața neagră“. Se dovediseră a fi *ingrats*, „nerecunoscători“, pentru ospitalitatea generoasă a Franței.

„Noi n-am vrut să vină aici de la început. Nu cerem nimic mai mult acum decât să scăpăm de ei“, a continuat Laval. Informația lui era că nemții hotărâseră să înființeze *une réservee ethnique* – o rezervație etnică – în Polonia unde „evreii să trăiască și să muncească împreună“.

Ménérel a menționat părerea quakerilor că „adevăratul scop al politicii germane este exterminarea“.

– Absurd, a exclamat Laval. Pură ficțiune.

Apoi s-a lansat într-o tiradă împotriva Statelor Unite. Dacă administrația Roosevelt era atât de îngrijorată în privința evreilor, ar fi trebuit să primească mai mulți refugiați care implorau să plece în America „în loc doar să critice“. Laval a spus explicit că nu avea să se lase influențat de „zarva“ de peste mări. „Nu mă interesează vorbele, ci faptele.“

Dat fiind că prim-ministrul nu era, în mod clar, dispus să oprească deportările, quakerii și-au concentrat eforturile încercând să-l convingă să facă doar câteva excepții. Au citat cazurile a aproximativ șase sute de refugiați care erau gata să plece imediat în Statele

Unite. Această problemă era „luată în considerare“, le-a răspuns Laval. Americanii l-au îndemnat apoi să cruțe măcar copiii. Dacă se întâmpla asta, organizațiile americane de salvare aveau să facă tot posibilul să convingă Washingtonul să le acorde azil copiilor. În acel moment, Laval a fost chemat „de urgență“ în altă parte. Soarta copiilor a rămas în aer.¹⁷

Mai târziu în aceeași zi, Ménétrel a aranjat ca altă delegație străină să fie primită de Pétain. Aceasta era condusă de Donald Lowrie de la YMCA, care prezida comitetul principalelor agenții de ajutorare. Americanul a fost șocat de „culoarea anemică, aproape ca de ceară“ a feței cunoscute din afișele de propagandă din Vichy. Mareșalul părea „păstrat bine din punct de vedere fizic“, dar „nu tocmai conștient de ce se petrece în jurul lui“. Avea și probleme de auz.

– Cum de mă onorați cu vizita dumneavoastră? a întrebat eroul de la Verdun în vârstă de optzeci și șase de ani cu o formalitate serioasă.

Lowrie și-a exprimat îngrijorarea față de deportările raportate. Primul transport – de la Gurs – urma să plece chiar în acea zi.

Un aghiotant i-a explicat că deportații aveau să fie duși „într-un fel de stat evreiesc“ din sudul Poloniei:

- Se pare că acolo se vor bucura de o anumită libertate.
- Da, știu, aproape de Cracovia, a spus Pétain.
- Nu putem crede, domnule mareșal, că acest lucru s-a întâmplat cu știința dumneavoastră.

Pétain a făcut un gest de neajutorare.

- Cunoașteți situația noastră în privința nemților.

Conform înțelegerii făcute dinainte cu quakerii, Lowrie a cerut din nou să se facă excepții pentru copiii și refugiații ale căror vize pentru SUA fuseseră aprobate.

- Voi vorbi despre asta cu Laval.¹⁸

Disperat să obțină o concesiune, Lowrie i-a spus lui Pétain că deportările aveau să lase o „impresie foarte neplăcută“ asupra opiniei

publice internaționale. Mareșalul a dat din mână a lehamite. Apoi s-a ridicat. Interviuul se terminase.

Gerda și Momo Auerbacher așteptau alături de alți deținuți sub soarele fierbinte al după-amiezii în curtea mare a fabricii de teracotă. Erau acolo de dimineață, sub privirea polițiștilor îmbrăcați în uniforme negre, cu puștile automate atârinate de spate. Paznicii le verificaseră numele scrise pe o listă principală, apoi îi împărțiseră în grupuri mai mici, după literele alfabetului. Erau în jur de douăzeci de prizonieri ale căror nume de familie începeau cu litera A.

Era luni, 10 august. Cu doar câteva zile mai devreme, păruse că Gerda și Momo erau pe punctul de a scăpa din coșmarul birocratic prelungit. Aveau programare la consulatul din Marsilia pentru un interviu pe 8 august. După luni întregi de întârzieri și semnale contradictorii, Departamentul de Stat aprobase cererile lor de emigrare. Călătoria pe Atlantic era rezervată și achitată. Dacă totul mergea bine, aveau să ajungă în America cu o navă portugheză, *Serpa Pinto*, programată pentru plecare din Casablanca la sfârșitul lunii august.¹⁹

Soților Auerbacher li se promisese viza pentru SUA de cel puțin două ori până atunci. În mai 1941, fuseseră lăsați pe doc la Marsilia în timp ce vecinii lor din Kippenheim, familia Maier, navigau spre libertate. O schimbare în procedurile de emigrare americane le-a distrus speranțele că vor prinde vaporul următor. Vizele lor au fost autorizate din nou în noiembrie, doar pentru a fi revocate încă o dată după Pearl Harbor. În ianuarie, își luaseră la revedere de la Rosa, bătrâna mătușă a lui Momo, care primise viza înainte de izbucnirea războiului. Au urmat alte șase luni de așteptare, după care a venit încă o citație de la consulul american. Pentru a treia oară, soții Auerbacher nu au putut să-și ia vizele. Cu patru zile înainte de interviul programat, Gerda a fost ridicată din pat la Marsilia și transportată la Les Milles.

În biroul directorului de lagăr, care dădea spre terenul de paradă, oficialii francezi și voluntarii străini verificau listele cu „deportabili“.

Camera înghesuită semăna cu „o sală de judecată cuprinsă de nebunie” în timp ce oamenii se certau pe soarta anumitor deținuți. Oficialii HICEM pledau în numele celor cărora li se promisese vize pentru America; un pastor protestant a produs certificate de botez ale evreilor nou-converțiți; quakerii se rugau să se facă excepții pentru copii. În mijlocul acestui haos, „inspectorii de poliție veneau și plecau, funcționarii lagărului aduceau telegrame noi de la Vichy și proteste de la tot felul de francezi”. Teoretic, puterea de selecție se afla la directorul lagărului, „dar în spatele scaunului său stătea căpitanul de poliție care reprezenta Vichy-ul”.²⁰

De la Vichy a venit vestea că tinerii sub optsprezece ani urmau să fie deocamdată cruțați. Voluntarii au dat fuga din biroul directorului pe terenul de paradă, întrebându-i pe părinți dacă erau dispuși să se despartă de copii. Toți au fost de acord, cu excepția unei familii care a refuzat să se separe. Ceilalți tați și mame au făcut tot posibilul să zâmbească și să murmure câteva cuvinte de încurajare în timp ce-și îmbrățișau fiii și fiicele la despărțire. De îndată ce convoiul de mașini a dispărut pe porțile lagărului, părinții îngrijorați au izbucnit în hohote de plâns. Unii au leșinat, iar alții au trebuit să fie „pe jumătate conduși, pe jumătate cărați” de prietenii lor.²¹

„Trebuie să le reținem pe mame și pe toți când pleacă autobuzele din curte”, a scris în jurnal Raymond-Raoul Lambert, șeful principalei organizații evreiești franceze. „Mamele urlă de disperare, iar noi, ceilalți, nu ne putem stăpâni lacrimile.”²²

Când McClelland s-a întors la Les Milles târziu, în după-amiaza aceea, și-a amintit de o scenă din *Infernul* lui Dante. Praful zbura în vârtejuri deasupra curții scăldate în soare în fața fabricii de teracotă dărăpănate. Cei cu târgi „ieșeau și intrau din infirmerie cu siluetele vlăguite ale celor slăbiți și bătrâni care leșinaseră de căldură și agitație”.²³ Un oficial al lagărului striga numele deținuților selecționați pentru deportare.

– Ascher, Herbert.

- Auerbach, Pinkas.
- Austein, Samuel.
- Austein, Dora.
- Axelrad, Schulin.

Pe prima listă erau două sute șaizeci de persoane, ajungând până la litera H. Numele Gerda și Salomon (Momo) Auerbacher lipseau – cel puțin deocamdată.²⁴

Pe măsură ce se striga fiecare nume, persoana selectată pentru deportare era escortată înapoi în dormitorul fabricii de teracotă. După ce-și luau cele câteva lucruri personale, deportații trebuiau să treacă printr-o fantă îngustă formată din Grupuri Mobile către un Țarc din apropierea porții. În mijlocul haosului general, paznicii îi jefuiau pe mulți dintre deportați de bunurile rămase.²⁵

Mormane de valize, bagaje și boccele cu haine erau împrăștiate pe jos în zona rezervată deportaților. În ciuda căldurii cumplite, mulți oameni își pusese ră hainele grele de iarnă, crezând că vor avea nevoie de ele în lunile următoare.

„Spectacolul era nespus de dureros de privit”, i-a scris un voluntar francez, Daniel Bénédict, într-o scrisoare destinată lui Varian Fry, ajunsă clandestin la New York într-un tub de pastă de dinți. „Toți deținuții fuseseră aliniați cu valizele lor jalnice și ferfenițite legate toate cu sfoară. Majoritatea erau în zdrențe, palizi, slabi, epuizați de încordarea care se prelungea de peste o săptămână. Mulți plângeau încetșor... Nu era niciun semn de revoltă: acești oameni erau înfrânți. Pe fețele lor se vedea doar disperarea deznădăjduită și acceptarea pasivă a sorții lor.”²⁶

Știind că multor deportați li se promisese viza pentru SUA, Bénédict a mers la o cafenea din apropiere ca să sune la consulatul american din Marsilia. Nu a reușit să ia legătura cu persoana de contact obișnuită. În cele din urmă, a dat de un oficial inferior care a ascultat cu o resemnare obosită rugămințile lui de a solicita intervenția americanilor. Însărcinatul american cu afaceri la

Vichy, Pinkney Tuck, se exprimase deja împotriva deportărilor, dar fără succes.

„Este extrem de neplăcut, domnule“, i-a spus oficialul consular tânărului francez îngrijorat, „dar nu putem face nimic în privința asta.“²⁷

Un șir de vagoane pentru vite, „negre ca niște dricuri“, după cuvintele lui Lambert, era tras pe mica șină din fața intrării în lagăr. Pe podeaua fiecărui vagon fusese întins un strat de vreo treizeci de centimetri de paie proaspete, dar singura ventilație consta în „deschizăturile zăbrele, dreptunghiulare“, situate aproape de acoperiș.

Pe măsură ce se însera, oamenii strigau mesaje de ultim moment pentru copii prin deschizăturile vagoanelor pentru vite. Apăreau mâini printre zăbrele cu bilete și cereri urgente „să telegrafiați rudelor mele din Statele Unite“. Bancnotele mototolite și bijuteriile erau împinse prin aerisiri cu rugămintea simplă „Für die Quäker“. „Pentru quakeri.“ „Mirosul încins de fân și corpuri omenești îngrămadite te lovea în față de îndată ce te apropiai cât de mult posibil de aerisiri“, își amintea Roswell McClelland. „Puteai zări, pentru ultima dată, câte o figură familiară chinuită în lumina lanternei.“

Vagoanele pentru vite au rămas pe linia secundară tot restul nopții. Bătrânii îi implorau pe paznici să-i lase să urineze. Paznicii le ordonau să folosească niște găleți din metal care fuseseră lăsate în vagoane. Voluntarii aveau voie să golească gălețile și să distribuie provizii. Le întindeau bucăți de săpun, conserve cu sardine, lapte condensat și fructe donate de o organizație evreiască din Marsilia.

Oficialii organizațiilor de ajutorare continuau să ceară câte o scutire. McClelland a fost îngrozit să vadă o femeie americană urcată într-un vagon de vite care tocmai primise o citație de la consulat. După ce a făcut apel la directorul lagărului, a reușit să o scoată. Între timp, soseau cazuri de sinucidere la infirmerie. Un cuplu luase otravă. A fost prea târziu să-i salveze: doctorul nu avea pompă stomacală. Alți doi își tăiaseră venele de la încheieturi. Doctorul i-a

cusut la loc. „Au fost bandajați și vor fi trimiși chiar și așa“, a notat Lambert în jurnal.²⁸

În zori, supa a fost împărțită cu polonicul dintr-un cazan mare, apoi dată prin ușile întredeschise ale vagonului; McClelland a fost impresionat de noblețea unui violonist de douăzeci și trei de ani, Richard Freund, pe care ajunsese să-l cunoască bine. Tânărul fusese numit *chef de wagon* în vagonul pentru vite în care se afla. Și-a luat îndatoririle foarte în serios: „Îi ajuta pe bătrâni, îi încuraja pe cei mai slabi de înger, încerca să impună puțină ordine pe micul și specialul său domeniu, numărând pachetele ca să se asigure că toți aveau câte unul“. Oficialul quaker a observat „pantofii lui negri, demodați, cu șireturi, care probabil aparținuseră unei rude pretențioase de demult“ din clasa de mijloc a Berlinului. Violonistul a reacționat cu seninătate la schimbarea bruscă a situației lui. Poate chiar se bucura de eliberarea din „plictiseala sumbră și înghesuită a ultimilor doi ani de viață din lagăr“, din senzația de a fi „pe jumătate bolnav și mereu înfometat“, din „veșnica așteptare și speranță că avea să vină, în sfârșit, o viză“.²⁹

Pe la șase și jumătate dimineată, o locomotivă veche cu aburi a fost cuplată la vagoane. Locomotiva a tras încet trenul de pe linia secundară. McClelland și ceilalți voluntari „au rămas să-l vadă plecând, apoi s-au întors îndurerați și au mers înapoi în lagăr“.³⁰

Călătoria de opt sute de kilometri până la Drancy a durat aproape douăzeci și patru de ore. Trenul trecea prin Chalon-sur-Saône, același punct care delimita teritoriul ocupat al Franței de cel neocupat și care fusese folosit pentru deportarea din octombrie 1940 de la Baden la Gurs. În Drancy, polițiștii francezi au numărat și au sortat deportații înainte de a-i urca în alte vagoane, de data asta cu destinația Auschwitz.

Între timp, la Les Milles se repetase aceeași scenă. În 12 august, oficialii de la Vichy îi adunaseră pe restul deținuților în curtea fabricii de teracotă. Era încă o zi de vară cu soare arzător. Au fost zece

America sau Auschwitz?

1941-1942

Alternativa pentru refugiații evrei captivi din Franța era deseori un vapor spre America sau un tren spre Auschwitz. Familia Maier și Mathilde Wertheimer au primit vize pentru SUA; soții Wachenheimer și Valfer încă așteptau vizele când au fost deportați „către Est”.

□ Lagăre de concentrare

△ Lagăre de tranzit

■ Țară aliată cu Axa

■ Ocupație a Axei

■ Controlat de Vichy

□ Aliați sau neutri

OCEANUL ATLANTIC

Către SUA

Hartă de Gene Thorp

tentative de sinucidere. Voluntarii au făcut aceleași apeluri disperate ca să se scutească anumite categorii de deportați, cu mai puțin succes de acea dată. După-amiază, a apărut în lagăr un ofițer neamț ca să discute cu șeful poliției din Vichy. Potrivit pastorului protestant Henri Manen, vizita a condus la o „adevărată vânătoare de oameni”.³¹ Deținuții excluși din primul transport au fost incluși în al doilea. Apelul deportaților a început din nou cu litera A.

– Abzug Alfred.

Momo și Gerda așteptau să vadă dacă se strigau și numele lor.

– Auerbacher, Salomon.

– Auerbacher, Gerda.³²

În timp ce primul grup de deportați se împleticeau spre vagoanele pregătite, Grupurile Mobile îi loveau pe cei care nu mergeau destul de repede. „Scena din curte a devenit și mai tragică”, scria Lambert. „Când te gândești că niciunul dintre acești nefericiți nu a comis vreo crimă în afară de a nu se fi născut arian!” Acțiunea poliției a fost „atât de brutală” încât voluntarii s-au simțit obligați să protesteze. Șeful poliției le-a amintit paznicilor că aveau de-a face cu „deportați, și nu cu deținuți”.³³

Oficialii voluntari începeau să-și dea seama că pledarea pentru „cazurile speciale” era în mare parte inutilă. Dacă reușeau să convingă autoritățile din lagăr să scutească pe cineva de transport, era ales imediat un înlocuitor. A devenit clar că „deținerea unei vize de emigrare în America, chiar și una șampilată deja pe pașaportul unei persoane, nu avea să-i scape de deportare pe refugiații evrei”. Aceea era „logica inexorabilă” a deciziei anterioare de la Vichy de a anula vizele de ieșire pentru evreii străini.³⁴ Cererea nemților către Vichy de a livra un număr inițial de zece mii de evrei a depășit toate celelalte considerente. Mai devreme sau mai târziu, toți evreii străini aveau să fie deportați. Apoi avea să vină rândul evreilor francezi.

Apelul a continuat până au ajuns la finalul alfabetului.

– Valfer, Max.

– Valfer, Fanny.

Documentele lor, ca ale lui Momo și Gerdei, fuseseră însemnate cu „În așteptarea emigrării în Statele Unite“. Dar nu mai era un motiv suficient ca să-i scape de transferuri.

Printre cei cinci sute de oameni luați de la Les Milles în ziua aceea au mai fost doi localnici din Kippenheim: Julius Weil și Hugo Wachenheimer.³⁵ (Julius era fratele secretarei lui Max, Berta.) Hugo aflase de curând că nu i se permitea emigrarea în Statele Unite. În cele din urmă, contase foarte puțin dacă viza era respinsă sau amânată la nesfârșit. Soarta lui – și a miilor de oameni care visau la trădarea fâgăduinței – era deja hotărâtă.

În timp ce aștepta să i se strige numele, Hugo s-a gândit mai ales la fiica lui, Hedy, aflată la Londra, și la soția lui, Bella, la Rivesaltes. A scris un bilet scurt pentru Bella, cu data de 9 august, în ziua dinaintea primului transport. A spus că se aștepta să fie trimis foarte curând către Est și spera să se întâlnească cu ea „unde va *en route*“. Dacă se întâmpla acel lucru, i-a spus Bella ulterior lui Hedy, aveau să-și poarte crucea, „oricât de grea ar fi, cu demnitate și curaj“.³⁶

Deportările au stârnit o repulsie la scară mare, chiar și printre oficialii de la Vichy, care înainte nu dăduseră dovadă de simpatie față de evreii străini. „N-am crezut niciodată că voi trăi asemenea scene precum cele din lagărul nostru“, i-a spus directorul lagărului Les Milles, Robert Maulavé, lui Donald Lowrie. „Să fii responsabil de o asemenea crimă, chiar și la nivel executiv, este devastator.“³⁷ Lowrie a raportat că „transportul spre Est“ era înțeles peste tot ca un eufemism pentru „ori muncă forțată, ori exterminare lentă [prin înfometare și boală] în «rezervația» evreiască din Polonia“.³⁸ Încă nu era clar cum aveau să-și găsească sfârșitul oamenii urcați cu forța în vagoanele pentru vite ale căilor ferate franceze. Ceea ce era clar era că explicațiile oficiale ale nemților pentru nevoie urgentă de a „reloca“ zeci de mii de evrei aveau foarte puțin sens.

Unii dintre paznicii obișnuiți ai lagărului erau atât de îngroziți de deportări încât au ajutat la câteva tentative de evadare. Un paznic pe nume Auguste Boyer a ascuns o mamă cu cei trei copii în podul fabricii de teracotă. Când al doilea transport aștepta plecarea, i-a condus într-un vechi lift de marfă, de unde s-a coborât pe o funie cu copiii în spinare, unul câte unul. Apoi a escortat familia printr-o gaură din gardul împrejmuitor pe care trebuia să-l păzească. După ce s-a ascuns în casa lui de la fermă, familia a ajuns, în cele din urmă, în siguranță în Elveția.³⁹

Incidente similare aveau loc și în alte lagăre. Când comandantul de la Rivesaltes a aflat că aveau să fie incluși și copiii în transporturi – în ciuda ordinului anterior de a-i exclude –, i-a predat quakerilor. „*Faites-les disparaître!*” i-a instruit. „Făceți-i să dispară!” Polițiștii îi abordau pe voluntarii străini ca să le spună că erau dezgusați de deportări, pe care le descriau ca pe o rușine națională.⁴⁰ Conform unui raport din septembrie 1942, scris de Lowrie, „piețele și cozile zumzăie de povești de groază despre deportări și de rușinea pe care au adus-o Franței”.⁴¹

Printre copiii care au „dispărut” în această perioadă au fost doi membri ai familiei Wachenheimer. Margot și Edith Strauss stătuseră în primul rând în fotografia din Gurs la „Aniversarea Nunții de Aur” din decembrie 1940, de o parte și de alta a bunicilor Julius și Emma. Un an mai târziu, cele două fete au fost duse într-o casă de copii conduse de Societatea de Ajutorare a Copiilor, cunoscută după inițialele sale franceze, OSE. La începutul lui august 1942, Margot și Edith, acum în vârstă de șaisprezece și zece ani, au mers la rudele din Alpi, aproape de granița cu Elveția. Oficial, OSE le acordase „o vacanță de două săptămâni”. Nu s-au întors niciodată.

Părinții lor, Max și Meta Strauss, au rămas în lagăre, încercând fără succes să-și pregătească emigrarea în Statele Unite. Max Strauss a fost deportat din Les Milles la Drancy în aceeași zi cu Hugo Wachenheimer. Cu două zile înainte să plece, le-a trimis o

scrisoare disperată copiilor săi prin părinții care-i luaseră în plasament. „O să-i mai văd vreodată?“, scria el. „Totul s-a petrecut atât de repede și nimeni nu ne poate ajuta.“⁴² Meta a fost deportată din Rivesaltes câteva zile mai târziu.

Lista cu persoane scutite se schimba aproape zilnic, devenind tot mai scurtă. Către sfârșitul lunii august, poliția a făcut un raid în Hôtel Bompard din Marsilia ca să aresteze mulți dintre copiii scoși clandestin din Les Milles, fără consimțământul părinților. Mai mulți băieți și fete au reușit să scape cu ajutorul quakerilor. „Le-am dat tot ce am putut: bani, alimente și tichete pentru rații“, și-a amintit McClelland. „Dar ce-i puteai sfătui cu adevărat să facă în afară de a se ascunde?“⁴³

În anumite locuri, dezgustul față de Vichy era însoțit de amărăciunea pentru Statele Unite. Șeful biroului HICEM din Marsilia, Wladimir Schah, s-a plâns de ipocrizia politicii americane în privința refugiaților. „Reprezentanți ai marii Republici a Americii de Nord... au protestat față de deportarea evreilor străini către Est, fără să li se dea posibilitatea de a pleca înspre Vest.“ Discrepanța îl ajuta pe Pierre Laval să susțină că trimitea „evreii străini“ într-o țară care era pregătită să-i accepte, și anume Germania nazistă.

„Este greu să protestezi față de deportările către Est când toți știu că ar fi fost posibil să se trimită refugiații năpăstuiți în Vest, cu condiția ca Statele Unite să fi deschis porțile puțin mai larg“, le-a raportat Schah superiorilor. „Ce rău ar fi putut face două sau trei sute de mii de refugiați evrei, amenințați cu deportarea, celor o sută patruzeci de milioane de locuitori ai Statelor Unite?“⁴⁴

Afirmând că „două sau trei sute de mii“ de evrei ar fi putut fi salvați, Schah se referea la conferința de la Évian despre refugiați din urmă cu patru ani. Conduși de delegația americană, fiecare vorbitor își exprimase compasiunea pentru victimele persecuției naziste. Fusese creat „Comitetul Interguvernamental“ pentru a se ocupa de

criza refugiaților. Avuseseră loc multe discuții bine intenționate despre crearea unei patrii pentru evrei în Africa, America de Sud, chiar și Alaska. Dar se îndepliniseră foarte puțin lucruri importante.

Până în vara anului 1942, salvarea în masă nu mai era fezabilă. Granițele Germaniei și ale țărilor ocupate precum Polonia, Belgia și Olanda erau închise. Chiar presupunând că un refugiat reușea să ajungă la Marsilia sau Casablanca, obținerea biletului de traversare a Atlanticului era tot mai dificilă. Fără relații potrivite și mulți bani, era aproape imposibil.

Chiar și așa, Schah refuza să accepte înfrângerea. HICEM reușise să închirieze două nave care plecau din Casablanca la sfârșitul lunii august – una către New York, alta spre Mexic. Schah credea că era încă posibil să trimită „treizeci de mii de persoane” în Statele Unite. Și-a îndemnat colegii americani să-l convingă pe președintele Roosevelt să ignore formalitățile de intrare pentru evreii amenințați. „La sosirea lor, ar putea fi duși în lagăre de concentrare până când fiecare dintre ei este investigat.”⁴⁵

Nu a durat mult ca relatările despre deportări să ajungă în America. La sfârșitul lunii august, Eleanor Roosevelt a primit o scrisoare de la Varian Fry în care se descriau încercările frenetice ale guvernului de la Vichy de a satisface cerințele nemților. „Bărbați, femei și copii sunt arestați pe stradă la Marsilia, Toulouse, Lyon și în alte centre populate ca să completeze norma. În zona neocupată, copiii de peste cinci ani sunt deportați împreună cu părinții lor, în zona neocupată unii copii de doi ani și mai mult.”⁴⁶

Eleanor a trimis memoriul lui Fry prietenului ei de la Departamentul de Stat, Sumner Welles, care a fost de acord că informația era „practic corectă”. I-a spus că ambasada americană de la Vichy protestase în mod repetat față de „acest program inuman”. Din nefericire, protestele americanilor nu au lăsat „nicio impresie asupra lui Laval, care pare să fie hotărât să-și îndeplinească planurile originale de a trimite acești nefericiți înapoi la asupritorii lor”.⁴⁷

Prima-doamnă s-a folosit de editorialul ei ca să ceară primirea în Statele Unite a copiilor „ai căror părinți se află în lagăre de concentrare”.⁴⁸ Ca de obicei, a evitat cu grijă termenul „copii evrei”, numindu-i în schimb „copii europeni”.

Printre americanii renumiți care și-au exprimat repulsia față de evenimentele din Franța a fost tatăl secretarului trezoreriei Henry Morgenthau Jr. Ca ambasador american în Imperiul Otoman în timpul Primului Război Mondial, Henry Morgenthau Sr. fusese martorul masacrării susținute de stat a aproximativ un milion de armeni. „Sunt încrezător că în întreaga istorie a rasei umane nu există un episod atât de îngrozitor ca acesta”, scrisese el în 1918.⁴⁹ Fostul ambasador se temea că istoria se repeta. L-a îndemnat pe secretarul de stat Cordell Hull să facă tot ce-i stă în putință ca „să împiedice îndeplinirea acestei crime înfiorătoare”.⁵⁰

Relatările care răzbăteau din Germania dădeau credibilitate zvonurilor despre un genocid nou, chiar mai cumplit. Reprezentantul Congresului Evreiesc din Elveția, Gerhart Riegner, aflase că nemții plănuiau să omoare până la patru milioane de evrei cu gaz otrăvitor. Sursa lui era un industriaș german cu relații importante. Riegner a transmis informația pe 28 august rabinului Stephen Wise de la New York. Wise a alertat imediat Departamentul de Stat.

Lui Sumner Welles i-a fost greu să creadă că nemții ar irosi „mână de lucru prețioasă”, dar a recunoscut că Hitler era capabil de orice. „Cine poate ști, când ai de-a face cu nebunul acela”, i-a spus el lui Wise.⁵¹

Bella Wachenheimer a vrut să-și pună treburile în ordine înainte de a fi trimisă „către Est”. Se pregătea pentru ce era mai rău de când aflase că Hugo fusese deportat de la Les Milles. I-a fost deosebit de greu să-și ia adio de la Hedy din Londra, dar „nu are rost, trebuie să o fac”, i-a spus ea fiicei sale într-o scrisoare ~~pătată cu cerneală~~ de la Rivesaltes pe 1 septembrie.

„Mai pleacă un transport de aici și de data asta fac parte din el“, scria Bella. „Draga și buna mea copilă, voi încerca în orice fel să păstrez legătura cu tine, dar probabil va trece multă vreme până vom avea iar vești una despre alta.“

Cum nu avea energia de a scrie decât o singură scrisoare, Bella a trimis urări la despărțire și fraților ei din New York prin intermediul lui Hedy. Le-a mulțumit lui Manfred și Max pentru încercările lor de a obține vizele de emigrare „pentru bieții de noi“. Știa că ei făcuseră tot posibilul: nu puteau fi învinovați pentru eșec. Ultimele cuvinte ale Bellei au fost pentru fiica ei:

Să fii mereu bună și cinstită, să ții capul sus și să nu-ți pierzi niciodată curajul. Să nu uiți de dragii tăi părinți. Vom continua să sperăm că într-o zi ne vom revedea, chiar dacă va dura mult timp... Buna și draga mea copilă, lasă-mă să te salut și să te sărut din inimă. Nu te voi uita niciodată și te iubesc enorm. *Mutti*.⁵²

La începutul lunii septembrie, Rivesaltes devenise „un centru de sortare pentru oamenii care trec în necunoscut și într-o uitare neaflată“. ⁵³ La fel ca la Les Milles, voluntarii au încercat să-l convingă pe directorul lagărului să-i scutească pe copii de transporturi. Când nu au reușit, au făcut tot posibilul să saboteze încercările de a se alcătui liste cu copiii deportabili, inclusiv cu cei aflați în case conduse de OSE. „Întoarceți-vă în barăcile voastre“, le șopteau părinților care așteptau la rând să spună autorităților lagărului detalii despre locația copiilor lor. „Nu vreți să vă vedeți din nou copiii acum, nu-i așa?“

Oficialii organizațiilor de ajutorare își exprimau sfatul cu delicatețe, ca să nu pară prea alarmiști. Însă, în septembrie, nu-și mai făceau iluzii în privința sorții deportaților. „Știam deja adevărul“, și-a amintit mai târziu un lucrător de la OSE. Voluntarii însoțiseră primele transporturi până la granița cu Franța ocupată. Văzuseră bărbați „separați fără milă“ de soțiile lor. Auziseră și relatări de încredere despre

confiscarea bagajelor și separarea copiilor de părinți la Drancy. Discuțiile despre „reîntregirea familiei” erau, evident, „o farsă”.

O delegație de oficiali ai organizațiilor de ajutorare l-au vizitat pe prefectul local într-o tentativă „disperată” de a-i salva pe copii. Au prezentat argumentul că tinerii nu fuseseră deportați din Les Milles.

– Da, dar asta e provizoriu.

Voluntarii au scos în evidență oroarea faptului că acești copii erau trimiși la „exterminare” din așa-zisa zonă liberă.

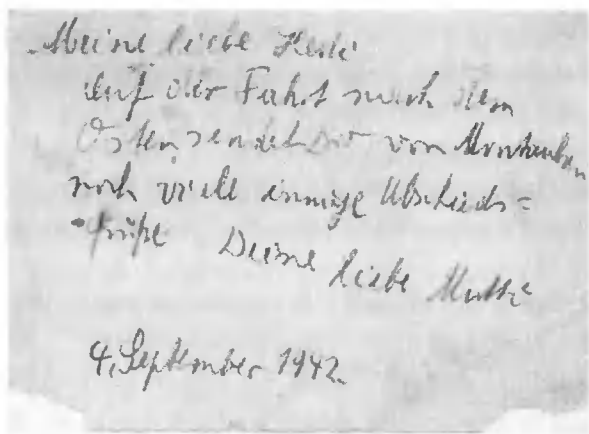
– Și la ce vă așteptați? Franța a fost cucerită și nu mai avem armată.⁵⁴

În cele din urmă, oficialii l-au convins pe prefect să scutească douăzeci de copii, care fuseseră considerați „retardați”. Alții au „dispărut” cu ajutorul quakerilor și a lucrătorilor de la OSE. Chiar și așa, aproximativ o sută cincizeci de copii au fost trimiși din Rivesaltes la Drancy în luna septembrie.⁵⁵

În dimineața zilei de vineri, 4 septembrie, Bella s-a alăturat altor șase sute douăzeci de bărbați, femei și copii, în marșul lung de un kilometru și jumătate către gara din Rivesaltes. Voluntarii se îngrijeau să-i hrănească bine pe deportați înainte de plecare. La gară, bărbații au fost urcați în vagoanele pentru vite. Pentru copii și femei existau vagoane de pasageri de clasa a treia, dar erau și mai înghesuși decât în cele pentru vite.⁵⁶ Un reprezentant al quakerilor le-a distribuit bilețele cu „schimbarea adresei” pe care le puteau trimite la Serviciul Internațional de Migrație din Geneva.

În timp ce trenul huruia încet către nord, Bella a scris pe o vedere „*Meine liebe Hedi*” – „iubita mea Hedy” – din Londra. La începutul după-amiezii, când trenul a ajuns la Montauban, aflat la nord de Toulouse, oficialii quakeri așteptau pe peron, sperând să-i ajute pe refugiați și să le transmită mesajele celor dragi. Bella a dat vederea ei unui voluntar cu puțin înainte ca trenul să plece din gară, în drum spre Franța ocupată de nemți. Mesajul ei de adio către Hedy, trimis prin poștă mai târziu în aceeași zi, era scris cu

creionul cu o mână tremurată. Deși trenul mergea spre Drancy, nu-și făcea iluzii despre destinația ei finală.

Ultimul mesaj al Bellei Wachenheimer pentru fiica ei, Hedy

În drum către Est, îți spun din nou de multe ori un călduros rămas-bun din Montauban. A ta *Mutti* iubitoare. 4 septembrie 1942.⁵⁷

Așezat în biroul său de la etajul doi al luxosului Hôtel du Parc, Pierre Laval se simțea tot mai izolat. Cetățenii francezi de rând reacționaseră cu uluire față de deportarea evreilor străini, mai ales a copiilor. Erau și mai îngroziți de încercările lui Laval de a-i convinge pe muncitorii francezi să se ofere „voluntari” pentru a lucra în fabricile germane. Se raportaseră cel puțin două atentate la viața prim-ministrului. Sabotajul „era mereu în creștere”.⁵⁸

Laval avea o tactică standard de a face față criticilor din partea diplomaților străini și a lucrătorilor umanitari. Denunța ipocrizia și „tonul moralist” al „anumitor guverne” care îi respinseseră pe refugiații evrei, în timp ce critica Vichy-ul. „Nimic nu mă poate influența să nu scap Franța de evreii străini și să-i trimit înapoi de

unde provin“, le-a spus Laval jurnaliștilor străini la mijlocul lunii septembrie. „Nu iau lecții de omenie de la nicio țară străină.“⁵⁹

Într-o conversație privată, prim-ministrul a folosit un limbaj mai grosolan ca să descrie atitudinea lui față de evreii străini. „*Qu'ils foutent le camp*“, i-a spus el lui Pinkney Tuck, însărcinatul american cu afaceri. „Să se ducă dracului de aici.“⁶⁰

Tuck a contrazis afirmația lui Laval conform căreia guvernul SUA „dăduse dovadă de puțină disponibilitate în trecut ca să primească persoane de rasă evreiască în Statele Unite“. Ca muniție pentru discuțiile viitoare cu Laval, Tuck a cerut de la Washington să i se transmită statistici relevante legate de emigrare. Departamentul de Stat a răspuns cu o prezentare detaliată a anilor 1933-1942. Datele dovedeau că 162 575 de „emigranți evrei“ fuseseră primiți în Statele Unite de când venise Hitler la putere în Germania. O sută de mii sosiseră în cei trei ani de după Noaptea de Cristal. Adăugând și vizele de vizatori, numărul total de evrei autoidentificați în acel deceniu ajungea la 204 085. Deși Statele Unite ar fi putut în mod clar să facă mai mult ca să ajute victimele persecuției naziste, numărul celor acceptați nu era deloc neglijabil. Singurul teritoriu care a acceptat mai mulți evrei decât Statele Unite în același deceniu a fost Palestina administrată de britanici. (Vedeți diagrama de la pagina 392.)⁶¹

Deși nu-și făcea iluzii că putea opri deportările, Tuck credea că putea să-l convingă pe Laval să cruțe copiii. Dovedindu-și reputația de „negustor de cai“, Laval era nerăbdător să-și păstreze măcar aparența de relații normale cu Washingtonul ca să contrabalanseze legăturile apropiate cu Berlinul. Însărcinatul cu afaceri a cerut Departamentului de Stat să prezinte „o propunere concretă“ celor de la Vichy de a oferi vize copiilor amenințați cu deportarea. Credea că Laval ar putea ceda în această privință, măcar „ca să domolească furtuna de critici pe care o stârnise politica lui inumană în toată țara“. ⁶²

Încurajat de Eleanor și aliații ei, FDR a aprobat acordarea vizelor de urgență pentru o mie de copii refugiați. Mai târziu, a mărit

numărul la cinci mii de copii, cu condiția ca programul să rămână confidențial.⁶³ Nu voia să provoace opinia antirefugiați din Statele Unite sau să-i alerteze pe nemți cu planul lui de salvare.

La început, părea că Laval ar putea fi dispus să coopereze. Pe 30 septembrie, i-a spus lui Tuck că era de acord „în principiu” cu salvarea copiilor. „O să fiu foarte bucuros să scap de ei.” Însă, imediat după aceea, a avut o întâlnire cu consulul general german care l-a făcut să revină asupra deciziei. Nemții erau îngrijorați că Statele Unite ar fi folosit copiii pentru „propagandă antigermană”. Tuck bănuia că nemții aflaseră despre plan printr-o comunicare interceptată. Era furios atât pe Departamentul de Stat că nu codificase o telegramă crucială, cât și pe sugestia nemților că ar folosi copiii ca să-i exploateze în scopuri de propagandă. „Mi-a fost greu să-mi stăpânesc mânia”, a telegrafiat la Washington.⁶⁴

Quakerii și alte agenții de ajutorare au continuat cu pregătirile de salvare – însă obstacolele politice și militare erau de netrecut. A durat alte șase săptămâni să aranjeze o evacuare inițială a cinci sute de copii.⁶⁵ Transferul a fost anulat după invazia aliată din nordul Africii din 8 noiembrie. În aceeași zi, Vichy a rupt relațiile diplomatice cu Statele Unite. Două zile mai târziu, soldații nemți au intrat în partea neocupată de țară, preluând controlul deplin al granițelor.

De cealaltă parte a oceanului, birocrăția vizelor de la Washington părea neafectată de evenimentele dramatice din Franța. Emitea aprobări și respingeri ale cererilor de emigrare mult după ce persoanele cu pricina erau dincolo de orice speranță de salvare. În toamna anului 1942, înainte și după ce armata germană a eliminat ultimele vestigii ale zonei libere, au fost creșteri bruște ale autorizațiilor de viză.

Într-un caz tipic a fost implicată familia Bertei Weil, secretara lui Max Valfer. Pe 24 septembrie, consulatul din Marsilia a trimis o scrisoare către lagărul de concentrare din Gurs prin care anunța familia Weil că cererile lor de emigrare fuseseră aprobate de

Departamentul de Stat. Li s-a cerut să se prezinte la consulat cât mai repede posibil pentru ultimul interviu și primirea documentelor de călătorie. Exista o singură problemă: la începutul lunii august, Berta fusese deportată la Drancy, apoi la Auschwitz, alături de mama și sora ei. Scrisorile pentru ele au fost returnate la consulat ca fiind „imposibil de livrat – nu există adresă de expediere“, împreună cu alte sute de notificări similare.⁶⁶

Unele cazuri de viză au ajuns până la Consiliul Refugiaților de Război, înființat de președintele Roosevelt la începutul anului 1944 ca să asiste victimele persecuției naziste. Pe 20 decembrie 1944, președintele consiliului a primit o scrisoare de la Serviciul de Emigrări în care se aprobau cererile de viză ale lui Max și Fanny Valfer din Kippenheim, Germania. Era a treia oară în trei ani când de la Washington se dădea undă verde rugăminților lor de a primi sacra ospitalitate de peste Ocean. Roțile birocrăției americane continuau să se învârtă, rupte de evenimentele tragice care le puseseră în mișcare.

Conform unei scrisori de la Serviciul de Emigrări, „ultima adresă cunoscută“ a lui Max Valfer, născut în 1880, a fost „Lagărul Les Milles, Franța“. Despre Fanny Valfer, născută în 1886, se știa că locuia la „Hotel Levante, Marsilia“.⁶⁷ La fel ca prietenii lor din Kippenheim, familia Weil, Max și Fanny, nu mai putea fi contactată. Dispăruseră în camerele de gazare și crematoriile din Auschwitz.

EPILOG

Amintiri

Deși Hedy Wachenheimer nu mai primise vești de la părinții ei după transportarea lor „către Est“, se agăța de speranța că ar mai fi încă în viață. Poate se întorseseră cumva în Kippenheim care, la urma urmei, era la „est“ de Franța. Când se termina războiul, avea să se întoarcă în Germania ca să-i găsească. A avut ocazia în vara anului 1945, când a văzut un anunț de „muncă interesantă în Europa“. Fluența ei în germană și engleză a fost o calificare suficientă pentru un post la Divizia Civilă de Cenzură la Departamentul de Război al Statelor Unite. După un stagiu de pregătire de două săptămâni la Paris, s-a îndreptat spre München.

După șase ani de la plecarea din Germania cu un Kindertransport, îmbrăcată în costumul ei bleumarin cu guleraș alb, Hedy s-a întors în țara strămoșilor ei. Acum avea douăzeci și unu de ani și purta uniforma militară americană. După propria ei relatare, îi considera pe toți nemții „naziști“. Îi ura pentru ce se întâmplase cu familia ei. I-a luat luni de zile să se poată îndura să le ofere bomboane copiilor germani sărăciți care nu aveau nicio legătură cu crimele lui Hitler. „Asta mă neliniștea“, și-a amintit mai târziu. „Cum pot trăi într-o țară cu oameni pe care îi urăsc?“¹

La primul ei serviciu trebuia să citească toate scrisorile interceptate ale civililor germani și să raporteze orice afirmații împotriva Aliaților. Dar în curând a găsit ceva mai interesant de lucru la procuratură, în procesele criminalilor de război naziști de la Nürnberg. Într-o zi, în timpul unei pauze, s-a trezit față în față cu Hermann Göring. L-a privit fix. Fostul șef al Partidului Nazist era, în mod vădit, stânjenit. „Cine e asta mică?“, l-a întrebat el pe avocatul apărării, neștiind că Hedy vorbea germană. „Ce vrea?“ Întâlnirea de pe coridor a uimit-o și a satisfăcut-o pe Hedy totodată. „Iată-l pe Göring“, și-a zis în sinea ei. „Nu până de mult, aș fi fost speriată de moarte de el. Însă iată-l aici, el se teme de mine, micuța Hedy din Kippenheim.“²

Hedy a fost repartizată la cazul „doctorilor naziști“. Își petrecea o mare parte din timp în centrul de documente germane capturate din Berlin examinând dovezile despre experimentele făcute pe deținuții din lagăre. Când găsea un document incriminator, îl marca pentru traducere și o revizuire ulterioară. Era îngrozită de „detaliile reci, insensibile“ din descrierile „programului de eutanasiere“ care includea injecții letale și gazarea celor bolnavi mintal. Citind despre experimente, lui Hedy îi era greu să mănânce și să doarmă. Se gândea la cât trebuia să fi suferit părinții ei.

I-a luat multă vreme să-și adune curajul ca să se întoarcă în satul ei. „Pe de o parte, voiam să merg la Kippenheim, pe de altă parte, mă temeam“, a scris ea mai târziu. „Câtă vreme eram departe de casă, îmi puteam păstra iluzia că aveam să-mi revăd [părinții]. Dar dacă nu erau acolo, trebuia să-mi îngrop toate speranțele.“³ Prima dată când s-a întors, hotărârea ei s-a spulberat în gara din Kippenheim. În loc să se îndrepte spre sat, a luat următorul tren în direcția din care venise.

A încercat din nou în august 1947. Uniforma militară americană o făcea să se simtă mai încrezătoare. Chiar și așa, nervii ei erau „zdruncinați“ în timp ce mergea pe străzile familiare. Kippenheim

era atribuit zonei de ocupație franceze. Orice urmă de conducere nazistă fusese eliminată. Adolf-Hitler-Strasse revenise la vechiul nume, Obere Hauptstrasse, „Strada principală“. După douăzeci de minute de mers, Hedy a trecut pe lângă fosta lor casă de pe Bahnhofstrasse, dar abia dacă a privit într-acolo. Nu voia să intre singură. În schimb, s-a dus la Rathaus, după colț, și a cerut să discute cu primarul.

Veștile despre întoarcerea lui Hedy s-au răspândit repede. Un grup restrâns s-a adunat în fața biroului primarului, nerăbdători să o întâmpine. Ea nu voia să stea de vorbă cu ei. În schimb, s-a dus cu primarul în fostul ei apartament. Primarul s-a oferit să o conducă înăuntru, dar ea s-a răzgândit în ultima clipă. Nu suporta să vadă camerele familiare de la etaj cu noii locuitori și mobila nouă. Voia să-și amintească totul așa cum fusese când trăiau părinții ei.

Următorul punct de pe lista cu locurile prin care hălăduise în copilărie a fost vechiul magazin de textile al familiei Wachenheimer, mai încolo pe stradă, după Rathaus. Inscripția HEINRICH WACHENHEIMER LLC FONDAT 1857 fusese vopsită. Uitându-se mai atent, numele străbunicului ei încă se mai vedea puțin prin vopsea. Nu locuia nimeni în casa care fusese bombardată în timpul războiului. Amintirile i-au revenit copleșitor. Hedy și-a amintit de grădina unde crescuse căpșuni sălbatice, hamacul în care se legănase în copilărie, mașina familiei, mașina de scris la care învățase să scrie.⁴

Și-a amintit deodată că tatăl ei ascunsese niște bijuterii în jgheabul de deasupra camerei ei după ce s-a întors de la Dachau. L-a rugat pe primar să o ajute să caute lucrurile de valoare. El a chemat un muncitor cu o scară care a căutat cu atenție în jgheab, dar fără succes. Dornic să dea o mână de ajutor, primarul a sugerat că părinții ei ar fi putut îngropa bijuteriile în grădina din spatele casei. L-a pus pe muncitor să sape. Din nou, nimic.⁵

Puțin câte puțin, Hedy a luat legătura cu sătenii care se purtasera decent cu părinții ei, evitându-i pe cei care îi hărțuiseră. A vizitat-o

pe Anna Kraus, care vânduse lapte și ouă familiei Wachenheimer. După ce fiul ei cel mare a intrat în Partidul Nazist, Anna s-a temut că va fi denunțată dacă mai avea legături cu evreii. Le-a cerut lui Hugo și Bellei să nu mai vină la ea acasă. Cu toate acestea, a continuat să le furnizeze în secret mâncare, vizitându-i noaptea târziu, când restul satului dormea. Pe fața Annei curgeau lacrimi în timp ce își cerea iertare că nu făcuse mai mult pentru părinții lui Hedy.⁶

Hedy a aflat că proprietatea evreilor deportați din Kippenheim în octombrie 1940 fusese scoasă la licitație la scurt timp după aceea. Un vecin a ajutat-o să se întâlnească cu notarul care înregistrase prețul fiecărui lucru cumpărat. Registrele notarului aveau să o ajute să se hotărească dacă să pretindă bunurile pe care părinții ei fuseseră forțați să le lase în urmă. Pe măsură ce se apropia momentul întâlnirii, a fost brusc „copleșită de teamă și îndoială”. Nu știa cum avea să reacționeze „când aflu cine avea acum bustul lui Dante care mă privea serios din bibliotecă”.⁷ A anulat programarea.

Hedy a plecat din Kippenheim știind sigur că nici tatăl, nici mama ei, nici vreun alt evreu deportat împreună cu ei la Gurs nu se mai întorsese în sat. Cu toate acestea, a continuat să spera că „undeva, cumva, într-o zi” avea să se reîntâlnească cu părinții ei.⁸

A durat mulți ani ca supraviețuitorii holocaustului din Kippenheim să afle ce se întâmplase cu cei dragi. Hedy Wachenheimer nu a știut nimic sigur de soarta părinților ei până în 1956, când a primit două scrisori de la departamentul guvernamental francez care se ocupa de victimele războiului. Scrisorile spuneau că Hugo și Bella Wachenheimer fuseseră transportați de la Drancy la Auschwitz pe 11 septembrie 1942. De fapt, după cum a descoperit Hedy mai târziu, tatăl ei fusese transportat în luna anterioară.⁹

În perioada de după război, francezii nu au fost prea interesați să investigheze crimele făcute de cei de la Vichy. Laval a fost găsit vinovat de înaltă trădare și executat în octombrie 1945. Fostul

prim-ministru a devenit „simbolul răului întruchipat“, după exprimarea eruditului american Robert Paxton, „șapul ispășitor ideal“ pentru ororile colaboraționismului.¹⁰ Mitul gaullist despre rezistența națională răspândită față de naziști nu a fost contestat cu adevărat până la începutul anilor 1970, când Paxton a publicat opera sa revoluționară despre Vichy, Franța. Abia în 1979, vânătorii francezi de naziști Serge și Beate Klarsfeld au creat o asociație care să-i reprezinte pe „fiii și fiicele deportaților evrei din Franța“.

Cu ajutorul soților Klarsfeld și a altor cercetători ai holocaustului, supraviețuitorii au reușit, în cele din urmă, să pună cap la cap povestea întreagă a transporturilor „către Est“. Hedy a aflat că tatăl ei petrecuse cinci zile în centrul de la Drancy, alături de Max și Fanny Valfer și Julius Weil. Au fost trimiși la Auschwitz pe 19 august 1942, în „Convoiul numărul 21“. Max și Fanny au călătorit împreună în „vagonul numărul 14“; Hugo și Julius au fost în „vagonul numărul 15“.¹¹ Călătoria cu trenul a durat două zile. Când au ajuns la Auschwitz, cei patru localnici din Kippenheim au fost gazați imediat, alături de 440 de alți adulți și 373 de copii. Din cei 955 de evrei din convoi, doar patru au supraviețuit războiului.¹²

Arhivele de la Vichy au ajutat la documentarea sortii celor mai mulți dintre cei șase mii cinci sute de evrei deportați în octombrie 1940 din Baden în Gurs. Aproximativ unu din patru deportați a murit în Gurs sau în alte lagăre franceze, mulți de tifos sau malnutriție. Patru din zece au fost deportați la Auschwitz. Alți unsprezece la sută s-au refugiat peste graniță, majoritatea în Statele Unite. Un procent de doisprezece la sută, în mare parte copii și femei în vârstă, au reușit să se ascundă în Franța până la sfârșitul războiului.¹³

Povestea deportaților din Gurs a fost reflectată, în rezumat, în portretul „Aniversării Nunții de Aur“ cu Julius și Emma Wachenheimer. (Vedeți fotografia de la pagina 337.) Din cei douăzeci și doi de oameni din acea fotografie, doar despre șase se știe că au supraviețuit războiului. Sora mai mare a lui Hugo Wachenheimer,

Hilda Weil, a emigrat în America cu soțul ei, Theo, la sfârșitul anului 1941. Împreună cu ei a scăpat mama lui Hugo și a Hildei, Lina Wachenheimer. Emma Wachenheimer a obținut permisiunea de a li se alătura nepoatelor, Margot și Edith Strauss, în orașul Annecy, în estul Franței, la sfârșitul anului 1942. În vârstă de șaptezeci și trei de ani, a fost exclusă din primele transporturi. Cât timp Annecy era sub ocupație italiană, Emma și cele două fete s-au simțit destul de în siguranță. După ce nemții le-au luat locul italienilor, s-au ascuns într-un sat izolat din Alpi. În cele din urmă, au ajuns în Statele Unite în decembrie 1946.¹⁴

Pe lângă Hugo și Bella, printre membrii familiei deportate la Auschwitz au fost Oskar și Käthe Wachenheimer (fratele lui Hugo și cumnata lui) și Max și Meta Strauss (părinții lui Margot și Edith). Julius Wachenheimer a murit într-un lagăr francez.

În comparație cu alți evrei germani, deportații din Baden au avut cât de cât noroc. În ciuda condițiilor îngrozitoare din Gurs și alte lagăre franceze, măcar au avut posibilitatea de a scăpa. Dacă ar fi rămas în Germania, aproape toți ar fi fost trimiși spre est, la Theresienstadt și Auschwitz. În Franța, au primit a doua șansă obținând vize pentru America, într-un moment în care nu mai era posibil să pleci din Germania. Mulți evrei care trăiau pe malurile Rinului în sud-vestul Germaniei aveau legături apropiate de familie în Statele Unite, ceea ce le-a simplificat planurile de emigrare.

Acești factori ne ajută să explicăm de ce rata de supraviețuire a evreilor din Kippenheim a fost puțin mai mare decât cea a evreilor germani în general și mult mai mare decât a evreilor europeni din est, care aveau mai puține legături cu America și mai puține oportunități de scăpare. În jur de 522 000 de evrei trăiau în Germania când Hitler a ajuns la putere în 1933. Aproximativ o treime au fost uciși în holocaust. Populația evreiască din Kippenheim era în 1933 de 144 de oameni. Treizeci și unu de evrei din Kippenheim au murit ca urmare a persecuției naziste, echivalentul unui procentaj de decese

de peste douăzeci și unu la sută. Ceva mai jos de ei, în Schmieheim, unde populația evreiască era mai săracă și cu mai puține relații, procentul a depășit șaizeci la sută.¹⁵

Averea, educația și legăturile de familie din Statele Unite au contribuit la abilitatea evreilor de a-și organiza evadarea. Atitudinea și prejudecățile diverșilor consuli și comitetelor de revizuire a vizelor din Washington au jucat, de asemenea, un rol. Dar a mai fost o forță la mijloc a cărei importanță nu ar trebui niciodată subestimată: norocul chior.

Else Valfer a depus cerere de emigrare în Statele Unite pe 8 august 1938, împreună cu soțul ei, Heinrich. Au fost printre zecile de mii de evrei refugiați primiți în Marea Britanie în primele opt luni ale anului 1939 doar pe baza numerelor mici de înregistrare.¹⁶ Else a mers după Heinrich în Anglia cu mai puțin de o lună înainte de izbucnirea războiului pe 1 septembrie 1939. Dacă nu pleca din Germania atunci, probabil că ar fi fost condamnată la ani de zile de dezamăgire și suferință, sfârșind cu moartea.

Max și Fanny Valfer au depus documentele de emigrare în Statele Unite la câteva săptămâni după fiica lor. Întâmplarea a făcut ca rândurile de la consulatul din Stuttgart să devină imposibil de gestionat în septembrie 1938. Un șir de decrete antievreiești conduseseră la o creștere uriașă de cereri de viză pentru SUA. Max și Fanny au primit numere mari de înregistrare, care au făcut să nu poată fi primiți în azil în Marea Britanie.¹⁷ Au fost pe punctul de a naviga spre Cuba când ruta de scăpare a fost închisă după călătoria eșuată a navei *St. Louis* din mai 1939. Li s-au promis vize pentru SUA în decembrie 1941, doar pentru a fi șterse în urma atacului japonez de la Pearl Harbor. O citație ulterioară la consulatul american din Marsilia din august 1942 a venit cu câteva săptămâni prea târziu ca să-i salveze de Auschwitz.

În Germania, la fel ca în Franța, anii de după război au fost un timp al uitării. După procesele de la Nürnberg ale principalilor

lideri naziști, entuziasmul față de judecarea naziștilor cu funcții inferioare a scăzut repede. Se arăta un nou dușman dinspre est, sub forma comunismului sovietic, care a devenit cu repeziciune mult mai amenințător decât ideologia înfrântă a național-socialismului. Scopul învingătorilor și învinșilor deopotrivă s-a schimbat, de la rezolvarea problemelor cu foștii naziști la Războiul Rece și reconstrucția economică.

Începând cu 1948, a avut loc o serie de procese ale oficialilor naziști. Rezultatele au fost deseori neconcludente și sentințele extraordinar de ușoare. Liderul Partidului Nazist din districtul Lahr, Richard Burk, a fost exonerat de „crime împotriva umanității“. A reușit să arunce responsabilitatea pentru Noaptea de Cristal și alte acțiuni antievreiești pe umerii subordonaților care erau de mult decedați sau dispăruți. Singura acuzație dovedită adusă lui Burk a fost ordinul de a doborî tablele lui Moise de pe acoperișul sinagogii din Kippenheim. Șeful nazist devenit comis-voiajor a fost condamnat la o lună de închisoare pentru „distrugerea proprietății“.¹⁸

Noul guvern vest-german a permis supraviețuitorilor holocaustului să depună cereri legale de recuperare a proprietăților, fie confiscate de naziști, fie vândute la prețuri exagerat de mici. Unele familii evreiești din Kippenheim au negociat compensațiile direct cu noii proprietari, deseori foștii lor vecini. Alții au angajat avocați să-i reprezinte în bătălii legale întinse pe mulți ani. Hedy Wachenheimer a întocmit o listă detaliată cu conținutul apartamentului părinților ei din Bahnhofstrasse la momentul plecării ei în Anglia din 1939. A inclus lucruri precum bustul de bronz al lui Dante, un ceas cu pendulă, o mașină de scris Mercedes, un sfeșnic vechi Meissen de „aproape trei sute de ani“ și o colecție de discuri pentru gramofon, „incluzând lucrări de Beethoven, Mozart și Schubert“.¹⁹

Chiar și când sentința era favorabilă, procesul de restituire era plin de frustrări. Nicio sumă de bani nu-i putea aduce înapoi pe cei dragi omorâți. Hedy nu a primit compensații pentru furtul afacerii

și proprietăților familiei Wachenheimer până în 1960. În acel moment, ducea o viață de clasă mijlocie în Dayton, Ohio, căsătorită cu un fizician care lucra la Monsanto. A vrut să doneze banii unei organizații de caritate, dar soțul ei a insistat să cumpere o mașină. După multe frământări, Hedy a cedat. „Am urât mașina aia“, și-a amintit mai târziu. „Pentru mine, avea să simbolizeze mereu pierderea părinților mei.“²⁰

Anii de uitare au fost întruchipați de soarta sinagogii din Kippenheim. În urma profanării din Noaptea de Cristal, clădirea cândva splendidă, în stil maur, a fost abandonată. Acoperișul și ferestrele au fost și mai avariate în timpul războiului, însă structura exterioară a rămas intactă până la sfârșitul anilor 1940. Cu excepția tablelor lipsă, putea fi încă recunoscută ca locul unde se rugaseră evreii. Acest lucru avea să se schimbe în scurt timp.

După război, clădirea a fost retrocedată Asociației Evreiești din Sudul Badenului, succesorul legal al comunității evreiești din Kippenheim. Negăsind o utilitate sinagogii pângărite într-un sat fără evrei, asociația a vândut clădirea noului primar din Kippenheim, un veteran de război pe nume Anton Fritschmann. Zidar de profesie, Fritschmann a transformat sanctuarul într-un atelier pentru producerea de bolțari din beton. A folosit zona de îmbăiere ritualică drept băi private. Stranele din lemn pe care generații întregi de credincioși evrei își spusese rugăciunile au fost transformate în cotețe pentru păsări. Coloanele și frontoanele din piatră aflate în sanctuar au fost încorporate pivniței de vinuri a primarului.²¹

În 1956, primarul a vândut clădirea ca depozit unei companii private de produse agricole. Noii proprietari au doborât turnurile gemene care compuneau fațada vestică a sinagogii și au zidit frumoasa fereastră în formă de rozetă. Au transformat vestibulul într-un spațiu de încărcare și rampă de pe care camioanele să ridice lăzile cu nutreț și bălegar. Galeria de unde femeile și copiii priviseră în jos spre bărbații care se rugau a devenit altă zonă de depozitare,

legată de holul principal printr-o bandă rulantă. Singurul testament al scopului inițial al clădirii era cioplit deasupra porților din fier forjat de la intrare. Dacă muncitorii de la depozit ar fi putut descifra scrisul în ebraică, ar fi recunoscut citatul din Biblie care spunea: **ACEASTA NU ESTE ALTCEVA DECÂT CASA DOMNULUI.**²²

Distrugerea sinagogii a fost omisă din istoria oficială a satului, alături de orice referire la persecutarea evreilor. Într-o carte din 1963 care marca aniversarea cu numărul o mie două sute a localității Kippenheim era doar în treacăt o referință la fosta populație evreiască. Nu s-a pomenit de Noaptea de Cristal, de deportarea la Gurs sau de gazarea sătenilor la Auschwitz. Supraviețuitorii au fost îngroziți. Ginerile lui Max și Fanny Valfer a scris o scrisoare de protest primarului din Kippenheim. „Nu a fost de ajuns să omorâți evreii”, s-a plâns Rudy Bergman din New York. „A trebuit să-i și amuțiți.”²³

Vreo doi ani mai târziu, un membru al cândva renumitei familii Weil s-a interesat de soarta sinagogii în timp ce trecea într-o vacanță prin sat. Născut în Elveția, Leopold Weil nu mai fusese în Kippenheim, dar auzise despre sat de la rudele lui. Când a parcat pe Poststrasse, a fost uimit să descopere că fosta sinagogă fusese transformată într-un depozit de nutreț pentru animale. Indignat, a dat fuga la Rathaus să depună o plângere. Respins de primar, a trimis scrisori oricui credea că-l poate ajuta, inclusiv la ziarele locale.

Proteste lui au atras un val de atenție din partea media. Intervievat la televiziunea națională germană, primarul Fritschmann l-a acuzat pe Weil că stârnește o controversă inutilă. A remarcat că se votase în consiliul local să se amplaseze o placă memorială pe peretele depozitului în care să se descrie istoria clădirii. Când reporterul de televiziune l-a întrebat de ce nu a fost încă instalată placa, Fritschmann a explicat că putea să atragă mesaje graffiti antisemite.²⁴

La nivel național, în anii 1960, a existat o creștere a interesului față de trecutul nazist al Germaniei. Studenții activiști au cerut un

raport istoric integral. Jurnaliștii au scos la iveală dovezi tulburătoare despre legăturile naziștilor cu personalități renumite din Germania de Vest, inclusiv cancelarul Kurt Kiesinger, care ajutase la organizarea propagandei străine germane în timpul războiului. La sfârșitul anului 1968, cercetătoarea holocaustului Beate Klarsfeld l-a plesnit peste față pe Kiesinger într-o adunare politică. În timp ce era scoasă cu forța din încăpere, a strigat în franceză și în germană „Kiesinger! Nazistule! Dă-ți demisia!”

Exista însă o dezbinare în dezbaterile intelectuale în mare parte abstracte dintre studenții rebeli și politicile conservatoare din zona rurală din Baden. Controversa cu privire la sinagoga din Kippenheim a continuat încă vreo doi ani, doar pentru a fi înăbușită din considerente practice. Nimeni nu a reușit să facă un plan viabil de mutare a depozitului în altă locație. Au existat certuri în privința cui avea să finanțeze restaurarea sinagogii. „S-a format o comisie și apoi au uitat complet de asta”, a povestit Robert Kraiss, un activist al comunității.²⁵

Stef Wertheimer a plecat din Kippenheim cu părinții și sora lui, Doris, la sfârșitul anului 1937, când avea doisprezece ani. Tatăl său, Eugen, care-și pierduse un picior în bătălia de la Verdun în Primul Război Mondial, a înțeles încă de la început amenințarea reprezentată de Hitler. „Omul e nebun”, a spus el familiei. „Trebuie să plecăm de aici.”²⁶ Emigrând în Palestina, ramura lui Stef a familiei Wertheimer a evitat soarta mătușii sale, Fanny Valfer, care a fost ucisă la Auschwitz.

În autobiografia sa, Stef avea să se descrie ca un „copil rebel, o pacoste”.²⁷ Fusese un elev mediocru la Gimnaziul din Ettenheim. În ciuda educației lui limitate, știa să lucreze cu mâinile și avea un simț ascuțit al afacerilor. Dintr-un mic atelier de confecții metalice din curtea casei lui aflate în Israel, a creat o companie de foarte mare succes, ISCAR, care producea unelte industriale și elice pentru

aeronave și turbine cu gaz. În anii 1970, Stef devenise unul dintre cei mai bogați oameni din Israel.

În 1956, când a revenit în Kippenheim pentru prima dată, nu a simțit „nimic altceva decât furie”.²⁸ A trecut pe lângă fosta casă de pe Bahnhofstrasse și casele cu rude numeroase, dar nu a făcut nicio încercare să intre sau să discute cu cineva. În afară de câțiva membri apropiați ai familiei, ca vărul său Erich Valfer, Stef nu avea „amintiri plăcute” asociate cu Kippenheim și nici „sentimentul de apartenență”.²⁹

În 1977, a fost ales în Knesset, parlamentul israelian, ca unul dintre liderii noului Partid de Centru. Deși se considera încă înainte de toate afacerist, avea o platformă politică. Nu fusese nicio dată religios, dar era îngrozit de distrugerea intenționată a sinagogii din Kippenheim. A început să scrie scrisori de protest pe hârtie specială din Knesset colegilor parlamentari din Bonn. Și-a trimis și un asistent apropiat la Kippenheim ca să facă lobby pentru reconstruirea sinagogii.

Între timp, în Kippenheim s-a ales un nou primar. Inginer de meserie, Willi Mathis reprezenta o generație nouă de germani fără legături emoționale și politice cu trecutul. În vârstă de doar douăzeci și cinci de ani, era cel mai tânăr primar din noul stat vest-german Baden-Württemberg. Ca mulți administratori rurali, nu avea legături anterioare cu satul și știa foarte puțin despre istoria lui când a candidat. Mathis a aflat despre controversa legată de sinagogă abia după ce a fost ales primar și a început să exploreze arhivele satului. „Mi-a fost clar că trebuia să rezolv această problemă”, și-a amintit mai târziu, „Istoria evreilor din Kippenheim făcea parte din istoria comunității noastre.”³⁰

Încurajat de scrisorile primite de la Stef Wertheimer, Mathis a îndemnat consiliul satului să restaureze sinagoga în amintirea comunității evreiești cândva pline de viață din Kippenheim. Opinia publică era împărțită în două. Un sondaj arăta că cincizeci la sută

din localnici susțineau planul, în timp ce patruzeci la sută se opuneau. Mai era și o diferență de generații. Erau șanse mai mari ca tinerii săteni să susțină propunerea decât sătenii mai vârstnici.³¹

După părerea noului primar, obstacolul principal era finanțarea. Costul restaurării sinagogii era estimat la aproximativ 2,5 milioane de mărci vest-germane, echivalentul a peste un milion de dolari. Un sat cu două mii de oameni nu avea fonduri pentru un asemenea proiect. Dacă putea aduna restul banilor din alte surse și găsi o locație nouă pentru depozit, Mathis era încrezător că putea depăși opoziția încă existentă.

A durat peste două decenii ca proiectul de restaurare să fie finalizat. Stef a plătit douăzeci de mii de mărci pentru reconstruirea turnurilor sinagogii. Satul a contribuit cu două sute de mii de mărci. Restul banilor au venit din diverse surse naționale și de stat. Un politician regional cunoscut, Wolfgang Schäuble, a convins guvernul federal să declare sinagoga „monument de importanță națională“. Deși fusese profanat și grav avariat, era una dintre puținele sinagogi care mai supraviețuiau în Baden. Altele fuseseră dărâmate sau transformate în clădiri de birouri, un centru de artă și chiar casă particulară.

În timp ce discuțiile continuau în privința finanțării proiectului, un activist local a început să ia legătura cu supraviețuitoarii evrei. Ca tânăr atlet, Robert Kraiss organizase o societate de prietenie germano-israeliană în urma masacrării membrilor echipei israeliene la Olimpiada de la München din 1972. A devenit „obsedat“ de sinagoga din Kippenheim după ce a citit un articol care menționa cuvintele din zidărie deasupra intrării: „Acesta nu este altceva decât casa Domnului“. Cercetările lui au dezvăluit că majoritatea distrugerilor avuseseră loc nu sub conducere nazistă, ci după 1945, sub conducere democratică.

Încurajându-i pe foștii localnici să-și spună poveștile, Kraiss spera să alunge amnezia istorică ce se așternuse peste sat. Faptul că el nu era evreu era irelevant. Sinagoga era un depozitar de memorie

locală amenințat cu dispariția. „Asta nu e doar istorie a evreilor“, a spus el. „Este istoria *noastră*.“³²

Atât Mathis, cât și Kraiss au fost șocați de lipsa de sprijin din partea a ceea ce mai rămăsese din comunitatea evreiască germană, alcătuită în acel moment mai ales din emigranți proveniți din estul Europei. Liderii evrei nu mai considerau fosta sinagogă „o casă a Domnului“ și, prin urmare, nu-i privea cu nimic. Nu s-au arătat interesați să creeze un monument pentru evreii din Kippenheim. O scrisoare de la președintele Consiliului Central al evreilor din Germania arăta că autoritățile din Kippenheim puteau face orice doreau cu clădirea. „Nu am primit deloc ajutor de la liderii evrei“, a spus Kraiss. „Doar prin intermediul presiunii publice am reușit să realizăm ceva.“³³

Kraiss și Mathis erau aliați, dar personalitățile lor erau foarte diferite. Primarul credea în diplomația plină de tact; Kraiss era conflictual din fire. Mathis voia să construiască punți de legătură, Kraiss era un singuratic. Mathis era răbdător; Kraiss voia rezultate imediate. În cele din urmă, a fost nevoie și de baros, și de roabă ca să dărâme zidul negării, precum și de multe insistențe din exterior.

Una dintre principalele priorități ale primarului Mathis a fost să reînvie relațiile bune cu fosta comunitate evreiască din Kippenheim. Printre supraviețuitorii care s-au întors regulat în Kippenheim la invitația lui a fost Hedy Wachenheimer, care fusese urcată la bordul unui Kindertransport la vârsta de paisprezece ani. De-a lungul anilor, a învățat să facă diferența între nemții care provocaseră suferință familiei ei și nemții care căutau să ispășească trecutul.

O vizită din octombrie 1997 s-a dovedit deosebit de emoționantă. Interiorul sinagogii era încă doar parțial renovat. În copilărie, Hedy visase mereu să stea la parter cu bărbații, și nu cu femeile la galerie. Invitată să se întâlnească cu câțiva elevi din sat, a avut, în sfârșit, ocazia să stea în locul în care stătuse tatăl ei. După discuții, cineva din

public i-a oferit o bucată ruptă din Tora care fusese ascunsă într-un pod timp de o jumătate de secol. Unii dintre evreii din Kippenheim fuseseră înfășurați în sulurile din Tora înainte de a fi mânați spre gară. Alte suluri au fost atârinate ca draperii pe peronul gării pentru ca bărbații să le vadă în timp ce urcau în trenul spre Dachau.

Sătenii au vrut ca Hedy să primească sulul profanat din Tora, dar ea a ezitat. Nu era sigură dacă trebuia să atingă măcar o bucată din Tora ce fusese folosită pentru a-i umili pe tatăl ei și alți bărbați evrei. A izbucnit în lacrimi în timp ce se întreba ce să facă. Fotografii s-au adunat în jur, așteptând ca ea să primească darul. În cele din urmă, ea a sugerat ca fragmentul să fie dăruit unui muzeu.³⁴

Au mai fost și alte momente însemnate în timpul acelei vizite. Hedy s-a întâlnit cu o femeie care cumpăraseră cel mai de preț lucru din copilăria ei – bicicleta cu care mergea la școală – la o licitație cu bunuri evreiești. S-a dovedit că sora mai mare a femeii, Gertrud Strähle, fusese colegă cu Hedy la Gimnaziul din Ettenheim. Hedy și-o amintea ca membră extrem de devotată a Tineretului Hitlerist. Gertrud voia acum să fie prietenă cu fata evreică pe care o chinuise în urmă cu șaiszeci de ani. A abordat-o pe Hedy la un eveniment de la școală. Și-a amintit de zilele frumoase de școală, când stăteau în jurul focului în excursiile cu colegii.

Asta a fost prea mult pentru Hedy, care fusese ostracizată de Gertrud și prietenii săi și nu era niciodată invitată la ieșirile cu cei de la școală. „Realitatea ta și realitatea mea sunt foarte diferite“, i-a spus ea fostei colege de școală. „Mi-ai făcut viața un iad.“ Gertrud a tot insistat că nu știa de înjosirile la care erau supuși copiii evrei, înainte de a fi invitată să plece de către organizatorii evenimentului.³⁵

O dare de seamă istorică de altă natură avea loc dincolo de ocean. În centrul controversii era întrebarea dacă Franklin Roosevelt ar fi trebuit – sau ar fi putut – să facă mai mult pentru a-i salva pe evreii persecutați. Dezbaterile despre reacția americanilor la holocaust a

izbucnit în conștiința publică în același timp în care Kippenheim – și Germania – redescoperea moștenirea evreiască.

Cazul acuzării a fost prezentat de istoricul David Wyman într-un bestseller din 1984 cu titlul *Abandonarea evreilor*. Wyman a afirmat că Roosevelt a permis Departamentului de Stat să blocheze vizele pentru evreii persecutați și nu a reacționat adecvat la rapoartele credibile despre crimele în masă. Consilierii evrei ai lui FDR se temeau că „ajutorul guvernamental oferit evreilor europeni ar putea crește antisemitismul în Statele Unite”.³⁶ O excepție onorabilă a fost secretarul Trezoreriei, Henry Morgenthau Jr., cel care l-a convins pe FDR să autorizeze crearea unui Consiliu al Refugiaților de Război în ianuarie 1944. Consiliul a fost recunoscut pentru salvarea vieților a zeci de mii de evrei, un efort vrednic, dar prea puțin și prea târziu, potrivit lui Wyman.

Un istoric rival, Arthur Schlesinger Jr., a arătat că FDR fusese considerat un „erou” de evreii americani. Au votat pentru el într-un număr covârșitor la patru alegeri succesive. Niciun alt președinte anterior „nu se înconjurase de atâția consilieri evrei” sau „nu a condamnat antisemitismul cu atâta elocvență și insistență”. În opinia lui Schlesinger, Roosevelt a făcut tot ce a putut ca să convingă „o națiune izolaționistă că nazismul era o amenințare letală pentru Statele Unite”. Cel mai eficient mod de oprire a masacrării în masă a evreilor era să-și concentreze eforturile pe „câștigarea războiului”.³⁷

Taberele opuse s-au întâlnit la o dezbatere în jurul mesei rotunde din aprilie 1994, ținută la Postul Public de Radiodifuziune. S-a întâmplat cu prilejul lansării documentarului PBS cu numele *America și holocaustul*. Wyman fusese consilier istoric pentru acel program, având subtitlul *Înșelătorie și indiferență*. Întrebarea, formulată de gazda Charlie Rose, era dacă „amERICANII și guvernul Statelor Unite au întors spatele cauzei evreilor din Europa în timpul celui de-al Doilea Război Mondial”.

Pentru Wyman, răspunsul era clar. Atât președintele, cât și Congresul picaseră testul conducerii. Departamentul de Stat era vinovat de un „adevărat obstrucționism”. Și presa a fost complice. Uciderea în masă a evreilor „nu a fost, practic, niciodată o problemă pentru prima pagină”. Acel lucru a împiedicat creșterea susținerii publice pentru acțiunea guvernului. Pasivitatea lui FDR față de anihilarea evreimii europene reprezenta „cel mai mare eșec” al președinției lui.

Schlesinger a respins afirmația că America „a întors spatele” evreilor din Europa într-un moment în care „milioane de tineri americani” luptau cu asupritorii acestora. A acceptat că ar fi putut fi primiți mai mulți refugiați în Statele Unite la începutul războiului, dar chiar și acel lucru ar fi fost „foarte dificil”. Dacă administrația ar fi încercat să mărească cotele de emigrare, Congresul le-ar fi redus.

Istoricii s-au contrazis de nenumărate ori pe fezabilitatea operațiunilor la scară mare, inclusiv pe propunerea de a bombarda Auschwitz-ul la sfârșitul anului 1944. Planul a fost respins de Departamentul de Război pe motiv că lagărul de exterminare nu era o țintă militară. Pentru Wyman, aceasta reprezenta o oportunitate ratată de a opri mașinăria de ucidere în masă. Schlesinger a susținut că liniile ferate ar fi putut fi reconstruite rapid. Aliații nu voiau să riște să le ofere naziștilor un triumf de propagandă ucigând „o mulțime de evrei”.

Alt istoric, Alan Brinkley, a subliniat „un eșec general al imaginației morale americane în confruntarea cu datele holocaustului pe măsură ce au devenit disponibile”. A fost dificil pentru majoritatea americanilor, inclusiv pentru FDR, să conceapă un rău la scară atât de mare.

Wyman s-a opus vehement. „Poate că nu eram pe deplin conștienți de dimensiunea celor șase milioane de omeni uciși, dar eram conștienți de atrocitățile naziste de orice fel.” Dintr-o servietă plină cu documente, a scos un formular lung și complicat din anul 1943

pe care trebuiau să-l completeze refugiații dacă doreau să emigreze în Statele Unite.

– E lung de doi metri și jumătate, cu scris mărunț, s-a plâns el, fluturând formularul în fața camerelor de filmat. E o cursă cu obstacole ca să ținem refugiații la distanță.

– Haideți, liniștiți-vă, a replicat Schelsinger.

Acesta a susținut că numărul evreilor care au fost excluși din America din pricina documentelor nepotrivite „nu a fost atât de notabil”. Ideea că „milioane de evrei europeni” ar fi putut fi salvați era absurdă.

– Nu a spus nimeni „milioane”, a răspuns Wyman.

– Asta e insinuarea.

– Nu există nicio insinuare.³⁸

Și așa au continuat discuțiile, cu speranțe mici de rezolvare. A existat totuși un aspect în privința căruia istoricii erau în general de acord. Într-o democrație, deciziile politice reflectă în definitiv voința poporului, așa cum este exprimată prin urna cu voturi. După cum a notat Wyman într-o carte anterioară, *Ziduri de hârtie*, în anii 1930 și începutul anilor 1940, majoritatea americanilor „s-au opus deschiderii mai largi a porților pentru asupriții din Europa”. Politica americană cu privire la refugiați din anii dinainte de holocaust, a concluzionat Wyman, a fost „în esență ceea ce voia poporul american”.³⁹

La o jumătate de secol după uciderea lui Fanny Wertheimer și Max Velfer la Auschwitz, descendenții lor „se înmulțiseră din plin”, după cum spune Exodul. Acum erau împrăștiați în toată lumea – din America de Nord în Marea Britanie, Israel și Australia. În 1990, 2005 și 2018, sute de membri ai familiilor Wertheimer și Valfer s-au adunat pentru reuniuni mari de familie în țara care devenise casă pentru cei mai mulți dintre ei, Statele Unite. Fiecare adunare era o ocazie de jelit, dar și de sărbătorire. „Noi toți și copiii noștri

suntem niște palme date lui Hitler“, a rezumat Marion Bloch, strănepoata lui Max și Fanny, atitudinea supraviețuitorilor.⁴⁰

Reuniunile au adus la un loc o mulțime diversă, talentată și ingenioasă. Stef Wertheimer își transformase compania mărunță de unelte într-una dintre cele mai de succes afaceri din Israel. Verișoara lui Stef, Pia Gilbert (fostă Pia Wertheimer), era o pianistă renumită, coregrafă și profesoară la Școala Juilliard din New York. Altă verișoară, Herta Bloch (mama lui Marion), era cunoscută în cercurile culinare evreiești pentru rețeta de *wurst* autentic german, vândut într-o măcelărie din Manhattan care recrea măcelăria Wertheimer din Kippenheim. Un văr de-al doilea, Andrew Bergman, își făcuse un renume la Hollywood ca scriitor al unor comedii trăsnete precum *Blazing Saddles* și *Honeymoon in Vegas*.

Una dintre organizatoarele reuniunii a fost Sonja Geismar, nepoata lui Max și Fanny. La patru ani, Sonja fusese pasageră pe *St. Louis* cu părinții ei, Freya și Ludwig. După ce au fost alungați din Cuba, familia a ajuns în Marea Britanie, unde au așteptat să fie chemate numerele lor din cota americană. În cele din urmă, au sosit la New York pe 11 februarie 1940, la aproape zece luni după ce au plecat din Hamburg. Alegerea Marii Britanii ca destinație intermediară în loc de continentul european probabil că le-a salvat viața. Multe dintre rudele lor din familia Löb au rămas blocate în Belgia după invazia germană din vestul Europei și transportate la Auschwitz în vara anului 1942. Aproximativ un sfert din cei 937 de pasageri de pe nava *St. Louis* au fost uciși în holocaust.⁴¹

Marea doamnă a familiei Wertheimer a fost Pia Gilbert, care emigrase în Statele Unite cu familia ei în 1937, stabilindu-se la New York. Îi plăcea să spună povești despre șocul de a veni în marele oraș după ce crescuse într-un sătuc din Germania. Chiar și în America, nu a putut să-și depășească teama de bărbați în uniformă. Îi aminteau de soldații SS care scandau „Când curge sânge evreiesc de pe cuțit“ în fața casei ei din Kippenheim. A fost o spaimă care o

rodea în timpul primului ei turneu de concerte din regiunea central-vestică a Americii, susținute la vârsta de optsprezece ani. În timpul călătoriei de cincisprezece ore cu trenul de la Chicago la New York, i s-a făcut o frică irațională de conductorul de tren.

Conductorul a privit-o straniu în timp ce-i verifica biletul. Pia era „speriată de moarte” din cauza uniformei lui. De câte ori revenea în compartimentul ei, se uita din nou la ea, neliniștind-o și mai mult.

După aproximativ cinci ore, conductorul a întrebat-o pe Pia:

– Ești din Germania?

Întrebarea a speriat-o. În 1939, reprezenta un stigmat atașat întrebării, oricare ar fi fost împrejurările în care plecai.

– Da.

– Din sudul Germaniei?

Inima ei bătea cu putere.

– Da.

– Ești din Kippenheim?

– Da.

Conductorul i-a împărtășit în cele din urmă motivul curiozității lui.

– Și eu sunt din Kippenheim. Mă numesc Herzog. Arăți exact precum cei din familia ta. Wertheimer.⁴²

Unchii și mătușile Piei erau pe peronul din New York împreună cu părinții ei ca să o întâmpine după turneu. Primul care a recunoscut figura familiară alături de Pia în timp ce cobora din tren a fost unchiul Hermann, măcelarul.

– Ia uitați, acela e Herzog, a spus fostul proprietar al *Badischer Hof* tuturor *Tantes* și *Onkels* adunați acolo.*

Marele oraș de pe râul Hudson semăna, evident, foarte puțin cu satul de la marginea Pădurii Negre, dar în unele feluri era, pur și simplu, o scenă mai mare pentru aceiași actori, cu visuri și pasiuni similare celor avute altădată.

* *Tantes* = mătuși; *Onkels* = unchi (în germană în original, n.tr.)

Dintre toți supraviețuitorii, cel care simțea cea mai profundă nostalgie după locul nașterii sale a fost Kurt Maier. Având vârsta de zece ani când familia lui a fost deportată în Gurs, Kurt s-a întors în Kippenheim prima dată ca soldat american trimis în Germania de Vest în anul 1953. Însărcinat cu catalogarea cărților germane din Biblioteca Congresului și autor al unei cărți de memorii despre cum a crescut sub conducerea naziștilor, a rămas foarte legat de istoria și cultura țării lui natale. Chiar și după decenii petrecute departe de Kippenheim, încă mai auzea căruțele cu fân trase de boi care huruiau pe Poststrasse când închidea ochii noaptea. Simțea miresma hambarelor din sat printre mulțimile de pe străzile orașelor americane.

Alături de alți foști locuitori evrei din Kippenheim, Kurt a fost invitat înapoi în sat în 2003 ca să participe la ceremoniile cu ocazia restaurării finale a sinagogii distruse. Pentru prima dată în peste șase decenii, oameni cu numele Maier, Wachenheimer și Auerbacher au aprins lumânări și au spus rugăciuni ebraice în locul unde strămoșii lor se rugaseră. După ce i-a primit „acasă“, primarul Mathis a promis că, în sfârșit, „va rupe sigiliul tăcerii“ din jurul deportării din octombrie 1940 din Baden în Gurs.

Kurt i-a răspuns primarului în numele supraviețuitorilor. „Noi eram evrei de la țară“, a amintit el tuturor. „Eram aproape de pământ. Pământul acesta german a fost cândva și al nostru.“⁴³

Băiatul care se ascunsese cu mama lui sub o cadă răsturnată în Noaptea de Cristal în timp ce o gloată înfuriată arunca pietre prin geamuri a încercat să facă rezumatul istoriei de două mii de ani a evreilor în câteva propoziții. „Evreii se stabilesc într-o comunitate. Cumpără pământ pentru un cimitir. Apoi construiesc o sinagogă cu o școală și o baie ritualică. În curând, măcelarii și brutarii își deschid prăvălii. Comunitatea înflorește. Evreii se simt în siguranță. Apoi se întâmplă ceva. Se schimbă guvernul.“

Se referea la evenimentele din Kippenheim, dar ar fi putut vorbi despre oricare dintre minoritățile amenințate încă de la începuturile istoriei cunoscute. A citat din Exod:

Un rege nou, pentru care Iosif nu însemna nimic, a ajuns la putere în Egipt. „Priviți, a spus el poporului său, israeliții au devenit prea numeroși pentru noi. Veniți, trebuie să fim vicleni cu ei...”⁴⁴

Pe măsură ce treceau anii și alți supraviețuitori aveau să moară, Kurt a ajuns să fie privit ca o legătură cu modul de viață care dispăruse pentru totdeauna. A acceptat numeroase invitații de a se întoarce în Germania și a vorbi despre viața evreilor din Baden și experiența familiei sale din timpul persecuției naziste. Vizitele lui și publicitatea făcută restaurării sinagogii i-au încurajat pe nemți să caute prin poduri fotografii și scrisori uitate. În 1995, un localnic a descoperit o serie de cinci fotografii făcute de socrul său decedat de curând în care apărea deportarea evreilor din Kippenheim. Când fotografiile au fost publicate în presă, alți săteni au identificat victimele și pe o parte dintre privitori. Una dintre fotografii (reprodusă la pagina 188.) îi arăta pe Kurt și familia lui urcați de polițiști într-un camion în dimineața zilei de 22 octombrie 1940.

Inspirați de poveștile supraviețuitorilor, istoricii locali au început să documenteze cu meticulozitate cele aproape trei secole de prezență evreiască în Kippenheim și în satele învecinate de la marginea Pădurii Negre. Primarul Mathis a comandat o carte memorială în două volume frumos editate în care apar numele tuturor persoanelor îngropate în cimitirul Schmieheim. Printre publicații au fost și o carte despre sinagogă, împreună cu o colecție de eseuri despre istoria evreiască locală.⁴⁵ A fost publicat un ghid al „Kippenheimului evreiesc”, identificând fostele case și magazine evreiești. Casele multora dintre evreii uciși și deportați au fost comemorate cu plăci din piatră cunoscute drept *Stolpersteine* sau „piedici de piatră” înfipte în

pavajul de afară. În 2019, aproape șaptezeci de mii de *Stolpersteine* fuseseră instalate în peste douăzeci de țări europene, transformând ceea ce începuse ca o inițiativă privată a unui artist german în cel mai mare proiect memorial descentralizat din lume.

Kurt l-a invitat pe autorul acestei cărți să-l însoțească într-una dintre vizitele sale din Kippenheim în octombrie 2016, la aniversarea deportării la Gurs. Ca de obicei, gazdele lui pregătiseră un itinerar încărcat ce includea prelegeri în școli și biserici, interviuri cu istoricii și jurnaliștii locali și ceremonii de comemorare a deportării. La fiecare oprire, Kurt își amintea de personajele din Kippenheim, printre care vânzătorul ambulant, Zdrențărosul Jakob, care mergea din sat în sat într-un nor de fum de pipă, cu un sac din piele de animal și haine aruncate adunate în spinare. Soțiile fermierilor, toate creștine, îl plăceau pe Jakob pentru că era mereu la curent cu ultimele bârfe: îi puneau un pahar de vin în timp ce îi ascultau poveștile. Cum Kurt nu știa numele de familie al lui Jakob, nu a putut afla cu exactitate ce s-a întâmplat cu el. Tot ce știa era că bătrânul vânzător a fost „trimis în Est“, alături de mulți alții.⁴⁶

La Liceul Anne Frank din apropierea graniței Rinului cu Franța, Kurt i-a încurajat pe elevi să se gândească la nebunia care i-a cuprins pe nemți în perioada nazistă.

– Câți evrei credeți că erau în Germania când a ajuns Hitler la putere? a întrebat el un grup de elevi dintr-o școală.

Mâinile s-au ridicat în toată clasa.

– Șase milioane? a încercat să ghicească o fată de șaisprezece ani.

Alți câțiva elevi au făcut alte estimări, toate depășind două milioane.

Kurt le-a dezvăluit răspunsul corect.

– Erau doar puțin peste jumătate de milion de evrei germani în 1933. Însemnau mai puțin de unu la sută din populația totală.

În sală s-a auzit un icnet. Gândul că o minoritate minusculă putea deveni ținta unei uri atât de mari i-a uimit pe tinerii germani.⁴⁷

Mai târziu, am mers cu Kurt la plimbare prin Kippenheim. Era o dimineață rece și mohorâtă, asemănătoare cu cea din urmă cu trei sferturi de secol, când familia lui a fost alungată din casă. Ajuns la vârsta de optzeci și șapte de ani, Kurt era ușor de recunoscut ca fiind aceeași persoană imortalizată în imaginea alb-negru neclară care a memorat deportarea familiei Maier din Kippenheim. În mîna stîngă ținea o servietă, așa cum făcuse când îl urmăse pe bunicul său Hermann pe poarta din față și urcase în camionul poliției. Purta pe cap o bască cenușie de muncitor, asemănătoare cu cea din fotografie. Și satul se schimbase puțin, cel puțin în privința aspectului exterior.

În timp ce ne plimbam prin Kippenheim, Kurt își amintea de locurile asociate cu copilăria, inclusiv brutăria și măcelăria evreiască, „locul meu preferat pentru că de acolo luam cârnați“. Mi-a arătat locul în care l-a zărit pe Hitler trecând cu coloana de mașini prin sat cu câteva luni înainte de Noaptea de Cristal. Și-a amintit de strigătele mătusei lui după ce a descoperit cadavrul unui vecin evreu care se înjunghiasse în gât ca să nu mai sufere în mâinile tortionarilor săi naziști.

A fost și mai dureros pentru Kurt să treacă pe lângă casa copilăriei lui de pe Querstrasse. Nu a vrut să discute cu proprietarii actuali sau să i se facă o fotografie pe strada unde se jucase șotron cu vecinii creștini. A explicat că dorința sa a fost să nu se instaleze o *Stolperstein* în fața fostei sale case de teamă ca să nu trezească amintiri amare. Cu toate acestea, mi le-a arătat pe cele ale celorlalți evrei din Kippenheim, inclusiv pe ale lui Max și Fanny Valfer. Casa Valfer, aflată peste stradă de sinagoga renovată de pe Poststrasse, era acum locuită de o familie de refugiați kurzi din Siria care fugiseră din patria lor din pricina sângerosului război civil. Camera din față, unde Max își conducea afacerea cu tutun, fusese transformată într-un magazin unde se vindea kebab. În afară de mine și de Kurt, nimeni nu dădea atenție celor două tăblițe de metal identice

așezate discret pe trotuarul adiacent. Pe *Stolperstein*, pentru Fanny, scria simplu:

Aici a trăit
FANNY VALFER
Născută Wertheimer
Născută în 1886
Deportată în 1940
Gurs
Ucisă în 1942
Auschwitz

Plăcuțele comemorative ale lui Max și Fanny Valfer l-au făcut pe Kurt să se gândească la norocul familiei sale de a fi obținut „bucățița de hârtie cu ștampilă” care a făcut „diferența între viață și moarte”, în cuvintele lui Dorothy Thompson. În cazul familiei Maier, a fost mai mult de o ștampilă pe o hârtie esențială. Spatele vizei americane era împodobit cu o mulțime de ștampile și semnături care reflectau odiseea șerpuitoare a familiei din Kippenheim la Gurs, apoi la Marsilia și Casablanca și, în cele din urmă, în august 1941, la New York. Absența unei singure ștampile îi condamna pe refugiați la purgatoriul birocratic fără sfârșit și deseori la moarte.

„A fost cel mai important document pe care l-am avut vreodată”, a spus Kurt. „Acele ștampile ne-au salvat viața.”⁴⁸

Viza familiei Maier

GERMAN
Immigration Visa
612(X3)
Quota No 2592
dated MAY 8 - 1941
Issued to SIGGEFRID MAIER
Lee D. Randall
American Vice Consul
Marseille, France

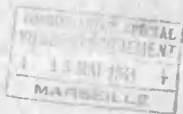
5061

5062

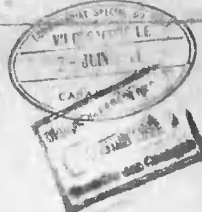
7949 Maier Siegfried

Visa de Soirée de France
Habitants

Autorisation à exporter en coupures de la
Banque de France suivant
autorisation n° 4111
du 12-10-41
Par délégation de l'Office des Changes
Comptoir National d'Escompte de Paris
Par procuration spéciale
el Farand

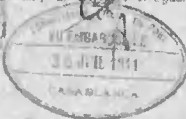

COMPTOIR NATIONAL D'ESCOMPTES DE PARIS
MARSEILLE
12-10-41
Le Comptable Pro Spéciale

Visa de transit
arrêt aux
dépenses de l'Etat

Marseille, le
POUR LE PREFET
Le Chef de Bureau D'Etat

2230
Maier Siegfried
Chanson ou Chanson
fient juillet 1941. Collé
au document de destination de
U. A. D. Wyoming Wyoming.

24 JUL 1941
MARSEILLE

In memoriam

(Victimele holocaustului menționate în această carte)

	<i>Locul morții</i>	<i>Data decesului*</i>
Siegfried Wertheimer	Germania	21.08.1939
Hermann Auerbacher	Franța	29.11.1940
Mathilde Auerbacher	Franța	06.12.1940
Joseph Auerbacher	Franța	27.12.1940
Heinrich Eichel	Franța	27.12.1940
Julius Wachenheimer	Franța	24.01.1942
Marx Auerbacher	Franța	29.01.1942
Theodor Köhler	Auschwitz	12.08.1942
Oskar Wachenheimer	Auschwitz	12.08.1942
Käthe Wachenheimer	Auschwitz	12.08.1942
Helene Weil	Auschwitz	12.08.1942
Gerda Weil	Auschwitz	12.08.1942
Berta Weil	Auschwitz	12.08.1942
Salomon („Momo“) Auerbacher	Auschwitz	17.08.1942
Gerda Auerbacher	Auschwitz	17.08.1942
Auguste Köhler	Auschwitz	17.08.1942
Max Strauss	Auschwitz	19.08.1942
Max Valfer	Auschwitz	19.08.1942
Hugo Wachenheimer	Auschwitz	19.08.1942
Julius Weil	Auschwitz	19.08.1942
Gretel Durlacher	Auschwitz	26.08.1942
Meta Strauss	Auschwitz	28.08.1982
Bella Wachenheimer	Auschwitz	11.09.1942
Isidor Löb	Auschwitz	26.09.1942
Karolina Löb	Auschwitz	26.09.1942
Hans Durlacher	Auschwitz	31.10.1942

---

* Sau data deportării la Auschwitz. Data decesului era, de obicei, la două zile după sosire.

Arbori genealogici

Max Valfer

1880–1942

și

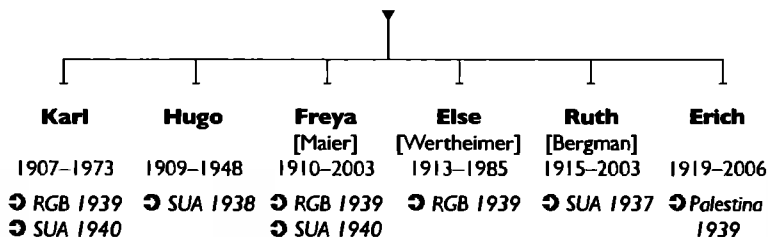
Fanny Wertheimer

1886–1942

*Max și Fanny au fost
deportați împreună*

➔ Gurs 1940

➔ Auschwitz 1942

Erich

Karl

Fanny

Freya

Hugo

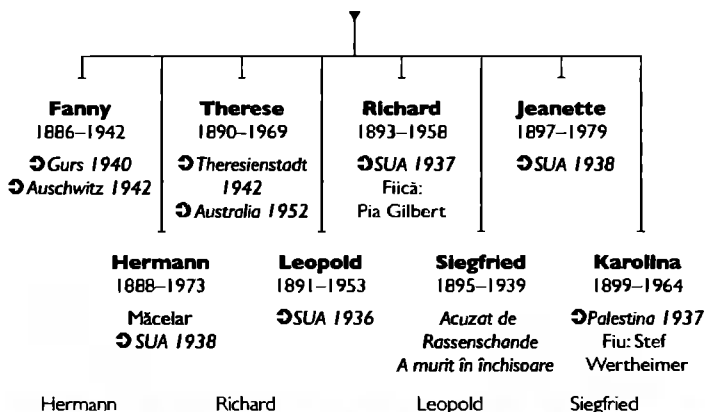
Elsie

Max

Ruth

Heinrich („Hershele“) Wertheimer
Măcelarul din Kippenheim
1850–1925

Karolina

Therese

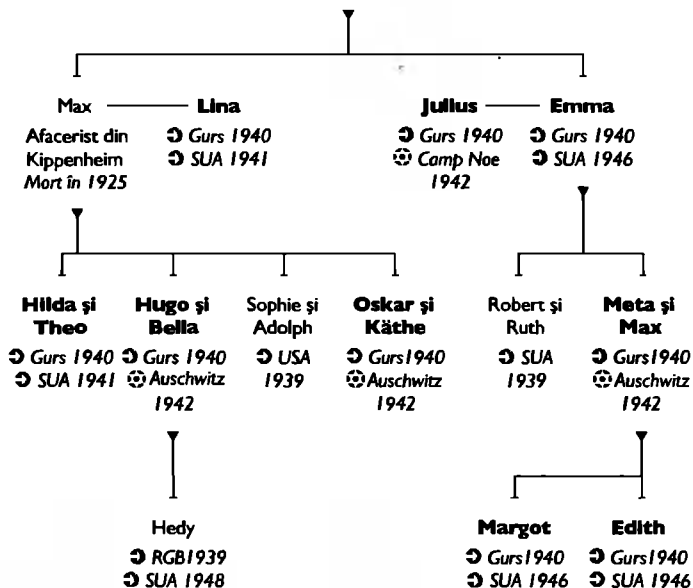
Hershele

Fanny

Jeanette

Heinrich Wachenheimer
Fondatorul afacerii din Kippenheim
1857

Cu litere boldate: Membrii familiei deportate la Gurs ⚡ Morți la Auschwitz sau în lagărele franceze

Fotografia de la „Aniversarea Nunții de Aur”, Gurs, decembrie 1940

Mulțumiri și notă despre bibliografie

Ideea acestei cărți provine dintr-un document multă vreme neglijat și o fotografie care a rămas ascunsă peste cincizeci de ani. Având data de 21 decembrie 1940, documentul îi era adresat președintelui Roosevelt și era semnat de subsecretarul de stat Sumner Welles. Avea legătură cu expulzarea survenită cu câteva săptămâni mai devreme a miilor de evrei germani în Franța neocupată (Vichy). Francezii cereau ajutorul americanilor pentru pregătirea următoarei migrații a „israeliților“, în acel moment găzduiți într-un lagăr francez, către Statele Unite și alte locuri de pe continentul american. Welles îl sfătuia pe președinte să respingă demersul francez, susținând că nu făcea decât să invite și alte „șantaj“ naziste. FDR a notat „OK“ în partea de sus a documentului (care este discutat în detaliu la paginile 200-201.).

Documentul, care a atras puțină atenție din partea cercetătorilor, m-a intrigat din mai multe motive. Ca parte din munca mea la Muzeul Memorial al Holocaustului din SUA, contribuiam la o expoziție numită „Americani și holocaustul“, cercetând subiectul politicilor americane de emigrare din perioada nazistă. S-a dovedit că mulți oameni expulzați din regiunea Baden localizată în sud-vestul Germaniei erau pe lista de așteptare pentru vizele de emigrare în SUA. Iată o poveste germană care era și o poveste

americană. Când vorbim despre deportarea evreilor de către naziști, suntem tentați să ne gândim la deportările în lagărele de exterminare „din Est” care au început în 1942. Acesta era un exemplu de evrei deportați nu „către Est”, ci cu optsprezece luni mai înainte „către Vest”. Mi se părea că povestea deportaților din Baden ar putea fi un studiu de caz interesant al politicii americane în privința refugiaților din perioada dinaintea holocaustului confruntate acum cu ceea ce numim „epurare etnică”. Voiam să aflu ce s-a întâmplat cu acești oameni „indezirabili” și cum a fost soarta lor legată de dezbaterile aprinse din America pe tema emigrării care au avut loc în timpul lui FDR.

În timp ce cercetam povestea celor șase mii cinci sute de evrei din Baden expulzați din casele lor strămoșești cu un avertisment de doar două ore, am dat peste imagini ale deportării în sine. Sunt zeci de fotografii de la acest eveniment, dar numai în câteva se pot identifica victimele după nume. Una, în special, mi-a atras atenția. Publicată la pagina 188, ea prezintă o familie care iese în șir din casa lor din satul Kippenheim, înainte de a fi urcați într-un camion al poliției, în timp ce vecinii lor priveau impasibili. În curând am descoperit că băiatul din fotografie, pe atunci în vârstă de zece ani, se numea Kurt Maier. Acum avea optzeci și șase de ani și încă mai cataloga cărțile germane de la Biblioteca Congresului din Washington. Descoperisem unul dintre subiectele principale ale cărții mele la distanță de cinci minute cu taxiul de biroul meu de la Muzeul Holocaustului, după National Mall.

Un loc fruntaș în această secțiune de mulțumire trebuie să fie ocupat de Kurt și alți foști membri ai comunității evreiești din Kippenheim, care au petrecut multe ore vorbind cu mine despre experiențele lor și mi-au împărtășit documentele și fotografiile lor prețioase de familie. Am avut norocul de a-i putea intervieva pe Hedy Wachenheimer Epstein și Hans Wertheimer prin telefon și de a o întâlni pe Pia Wertheimer Gilbert înainte de a deceda. Printre

alte persoane intervievate asupra amintirilor personale din copilăria petrecută în Kippenheim au fost și Sonja Maier Geismar, unul dintre ultimii pasageri supraviețuitori de pe *St. Louis*, renumitul aface-rist israelian Stef Wertheimer și scriitoarea Inge Auerbacher.

Cercetarea unei astfel de cărți se poate compara cu rezolvarea unui puzzle uriaș, multidimensional, alcătuit din mii de piese diferite. Pieseile amestecate includ fotografii de familie șterse, povestiri orale, amintiri și o gamă largă de documente, din procese vechi până la dosarele de emigrare, registrele guvernamentale și scrisorile de la cei dragi păstrate în plicuri mototolite sau cutii șubrede de pantofi. La început, e greu să pui cap la cap diferitele dovezi, dar cu timpul începe să apară o imagine detaliată. Știi că ești pe drumul cel bun când părți diferite – o cerere de viză, un dosar de poliție, o însemnare în jurnal, o tăietură dintr-un ziar vechi, o referință aparent obscură la o scrisoare greu de descifrat – încep să se pună cap la cap, ca prin farmec. Dialogul din această carte a fost extras dintr-o varietate de surse, inclusiv din corespondența contemporană, articole din ziare, documente oficiale, memorii personale și interviuri. Sursele tuturor citatelor sunt oferite în notele de final.

Nu ar fi fost posibilă asamblarea acestui puzzle fără ajutorul unei serii extraordinare de oameni, inclusiv istorici ca mine, arhiviști și martori oculari supraviețuitori. Vreau să aduc un omagiu deosebit istoricilor germani locali care au făcut o mare parte din munca asiduă de teren pentru recuperarea poveștii comunităților de evrei din sudul Badenului din decenii de amnezie voită înainte ca mie să-mi vină ideea acestei cărți. Sunt recunoscător în mod special lui Robert Kraus, de la Deutsch-Israelischer Arbeitskreis, și lui Jürgen Stude, de la Sinagoga Fördervere in Ehemalige din Kippenheime. V. Kraus este o enciclopedie în materie de viața evreilor din Kippenheim. A petrecut o mare parte din ultimele trei decenii contactându-i pe foștii rezidenți evrei, acum împrăștiați în toată lumea, și făcând lobby pentru restaurarea sinagogii, devenită

depozit agricol. A oferit multe dintre informațiile detaliate pentru planul localității Kippenheim care apare la începutul cărții. Stude este principalul autor al mai multor studii istorice bine documentate despre Kippenheim, citate la bibliografie. A fost excepțional de generos în împărtășirea documentelor și fotografiilor pe care le-a descoperit pe parcursul cercetărilor sale.

Pentru a surprinde experiențele personajelor principale din carte, a trebuit să mă plimb pe străzile din Kippenheim, Stuttgart și Marsilia și să rătăcesc prin ce a mai rămas din lagărele de concentrare Dachau, Gurs și Camp des Milles. Am făcut două vizite în Germania și una în Franța. Oriunde am mers, am rămas recunoscător pentru ospitalitatea oferită. Kurt Maier mi-a sugerat să-l însoțesc într-o călătorie în Germania în octombrie 2016. Robert Kraism-a condus în plimbări prin Kippenheim și cimitirul evreiesc din Schmieheim. Profesor de engleză pensionat, Ulrike Schumacher m-a prezentat multor oameni din Kippenheim, inclusiv fostului primar Willi Mathis, care a condus eforturile de reconciliere cu deportații și familiile lor. Profesor la Gimnaziul din Ettenheim, André Gap mi-a arătat clasa de unde Hedy Wachenheimer a fost alungată de director în Noaptea de Cristal ca fiind „o evreică murdară”. Mi-a pus la dispoziție și registrele școlii din perioada nazistă. Două studente la lingvistică de la Universitatea Freiburg, Julia Sofie Andreano și Julia Rosenfeld, au fost traducătoarele mele în Germania și m-au ghidat prin arhivele din Freiburg, Offenburg și Karlsruhe. Am fost condus prin Dachau de Colinne Bartle, ghidul voluntar devotat. În Franța, am făcut un tur privat în Camp des Milles cu istoricul francez Robert Mencherini, o autoritate de seamă în materie de Vichy. Alt istoric, Sylvie Orsoni, m-a ajutat să înțeleg cum funcționau centrele de emigrare a familiilor de la Marsilia.

Impresiile personale pe care le-am adunat pe parcursul vizitelor din Germania și Franța au pornit de la cercetarea arhivelor. La rândul său, acest lucru nu ar fi fost posibil fără ajutorul numeroșilor

istorici și arhiviști, atât din Statele Unite, cât și din Europa. Mi-ar plăcea să-i mulțumesc în mod deosebit lui Ronald Coleman pentru că m-a îndrumat în colțurile obscure ale colecțiilor voluminoase din Muzeul Holocaustului din Washington D.C. și mi-a oferit sugestii prețioase pentru cercetări ulterioare. La Arhivele Naționale din College Park, Maryland, David Lambert mi-a oferit, de asemenea, un ajutor de expert în privința registrelor de la Departamentul de Stat, indispensabile pentru a înțelege politica americană cu privire la refugiați din timpul lui FDR. Istoricul Departamentului de Stat, Melissa Jane Taylor, mi-a arătat cu generozitate dosarele de personal ale consulilor SUA, inclusiv ale lui Hugh Fullerton și Hiram Bingham Jr., pe care le-a adunat în timpul propriilor cercetări despre operațiunile consulatului SUA din Marsilia. Gunnar Berg m-a ajutat să găsesc dosare importante la Institutul Yivo pentru Cercetări Evreiești din New York. Asemenea altor cercetători, n-aș fi putut să navighez printre registrele Comitetului de Serviciu al Prietenilor Americani din Philadelphia fără ajutorul lui Don Davis. În Germania, aș vrea să evidențiez ajutorul lui Cornelius Gorka de la Offenburg Kreisarchiv, al lui Walter Keck de la Kippenheim Gemeindearchiv și al istoricilor Norbert Klein, Uwe Schellinger, Ulrich Baumann și Robert Neisen. Sunt recunoscător și lui Amos Reichman pentru că mi-a oferit dizertația lui de masterat nepublicată despre evadarea familiei Schiffirin din Vichy.

Pe parcursul cercetărilor mele, am păstrat o legătură strânsă cu familiile foștilor locuitori din Kippenheim. M-am bucurat de un weekend memorabil cu peste o sută de membri ai clanului extins Wertheimer-Valfer la o reuniune de familie din munții Pocono, Pennsylvania, în iulie 2018. Mulțumiri speciale Lindei Kaplan și Sonjei Geismar pentru invitație, lui Leslie Wertheimer, Fay Wertheimer, Doris Bergman, Michael Valfer, Marion Bloch și Rachel McCarthy pentru documentele oferite, fotografiile și alte informații despre familie. Printre informatorii mei din familia

Wachenheimer s-au aflat Margot Walton și Edith Strauss, cele două fetețe din fotografia cu „Aniversarea Nunții de Aur“ de la paginile 210 și 337, care au emigrat apoi în Statele Unite, Harry Wachen și Brenda Mandel. Sunt profund recunoscător lui Dianne Lee pentru că mi-a arătat documente și fotografii din arhivele prietenei sale, Hedy Epstein, după moartea lui Hedy survenită în 2016. Amy Wisnudel mi-a dat scrisori scrise din Gurs de strămătușa și străunchiul ei, Gerda și Momo Auerbacher.

Am scris această carte pentru Muzeul Memorial al Holocaustului din SUA. Nu ar fi fost informată, scrisă și publicată fără prietenia și sprijinul colegilor mei de la Muzeul Holocaustului. Originea ei se datorează conversațiilor lungi cu Michael Abramowitz, fostul director al Institutului Familiei William Levine pentru Cunoașterea Holocaustului, care a devenit apoi președinte la Freedom House. Directoarea muzeului, Sara Bloomfield, și directoarea adjunctă, Sarah Ogilvie, s-au interesat personal de proiect de la început și au făcut multe sugestii utile, la fel ca supervizorii mei direcți, Gretchen Skidmore și Greg Naranjo. Am fost salvat de multe erori grave de o echipă de recenzenți experți prin care au fost Richard Breitman, Peter Black și neobosita Becky Erbeling, care mi-au oferit multe documente importante. Inutil să mai spun că responsabilitatea pentru greșelile rămase, fie factice, fie de interpretare, este a mea. Pentru ajutorul cu traducerea documentelor germane, inclusiv cu aranjarea mormanelor de corespondență de familie aparent indescifrabilă, datorez un *Dankeschön* special Kassandrei Laprade Seuthe de la arhivele cu fotografii ale muzeului.

De la Knopf, editura mea din ultimele trei decenii, vreau să-i mulțumesc editorului meu, Andrew Miller, pentru încurajările sale și simțul fără greșală despre cum să îmbunătățești o relatare într-o formă atât de lungă. Asistenta lui Andrew, Zakiya Harris, a coordonat programul de producție. Copy editorul Fred Chase a găsit mai multe neclarități decât credeam că este posibil. Echipa formată din

Lisa Montebello, Maria Massey, Maggie Hinders și Tyler Comrie au făcut minuni, ca de obicei. Hărțile și diagramele frumoase sunt opera lui Gene Thorp. La fel ca primele mele cinci cărți, sunt îndatorat agentului meu, Rafe Sagalyn, pentru că a modelat și a dat viață unei idei gândite doar pe jumătate. Și, la final, dar nu cea de pe urmă, bineînțeles, sunt recunoscător minunatei mele soții, Lisa, și fiicei mele, Alex, pentru că au citit multiple versiuni ale manuscrisului și că au susținut permanent autorul aflat deseori cu mintea în altă parte.

Note

ABREVIERI FOLOSITE

AFSC	Comitetul de Servicii al Prietenilor Americani (Quakeri)
AFSC-Ph	Arhivele AFSC, Philadelphia
AJDC	Comitetul comun evreiesc-american de distribuție
AP	Associated Press
APP	Proiectul Președinției Americane, Universitatea California, Santa Barbara
CDF	Sistemul Zecimal Central al Departamentului de Stat, Grup dosare 59, NA-CP
CJH	Centrul de Istorie a Evreilor, New York
FDRL	Biblioteca Franklin D. Roosevelt, Hyde Park, New York
F-BdR	Arhivele Departamentale din Bouches-du-Rhône, Franța
F-PA	Arhivele Departamentale din Pirinei-Atlantic, Franța
FRUS	Seria <i>Relații externe cu Statele Unite</i>
G-HSAS	Arhivele Hauptstaatsarchiv din Stuttgart, Germania
G-STAF	Arhivele Staatsarchiv din Freiburg, Germania
G-LAK	Arhiva Landeskirchliches, Karlsruhe, Germania
IMT	Tribunalul Militar Internațional (Nürnberg, Germania), <i>Procesul marilor criminali de război</i>
IWM	Muzeul Imperial de Război, Londra
JTA	Agenția Evreiască de Telegrafie
LAT	<i>Los Angeles Times</i>
LC	Biblioteca Congresului, Washington, D.C.

M-UD	Documentele lui George S. Messersmith, Universitatea Delaware
NA-CP	Arhivele Naționale, College Park, Maryland
NA-DC	Arhivele Naționale, Washington, D.C.
NA-Ph	Arhivele Naționale, Philadelphia
NA-SL	Arhivele Naționale, St. Louis
NYHT	<i>New York Herald Tribune</i>
NYT	<i>The New York Times</i>
OH	Istorie orală
OPF	Dosarele Oficiale de personal, NA-SL
RG	Grup de dosare
SecState	Secretar de stat al Statelor Unite
UGIF	Uniunea generală a israeliților din Franța
UKFO	Ministrul de externe al Regatului Unit
UK-NA	Arhivele Naționale ale Regatului Unit
USC-SF	Universitatea din California de Sud, Fundația Shoah, Los Angeles
USHMM	Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite, Washington, D.C.
WP	<i>Washington Post</i>
YIVO	Institutul YIVO pentru cercetări evreiești, New York

Toate interviurile sunt cu autorul, altfel sunt menționate ca atare.

CAPITOLUL UNU: NOIEMBRIE 1938

1. Hedy (Wachenheimer) Epstein, interviuri cu Fundația Shoah de la Universitatea California de Sud, California, pe 7 decembrie 1995, și Muzeul Imperial de Război, pe 12 decembrie 1991 și 4 decembrie 1997. Am preluat foarte mult din memoriile lui Hedy scrise în germană, Hedy Epstein, *Erinnern ist nicht genug* („Nu este de ajuns să-ți amintești“), menționată ulterior ca Epstein, *Errinern*. Am stat și de vorbă cu Hedy de

câteva ori la telefon în 2015, înainte de moartea ei survenită în mai 2016. Aceste interviuri sunt menționate și ca Epstein Dobbs 2015.

2. Selma Stern, *The Court Jew*, pp. 23-25.
3. Epstein USC-SF; Epstein Dobbs 2015.
4. Vizita autorului la Gimnaziul din Ettenheim, octombrie 2016. Registrele școlii includ carnetele de note ale lui Hedy Wachenheimer și ale altor elevi evrei, precum și registrele biografice și ale Partidului Nazist pentru Walter Klein, Hermann Herbstreich și alți profesori. Acestea arată că Herbstreich a intrat în Partidul Nazist în iulie 1931 și era membru SS din 1932.
5. Epstein, *Errinern*, p. 40. Klein a intrat în Partidul Nazist în ianuarie 1932 și a fost liderul regional al propagandei.
6. Scrisoare de la Klein către Hugo și Bella Wachenheimer, 14 aprilie 1937, documentele lui Hedy Epstein, 1994.A.0117, USHMM.
7. Declarațiile lui Walter Klein și Edwin Fischerkeller, cazul Ettenheim Kristallnacht, „I.Str.S. gegen Seitz u.A.“, mai 1947, F179/I, G-StAF.
8. Declarația lui Jakob Reinbold, cazul Ettenheim Kristallnacht, mai 1947, F179/I, G-StAF; Epstein, *Errinern*, p. 41.
9. Epstein, *Errinern*, p. 41
10. Epstein USC-SF.
11. Hitler, *Das Itinerar*, Vol. 3, intrare din 29 august 1938, p. 1583; interviu cu Kurt Maier și vizita la Kippenheim cu autorul, 25 octombrie 2016 (menționată ulterior ca Maier Dobbs 2016); „Hitler vede forturi la frontiera cu Elveția“, *NYT*, 30 august 1938; p. 6.
12. Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Vol. 2, Cap. 14, „Politica Germaniei în Europa de Est“.
13. „Hitler inspectează forturile naziste“, *WP*, 30 august 1938, p.1; „Armata germană adunată la granița cu Franța“, *LAT*, 4 septembrie 1938, p.1; „Război sau pace?“, *NYT*, 4 septembrie 1938, p. 37.
14. Martin Gilbert, *Kristallnacht Prelude to Destruction*, p. 23; scrisoare personală de la Raymond Geist către George Messersmith, 7 noiembrie 1938, M-UD.
15. Gilbert, *Kristallnacht*, p. 24.
16. „Tagebucheintrag vol. 10 noiembrie 1938“, *Jurnalele lui Joseph Goebbels Online*, Institutul de Istorie Contemporană, München-Berlin.

17. „Estimarea populației evreiești în Alte Reich“, decembrie 1938, delegația germană în dosarele Germaniei, noiembrie 1938, AFSC-Ph.
18. Heydrich către Gestapo, Poliția Judiciară și Birourile SD, 10 noiembrie 1938, Documentul Nürnberg Nr. 3051-PS, IMT, Vol. 31, pp. 515-18.
19. Johannes Tüchel, *Konzentrationslager*, p. 171. Vezi și Uwe Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, p. 89.
20. Interviu cu Inge Auerbacher, iulie 2016; Maier Dobbs 2016.
21. Max Valfer către Ruth Valfer și Rudolf Bergman, scrisoare nedată, dar probabil scrisă în august 1939, colecția privată a lui Doris Bergman.
22. Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, pp. 79-80; Jürgen Stude et al., *Schicksal und Geschichte der jüdischen Gemeinden*, pp. 352-54.
23. Eseu scris de Ilse Wertheimer Gutmann pentru Rachel McCarthy, ed., *Wertheimer-Valfer Family Reunion August 2005*, memorii de familie cu publicație privată. Vezi și declarația funcționarului de la primăria Kippenheim Otto Buggle, 27 octombrie 1947, *Lahrer Synagogenprozess*, F179/I, Nr. 299, pp. 117-20, G-STAF.
24. Maier Dobbs 2016.
25. Interviu cu Robert Kraus, octombrie 2016. Fotografia cu sinagoga distrusă a fost donată lui Hedy Epstein în 1999. Istoricii locali l-au identificat pe soldatul SS din fotografie ca fiind Obersturmführer (prim-locotenent) Karl Rieflin, subordonatul lui Heinrich Remmert. Vezi Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, pp. 84-86.
26. Declarația lui Otto Buggle, 27 octombrie 1947. Vezi și Jürgen Stude, „Der Novemberpogrom in Kippenheim“ în Stude et al., *Schicksal und Geschichte*, pp. 45-47.
27. Kurt Salomon Maier, *Unerwünscht*, p. 70.
28. Siegbert Bloch OH, 20 august 1996, USC-SF.
29. Siegbert Bloch l-a identificat ulterior pe torționarul său, membru SA, Otto Lerch. Vezi Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, p.91.
30. Eseu de Ilse Gutmann.
31. Epstein USC-SF; Epstein Dobbs 2015.
32. Epstein, *Erinnern*, p. 43.
33. Epstein, *Erinnern*, p. 43; Epstein Dobbs 2015.

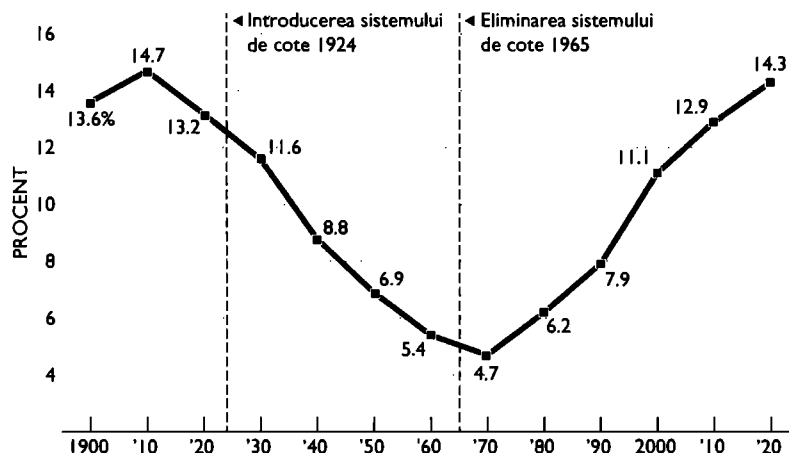
CAPITOLUL DOI: COZILE PENTRU VIZĂ

1. Scrisoare de la Erna Albersheim pentru secretarul adjunct de stat George Messersmith, 9 martie 1939, CDF 125.8856/120.
2. Raport către John. G. Erhardt, inspector al Serviciului Extern, 27 martie 1939, Rapoarte ale inspectorilor Serviciului Extern, 1927-1939, Intrare 418, Box 2, RG 59, NA-CP.
3. Secțiunile 9-12, 1917, Legea Emigrării.
4. Raportul Erhardt, 27 martie 1939.
5. Erich Sonnemann OH, 34.01.2014, USHMM. Vezi și Toby Sonneman, „Why St. Patrick's Day Is My Jewish Family's Favourite Holiday“, *Tablet*, 14 martie 2014.
6. Honaker/Stuttgart pentru Wilson/Berlin, „Anti-Semitic Persecution in the Stuttgart Consular District“ (Persecuție antisemită în districtul consular din Stuttgart), 12 noiembrie 1938, CDF 862.4016/2002.
7. Honaker/Stuttgart pentru Wilson/Berlin, 12 noiembrie 1938.
8. Honaker/Stuttgart pentru Messersmith, 15 noiembrie 1938, CDF 862.4016/2002.
9. Memoriu despre „Percentage of Jewish visa applicants at the Stuttgart consulate“ (Procentajul de cereri de viză pentru evrei la consulatul din Stuttgart), 17 septembrie 1936, Stuttgart (anii 1930) I, Rapoarte ale inspectorilor Serviciului Extern, 1937-1939, Intrare 418, RG 59, NA-CP.
10. Honaker/Stuttgart către Departamentul de Stat, 12 iulie 1938, CDF 811.111 Cota 62/587.
11. Honaker/Stuttgart către Departamentul de Stat, 12 iulie 1938.
12. Fișă de evaluare, 1 ianuarie 1943, Samuel Honaker OPF, NA-SL.
13. Raport de inspectorul J. Klahr Huddle, 18 februarie 1937, Stuttgart (anii 1930) I, Rapoarte ale Inspectorilor Serviciului Extern, 1937-1939, Intrare 418, RG 59, NA-CP. Vezi și Gerbert Lehman către FDR, 15 iunie 1936, OF 133, FDRL.
14. Corespondența lui Maximilian Neubauer, 1938-1945, colecția Otto Neubauer, CJH.
15. Roger Daniels, *Guarding the Golden Door* (Păzind ușa de aur), p. 57.
16. Președintele Herbert Hoover, Proclamație din 1872, 22 martie 1929, APP.

17. Mae M. Ngai, „The Architecture of Race in American Immigration Law“ (Arhitectura rasei în legea americană a emigrării), *The Journal of American History* 86, nr. 1 (iunie 1999): 75.
18. Memorii către SecState, 12 martie și 22 aprilie 1929, Cutia 145, CDF 811.111 Cota-origini naționale/27.
19. Daniels, *Guarding the Golden Door*, pp. 47-48, 55.
20. Potrivit datelor adunate de Biroul SUA de Recensământ, procentul persoanelor născute în străinătate din populația totală a SUA a atins apogeul de 14,8% în 1890. Centrul de Cercetare Pew a estimat că procentul de persoane născute în străinătate din populația SUA în 2015 era de 13,9%, estimat să crească la 17,7% până în 2065. Comparat cu pragul de jos de 4,7% în 1970, potrivit datelor Biroului de Recensământ. Cifrele din diagrame de pe pagina următoare reflectă datele Biroului de recensământ și proiecțiile Centrul de Cercetare Pew.
21. Daniels, *Guarding the Golden Door*, p. 55.
22. Departamentul de Stat a raportat „o întârziere relativ mică“ în procesarea cazurilor de emigrare până în 1938. Vezi scrisoarea de la Warren/Divizia de Vize către Malcolm Bryan, 23 ianuarie 1940, CDF 811.111 Cota 62/769. Vezi și David S. Wyman, *Paper Walls* (Ziduri de hârtie), p.34, care arată că „situația refugiaților a fost relativ stabilizată“ până la sfârșitul anului 1937. Wyman adaugă că, înainte de crizele din 1938, „problema găsirii unor locuri pentru oamenii care aveau mijloacele și dorința de emigrare a fost rezolvată destul de eficient“.
23. Colecția „scrisori neobișnuite“, 20 octombrie 1938, CDF 811.111 Cota 62/619.
24. Depeșă Honaker 1338, „Dismissal of Six German Clerks“ (Concedierea a șase funcționari nemți), 17 ianuarie 1939, CDF 125.8853/503. Vezi și CDF 125.8853/497.
25. Depeșă Honaker 1344, „Payment of Money to Germans Formerly Employed at the Stuttgart Consulate“ (Plata germanilor angajați anterior la Consulatul din Stuttgart), 24 ianuarie 1939, CDF 125.8853/507.
26. Formular de „Examinare preliminară“, citat în depeșă Honaker 1340, 17 ianuarie 1939.
27. Depeșele Honaker 1340 și 1344, ianuarie 1939.

28. Vezi, de exemplu, profilul lui Geist, „Trouble-shooter in Berlin“ (Cel ce rezolvă problemele la Berlin), *NYT*, 23 iulie 1939.

Procentul populației SUA născute în străinătate

29. Geist către secretarul adjunct de stat Messersmith, 16 mai 1938, colecția Messersmith, M-UD.
30. „Application for Appointment“ (Cerere de numire), Geist OPF, NA-SL.
31. Geist către Messersmith, 21 octombrie 1938, M-UD.
32. Declarația lui Geist, 28 august 1945, Document Nürnberg 1759-IMT, Vol. 28, pp. 234-54.
33. David Click, „Some Were Rescued“ (Unii au fost salvați), 1960, *Harvard Law Bulletin*, colecția Glick AR 1239, CJH.
34. Geist către Messersmith, 21 octombrie 1938, M-UD.
35. Declarația lui Geist, 28 august 1938.
36. Geist către Messersmith, 21 octombrie 1938.
37. „US Asked to Bar Einstein as Radical“ (Statelor Unite li se cere să-l interzică pe Einstein ca radical), *WP*, 30 noiembrie 1932.
38. Messersmith către Oswald Villard, 15 decembrie 1932, M-UD.
39. „Einstein’s Ultimatum Brings a Quick Visa“ (Ultimatumul lui Einstein aduce o viză rapidă), *NYT*, 6 decembrie 1932.
40. Messersmith către Oswald Villard, 15 decembrie 1932, M-UD.

41. „Einstein Ridicules Women's Fight on Him“ (Einstein ridiculizează lupta femeilor împotriva lui), *NYT*, 4 decembrie 1932.
42. Geist către Messersmith, 12 decembrie 1938, M-UD.
43. Geist/Berlin către SecState, 14 noiembrie 1938, CDF 811.111 Cota 62/635.
44. „160 000 Germans Seeking Visas to Enter US“ (160 000 de germani cer viză de intrare în SUA), *NYHT*, 29 noiembrie 1938.
45. Charles M. Thayer, *The Unquiet Germans* (Nemții care nu tac), pp. 162-63.
46. Geist către Messersmith, 14 februarie 1938, M-UD.
47. Geist către Messersmith, 12 decembrie 1938, M-UD.
48. Geist către Messersmith, 12 decembrie 1938, M-UD.
49. Geist către Messersmith, 5 decembrie 1938, M-UD.
50. Geist către Messersmith, 5 decembrie 1938. Pentru acordul Geist-Foley, vezi memoriul de la Ministerul de Interne al Marii Britanii HO 213/100, UK-NA. Vezi și Geist/Berlin către SecState, 12 decembrie 1938, CDF 840.48 Refugiații/1187.
51. Messersmith către Avra Warren, 9 decembrie 1938, CDF, 811.111 Cot 62/662B.
52. Foley către Ministerul de Interne al Marii Britanii, 17 ianuarie 1939, HO 213/115, UKNA.
53. Geist către Messersmith, 14 iunie 1934, M-UD.
54. Geist către Messersmith, 14 iunie 1934, M-UD.
55. Messersmith către Geist, 5 aprilie 1938, M-UD.
56. Messersmith către Geist, 5 decembrie 1938, M-UD.
57. Messersmith către Geist, 20 decembrie 1938, M-UD.
58. Messersmith către Geist, 20 decembrie 1938.
59. Messersmith către Geist, 30 noiembrie 1938; Geist către Messersmith, 4 ianuarie 1939, M-UD.
60. Geist către Messersmith, 21 octombrie 1938, M-UD.
61. Gilbert/Berlin către SecState, 30 noiembrie 1938, CDF 862.4016/1939.
62. Geist către Messersmith, 4 ianuarie 1939, M-UD.
63. Elizabeth Gray Vining, *Friend of Life* (Prietenul vieții), p. 286.
64. Rufus M. Jones, „Our Day in the German Gestapo“ (Ziua noastră în Gestapoul german), *The American Friend*, 10 iulie 1947.

65. Vining, *Friend of Life*, p. 292. Schacht a fost concediat din funcția de președinte al Reichsbank pe 20 ianuarie 1939, la doar câteva săptămâni după întâlnirea sa cu quakerii.
66. Elkinton către Pickett, 24 noiembrie 1938, Corespondență, Scrisori din Berlin, AFSC-Ph.
67. Depeșă Honaker 1340, 17 ianuarie 1939.
68. „Report of Investigation of Alleged Visa Irregularities at Stuttgart Consulate” (Raport de investigație a presupuselor nereguli cu vizele de la Consulatul din Stuttgart), 27 august 1939, CDF 125.8856/125.
69. Depeșă Honaker 1340, 17 ianuarie 1939.
70. Depeșă Honaker 1340, 17 ianuarie 1939.

CAPITOLUL TREI: FDR

1. Vezi, de exemplu, editorialul din *Washington Evening Star*, „America Protests” (America protestează), 15 noiembrie 1938, și articolul de pe prima pagină din *NYT*, 16 noiembrie 1938.
2. „Roosevelt Coldly Serious as He Attacks German Persecutions” (Roosevelt este extrem de serios când atacă persecuțiile germane), *WP*, 16 noiembrie 1938, p. 1.
3. William E. Leuchtenburg, *The FDR Years* (Anii FDR), p. 13.
4. Reporter AP la Casa Albă, Jack Bell, citat în Leuchtenburg, *The FDR Years*, p. 13.
5. John Gunther, *Roosevelt in Retrospect* (Roosevelt în retrospectivă), p. 135.
6. JoAnn Garcia, „Cherry Tree Rebellion”, NPS.gov, 15 martie 2012.
7. *WP*, 16 noiembrie 1938, p. 1; Conferința de presă cu FDR #500, 15 noiembrie 1938, FDRL.
8. PSF Corespondență diplomatică, Germania 1933-1938, FDRL.
9. Vezi, de exemplu, Geist/Berlin către SecState, 23 iulie 1936, Departamentul de Stat CDF 811.111 Cota 62/505. Geist a raportat că 6 978 de vize de emigrare au fost emise în anul corespunzător cotei care se termina pe 30 iunie 1936, 27% din cota germană de la acel moment

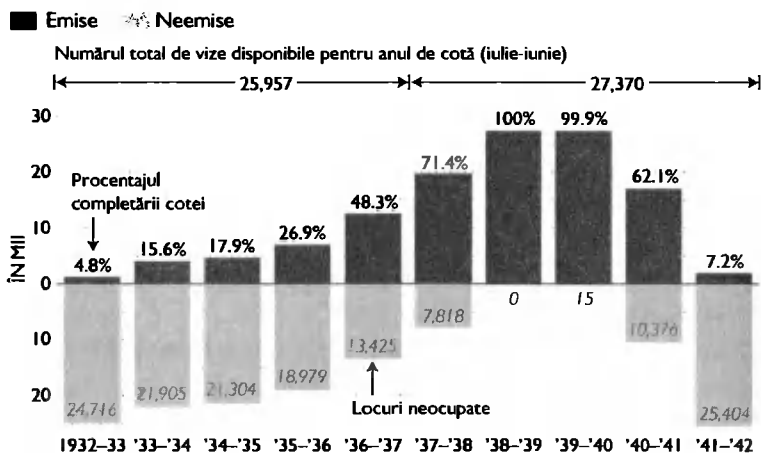
de 25 957. Cota a fost completată 48% pentru anul care se termina în iunie 1937 și 71% pentru anul încheiat în iunie 1938.

10. Charles Stember et al., *Jews in the Mind of America* (Evreii în percepția Americii), p. 145. Vezi și „Fortune's Survey on How Americans Viewed Jewish Refugees in 1938” (Sondajul Fortune privind opinia americanilor despre refugiații evrei în 1938), *Fortune.com*, 18 noiembrie 2015.
11. Discursul lui Hitler, Sportspalast, Berlin, 26 septembrie 1938, Serviciul de Monitorizare BBC.
12. Joseph Alsop și Robert Kintner, *American White Paper* (Hârtia albă americană), p. 15ff.
13. Samuel I. Rosenman, *Working with Roosevelt* (Lucrând cu Roosevelt), p. 167.
14. Scrisoarea lui FDR către Emil Ludwig, 15 noiembrie 1938, PPF 3884, FDRL, citat în James MacGregor Burns, *Roosevelt: the Lion and the Fox* (Roosevelt: leul și vulpea), p. 388.
15. Scrisoare de la Sara Roosevelt către Dora Roosevelt, citată în Jean Edward Smith, *FDR*, p. 25.
16. Inscripție pe ediția lui FDR din *Mein Kampf*, colecția de cărți a lui FDR, FDRL.
17. FDR către Margaret Suckley, 26 septembrie 1938, în Geoffrey Ward ed., *Closest Companion* (Cel mai apropiat tovarăș), p. 125.
18. Jurnalul lui Ickes, 15 noiembrie 1938, LC, transcris în Harold L. Ickes, *The Secret Diary of Harold L. Ickes* (Jurnalul secret al lui Harold L. Ickes), Vol. 2, *The Inside Struggle* (Lupta din interior), p. 504.
19. Rosenman, *Working with Roosevelt*, p. 172.
20. Jurnalul lui Henry Morgenthau Jr., 16 noiembrie 1938, FDRL.
21. Burns, *Roosevelt*, p. 320.
22. Mesajul lui FDR pentru Myron Taylor, 14 ianuarie 1939, într-o telegramă de la Departamentul de Stat pentru ambasada SUA, Londra, 840.48 Refugiați/1290B, republicat în *FRUS*, 1939, Vol. 2, p. 66.
23. Jurnalul lui Morgenthau, 16 noiembrie 1938.
24. Pentru hărți cu posibilitățile de relocare a evreilor pregătite de geograful Isaiah Bowman, vezi OS-053 PSF Hărți, FDRL.
25. FDR către Taylor, 14 ianuarie 1939.
26. Jurnalul lui Morgenthau, 16 noiembrie 1938.

27. Jurnalul lui Morgenthau, 6 decembrie 1938, FDRL.
28. Memoriu de Messersmith, 25 octombrie 1938, CDF 811.111 Reglementări/2175.
29. Conferința de presă cu FDR #501, 18 noiembrie 1938. Vezi și Richard Breitman și Allan J. Lichtamn, *FDR and the Jews* (FDR și evreii), p. 115.
30. Telegramă către FDR, 17 noiembrie 1938, OF 76c, Church Matters Jewish, 1938, FDRL.
31. Corespondență privind emigrarea, noiembrie 1938, CDF 150.626J.
32. Minutele întâlnirii din 18-19 decembrie 1938, Comitetul Ne-sectar pentru copiii evrei refugiați, documentele lui Marion Kenworthy, CJH.
33. Marc Jonathan Harris și Deborah Oppenheimer., *Into the Arms of Strangers* (În brațele străinilor), p. 10.
34. Conferința lui Hoover, Casa Albă, 9 septembrie 1930, APP.
35. *Statistical Abstract of the United States 1933* (Fragment statistic despre Statele Unite 1933), Biroul SUA de Recensământ, Tabelele 87 și 96. Cota anuală pentru Germania a fost redusă de la 51 227 la 25 957 în 1929. Unii emigranți primiți în 1930 au primit vizele conform cotei anterioare.
36. Instrucțiuni pentru vize către consulii SUA, 5 ianuarie 1937, CDF 150.626J/242.
37. „Anii de cotă” se calculau din iulie în iunie. Pentru rezumatele anuale ale vizelor pentru cotele germane pentru anii de cotă 1932-1933 până în 1936-1937, vezi Corespondența generală a vizelor, 1914-1940, CDF 811.111 Cota, Cutia 165. Pentru anii de cotă ulteriori, vezi tabelele din scrisoarea de la Divizia de Vize către Samuel Goldstein, 15 aprilie 1943, CDF 150.001/4-1443. Statisticile privind utilizarea per ansamblu a cotei germane se pot consulta la pagina 356.
38. ER, „My Day” (Ziua mea), 29 mai 1937.
39. Scrisoare de la ER pentru Justine Wise Polier, 4 ianuarie 1939, ER 100, 1939, Cutia 698, FDRL. Polier era fiica liderului evreilor americani, rabinului Stephen Wise, o judecătoare cunoscută în dreptul familiei, și prietenă cu Eleanor Roosevelt și Marion Kenworthy. Vezi și Polier OH, 14 septembrie 1977, FDRL.
40. 20 noiembrie 1938, transmisiune Coughlin, Enciclopedia Holocaustului, USHMM.

41. Polier OH, FDRL.

Vizele pentru cota germană

42. „Hoover Backs Sanctuary for Child Refugees“ (Hoover susține sanctuarul pentru copiii refugiați), *WP*, 16 ianuarie 1939, p. 1.
43. „Children in the Dark“ (Copii în întuneric), *NYT*, 18 februarie 1939, p. 7.
44. Julian Pleasants, *Buncombe Bob*, pp. 158-59.
45. Memoriu al lui Messersmith, 23 ianuarie 1939, CDF 150.01 Facturi/99.
46. Stermer et al., *Jews in the Mind of America*, 149; Frank Newport, „Historical Review: Americans' Views on Refugees Coming to U.S.“ (Recenzie istorică: opinia americanilor despre refugiații din SUA), Gallup.com/opinion, 19 noiembrie 2015.
47. Jurnalul lui Mackenzie King, 17 noiembrie 1938, MG26-J13, Arhive Canada.
48. Jurnalul lui Ickes, 12 martie 1939, LC; Ickes, *The Inside Struggle*, p. 590.
49. Jurnalul lui Ickes, 12 martie 1939.
50. „Roosevelt's Life Aboard Ship“ (Viața lui Roosevelt la bordul navei), *NYT*, 19 februarie 1939, p. 135.
51. „First Lady Backs Move to Open U.S. to 20.000 Exiles“ (Prima-Doamnă susține acceptarea în SUA a 20 000 de exilați), *WP*, 14 februarie 1939, p. 1. Vezi și Blanche Wiesen Cook, *Eleanor Roosevelt*, p. 26.

52. ER către Polier, 28 februarie 1939, citată în Joseph P. Lash, *Eleanor and Franklin* (Eleanor și Franklin), pp. 576-77.
53. Schimb de telegrame între FDR și ER, 22 februarie 1939, Dosarul Călătoriilor Prezidențiale, FDRL.

CAPITOLUL PATRU: KIPPENHEIM

1. Epstein, *Errinern*, 44; Epstein Dobbs 2015.
2. Eseul lui Ilse Gutmann.
3. Vezi, de exemplu, vederea de la Abraham Auerbacher din Dachau pentru soția lui în Kippenheim, 22 noiembrie 1938, colecție privată.
4. Hugo pentru Hedy Wachenheimer, 6 februarie 1940, colecția privată a lui Hedy Epstein, tradusă de Hedy Epstein. Hedy a donat copii după corespondența scrisă predominant în germană către USHMM în 1994. Vezi documentele Epstein, 1994.A.0017, USHMM.
5. Vizita autorului la lagărul de concentrare Dachau, noiembrie 2016.
6. Sigrid Schulz, „Berlin's Jewa Seek Flight“ (Evreii din Berlin încearcă să fugă), 15 noiembrie 1938, *Chicago Tribune*, p. 1; Associated Press, „Berlin Preparing Mor Degrees of Ostracism“ (Berlinul pregătește alte etape de ostracizare), *NYHT*, 15 noiembrie 1938, p. 1.
7. Notele întâlnirii de la Ministerul Aviației, 12 noiembrie 1938, Document Nürnberg 1816-PS, IMT, Vol. 28, pp. 499-540.
8. Vezi, de exemplu, Ralph W. Barnes, „160 000 Germans Seeking Visas to Enter US“ (160 000 de germani cer vize de intrare în SUA), *NYHT*, 29 noiembrie 1938, p.1; Louis Lochner, „Reich Papers Angrily Reply to Roosevelt“ (Ziarele din Reich îi răspund cu furie lui Roosevelt), *Baltimore Sun*, 17 noiembrie 1938, p. 1.
9. Schellinger ed., *Gedächtnis aus Stein*, p. 81; Stude et al., *Schicksal und Geschichte*, p. 352-54.
10. „Reich, Angered by Roosevelt, Waits for U.S. Reaction“ (Reichul, înfuriat de Roosevelt, așteaptă reacția SUA), *NYT*, 17 noiembrie 1938, p. 1.
11. Nazi Restrictions, Special Taxes Strip Jews pf Wealth“ (Restricții naziste, taxele speciale răpesc averea evreilor), *JTA*, 25 decembrie 1938.

12. Interviu OH cu Pia Gilbert, 1988, Centrul de Cercetare a Istoriei Orale, Universitatea California, Los Angeles.
13. Citat de Amos Elon, *The Pity of It All* (Ce păcat de toate acestea), p. 166.
14. Karl Kopp, *Das Kippenheimer Lied*, 57.
15. Naftali Bar-Giora Bamberger, *Der jüdische Freidhof in Schmieheim, Memor-Buch*, p. 936.
16. Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, p. 68.
17. Jürgen W. Falter et al., *Wählerbewegungen Nationalsozialismus: Wahl-und Sozialdaten der Gemeinden Badens in der zweiten Hälfte der Weimarer Republik*. Colecție de date statistice oferite de Institutul GESIS, Cologne. O parte din datele electorale sunt citate și în Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, p. 75.
18. Kopp, *Das Kippenheimer Lied*, 64.
19. Epstein IWM 1991; Epstein, *Errinern*, p. 25.
20. Stude et al., *Schicksal und Geschichte*, p. 347; Kopp, *Das Kippenheimer Lied*, 66.
21. Stude et al., *Schicksal und Geschichte*, p. 347.
22. Stude et al., *Schicksal und Geschichte*, p. 354.
23. Pia Gilbert, OH 1988.
24. Interviu cu Pia Gilbert, 17 ianuarie 2017. Vezi și Pia Gilbert OH 1988.
25. „Bericht über eine Predigt von Pfr. Kaiser“, 31 octombrie 1934, dosarul personal al lui Adam Kaiser, G-LAK.
26. Scrisoarea nedată pentru episcopul regional, Dr. Kühlewein, în dosarul personal al lui Kaiser, G-LAK.
27. Declarație scrisă a pastorului Kaiser, 28 septembrie 1941, dosarul personal al lui Kaiser, G-LAK.
28. Interviu cu Ulrich Baumann, 21 octombrie 2016. Vezi și Baumann, *Zerstörte Nachbarschaften, Christen und Juden in badischen Landgemeinden, 1862-1940*.
29. Maier Dobbs 2016.
30. Kurt Maier OH, 24 iunie 1997, USC-SF.
31. Maier, *Unerwünscht*, p. 31.
32. Sandner, *Das Itinerar*, Vol. 3, p. 1692, intrare din 19 mai 1939.
33. Stef Wertheimer, *The Habit of Labor* (Obiceiul de a munci), p. 5.

34. Pia Gilbert OH 1988.
35. Interviu cu Pia Gilbert, 17 ianuarie 2017; Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, p. 80.
36. *Reuniunea de familie Wertheimei/Valfer*, p. 60; interviu cu Pia Gilbert, 17 ianuarie 2017.
37. Memoriile de Freya Valfer Maier, *Reuniunea de familie Wertheimer/Valfer*, p. 23.
38. E-mail de la Marion Bloch, strănepoata lui Hermann Wertheimer, 1 iulie 2016.
39. *Reuniunea de familie Wertheimer/Valfer*, p. 25.
40. Contract de vânzare între Hermann Wertheimer și Karl Dorner, 12 noiembrie 1937, colecția privată a lui Marion Bloch.
41. Interviu cu Gunther Wertheimer, 21 ianuarie 2017.
42. Vezi corespondența dintre membrul de Congres William Whittington (D-Miss.) și Departamentul de Stat, CDF 811.111 Valfer Gerhard.
43. Lista cu pasageri pe *Queen Mary*, Cherbourg-New York, 19 aprilie 1937, RG 85, NA-DC.
44. E-mailuri de la Fay Wertheimer, fiica lui Else Valfer și Heinrich Wertheimer, 15 iunie 2016 și 25 iunie 2018.
45. Interviu cu Gunther Wertheimer, 21 ianuarie 2017; interviu cu Pia Gilbert, 17 ianuarie 2017.
46. Scrisoare de la Erich Valfer, 30 martie 1987, către Institutul de Istorie Contemporană, München.
47. Freya Valfer Maier OH, 21 ianuarie 1997, USC-SF.
48. Numerele de înregistrare pentru Max și Fanny sunt incluse în corespondența de familie și dosarul lor HIAS-HICEM la YIVO, New York (Franța III-462, RG 245.5). Am extrapolat datele de înregistrare după numerele de așteptare, care au fost emise în ordine cronologică.
49. Raport de la John G. Erhardt, Inspector al Serviciului Extern, 27 martie 1939; Rapoarte ale Inspectorilor Serviciului Extern, 1927-1939, Intrarea 418, Cutia 2, RG 59, NA-CP.
50. Depeșă Honaker, 22 februarie 1939, CDF 125.8853/510.
51. Albersheim către Messersmith, 9 martie 1939, CDF 125.8856/120.
52. Raport Erhardt, 27 martie 1939.

53. „Arians Aid jews Furtively in Reich“ (Arienii îi ajută pe ascuns pe evrei în Reich), *NYT*, 26 decembrie 1938, p.9; „Half the Jews in Reich Beg for US visas“ (Jumătate din evreii din Reich imploră vizele americane), *NYHT*, 9 martie 1939, p. 1. Departamentul de Stat a raportat 240 749 de cereri extraordinare pentru vizele de emigrare în SUA conform cotei germane pe 1 ianuarie 1939. Teoretic, acestea erau restanțele de aproape nouă ani. (Vezi declarația dată de Avra Warren în subcomitetul Senatului pentru emigrare, 23 martie 1939.) Practic însă, existau două liste de așteptare diferite. Candidații la viză ale căror documente erau considerate nesatisfăcătoare erau puși pe o listă de așteptare „inactivă“. Candidații calificați erau puși pe o listă de așteptare „activă“. La Stuttgart, „o examinare preliminară a documentelor“ dădea la o parte șase din fiecare zece candidați la emigrare în anul de cotă 1937-1938. (Vezi Honaker/Stuttgart către SecState, 12 iulie 1938, CDF 811.111 Cota 62/587.) Procesul inițial de verificare reducea timpul de așteptare pentru candidații calificați cu aproximativ trei ani la începutul anului 1939. (Vezi biletul de la Geist/Berlin, 23 ianuarie 1939, CDF 811.111 Cota 62/670.)
54. AP, „100 Jews Each Day Must Leave Reich“ (Câte 100 de evrei pe zi trebuie să plece din Reich), *NYT*, 26 februarie 1939, p.1.
55. Raport de către Consulul General al SUA Coert du Bois, „Jewish Refugee Situation in Havana“ (Situația refugiaților din Havana), 7 iunie 1939, Departamentul de Stat CDF 837.55/39.

CAPITOLUL CINCI: FUGA

1. Karl Valfer către Ruth Valfer și Rudolf Bergman, 26 martie 1939, colecția privată a lui Doris Bergman.
2. „Margaret Bergmann Lambert, Jewish Athlete Excluded from Berlin Olympics, Dies at 103“ (Margaret Bergmann Lambert, atleta evreică exclusă de la Olimpiada de la Berlin, moare la 103 ani), *NYT*, 25 iulie 2017. După ce a jurat să nu se mai întoarcă în Germania, Gretel (cunoscută după numele de căsătorie, Magaret Lambert) a acceptat o invitație de a vizita orașul de baștină Laupheim în 1999 după ce

stadionul sportiv a fost redenumit în cinstea ei. I se interzisese să concureze pe stadion în perioada nazistă.

3. Memoriile pasagerului de pe *Katina* Michael Engel, în forma unei scrisori din 1970 pentru dr. Zelig Paul, comandantul Betar. Scrisoarea lui Engel a fost oferită autorului de către fiica acestuia, Claudia Stevens. Detaliile coincid în linii mari cu cele oferite de Erich Valfer în scrisoarea lui de pe 30 martie 1987, către Institutul de Istorie Contemporană, Munchen.
4. Scrisoarea lui Engel.
5. Pentru interceptarea de către britanici a navelor mai mici *Artemisia*, vezi raportul din 16 februarie 1939 al secretarului-șef al Guvernului Palestinei, FO 371/24088, UK-NA. Raportul arată că *Artemisia* a fost capturată pe 6 februarie „după ce a debarcat cu succes aproximativ 160 de evrei ilegal”. Raportul a fost oferit autorului de către Paul Silverstone.
6. Scrisoare de la pasagerul pe *Katina* Kalman Yardeni, 17 august 1999, colecția privată a Claudiei Stevens.
7. Scrisoarea lui Yardeni.
8. Scrisoarea lui Engel.
9. Scrisoarea lui Erich Valfer, 30 martie 1987; Conversațiile Claudiei Stevens cu tatăl ei. Stevens a recreat călătoria cu *Katina* într-un spectacol cu marionete jucat doar de ea, „In the Puppeteer's Wake” (În urma păpușarului).
10. Pell/Londra pentru SecState, 18 mai 1939, CDF 840.48 Refugiați/1617, republicat în *FRUS*, 1939, Vol. 2, pp. 110-12. Vezi și Henry L. Feingold, *The Politics of Rescue* (Politica salvării), p. 65.
11. Scrisoarea lui Ludwig Maier pentru Ruth Valfer Bergman, 30 martie 1939, colecția privată a lui Doris Bergman.
12. Documentele familiei Maier, 2004.515.1; USHMM.
13. Interviu cu Gilbert, 17 ianuarie 2017; scrisoarea lui Ludwig Maier pentru Ruth Valfer Bergman, 30 martie 1939, colecția privată a lui Doris Bergman.
14. Freya Valfer Maier OH, USC-SF.
15. Raport scris de Consulul SUA Harold S. Tewell, „European Refugees in Cuba” (Refugiați europeni în Cuba), 8 iunie 1939, CDF 837.55J/51. Vezi și raportul dictat de Cecilia Razovsky, 11 iunie 1939, dosarul SS

- St. Louis*, AJDC, republicat în Henry Friedlander și Sybil Milton, editori, *Archives of the Holocaust: An International Collection of Selected Documents* (Arhivele Holocaustului: O colecție internațională de documente selectate), Vol. 10, partea I, pp. 264-74.
16. Jurnalul lui Fritz Buff, documentele lui Fritz Buff, 2007.121, USHMM. O traducere în engleză a fost publicată ca Fred Buff, editată de Maryann McLoughlin, *Riding the Storm Waves* (Pe valurile furtunii). Vezi Buff, pp. 38, 44.
  17. Discuție între Sonja Geismar și B'nai Jeshurun, Yom Kippur, 2015.
  18. Freya Valfer Maier către familia Valfer, 10 iunie 1939, documentele familiei Maier, 2004.515.I, USHMM.
  19. Buff, *Riding the Storm Waves*, p. 52.
  20. „Haven for Exiles in Cuba Planned” (Refugiu plănuit pentru exilații din Cuba), *NYT*, 19 noiembrie 1938, p. 3.
  21. Raportul Du Bois, 7 iunie 1939.
  22. Paul Vincent, „The Voyage of the St. Louis Revisited” (Călătoria reiterate cu St. Louis), *Holocaust and Genocide Studies* (Studii despre holocaust și genocid) 25, nr. 2 (Fall 2011): 280, citând mesajul de la Laura Margolis, Arhivele JDC 33/44, dosarul 378-St. Louis.
  23. Raportul Tewell, 8 iunie 1939.
  24. Raportul Tewell, 8 iunie 1939.
  25. Raportul Du Bois, 7 iunie 1939.
  26. Scrisoarea lui Batista pentru Berenson, 4 decembrie 1967, colecția Mirta Péerez-Benitoa, 2004.638, USHMM. Péerez-Benitoa este nepoata lui Batista.
  27. Anexa 4, raportul Du Bois, 7 iunie 1939.
  28. Raportul *St. Louis* de Razovsky, 11 iunie 1939.
  29. Raportul *St. Louis* de Razovsky, 11 iunie 1939.
  30. Hart Phillips, „90 Refugees Quit Cuba on Liner” (90 de refugiați fug din Cuba cu vaporul), *NYT*, 3 iunie 1939. Vezi și raportul AP, „Cuba Orders Refugee Ship to Go Away” (Cuba ordonă refugiaților să plece), republicat în *NYHT*, 2 iunie 1939.
  31. Minutele Comitetului Executiv JDC, 5 iunie 1939, dosarul JDC *St. Louis*, citat de Vincent, „The Voyage of the St. Louis Revisited”, p. 262.
  32. Anexa 13, raportul Du Bois, 7 iunie 1939.

33. Scrisoare de la Freya Valfer Maier, 10 iunie 1939, documentele familiei Maier, 2004.515.I, USHMM.
34. Buff, *Riding the Storm Waves*, p. 62.
35. O fotografie AP arată St. Louis ancorat în largul Miami Beach pe 4 iunie. Vezi, de exemplu, „Home of the Wandering Jews“ (Casa evreilor rătăcitori), *Baltimore Sun*, 5 iunie 1939, p. 7.
36. Buff, *Riding the Storm Waves*, p. 63.
37. Schröder i-a scris mai târziu lui Ludwig Maier o scrisoare și altor membri ai comitetului, mulțumindu-le pentru ajutor. Colecția privată a Sonjei Geismer.
38. Buletin informativ pentru pasageri pe St. Louis, 4 iunie 1939, documentele familiei Karmann, 2000.137, USHMM.
39. Buff, *Riding the Storm Waves*, pp. 63-64.
40. Unele relatări au oferit ca dată 7 iunie pentru întoarcerea vaporului St. Louis. Însă un raport AP de pe 6 iunie afirma că nava a notificat Tropical Radio din Miami la 11.40 p.m. pe 6 iunie că „stabilise cursul pentru Europa“. Vezi, de exemplu, „Denied Entry, Refugee Ship Heads Home“ (După ce i s-a refuzat accesul, nava cu refugiați pleacă spre casă), *Atlanta Constitution*, 7 iunie 1939, și „Cuba Recloses Door to Refugees“ (Cuba închide din nou ușa pentru refugiați), *NYT*, 7 iunie 1939.
41. Radiotelegamă către FDR, 6 iunie 1939, Departamentul de Stat CDF 837.55J, Cutia 5969, dosarul Scrisorilor cu Cerneală Roșie.
42. Telegramă de la Ruth Valfer Bergman către Ludwig Maier, 7 iunie 1939, documentele familiei Maier, 2004.515.I, USHMM; „Cuba Recloses Door to Refugees“, *NYT*, 7 iunie 1939, p.1.
43. Conferința de presă cu FDR #550, 30 mai și 6 iunie 1939, FDRL.
44. Memoriu de la Messersmith, 1 iunie 1939, Departamentul de Stat CDF 837.55J/36; raportul Du Bois, 7 iunie 1939.
45. Jurnalul lui Morgenthau, 5 iunie 1939, FDRL.
46. Memoriul Departamentului de Stat pentru Ellis Briggs, 5 iunie 1939, CDF 837/55J/44.
47. Jurnalul lui Morgenthau, 5 iunie 1939. Transcrierea arată că Hull a explorat opțiunea Insulelor Virgine la sugestia avocatului James Carson, care căuta un refugiu temporar pentru rudele Annenberg.

48. AP, „Virgin Island Willing: Legislative Assembly Would Open Doors to Refugees“ (Insulele Virgine aprobă: adunarea legislativă ar deschide ușile pentru refugiați), *Baltimore Sun*, 22 noiembrie 1938, p. 10.
49. Jurnalul lui Morgenthau, 5 iunie 1939.
50. Jurnalul lui Morgenthau, 6 iunie 1939.
51. J. Butler Wright/Havana către SecState, 8 iunie 1939, CDF 837.55J/43.
52. Vezi, de exemplu, „No Haven for Refugees“ (Fără refugiu pentru refugiați), *Fortune*, aprilie 1939, p. 102; Stember et. al., *Jews in the Mind of America*, p. 121.
53. Adnotare pe memoriul către FDR, OF 3186, Refugiați politic, FDRL.
54. „Admission of German Refugee Children“ (Acceptarea copiilor germani refugiați), Audieri în fața Comitetului pentru Emigrare al Camerei Reprezentanților, 1 iunie 1939.
55. Pentru primirea evreilor în Palestina, vezi datele guvernului britanic citate în *American Jewish Year Book* (Albumul Evreilor Americani) Vol. 44-46. Pentru datele despre primirea în SUA, vezi SecState către Tuck/Vichy, 2 octombrie 1942, CDF 851.4016/104.
56. Declarația în Camera Reprezentanților 3029, Comitetul Camere pentru Emigrare și Naturalizare, 6 iunie 1939, ProQuest.
57. Anexă la *Congressional Record* (Registrul Congresului), 7 iunie 1939, pp. 2424-25.
58. „Poage Would Balance Child Exiles, Quota“ (Poage ar echilibra cota de copii exilați), *WP*, 1 iunie 1939, p. 2.
59. Emisiunea lui Cesar Saerchinger, 5 mai 1939, CDF 150.01, Facturi/138.
60. Jurnalul lui William Castle, 26 mai 1939, citat de Bretiman și Lichtman, p. 150.
61. Jurnalul lui Pieerepont Moffat, 25 mai 1939, Biblioteca Houghton, Universitatea Harvard.
62. Vezi, de exemplu, „Hull Injects New Life into Neutrality Fight“ (Hull dă un suflu nou luptei pentru neutralitate), *NYT*, 4 iunie 1939, p. E6.
63. FDR pentru Myron Taylor, 8 iunie 1939, OF 3186, Refugiați Politic, FDRL.
64. Geist pentru Messersmith, 4 aprilie 1939, M-UD.
65. Geist/Berlin către SecState, 3 mai 1939, CDF 840.48 Refugiați/1597.

66. Jurnalul lui Pierrepont Moffat, 4 mai 1939, Biblioteca Houghton, Universitatea Harvard.
67. Pell/Londra către SecState, 7 iunie 1939, Telegrama 788, documentele lui Myron Taylo, FDRL.
68. Kenneth Davis, *FDR*, 746-47.
69. Pell/Londra către SecState, 7 iunie 1939, Telegrama 791, documentele lui Myron Taylor, FDRL.
70. Buletinul informativ pentru pasagerii de pe *St. Louis*, 10 iunie 1930, 2000.137, documentele familiei Karmann.
71. Scrisoare informativ de la Freya Valfer Maier, 10 iunie 1939. Deși scrisoarea a fost începută pe 10 iunie, dovezile interne sugerează că scrierea ei a durat mai multe zile.
72. Telegramă din Kippenheim, 12 iunie 1939, documentele familiei Maier, 2004.515.I, USHMM.
73. Buletinul informativ al navei *St. Louis*, 15 iunie 1939, documentele familiei Karmann, USHMM.
74. Gordon Thomas și Max Morgan Witts, *Voyage of the Damned* (Călătoria condamnaților), pp. 281-82; comitetul pasagerilor pentru Troper, 14 iunie 1939, colecția Troper, 2005.27, Dosar 4, USHMM.
75. Vincent, „The Voyage of the St. Louis Revisited”, p. 272.
76. Buff, *Riding the Storm Waves*, pp. 68-70.
77. „907 Refugees End Voyage in Antwerp” (907 refugiați își încheie călătoria la Anvers), *NYT*, 18 iunie 1939, p. 1.
78. Citat de Arthur Morse, „Voyage to Doom” (Călătorie spre moarte), *Look*, 28 noiembrie 1967, p. 68.

CAPITOLUL ȘASE: „SALVAȚI-NE SUFLETELE”

1. Epstein IWM 1991; Epstein Dobbs 2015.
2. Harris, *Into the Arms of Strangers*, p. 40.
3. Hugo Wachenheimer pentru Robert Amias, 4 iunie 1939, documentele Epstein 1994.A.0017, USHMM.
4. Epstein, *Erinnern*, pp. 53-54.

5. Colecția privată Hedy Epstein.
6. Epstein, *Erinnern*, pp. 56-57.
7. Epstein, *Errinern*, pp. 55-56.
8. Epstein, *Errinern*, p. 56.
9. Harris, *Into the Arms of Strangers*, p. 133.
10. Hugo Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 20 mai 1939, USHMM.
11. Hugo Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 12 iulie 1939, USHMM.
12. Hugo și Bella Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 23 mai și 1 iunie 1939, USHMM.
13. Harris, *Into the Arms of Strangers*, p. 134.
14. Bella Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 28 iulie 1939, USHMM.
15. Hugo Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 9 august 1939, USHMM.
16. William L. Shirer, *The Nightmare Years 1930-1940* (Anii de coșmar 1930-1940), p. 398.
17. Victor Klemperer, *I Will Bear Witness* (Voi fi martor), p. 304, 14 august 1939, însemnare în jurnal.
18. Hugo Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 5 august 1939, USHMM.
19. Hugo Wachenheimer pentru Robert Amias, 4 iunie 1939, USHMM.
20. Comitetul de Ajutorare a Evreilor Germani către Hugo Wachenheimer, 2 august 1939, USHMM.
21. Hugo Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 9 august 1939, USHMM. Vezi și scrisorile de pe 2, 4 și 5 august.
22. Hugo Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 2 august 1939, USHMM.
23. Ludwig Maier pentru Ruth Valfer Bergman, 15 august 1939, colecția privată a lui Doris Bergman.
24. Interviu cu Kurt Maier, 27 februarie 2018.
25. „Dokumentationsstelle zur Erforschung der Schicksale der jüdischen Bürger“, Kippenheim, EA 99/001 Bü 71, G-HSAS.
26. Wertheimer, *The Habit of Labor*, pp. 20-21.

27. Interviu telefonic cu Lars Kindle, 12 ianuarie 2018; interviu telefonic cu Stef Wertheimer, 6 mai 2017.
28. Interviu cu Stef Wertheimer; email de la Anett Daffan, 13 decembrie 2017.
29. Stude et al., *Schicksal und Geschichte*, p. 355.
30. Max Valfer către Ruth Valfer Bergman, nedată, dar evident scrisă la mijlocul lunii august 1939, colecția privată a lui Doris Bergman.
31. Alice Zivi către Siegfried Wertheimer, 18 august 1939, colecția privată a lui Robert Kraus.
32. Hugo Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 24 august 1939, USHMM.
33. Vizită la cimitirul din Schmiedeheim cu Robert Kraus, 30 iunie 2017.
34. Hugo Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 24 august 1939, USHMM.
35. Max Valfer către Ruth Valfer Bergman, august 1939.
36. Interviu cu Kindle, 12 ianuarie 2018.
37. Ludwig Maier către Ruth Valfer Bergman, 15 august 1939.
38. Else Valfer Wertheimer pentru Ruth Valfer Bergman, nedată, dar evident scrisă în august 1939, colecția privată a lui Doris Bergman.
39. Heinrich Wertheimer către Ruth Valfer Bergman, 20 iulie 1939, colecția privată a lui Doris Bergman.
40. Interviu telefonic cu Steven Weil, 29 decembrie 2017.
41. Ludwig Maier către Ruth Valfer Bergman, 15 august 1939, colecția privată a lui Doris Bergman.
42. Max Valfer către Ruth Valfer Bergman, nedată, dar evident scrisă la mijlocul lunii august 1939, colecția privată a lui Doris Bergman.
43. Alsop și Kintner, *American White Paper*, p. 1.
44. Eleanor Roosevelt, „My Day”, 2 septembrie 1939.
45. Notițe luate de secretarul interimar al Marinei, Charles Edison, republicate în *FDR, His Personal Letters 1928-1945* (FDR, Scrisorile personale, 1928-1945), Vol. 2, pp. 915-17.
46. Jurnalul lui Ickes, 9 septembrie 1939, LC; Ickes, *The Inside Struggle*, pp. 712-12.
47. Discursul lui FDR către Comitetul Interguvernamental, 17 octombrie 1939, APP.

48. Breitman, Stewart și Hochberg. editori, *Refugees and Rescue* (Refugiați și salvare), p. 183.
49. „Mrs. Roosevelt Charges Intolerance Drive Against Refugees” (Doamna Roosevelt acuză un val de intoleranță față de refugiați), *NYT*, 29 noiembrie 1939, p. 1.
50. FDR către Lordul Tweedsmuir, guvernator general al Canadei, 5 octombrie 1939, *FDR, His Personal Letters, 1928-1945*, Vol. 2, p. 934.
51. Articol pe prima pagină despre vizita lui Roosevelt în Congres în *NYT*, 22 septembrie 1939.
52. FDR către William Allen White, 14 decembrie 1939, republicat în *FDR, His Personal Letters, 1928-1945*, Vol. 2, pp. 967-68.
53. Jurnalul lui Ickes, 9 septembrie 1939, LC; Ickes, *The Inside Struggle*, p. 720.
54. Jurnalul lui Ickes, 9 septembrie 1939, LC; Ickes, *The Inside Struggle*, p. 721.
55. Jurnalul lui Morgenthau, 15 mai 1942, FDRL.
56. Citat de Ted Morgan, *FDR*, p. 520.
57. Tabelul cu cotele germane pentru septembrie-decembrie 1939, Departamentul de Stat CDF 811.111 Cota 62/860.
58. Discuție între Sonja Geismar și B'nai Jeshurun, 2015.
59. Stude et al, *Schicksal und Geschichte*, pp. 352-53; Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, pp. 81-82.
60. Maier, *Unerwünscht*, p. 75.
61. Familia Maier a primit vizele pentru SUA, valabile pe o perioadă de patru luni, pe 8 mai 1940. Vezi „Demande de Voyage” (Cerere de călătorie), 9 noiembrie 1940, cazul de refugiat al lui Siegfried Maier, Franța III-252, RG 245.5, YIVO.

CAPITOLUL ȘAPTE: COLOANA A CINCEA

1. Betty Houchin Winfield, *FDR and the News Media* (FDR și știrile din presă), p. 104.
2. Transmisiune la radio cu FDR, 26 mai 1940.

3. Întâlnire cu Congresul Tineretului American, 5 iunie 1940, Conferință de presă 649-A, FDRL.
4. „FBI Gets 3.000 Fifth Column Complaints Daily“ (FBI primește zilnic 3 000 de plângeri privind coloana a cincea), *WP*, 12 iunie 1940, p. 3.
5. Telegramă de la Dorothy Thompson, 16 iulie 1940, CDF 811.111 Refugiați/186.
6. „The Superman Creed“ (Crezul Supraomului), *WP*, 10 martie 1942, p. 28.
7. William Donovan și Edgar Mowrer, „French Debacle Held Materpiece of Fifth Column“ (Încurcătura franceză considerată o capodoperă a Coloanei a cincea), *NYT*, 22 august 1940, p. 6.
8. William Bullitt, „America Is in Danger“ (America este în pericol), 19 august 1940, p. 4.
9. Messersmith/Havana către SecState, 21 iunie 1940, Departamentul de Stat CDF 150.626J/798. Pentru raportul original despre refugiați care sărbătorea capitularea Parisului de la atașatul de marină al SUA în Cuba, Hayne Boyden, vezi anexele de la Henry Stimson pentru Sectate, 15 decembrie 1942, CDF 811.111 W.R. Comitete/30.
10. Jurnalul Breckinridge Long, 22 iunie 1940, LC.
11. SecState pentru Consulii SUA, 29 iunie 1940, CDF 811.111 W.R. 108a.
12. Jurnalul lui Long, 29 iunie 1940, LC.
13. Conform datelor de la Departamentul de Stat, cota germană a fost 100% completată în 1938-1939 și „99,9% completată“ în 1939-1940. Eșecul de completa cota pentru 1939-1940 s-ar fi putut datora unei erori administrative. Cota germană a fost completată în procent de 62% în 1940-1941. Vezi diagrama de la p. 296.
14. Serviciul de Știri al Opiniei Publice, 4 august 1940, Datele sondajului Pathfinder, documentele lui Emil Hurja, FDRL.
15. Lash, *Eleanor and Franklin*, pp. 40, 133.
16. Lash, *Eleanor and Franklin*, pp. 157-58.
17. Doris Kearns Goodwin, *No Ordinary Time* (Un timp neobișnuit), pp. 84-85, citând-o pe Malvina Thompson pentru Anna Roosevelt, 17 iunie 1940, documentele Halsted, FDRL.

18. Memoriu nedatat din septembrie 1942 de la ER către FDR, ER 102, Scrisorile despre refugiați; scrisoare de la Muriel Martineau către ER, 18 august 1940, ER 100 Martineau, FDRL.
19. Goodwin, *No Ordinary Time*, p. 101, citând Thompson către Anna Roosevelt, 12 iulie 1940, documentele Halsted, FDRL.
20. Vezi *Life*, 5 februarie 1940, p. 74, pentru descrierea apartamentului din Greenwich Village.
21. Însemnare în jurnalul lui Joseph Lash, 25 iunie 1940, rescrisă de fiul său, documentele lui Jonathan Lash, FDRL.
22. Muriel Gardiner și Joseph Buttinger, *Damit wir nicht vergessen*, pp. 153-54. Vezi și raportul Buttinger despre întâlnirea cu ER, colecția Holocaust/refugiați, FDRL.
23. Jurnalul lui Lash, 25 iunie 1940.
24. ER, „My Day“, 21 iunie 1940.
25. ER, „My Day“, 26 iunie 1940.
26. Jurnalul lui Long, 18 septembrie 1940, LC.
27. Telegrama pasagerilor de pe *Quanza* pentru ER, 10 septembrie 1940, CDF 811.111 Refugiați/289.
28. Telegramă de la ER pentru Coulter/Departamentul de Stat, 10 septembrie 1942, CDF 811.111 Refugiați 41/144; Coulter către ER, 19 septembrie 1942, CDF 811.111 Refugiați 41/92.
29. Associated Press, „War Refugees, Turned Back, Sob as Ship Coals at Norfolk“ (Refugiați de război, întorși din drum, plâng în timp ce nava se alimentează la Norfolk), *WP*, 12 septembrie 1940, p. 5.
30. Raportul Razovsky despre *Quanza*, 16 septembrie 1940, documentele Celinei Razovsky, P-290, Cutia 5, CJH.
31. Cazurile Habeas Corpus 6592, 6593, 6595, Registrele Tribunalului Districtual SUA, Districtul de Est Virginia, Divizia Norfolk, dosarele Amiralității, 1801-1966, NA-Ph.
32. Cazul nr. 6594, Registrele Tribunalului Districtual SUA, Districtul de Est Virginia, Divizia Norfolk, dosarele Amiralității, 1801-1966, NA-Ph.
33. Cazul nr. 6594; raportul lui Razovsky despre *Quanza*.
34. Marcel Dalio, *Mes années folles* (Anii mei nebuni), pp. 151-52.
35. Raportul lui Patrick Malin, 12 noiembrie 1941, dosarele de corespondență INS, dosar 56054/218, Intrare 9, RG 85, NA-DC; vezi și jurnalul lui Long, 18 septembrie 1940, LC.

36. Memoriul lui Long despre conversația cu Malin, 16 septembrie 1940, CDF 811.111 Refugiați/416.
37. Memoriul lui Long despre conversația cu Malin.
38. Raportul lui Razovsky despre *Quanza*.
39. Telegramă nesemnată către Long din Norfolk, Virginia, 14 septembrie 1940, CDF 811.111 Refugiați/414.
40. Jurnalul lui Long, 18 septembrie 1940, LC.
41. Cadou de la pasagerii de pe *Quanza*, primit pe 17 septembrie 1940, OF 3186, Refugiați Politic, FDRL.
42. Long către FDR, 27 iunie 1933, și 6 septembrie 1935, citat în Fred L. Israel, ed., *The War Diary of Breckinridge Long* (Jurnalul de război al lui Breckinridge Long), p. xix.
43. Jurnalul lui Long, 13 martie 1938, LC.
44. Jurnalul lui Long, 13 iunie 1940, LC.
45. Jurnalul lui Long, 2 septembrie 1939 și 28-30 iunie 1940, LC.
46. Jurnalul lui Long, 29 decembrie 1940, LC.
47. Jurnalul lui Long, 18 septembrie 1940, LC.
48. Cole/Alger către SecState, 28 septembrie 1940, CDF 811.111 Refugiați/608.
49. Jurnalul lui Long, 24 septembrie și 3 octombrie 1940, LC.
50. Breitman et al., *Refugees and Rescue*, p. 214.
51. Eleanor către FDR, 28 septembrie 1940, OF 3186, Refugiați Politic, octombrie-decembrie 1940, FDRL.
52. Polier OH, FDRL.
53. Jurnalul lui Long, 3 octombrie 1940, LC.
54. Steinhardt/Moscova către SecState, 2 octombrie 1940, CDF 811.111 Refugiați/397.
55. Jurnalul lui Long, 10 octombrie 1940, LC.
56. Breitman et al., *Refugees and Rescue*, p. 210, citându-l pe Wise pentru Otto Nathan, 17 septembrie 1940.
57. „Roosevelt Looks to «Difficult Days»“ (Pe Roosevelt îl așteaptă „zile grele“), *NYT*, 6 noiembrie 1941, p. 1.
58. Memoriu de la consilierul juridic al Departamentului de Stat, „Proposed proclamation by the governor of the Birgin Islands“ (Proclamație propusă de guvernatorul Insulelor Virgine), 16 decembrie 1940, OF 3186, Refugiați Politic, FDRL.

59. Jurnalul lui Long, 13 noiembrie 1940, LC. Vezi și jurnalul lui Ickes, 17 noiembrie 1940, LC.
60. Jurnalul lui Ickes, 13 decembrie 1940, LC.
61. FDR către Ickes, 18 decembrie 1940, OF 3186, Refugiați Politic, FDRL.
62. Jurnalul lui Ickes, 13 decembrie 1940, LC.
63. Tăieturi din *PM*, 15 decembrie 1940 și 11 februarie 1941, documentele lui Long, LC.
64. Jurnalul lui Long, 9 decembrie 1940, LC.
65. Westbrook Pegler, „Red Refugees May Suit Virgin Islands Official” (Refugiații roșii ar fi convenabili pentru oficialul din Insulele Virgine), *Philadelphia Inquirer*, 20 decembrie 1940, documentele lui Long, LC.
66. Jurnalul lui Ickes, 23 noiembrie 1940, LC; *The Secret Diary of Harold L. Ickes, 1939-1941*, Vol. 3, *The Lowering Clouds* (Norii coborâți), p. 375.
67. Jurnalul lui Ickes, 21 decembrie 1940, LC; parțial transcris în *The Lowering Clouds*, p. 396.

CAPITOLUL OPT: GURS

1. Stude et al., *Shicksal und Geschichte*, p. 358; Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, p. 94.
2. Maier, *Unerwünscht*, pp. 82-83.
3. Maier Dobbs 2016. Vezi și Kurt Maier USC-SF.
4. Arhiva foto a lui Robert Kraus/Deutsch-Israelischer Arbeitskreis. Pentru o discuție despre fotografii, vezi articolul scris de istoricul local Gerhard Finkbeiner în Stude et al., *Shicksal und Geschichte*, pp. 466-69 și *Unterbelichtete Erinnerung: Fotohistorische Zugänge zur Deportation der badischen Juden am 22. Oktober 1940*, minutele grupului de studii istorice Landeskunde am Oberrhein, 13 decembrie 2001. Finkbeiner și Kraus au primit fotografiile în 1995 din moștenirea lăsată de fotograful Wilhelm Fischer, care a murit în 1981.
5. Stude et al., *Schicksal und Geschichte*, pp. 466-67; interviu cu Inge Auerbacher, 21 iulie 2016.

6. Document nr. 437, Paul Sauer, ed., *Dokumente über die Verfolgung der jüdischen Bürger in Baden-Württemberg durch das Nationalsozialistische Regime 1933-1945*, Vol. 2, pp. 236-37.
7. Scrisoare nedată de la Max și Fanny Valfer către copiii lor din Gurs în urma deportării din octombrie 1940, probabil scrisă în noiembrie 1940, colecțiile private ale lui Doris Bergman și Leslie Wertheimer.
8. Documentul nr. 437, Sauer, ed., *Dokumente 2*; vezi și Stude et al., *Shicksal und Geschichte*, p. 358.
9. Auguste (Rosenfeld) Auerbacher către Poldi Auerbacher, 27 decembrie 1940, colecția privată a lui Robert Kraiss.
10. Numărul de 6 504 de deportați vine din raportul Heydrich către Ministerul de Externe German, 29 octombrie 1940, document nr. 440, Sauer, ed., *Dokumente 2*, p. 241.
11. Maier, *Unerwünscht*, p. 83.
12. Jurnalul lui Laure Wildemann, citat în „The Non-Emigration of the Wildmanns” (Ne-emigrarea familiei Wildemann), www.wildmannbirnbaum.com.
13. Maier, *Unerwünscht*, p. 83.
14. Hanna Schramm și Barbara Vormeier, *Vivre à Gurs* (Viața la Gurs), p. 80.
15. Procesul lui Adolf Eichmann, Ierusalim, ședința 77, 22 iunie 1961.
16. Christopher Browning, *The Origins of the Final Solution* (Originile soluției finale), pp. 90-91.
17. Procesul Eichmann, ședința 77.
18. Procesul Eichmann, ședința 77; Browning, *The Origins of the Final Solution*, pp. 90-91.
19. Interogarea lui Eichman de către poliția din Israel, caseta numărul 4, republicat în *The Trial of Adolf Eichmann* (Procesul lui Adolf Eichmann), Vol. I, p. 144.
20. Raportul Heydrich, documentul nr. 440, Sauer ed., *Dokumente 2*.
21. Telegramă de la delegația germană pentru Comisia de Armistițiu, 28 octombrie 1940, document nr. 443, Sauer, ed., *Dokumente 2*, p. 244; Browning, *The Origins of the Final Solution*, p. 91.
22. Telegramă de la delegația germană pentru Comisia de Armistițiu, 19 noiembrie 1940, document nr. 444, Sauer, ed., *Dokumente 2*, pp. 244-45; Browning, *The Origins of the Final Solution*, p. 92.

23. Donald A. Lowrie, *The Hunted Children* (Copiii vânați), p. 67. Vezi și scrisoarea lui Donald Lowrie pentru prieteni, 14 noiembrie 1940, republicată în Friedlander și Milton, eds., *Archives of the Holocaust* (Arhivele Holocaustului), Vol. 2, pp. 74-77.
24. Schramm și Vormeier, *Vivre à Gurs*, pp. 76-78.
25. Lowrie, *The Hunted Children*, pp. 61-62.
26. Scrisoare de la Max și Fanny Valfer pentru copii de la Gurs, cca. noiembrie 1940, colecția privată Doris Bergman.
27. Scrisoare de la Gerda Auerbacher pentru Hugo Auerbacher, 6-8 noiembrie 1940, EA 99/001 Bü 200, G-HSAS. Gerda și fratele ei Hugo erau rude de sânge cu soțul lui Gerda, Momo și aveau un nume de familie comun.
28. Morris/Berlin către SecState, 25 octombrie 1940, CDF 862.4016/2173; Matthews/Vichy către SecState, 3 noiembrie 1940, CDF 862.4016/2176.
29. Comentariul lui ER la scrisoarea de la Joseph Buttinger cu memoriile însoțitoare, 15 noiembrie 1940, OF 3186, Refugiați Politic, FDRL.
30. „Refugees Write of French Camps” (Refugiații scriu despre lagărele franceze), *NYT*, 23 februarie 1941, p. 13.
31. „Misery and Death in French Camps” (Nenorocire și moarte în lagărele franceze), *NYT*, 26 ianuarie 1941, p. 24.
32. Raport din lagărul Gurs, februarie 1941, dosarul Lagărului de concentrare, AFSC-Ph.
33. Jurnalul lui Ickes, 3 august 1940, LC; Ickes, *The Lowering Clouds*, pp. 277-78; „France Puts Faith in Envoy Gere” (Franța își pune speranța în trimisul aici), *NYT*, 11 august 1940, p. 18.
34. Pentru textul notiței franceze și corespondența aferentă, vezi CDF 840.48 Refugiați/2137, republicată în *FRUS*, 1940, Vol. 2, pp. 243-49.
35. Memoriu despre „Refugiații germani din Franța”, de Robert Pell, 22 noiembrie 1940, CDF 840-48 Refugiați/2317.
36. Welles către FDR, 21 decembrie 1940, CDF 840.48 Refugiați/2317, republicat în *FRUS*, 1940, Vol. 2, p. 245.
37. Travers către Dickstein, 15 aprilie 1943, CDF 150.001/4-1443. În contrast cu cota germană, utilizarea cotei franceze mai mici a crescut în cele douăsprezece luni de după capitularea Franței, de la 25% la 68%.
38. Însemnare adnotată de la FDR către Welles, CDF 840.48, Refugiați/2352.

39. Fotografia mașinii în documentele familiei Bingham, 1991.240.8, USHMM.
40. Carte de identitate reprodusă de Robert Kim Bingham, *Courageous Dissent* (Disidență curajoasă), p. 19.
41. Raportul Hiram Bingham despre „lagărele de concentrare pentru străini din Districtul Consular Marsilia“, 20 decembrie 1940, CDF 740.00115 Războiul European 1939/850.
42. Depeșă de la Hugh Fullerton, „Lagăre de concentrare în sudul Franței“, 20 decembrie 1940, CDF 740.00115 Războiul European 1939/850.
43. Scrisoarea lui Hugh Fullerton pentru Howard Kersshner, 13 decembrie 1940, CDF 740.00115 Războiul European 1939/850.
44. Varian Fry, *Surrender on Demand* (Predare la cerere), pp. 11-12, 56-57.
45. G. Howland Shaw, memorii cuprinzând conversații cu Hiram Bingham, 14 și 15 iunie 1938, Bingham OPF, NA-SL.
46. Jurnalul lui Feuchtwanger, 22 iulie 1940, traducere din Bingham, *Courageous Dissent*, p. 138.
47. Bingham, *Courageous Dissent*, pp. 39-40, citând jurnalul lui Varian Fry, 7 mai 1941.
48. Raportul anual de eficiență, 1941, Bingham OPF, NA-SL.
49. Lisa Fittko, *Escape Through the Pyrenees* (Evadarea prin Pirinei), p. 34.
50. Raportul Bingham, 20 decembrie 1940.
51. Raportul Bingham, 20 decembrie 1940.
52. Comunicat de presă al HIAS, 19 noiembrie 1940, OF 76c Church Matters Jewish, octombrie-decembrie 1940, FDRL.
53. Comunicat de presă al HIAS, 19 noiembrie 1940.
54. Raportul Bingham, 20 decembrie 1940.
55. HICEM Marsilia către HIAS New York, 27 ianuarie 1941, Franța C-4, RG 245.4.12, YIVO.
56. Certificatul de deces al lui Hermann Auerbacher, 20 noiembrie 1940, 72 W 37, F-PA. Alți doi Auerbacher din Kippenheim au murit la Gurs în decembrie 1940, potrivit registrului cu decese din lagăr. Mathilde Auerbacher, în vârstă de 83 de ani, care trăia înainte într-un azil de bătrâni din Gailingen, a murit pe 6 decembrie. Joseph Auerbacher, tatăl de 77 de ani al Gerdei Auerbacher, a murit pe 27 decembrie. Vezi 72 W 36, F-PA.

57. Bella Gutterman și Naomi Morgenstern, editori, *The Gurs Haggadah*, 30.
58. Maier, *Unerwünscht*, p. 87.
59. Maier, *Unerwünscht*, p. 20.
60. Kurt Maier USC-F.
61. Maier, *Unerwünscht*, p. 89.
62. Hugo și Bella Wachenheimer către Hedy Wacheheimer, 20 noiembrie 1940, USHMM.
63. Fotografia #07362, colecția Hedy Epstein, 1994.A.117, USHMM.
64. Interviu cu Margot și Edith Strauss, 5 ianuarie 2016.
65. Email de la Hedy Wachenheimer Epstein, 3 ianuarie 2016.
66. Hugo și Bella Wachenheimer, 20 noiembrie 1940.
67. Hugo Wachenheimer pentru HIAS-HICEM Marsilia, 18 februarie 1941, dosarul Wachenheimer la HICEM, Franța III-467, RG 245.5, YIVO.
68. „Demande de Voyage“, 12 decembrie 1940, dosarul Wachenheimer la HICEM.
69. Scrisoarea lui Helen Lowrie pentru susținători, 23 noiembrie 1940, citată în *The Unitarian Register* (Registrul Unitarist), 1 ianuarie 1941. Vezi și Lowrie, *The Hunted Children*, p. 102.

CAPITOLUL NOUĂ: MARSILIA - MARTINICA

1. Raportul de inspecție la Gurs, citat de Amicale du Camp de Gurs în „L'histoire du Camp“, www.campgurs.com.
2. Lowrie, *The Hunted Children*, p. 63.
3. Lowrie, *The Hunted Children*, p. 63.
4. Dosarul din Gurs pentru Siegfried și Charlotte Maier, 72 W 65, F-PA. Pentru viza anterioară pentru SUA, vezi „Demande de Voyage“, 9 noiembrie 1940, dosarul Maier de la HICEM, Franța III-252, RG 245.5, YIVO. Pentru probleme asociate cu expirarea timpurie a vizelor SUA, vezi memoriul HIAS, 1 noiembrie 1940, CDF 811.111 Refugiați/820.
5. Dosarul de la Gurs pentru Siegfried și Charlotte Maier, 72 W 65, F-PA.
6. Maier, *Unerwünscht*, p. 90.
7. Agenda lui Siegfried Maier, colecția privată a lui Kurt Maier; Hodgdon/Berlin pentru SecState, 29 septembrie 1940, CDF 811.111

- Cota 62/890; vezi și Stewart/Zurich către SecState, 20 decembrie 1940, CDF 811.11 Refugiați/877.
8. Raportul Lagărului Gurs, ianuarie 1941, UGIF, RG43-025M, Rola 27, Cadrul 172, USHMM. Colecția USHMM este o versiune pe microfilm a originalelor păstrate de Arhivele Departamentale din Alpes-de-Haute-Provence, Franța.
  9. Leahy/Vichy pentru SecState, 12 februarie 1941, CDF 811.111 Refugiați/959.
  10. Maier, *Unerwünschgt*, p. 90.
  11. Agenda lui Siegfried Maier, colecția privată a lui Kurt Maier.
  12. Fișa lui Charlotte Maier din Marsilia, Hotel Terminus des Ports, 7 W 112, F-BdR; fișa lui Siegfried Maier din Les Milles, 142 W 32, F-BdR; fișa din Gurs a lui Sofie Auerbacher, 72 W 57, F-PA. Vezi și Maier, *Unerwünscht*, p. 90.
  13. „End of a World“ (Sfârșitul unei lumi), *Time*, 24 mai 1948.
  14. Seghers, *Transit*, p. 35.
  15. Seghers, *Transit*, pp. 100, 153.
  16. Seghers, *Transit*, p. 31.
  17. Fry, *Surrender on Demand*, p. 13.
  18. Fry, *Surrender on Demand*, p. 121.
  19. Kurt Maier USC-SF; fișa din Marsilia a lui Charlotte Maier.
  20. André Fontaine, *Le camp dmp d'étrangers des Milles* (Lagărul străinilor din Milles), p. 123.
  21. SecState către consulii SUA, 29 iunie 1940, CDF 811.111 W.R.108a.
  22. Fullerton/Marsilia pentru Stewart/Zürich, consulatul din Marsilia, Registre Generale 1941, 810-812.8, Cutia 43, RG 84, NA-CP.
  23. Leahy/Vichy pentru SecState, 12 februarie 1941, CDF 811.111 Refugiați/959.
  24. Abbott/Marsilia pentru Hodgdon/Berline, 26 februarie 1941, consulatul din Marsilia, Registre Generale 1941, 810-812.8, Cutia 43, RG 84, NA-CP.
  25. G. Howland Shaw, „Memorandum of Conversation with Hiram Bingham“, 9 octombrie 1941, Fullerton OPE, NA-SL.
  26. Memoriu „strict confidențial“ din Lisabona (probabil scris de Jay Allen), 12 noiembrie 1940, ER Warburg, FDRL; memorandum Bingham, anexă confidențială la Fullerton OPE, NA-SL.

27. Memorandum „strict confidențial” Bingham, nedatat, dar evident scris în jurul lunii aprilie 1941, Fullerton OPE. Vezi și descrierea lui Fry a unui funcționar consular „cochet” în *Surrender on Demand*, p. 4, o referire clară la Madame Delaprée.
28. Memorandum Fry, 13 februarie 1941, documentele lui Varian Fry, Universitatea Columbia.
29. Memorandum Shaw, 9 octombrie 1941.
30. G. Howland Shaw, „Domnul Hugh S. Fullerton”, 28 noiembrie 1941, Fullerton OPE, NA-SL.
31. Memorandum William Peck, 6 martie 1941, consulatul din Marsilia, Registrele Generale 1941, 851.2-869.2, Cutia 46, RG 84, NA-CP. Pentru un interviu despre politicile consulare din Marsilia și o discuție mai largă despre Bingham și Fullerton, vezi monografia istoricului de la Departamentul de Stat, Melissa Jane Taylor, „American Consuls and the Politics of Rescue in Marseille, 1936-1941” (Consulii americani și politica salvării în Marsilia, 1936-1941), *Holocaust and Genocide Studies*, august 2016, pp. 247-75.
32. HICEM Marsilia pentru HIAS New York, 27 ianuarie 1941, Franța C-4, RG 245.4.12, YIVO.
33. SecState pentru ambasadorul SUA la Vichy, 4 februarie 1941, 811.111 Refugiați/909; Leahy/Vichy pentru SecState, 12 februarie 1941, CDF 811.111 Refugiați/959.
34. HICEM Marsilia pentru Max Gottschalk/New York, 8 aprilie 1941, Franța C-4, RG 245.4.12, YIVO.
35. Fittko, *Escape Through the Pyrenees*, pp. 110-14.
36. Fry, *Surrender on Demand*, p. 48.
37. Eric T. Jennings, *Escape from Vichy* (Evadare din Vichy), pp. 70-71, citând documentele lui Varian Fry. Vezi și Fry, *Surrender on Demand*, p. 48.
38. Walter Mehring, *No Road Back* (Fără drum de întoarcere), p. 147.
39. „Raport administrativ”, 6 noiembrie 1941, Centrul American de Ajutorare, consulatul Marsilia, Registre Generale, 1941, Cutia 44, RG 84, NA-CP.
40. Eric Jennings, „Last Exit from Vichy France” (Ultima ieșire din Vichy, Franța), *Journal of Modern History* (Jurnalul istoriei moderne), iunie 2002. Vezi și Jennings, *Escape from Vichy*, p. 87.

41. Victor Serge, *Memoirs of a Revolutionary* (Memoriile unui revoluționar), pp. 429-30.
42. Jennings, *Escape from Vichy*, p. 37, citând scrisoarea lui Peyrouton pentru Ministrul Coloniilor de la Vichy, 29 noiembrie 1940.
43. Schramm și Vormeier, *Vivre à Gurs*, p. 137.
44. Fișa lui Sofie Auerbacher, 7 W 112, F-BdR.
45. Maier, *Unerwünscht*, p. 91.
46. Maier, *Unerwünscht*, p. 91.
47. Rapoarte ale rabinului Langer, 15 aprilie și 29 aprilie 1941, UGIF, RG43-025M, Rola 23, Cadrele 160-73, USHMM.
48. Maier, *Unerwünscht*, p. 91.
49. Kurt Maier a donat documentele arhivei Kreisarchiv din Offenburg, Germania.
50. Seghers, *Transit*, p. 114; Maier Dobbs 2016.
51. Fișa din Gurs a Gerdei Auerbacher, 72 W 57, F-PA. Pentru probleme cauzate de lipsa de cazate la Marsilia, vezi scrisoarea lui Raymond-Raoul Lambert pentru HICEM Marsilia, „Émigration du camp de Gurs” (Emigrare din lagărul Gurs), 8 mai 1941, Franța II, RG 245.5, YIVO și HICEM/Marsilia pentru Rabinul șef din Franța, 16 iulie 1941, Franța B-II, RG 245.4.12, YIVO. Vezi și „Raport despre activitățile HICEM iunie-iulie 1941”, documentele Myron Taylor, FDRL.
52. André Gide și Jacques Schiffrin, *Correspondence 1922-1950* (Correspondență 1922-1950), pp. 164-66. Vezi și André Schiffrin, *A Political Education* (O educație politică), p. 30. După ce a fugit din Franța cu părinții săi, tânărul Schiffrin a devenit unul dintre principalii editori ai Americii de la Pantehon și New Press. Printre autorii săi s-au numărat Noam Chomsky, Michel Foucault, Studs Terkel și Marguerite Duras.
53. Amos Reichman, „Jacques Schiffrin, Aller Sans Retour” (Jacques Schiffrin, drumul fără întoarcere), p. 51 (teză de masterat, Universitatea Columbia, 2014).
54. Richard Berczeller, *Displaced Doctor* (Doctorul dezrădăcinat), pp. 107-8.
55. Raportul Rabinului Langer, 15 mai 1941, UGIF, RG43-025M, Rola 23, Cadrul 191, USHMM; Fullerton/Marsilia către SecState, „Emigranții navighează via Martinica”, 19 mai 1941, CDF 811.111 Refugiați/1547.
56. Maier, *Unerwünscht*, p. 94. Este neclar dacă Gerda a ajuns la Marsilia înainte sau după plecarea navei *Wyoming*. Fișa ei de la Gurs arată că a

- fost transferată la Hotel Terminus, Marsilia, pe 15 mai 1941. Registrele Hotelului Terminus (7 W 112, F-BdR) arată că s-a cazat acolo pe 16 mai.
57. Schifffrin, *A Political Education*, p. 34.
  58. Berczeller, *Displaced Doctor*, p. 108.
  59. Maier, *Unerwünscht*, p. 96.
  60. Berczeller, *Displaced Doctor*, p. 110.
  61. Winnipeg a fost interceptată la 30 de kilometri nord-vest de Martinica în dimineața zilei de 26 mai. Semnalul amiralității, 26 mai 1941, FO 837/178, UK-NA.
  62. Fullerton/Marsilia pentru SecState, 19 mai 1941; Jennings, *Escape from Vichy*, p. 220.
  63. Ofițerul serviciului de control al contrabandei, Trinidad, către directorul Serviciului de Informații al Marinei, 30 mai 1941, FO 837/178, UKNA. Vezi și R.M. Sallé, *70.000 kilomètres d'aventures* (70 000 de kilometri de aventură), pp. 132-37.
  64. Memoriile nepublicate ale lui Rudolf Sachs, CJH.
  65. „Marina olandeză preia nemții de pe navă“, raport AP republicat în *Baltimore Sun*, 3 iunie 1941.
  66. Yolla Niclas-Sachs, „Privind înapoi din noi orizonturi“, memorii nepublicate, CJH.
  67. Ambasada britanică la Washington pentru UKFO, Telegramă 2511, 3 iunie 1941, FO 837/178, UK-NA.
  68. UKFO pentru ambasada britanică, Washington D.C., Telegramă 2981, 31 mai 1941, FO 837/178, UK-NA.

CAPITOLUL ZECE: LES MILLES

1. Welles către Berle, 21 mai 1941, CDF 811.111 Refugiați/1447.
2. Berle către Welles, 21 mai 1941, CDF 811.111 Refugiați/1447.
3. Memorandum de la Paul Reveley/Londra, 8 ianuarie 1941, Anexa nr. 1 pentru Stimson către SecState, 15 decembrie 1942, CDF 811.111 W.R. Comitetele /30.
4. Blake/Basel pentru SecState, 27 februarie 1941, CDF 811.111 Refugiați/1048.

5. Berle pentru Long, 11 februarie 1941, CDF 150.062 Asistați Public/1352.
6. Berle pentru SecState, 28 februarie 1941, CDF 811.111 Refugiați/1883.
7. Hoover către Berle, 13 martie 1941, CDF 811.111 Cota 62/995.
8. Jennings, *Escape from Vichy*, p. 169, citându-l pe Malige pentru Departamentul de Stat, 12 iulie 1941.
9. FDR pentru SecState, 21 aprilie 1941, OF 20, Departamentul de Stat 1941, FDRL.
10. Jurnalul lui Long, 28 ianuarie 1941, LC.
11. *Registrul Congresului* – Senatul, 5 iunie 1941, p. 4753ff.
12. „U.S. Rulings Cut Off Means of Escape for Many in Reich” (Hotărârile SUA elimină mijloacele de scăpare pentru mulți din Reich), *NYT* 19 iunie 1941, p. 1.
13. „Raportul activităților HICEM”, iunie-iulie 1941, documentele lui Myron Taylor, FDRL. Pasajul în italice este subliniat în original.
14. Breitman et al., *Refugees and rescue*, p. 256, citându-l pe McDonald către ER, 5 septembrie 1941.
15. Jurnalul lui Long, 4 septembrie 1941, LC.
16. Berczeller, *Displaced Doctor*, p. 111.
17. „Liner Breaks Tip of Topmast in Tilt with Brooklyn Bridge” (Un vapor își rupe vârful catargului lovindu-se de podul Brooklyn), *NYHT*, 10 august 1941.
18. Berczeller, *Displaced Doctor*, pp. 113-14.
19. Maier, *Unerwünscht*, p. 96.
20. Maier, *Unerwünscht*, p. 97.
21. Maier, *Unerwünscht*, p. 97; jurnalul lui Hans Vogel, Accesul #2013.160.1, USHMM.
22. „Liner Breaks Tip of Topmast in Tilt with Brooklyn Bridge”, *NYHT*, 10 august 1941.
23. Fișa lui Salomon Auerbacher la Gurs, 72 W 57 F-PA; dosarul lui Salomon Auerbacher la HICEM, Franța III-9, RG 245.5, YIVO.
24. Gerda Auerbacher către Hugo Auerbacher, 25 iunie și 29 iulie 1941, colecția privată a lui Amy Wisnudel.
25. Fișa lui Hugo Auerbacher, CDF 811.111 Auerbacher, Solomon.
26. HICEM/Marsilia pentru rabinul-șef, 16 iulie 1941, Franța B-11, RG 245.4.12, YIVO.

27. Fișa lui Auerbacher la Les Milles, 142 W 30, F-BdR; fișele Valfer și Wachenheimer la Les Milles, 142 W 33, F-BdR.
28. Lion Feuchtwanger, *The Devil in France* (Diavolul în Franța), pp. 24-25.
29. Feuchtwanger, *The Devil in France*, p. 25.
30. Feuchtwanger, *The Devil in France*, p. 30.
31. Feuchtwanger, *The Devil in France*, p. 51.
32. Vizită la Camp des Milles, 14 martie 1941; Cadrele 190-91, Rola 28, UGIF, RG43-025M, USHMM.
33. Raportul lui Hans Fraenkel, 27 octombrie 1941, citat în Jacques Grandjonc et al., *Zone d'ombres* (Zona umbrelor), pp. 260-63.
34. Raport HICEM, „re. Cam des Milles” 12 august 1941, Franța II-121, RG 245.5, YIVO.
35. Raportul lui Hans Fraenkel, 27 octombrie 1941.
36. Feuchtwanger, *The Devil in France*, p. 67.
37. Max Valfer pentru HICEM Marsilia, 28 iulie 1941, dosarul HICEM al lui Max Valfer, Franța III-462, RG 245.5, YIVO.
38. Max Valfer către Else și Henry Wertheimer, nedată, dar evident scrisă în iulie 1941, colecția privată a lui Leslie Wertheimer.
39. Max Valfer către HICEM Marsilia, 28 iulie 1941.
40. Fanny Valfer pentru Else și Henry Wertheimer, nedată dar evident scrisă în iulie-august 1941, colecția privată a lui Fanny Wertheimer.
41. Fișele Weil la Gurs, 72 W 70, F-PA. Helene, Gertha și Berta Weil erau în baraca M16 cu Fanny Valfer. Mai târziu s-au mutat în baraca J2.
42. Max Valfer către HICEM Marsilia, 28 iulie 1941.
43. Rudolf Bergman pentru Else și Henry Wertheimer, 6 iulie 1941, colecția privată a lui Leslie Wertheimer.
44. HICEM pentru Consulatul SUA la Marsilia, 21 noiembrie 1941, dosarul Valfer la HICEM.
45. HICEM Marsilia pentru HIAS Lisabona, 31 octombrie 1941, dosarul Valfer la HICEM.
46. „Emigrarea doamnei Valfer Fanny”, 6 noiembrie 1941, dosarul Valfer la Gurs, 72 W 321, F-PA. Consulatul a scris scrisori soților Valfer pe 21 octombrie chemându-i la interviu după ce au primit „autorizația inițială” de la Washington. Vezi Leonard Bradford pentru Fanny Valfer, 1 august 1942, dosarul Valfer HICEM.

47. Fișa lui Fanny Valfer la Gurs, 72 W 70, F-PA.
48. Max Valfer către HICEM Marsilia, 28 noiembrie 1941, dosarul Valfer la HICEM.
49. Robert E. Sherwood, *Roosevelt and Hopkins* (Roosevelt și Hopkins), pp. 430-31.
50. Forrest Davis și Earnest K. Kindley, *How War Came* (Cum a venit războiul), p. 5.
51. Goodwin, *No Ordinary Time*, p. 289.
52. Frances Perkins OH, Biroul de Cercetare a Istoriei Orale de la Universitatea Columbia.
53. Rosenman, *Working with Roosevelt*, 307. Schița originală este în FDRL.
54. Singura disidentă a fost membra republicană a congresului Jeannette Rankin din Montana, care votase și împotriva declarării războiului împotriva Germaniei în 1917.
55. Discurs către Reichstag, 11 decembrie 1941, înregistrat de BBC.
56. „Death Sentence of a Mad Dog” (Condamnarea la moarte a unui câine turbat), *LAT*, editorial, 8 decembrie 1941.
57. Rapoarte FBI, 1941, OF 10-B, FDRL.
58. *NYT*, 15 decembrie 1941, p. 9.
59. *ER*, „My Day”, 16 decembrie 1941.
60. Hawley/Marsilia pentru SecState, 24 decembrie 1941, CDF 811.111 W.R./726.
61. Max Valfer pentru HICEM, 31 decembrie 1941, dosarul Valfer, YIVO.
62. Consulatul SUA pentru Fanny Valfer, 10 decembrie 1941, dosarul Valfer, YIVO. Vezi și Hawley/Marsilia către SecState, 24 decembrie 1941; și documentația HICEM, februarie 1942, Franța II-11, RG 245.5, YIVO.
63. Gerda Auerbacher către Hugo Auerbacher, 24 decembrie 1941, colecția privată a lui Amy Wisnudel.
64. Gerda Auerbacher către Hugo Auerbacher, 24 decembrie 1941.
65. Max Valfer către HICEM, 31 decembrie 1941, dosarul Valfer, YIVO.
66. HICEM către Max Valfer, 8 ianuarie 1942, dosarul Valfer la HICEM; Hawley/Marsilia către SecState, 24 decembrie 1941.
67. Pentru primirea refugiaților care erau și „dușmani străini”, vezi corespondența dintre Departamentul de Stat și senatorul Joseph Ball, septembrie 1942, CDF 811.111 W.R./1030.

CAPITOLUL UNSPREZECE: „DUȘMANI STRĂINI“

1. Francis MacDonnell, *Insidious Foes* (Dușmani insidioși), p. 136.
2. Albumele lui J. Edgar Hoover, Desene, Cutia 233, RG 65, NA-CP.
3. „Istoria FBI în al Doilea Război Mondial“, dosar FBI 66-1723, RG 65, NA-CP.
4. Hoover către E.J. Connelley, 25 iunie 1941, dosar FBI 40-4538, RG 65, NA-CP.
5. Hoover către Berle, 29 septembrie 1941, CDF 862.20200/37.
6. Hawley/Marsilia către Everett/Vichy, 5 ianuarie 1942, CDF 862.20200/53.
7. Vezi, de exemplu, Welles către Ambasada SUA din Havana, 28 martie 1942, CDF 862.20200/64.
8. „3 Spy Ringleaders Get 20-Year Terms“ (3 lideri de rețele de spioni primesc sentințe de 20 de ani), *NYT*, 14 martie 1942, p. 1.
9. „«Refugee» Linked to Nazi Spy Ring“ („Refugiat“ asociat cu rețea de spioni naziști), *NYT*, 31 decembrie 1941, p. 1.
10. Rosenman, *Working with Roosevelt*, p. 321.
11. Memoriu de R. J. Lally, 6 martie 1942, dosar FBI 40-6186-4, RG 65, NA-CP.
12. Biddle către SecState, 27 noiembrie 1942, CDF 811.111 W.R. Comitete/31.
13. „Note despre Conferința pentru Controlul Călătoriilor“, 18 noiembrie 1941, dosare INS despre subiect și politică, 1906-1957, 56114/398, Intrare 9, RG 85, NA-DC.
14. Discurs via CBS, 1 februarie 1942.
15. Al Unsprezecelea Decret al Legii Cetățeniei în Reich, 25 noiembrie 1941.
16. Pentru definiția americană de „dușman străin“, vezi Registrul Federal, 17 decembrie 1941, p. 6451. „Un străin care este nativ, cetățean, supus sau locuitor al oricărei țări, stat sau suveranitate cu care Statele Unite sunt în război va fi considerat dușman străin.“ Termenii „dușman străin“ și „străin dușman“ se puteau schimba între ei.
17. Telegramă circulară a lui Cordell Hull, 19 ianuarie 1942, CDF 811.111 W.R./730.

18. Documentație HICEM, februarie 1942, Franța II-11, RG 245.5, YIVO.
19. Biddle pentru Hull, 27 decembrie 1941, CDF 811.111 W.R./730.
20. Telegramă de la Hull, 19 ianuarie 1942.
21. Fry către Daniel Bénédite, 2 februarie 1942, documentele lui Varian Fry, Universitatea Columbia.
22. David Brinkley, *Washington Goes to War* (Washington pleacă la război), p. 120.
23. Memoriu MID, „Statutul actual al discuțiilor dintre Departamentul de Stat și Departamentul de Justiție“, 15 octombrie 1941, Corespondență despre controlul vizelor și pașapoartelor, Cutia 900, Biroul Directorului de Informații, RG 165, NA-CP.
24. „Raport privind controlul vizelor conform procedurii și regulilor actuale“, octombrie 1942, Cutia 900, Biroul Directorului de Informații, RG 165, NA-CP.
25. Memoriu MID, „Controlul vizelor“, 20 iunie 1941, Cutia 900, Biroul Directorului de Informații, RG 165, NA-CP.
26. Memorandum al Diviziei de Vize, „Comitetele Interdepartamentale“, 17 februarie 1942, Dosarul cu corespondență despre vize, documentele lui William Vallance, Universitatea Rochester.
27. Cazul vizei pentru Theodor Köhler, 20 mai 1942, documentele Vallance. Theodor și Auguste au fost deportați la Auschwitz în august 1942.
28. Cazul vizei pentru Andre Szucs, 20 aprilie 1942, documentele Vallance.
29. Memorandum pentru Generalul Miles, 19 septembrie 1941, Cutia 900, Biroul Directorului de Informații, RG 15, NA-CP.
30. „Raport privind controlul vizelor conform procedurii și regulilor actuale“, octombrie 1942.
31. Hugo Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 3 martie 1942, USHMM.
32. Hugo Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 30 ianuarie 1942, USHMM.
33. Hugo Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 2 iunie 1942, USHMM.
34. Hugo Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 2 iunie 1942, USHMM.

35. Hugo Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 3 martie 1942, USHMM.
36. HICEM Marsilia pentru HIAS NY, 1 august 1941, dosarul lui Hugo Wachenheimer la HICEM, Franța III-467, RG 245.5, YIVO.
37. Bella Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 10 martie 1942, USHMM.
38. Bella Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 10 martie 1942, USHMM.
39. Hugo Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 27 aprilie 1942, USHMM.
40. Hugo Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 9 iulie 1942, USHMM.
41. Hugo Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 3 martie 1942, USHMM.
42. Mesaj telefonic, 27 martie 1942, dosarul lui Hugo Wachenheimer la Les Milles, 142 W 41, F-BdR.
43. HICEM către Hugo Wachenheimer, 20 iunie 1941, dosarul Wachenheimer la HICEM.
44. Bella Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 10 iunie și 26 iunie 1942, USHMM.
45. Hugo Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 6 iunie și 2 iulie 1942, USHMM.
46. „Vizită la Rivesaltes“, raport quaker, 20 octombrie 1942, AFSC-Ph, republicat în *Archives of the Holocaust* (Arhivele holocaustului), Vol. 2, Partea a 2-a, pp. 356-59.
47. Bella Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 16 iulie 1942; Hugo Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 18 iulie 1942, USHMM.
48. HIAS NY către HICEM Marsilia, 10 iunie 1942, dosarul Wachenheimer la HICEM.
49. Documentația HICEM, februarie-martie 1942, Franța II-11, YIVO.
50. „Raport anual despre activitatea HICEM-Franța, 1942“, Franța A-33, RG 245.4.12, YIVO.
51. Lista pasagerilor de pe *Serpa Pinto*, 20 februarie 1942, RG 85, NA-DC. Auguste era soacra lui Else Valfer Wertheimer, Rosa era mătușa lui Momo Auerbacher.

52. Fry către Daniel Bénédite, 10 aprilie 1942, documentele lui Varian Fry, Universitatea Columbia.
53. Memoriul lui William Peck, „Politica de Emigrare la Marsilia“, 11 aprilie 1941, Registrele Generale ale Consulatului din Marsilia, 1941, CDF 855, Cutia 46, RG 84, NA-CP.
54. „2 of Her 100 Years in Dread Nazi Camp“ (2 din cei 100 de ani ai ei petrecuți într-un lagăr nazist îngrozitor), *NYT*, 11 aprilie 1943, p. 19.
55. Scrisorile lui Margaret Jones, 30 ianuarie și 1 mai 1942, dosarul #7561, AFSC Cazurile de Asistență a Refugiaților, 2002.296, USHMM.
56. Dosarul Mathilde Wertheimer la HICEM, Franța III-490, RG 245.5, YIVO.
57. Identificarea lui Mathilde Wertheimer, CDF 811.111 Wertheimer. Registrele Departamentului de Stat arată că viza ei a fost aprobată inițial în iunie 1941, reaprobată în noiembrie 1941 și în cele din urmă emisă în iunie 1942.
58. Fișa din Gurs a lui Mathilde Wertheimer, 72 W 70, F-PA.
59. Certificatul medical semnat de George Rodocanachi, dosarul Mathilde Wertheimer, A-3127328, Serviciile Statelor Unite de Emigrare și Cetățenie.
60. Lista cu pasageri de pe *Nyassa*, Baltimore, 30 iulie 1942, RG 85, NA-DC.
61. HICEM Casablanca pentru HICEM Lisabona, 14 iulie 1942, Franța II-154, RG 245.5, YIVO.
62. HICEM Casablanca pentru HICEM Lisabona, 14 iulie 1942. Vezi și dosarul Franța II-153, RG 245.5, YIVO care conține numeroase descrieri relatate despre confruntările de pe docuri.
63. *NYT*, 11 aprilie 1943.
64. Marjorie McClelland pentru AFSC, 20 iulie 1942, Friedlander și Milton, editori, *Archives of the Holocaust*, Vol. 2, Partea a 2-a, pp. 301-5. Vezi și dosarul de cercetare de Ronald Coleman despre Comitetul SUA pentru Îngrijirea Copiilor Europeni, USHMM.
65. „Lopez Family from Barcelona Arrives Here on Refugee Ship“ (Familia Lopez din Barcelona ajunge aici cu o navă de refugiați), *Baltimore Sun*, 31 iulie 1942, p. 24.
66. *NYT*, 11 aprilie 1943.

67. Max Valfer pentru Else și Heinrich Wertheimer, 29 februarie 1942, și nedată, probabil mai-iunie 1942, colecția privată Leslie Wertheimer.
68. Fanny Valfer pentru Else și Heinrich Wertheimer, nedată, dar probabil scrisă în martie 1942, colecția privată Leslie Wertheimer.
69. Max Valfer pentru Else și Heinrich Wertheimer, nedată, dar probabil scrisă în iunie 1942, colecția privată Leslie Wertheimer.
70. Max Valfer pentru Else și Heinrich Wertheimer, nedată, dar probabil mai-iunie 1942, colecția privată Leslie Wertheimer.
71. Colecția privată Sonja Geismar.
72. Max Valfer pentru Else și Heinrich Wertheimer, probabil iunie 1942, colecția privată Leslie Wertheimer.
73. Max Valfer către HICEM Marsilia, 15 iulie 1942, dosarul Valfer la HICEM, Franța III-462, RG 245.5, YIVO; Hugo Valfer pentru Max și Fanny Valfer, 21 iunie 1942, colecția privată Linda Kaplan.
74. Karl Valfer pentru Max și Fanny Valfer, august 1942, colecția privată Linda Kaplan. Vezi și Consulatul SUA din Marsilia pentru Fanny Valfer, 1 august 1942, dosarul Valfer la HICEM.

CAPITOLUL DOISPREZECE: „CĂTRE EST”

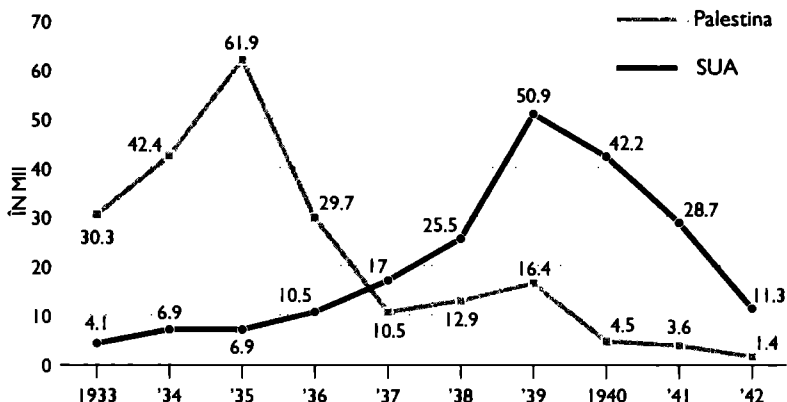
1. Claudia Steur, *Theodor Dannecker*, p. 157.
2. Comisarul general pentru problemele evreiești Xavier Vallat la procesul său, decembrie 1947, citat de Louis Saurel, *La Gestapo*, p. 106.
3. Raportul Dannecker, „Noi transporturi de evrei din Franța, 26 iunie 1942, republicat în Serge Klarsfeld, *Vichy-Auschwitz*, Vol. 1, pp. 215-16.
4. Raportul Dannecker, „Turul Zonei neocupate“, 20 iulie 1942, republicat în Klarsfeld, *Vichy-Auschwitz*, Vol. 1, pp. 274-77.
5. Raportul Dannecker, „Turul Zonei neocupate“, 20 iulie 1942.
6. Telegramă de la Poliția Națională, Biroul 7, pentru prefectii din zona liberă, 17 iulie 1942, citată în Klarsfeld, *Vichy-Auschwitz*, Vol. 1, p. 264.
7. Raportul Dannecker, „Turul Zonei neocupate“, 20 iulie 1942.
8. Raportul Crucii Roșii Americane, 7 august 1942, CDF 851.4016/90.
9. Vedere de la Max și Fanny Valfer pentru Else Wertheimer, cu timbru de Marsilia, 21 august 1942, colecția privată Leslie Wertheimer. Vederea este nedată, dar a fost scrisă probabil spre sfârșitul lunii iulie 1942.

10. Memorii nepublicate ale lui Roswell McClelland, august 1942, 2014.500.1, USHMM.
11. Memorandumul lui Lowrie pentru Tracy Strong, 10 august 1942, CDF 851.4016/83, republicat în Friedlander și Milton, editori *Archives of the Holocaust*, Vol. 2, Partea a 2-a, pp. 312-17.
12. Lowrie, *The Hunted Children*, p. 204.
13. Memorii McClelland, USHMM.
14. Emisiune Laval, 22 iunie 1942, *Les Nouveaux Temps* (Vremurile noi), 24 iunie 1942.
15. Lowrie către Strong, 10 august 1942.
16. Memorii McClelland.
17. Memorii McClelland.
18. Lowrie către Strong, 10 august 1942.
19. Dosarul lui Salomon Auerbacher la HICEM, Franța III-9, RG 245.5, YIVO.
20. Lowrie, *The Hunted Children*, pp. 208-9.
21. Memorii McClelland. Vezi și declarația de martor ocular a lui Hans Fraenkel, republicată în Grandjone, *Zone d'ombres* (Zona umbrelor), p. 385.
22. Raymond-Raoul Lambert, *Diary of a Witness* (Jurnalul unui martor), p. 138.
23. Memorii McClelland.
24. Serge Klarsfeld, *Les Transferts de juifs de la région de Marseille vers les camps de Drancy ou de Compiègne* (Transferul evreilor din regiunea Marsilia către lagărele de la Drancy sau Compiègne), pp. 4-8.
25. Raportul rabinului-șef, Israel Salzer, republicat în Grandjone, *Zone d'ombres*, p. 395.
26. Varian Fry, „The Massacre of the Jews“, *The New Republic* („Masacrarea evreilor“, *Noua republică*), 21 decembrie 1942.
27. Daniel Bédite, ed., *Un chemin vers la liberté sous l'Occupation* (Un drum spre libertate sub ocupație), p. 268. Pentru o discuție despre rolul lui Pinkney Tuck în protestul împotriva deportărilor, vezi Yehuda Bauer, *American Jewry and the Holocaust* (Evreimea americană și holocaustul), pp. 175-76.
28. Lambert, *Diary of a Witness*, p. 139; Grandjone, *Zone d'ombres*, p. 395.

29. Memorii McClelland. McClelland se referă la Freund ca „Richard F“.
30. Memorii McClelland.
31. Declarația lui Henri Manen, „Au fond de l'abîme“ (Pe fundul prăpastiei), republicată în Grandjone, *Zone d'ombres*, p. 362.
32. Klarsfeld, *Les Transferts de juifs de la région de Marseille vers les camps de Drancy ou de Compiègne*, p. 8.
33. Declarație Manen; Lambert, *Diary of a Witness*, pp. 139-40.
34. Memorii McClelland.
35. Klarsfeld, *Les Transferts de juifs de la région de Marseille vers les camps de Drancy ou de Compiègne*, p. 17.
36. Bella Wachenheimer către Hedy Wachenheimer, 1 septembrie 1942, documentele Epstein, USHMM.
37. Lowrie, *The Hunted Children*, p. 214. Maulavé a fost mai târziu eliberat din funcție.
38. Lowrie către Tracy Strong, 22 august 1942, republicat în Friedlander și Milton, editori, *Archives of the Holocaust*, Vol. 2, Partea a 2-a, pp. 326-28.
39. Fontaine, *Le Camp d'étrangers des Milles*, p. 145.
40. Memorii McClelland.
41. Memorandumul lui Lowrie către Tracy Strong, 17 septembrie 1942, CDF 851.4016/83, republicat în Friedlander și Milton, editori, *Archives of the Holocaust*, Vol. 2, Partea a 2-a, pp. 337-39.
42. Intrare Mau Strauss, *Gedenkbuch für die Karlsruher Juden*, www.gedenkbuch.informedia.de.
43. Memorii McClelland; Lowrie, *The Hunted Children*, p. 219.
44. Vladimir Schah pentru Édouard Oungre, august 1942, XII-Franța-11, RG 245.5, YIVO.
45. Schah pentru Oungre.
46. Fry pentru ER, 27 august 1942, documente ER, corespondență cu Varian Fry, Holocaust/colecția Refugiați, FDRL.
47. Welles pentru ER, 22 septembrie 1942, CDF 851.4016/105.
48. ER, „My Day“, 5 septembrie 1942.
49. Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story* (Povestea ambasadorului Morgenthau), pp. 321-22.
50. Henry Morgenthau Sr. pentru Cordell Hull, 4 septembrie 1942, CDF 851.4016/91.

51. Breitman și Lichtman, *FDR and the Jews* (FDR și evreii), p. 200.
52. Bella Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 1 septembrie 1942, documente Epstein, USHMM.
53. „Vizită la Rivesaltes“, 29 octombrie 1942, AFSC-Ph, republicat în Friedlander și Milton, editori, *Archives of the Holocaust*, Vol. 2, Partea a 2-a, pp. 356-59.
54. Serge Klarsfeld, *French Children of the Holocaust* (Copiii francezi ai holocaustului), pp. 58-61. Vezi și Serge Klarsfeld, *Le Calendrier de la persécution des juifs de France* (Calendarul persecuției evreilor din Franța), Vol. 2, pp. 965-66, pentru 30 august 1942, instrucția polițiștilor de respingere a scutirilor pentru copii.
55. Klarsfeld, *Le Calendrier de la persécution des juifs de France*, Vol. 2, pp. 990-92.
56. Ordin pentru poliția din Vichy, 30 august 1942, citat în Klarsfeld, *Le Calendrier de la persécution des juifs de France*, Vol. 2, pp. 964-65.
57. Bella Wachenheimer pentru Hedy Wachenheimer, 4 septembrie 1942, documentele Epstein, USHMM. Pentru alte mesaje de adio transmise prin voluntarii quakeri de la Montauban, vezi Dosarul 82, Cutia 66, registrele AFSC privind munca umanitară în Franța, RG-67.007M, USHMM.
58. Memorandumul lui Lowrie pentru Tracy Strong, 7 octombrie 1942, CDF 851.4016/83.
59. Tuch/Vichy pentru SecState, 11 septembrie 1942, CDF 851.4016/92 și 12 septembrie 1942, CDF 851.4016/94; United Press International, „Laval Interns a Catholic Leader“ (Laval închide un lider catolic), *NYT*, 18 septembrie 1942.
60. Tuck/Vichy către SecState, 10 septembrie 1942, CDF 851.4016/114.
61. Pentru primirea evreilor în Palestina, vezi datele guvernului britanic citate în *Jewish Year Book* (Anuarul evreiesc), Volumele 44-46. (Intrările pentru 1942 sunt disponibile doar pentru primele șapte luni.) Pentru primirea evreilor în Statele Unite, vezi Tuck/Vichy către/de la SecState, începând cu 24 September 1942, CDF 851.4016/104. Datele SUA includ și emigranții autoidentificați ca „evrei“ și vizitatori ne-emigranți, cărora li s-a permis extinderea vizelor după Noaptea de Cristal. Seturile gemene de date pot fi rezumate după cum urmează:

Evrei primiți în SUA și Palestina

62. Tuck/Vichy către SecState, 11 septembrie 1942, CDF 851.4016/92.
63. Breitman și Lichtman, *FDR and the Jews*, p. 202.
64. Tuck/Vichy către SecState, 3 octombrie 1942, CDF 851.4017/108.
65. Lowrie, *The Hunted Children*, pp. 222-24.
66. Lista cu notificările pentru viză la Marsilia, 4 noiembrie 1942, CDF 811.111 W.R./1110 ½.
67. Scrisoare către J.W. Pehle, 20 decembrie 1944, Registrele Consiliului de Război pentru Refugiați, Corespondență Generală, Emitere și Reemitere a vizelor pentru SUA, FDRL.

EPILOG: AMINTIRI

1. Epstein IWM 1991.
2. Epstein IWM 1991.
3. Epstein, *Errinern*, p. 137.
4. Epstein, *Errinern*, pp. 139-41.
5. Epstein, *Errinern*, p. 142.
6. Epstein, *Errinern*, p. 144.
7. Epstein, *Errinern*, p. 143.
8. Epstein, *Errinern*, p. 144.

9. Scrisori de la Ministerul Foștilor Combatanți și Victimelor Războiului către Hedy Epstein, 19 iunie 1956, republicate în Epstein, *Errinern*, pp. 166-67.
10. Robert O. Paxton, *Vichy France*, p. 25.
11. Proiectul de cercetare a listelor cu deportarea din Franța, USHMM.
12. Klarsfeld, *Le Calendrier de la persécution des juifs de France*, Vol. 2, pp. 768-71.
13. Gerhard Teschner, *Die Deportation der badischen und ssarpfälzischen Juden am 22. Oktober 1940*, p. 319.
14. Epstein Dobbs 2015; interviuri cu Edith Hausman și Margot Walton, iulie 2016.
15. Stude et al., *Schicksal und Geschichte*, p. 360. Pentru numele evreilor din Kippenheim și Schmieheim uciși în holocaust, vezi Stude et al., *Shicksal und Geschichte*, pp. 23-30.
16. Comandantul lagărului, Isle of Man, pentru Consulatul General al SUA, Londra, 29 noiembrie 1940, colecția privată Henry Wertheimer. Pentru politica refugiaților în RGB, vezi Louise London, *Whitehall and the Jews, 1933-1948* (Whitehall și evreii 1933-1948), pp. 97-141.
17. Heinrich Wertheimer către Ruth Valfer și Rudolf Bergman, 20 iulie 1939, colecția privată Henry Wertheimer. Potrivit Departamentului de Stat, „cererea totală înregistrată” pentru cota vizelor de emigrare germane ajunsese la 220.000 până în octombrie 1938. Vezi „Cerere peste cota germană”, 8 noiembrie 1938, CDF 811.111 Cota 62/636.
18. Schellinger et al., *Gedächtnis aus Stein*, p. 188.
19. „Hedwig Epstein gegen Deutsche Reich”, F 166/3/2678, G-STAF.
20. Epstein, *Errinern*, p. 168.
21. Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, pp. 191-95.
22. Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, pp. 209-15. O fotografie cu inscripția se află pe pagina 213.
23. Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, p. 217.
24. Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, pp. 223-25.
25. Interviu cu Kraiss, iulie 2017.
26. Wertheimer, *The Habit of Labor*, p. 14.
27. Wertheimer, *The Habit of Labor*, p. 2.
28. Wertheimer, *The Habit of Labor*, p. 6.

29. Wertheimer, *The Habit of Labor*, p. 3.
30. Interviu cu Mathis, iulie 2017.
31. Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*, p. 239.
32. Interviu cu Kraiss, octombrie 2016.
33. Interviu cu Mathis și Kraiss, iulie 2017.
34. Epstein IWM 1997.
35. Epstein IWM 1997; Epstein, *Errinern*, pp. 278-81.
36. David Wyman, *The Abandonment of the Jews* (Abandonarea evreilor), p. 316.
37. Arthur Schlesinger Jr., „Did FDR Betray the Jews?” (I-a trădat FDR pe evrei?), *Newsweek*, 17 aprilie 1994.
38. Charlie Rose, *America and the Holocaust* (America și holocaustul), PBS, 4 aprilie 1994.
39. David S. Wyman, *Paper Walls*, p. 213.
40. Chestionarul familiei Wertheimer-Valfer, 2005, colecția Sonja Geismar.
41. Discuție între Sonja Geismar și B'nai Jeshurun, 2015. Pentru un studiu pe larg despre soarta pasagerilor *St. Louis*, vezi Sarah A. Ogilvie și Scott Miller, *Refuge Denied* (Refugiu refuzat).
42. Pia Gilbert OH 1988.
43. Ceremonie cu supraviețuitorii, 7 septembrie 2003, arhiva satului Kippenheim.
44. Exod 1:8-10.
45. Bar și Bamberger, *Der jüdische Friedhof in Schmieheim*, Volumele 1-2; Schellinger, ed., *Gedächtnis aus Stein*; Stude et al., *Schicksal und Geschichte*.
46. Ceremonie de dezvăluire a plăcii comemorative, Lessing-Realschule, Freiburg, Germania, 28 octombrie 2004.
47. Vizită la Gimnaziul-Anne-Frank, Rheinau, 23 octombrie 2016.
48. Maier Dobbs 2016.

Bibliografie selectivă

- Alsop, Joseph și Robert Kintner, *American White Paper. The Story of American Diplomacy and the Second World War* (Hârtia albă americană. Povestea diplomației americane și a celui de-al Doilea Război Mondial), New York: Simon & Schuster, 1940.
- Bar-Giora Bamberger, Naftali. *Der jüdische Friedhof in Schmieheim: Memor-Buch*, Kippenheim, Germania: gemeinde Kippenheim, 1999.
- Bauer, Yehuda, *American Jewry and the Holocaust: The American Joint Distribution Committee, 1939-1945* (Evreimea americană și holocaustul: Comitetul Comun American de Distribuție, 1939-1945), Detroit: Wayne State University Press, 2017.
- Baumann, Ulrich, *Zerstörte Nachbarschaften: Christen und Juden in badischen Landgemeinden 1862-1940*, Hamburg: Dölling und Galitz, 2000.
- Bénédite, Daniel, *Un chemin vers la liberté sous l'Occupation: Marseille-Provence, 1940-1944* (Un drum spre libertate sub ocupație: Marsilia-Provence, 1940-1944), Paris: le Félin, 2017.
- Berczeller, Richard, *Displaced Doctor* (Doctorul deșrădăcinat), New York: Avon, 1965.
- Bingham, Robert Kim, *Courageous Dissent: How Harry Bingham Defied His Government to Save Lives* (Disidență curajoasă: Cum a sfidat Harry Bingham guvernul ca să salveze vieți), Greenwich, Conn.: Triune Books, 2007.
- Breitman, Richard, *U.S. Intelligence and the Nazist* (Serviciul de informații SUA și națiștii), New York: Cambridge University Press, 2005.

- Breitman, Richard și Allan M. Kraut, *American Refugee Policy and European Jewry: 1933-1945* (Politica americană privind refugiații și evreimea europeană: 1933-1945), Bloomington: Indiana University Press, 1987.
- Breitman, Richard și Allan J. Lichtman, *FDR and the Jews* (FDR și evreii), Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2013.
- Breitman, Richard, Barbara McDonald Stewart și Severin Hochberg, editori, *Refugees and Rescue: The Diaries and Papers of James G. McDonald, 1935-1945* (Refugiați și salvare: Jurnalele și documentele lui James G. McDonald, 1933-1945), Bloomington: Indiana University Press, 2009.
- Brinkley, David, *Washington Goes to War* (Washington pleacă la război), New York: Alfred A. Knopf, 1988.
- Browning, Christopher R., *The Origins of the Final Solution: The Evolution of Nazi Jewish Policy* (Originile soluției finale: Evoluția Politicii naziste privind evreii), Lincoln: Universitate of Nebraska Press, 2004.
- Buff, Fred și Maryann McLoughlin, editori, *Riding the Storm Waves: The St. Louis Dairy of Fred Buff* (Pe valurile furtunii: Jurnalul de pe St. Louis al lui Fred Buff), Margate, N.J.: ComteQPublishing, 2009.
- Burns, James MacGregor, *Roosevelt: The Lion and the Fox* (Roosevelt: Leul și vulpea), New York: Harcourt, Brace, 1956.
- Cook, Blanche Wiesen, *Eleanor Roosevelt: The War Years and After, 1939-1962* (Eleanor Roosevelt: Anii de război și după, 1939-1962), New York: Viking, 2016.
- Dalio, Marcel, *Mes années folles* (Anii mei nebuni), Paris: J.-C. Lattès, 1976.
- Daniels, Roger, *Guarding the Golden Door: American Immigration Policy and Immigrants since 1882* (Păzind ușa de aur: Politica americană privind emigrarea și emigranții din 1882), New York: Hill&Wang, 2005.
- Davis, Forrest și Earnest K. Lindley, *How War Came: An American White Paper, from the Fall of France to Pearl Harbor* (Cum a venit războiul: O hârtie albă americană, de la capitularea Franței la Pearl Harbor), New York: Simon&Schuster, 1942.
- Davis, Kenneth S, *FDR, the War President, 1940-1943: A History* (FDR, președintele din timpul războiului, 1940-1943: O istorie), New York: Random House, 2000.

- Elon, Amos, *The Pity of It All: A Portrait of the Jews in Germany, 1743-1933* (Ce păcat de toate astea: Un portret al evreilor din Germania, 1743-1933), New York: Picador, 2002.
- Epstein, Hedy, *Erriners ist nicht genug: Autobiographie*, Münster, Germania: Unrast, 1999.
- Feingold, Henry L, *The Politics of Rescue* (Politica salvării), New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1970.
- Feuchtwanger, Lion, *The Devil in France: My Encounter with Him in the Summer of 1940* (Diavolul în Franța: întâlnirea mea cu el în vara anului 1940), New York: Viking, 1941.
- Fittko, Lisa, *Escape Through the Pyrenees* (Evadarea prin Pirinei), Evanston, Ill.: Northwestern University Press, 1991.
- Fontaine, André, *Le Camp d'étrangers des Milles, 1939-1943* (Lagărul străinilor din Milles, 1939-1943), Aix-en-Provence, Franța: Edisud, 1989.
- Frank, Werner L., *The Curse of Gurs: Way Station to Auschwitz* (Blestemul Gurs: stație intermediară spre Auschwitz), Lexington, Ky.: Werner L. Frank, 2012.
- Friedlander, Henry și Sybil Milton, editori, *Archives of the Holocaust: An International Collection of Selected Documents* (Arhivele holocaustului: O colecție internațională de documente selectate), New York: Garland, 1990.
- Fry, Varian, *Surrender on Demand* (Predare la cerere), Boulder, Colo.: Johnson Books, 1997.
- Gardiner, Muriel și Joseph Buttinger, *Damit wir nicht vergessen, Unsere Jahre 1934-1947 in Wien Paris und New York*, Viena: Wiener Volksbuchhandlung, 1978.
- Gide, André și Jacques Schiffrin, *Correspondence, 1922-1950*, paris: Gallimard, 2005.
- Gilbert, Martin, *Kristallnacht: Prelude to Destruction* (Noaptea de Cristal: preludiul distrugerii), Londra: Harper Collins, 2006.
- Gold, Mary Jane, *Crossroads Marseille, 1940* (Răscrucea Marsilia, 1940), Garden City, N.Y.: Doubleday, 1980.
- Goldstein, Alice, *Ordinary People, Turbulent Times* (Oameni obișnuiți, vremuri tulburi), Bloomington, Ind.: AuthorHouse, 2008.
- Goodwin, Doris Kearns, *No Ordinary Time: Franklin & Eleanor Roosevelt; The Home Front in World War II* (Vremuri neobișnuite: Franklin & Eleanor

Roosevelt; pe frontal de acasă în al Doilea Război Mondial), New York: Touchstone, 1994.

Grandjonc, Jacques, editor, *Zone d'ombres: 1933-1944* (Zone de umbră: 1933-1944), Aix-en-Provence, Franța: Alinéa, 1990.

Gunther, John, *Roosevelt in Retrospect: A Profile in History* (Roosevelt în retrospectivă: Un profil în istorie), New York: Harper & Brothers, 1950.

Guterman, Bella și Naomi Morgenstern, *The Gurs Haggadah: Passover in Perdition* (Haggadah la Gurs: Paștele în pierzanie), Ierusalim: Devora, 2003.

Harris, Mark Jonathan și Deborah Oppenheimer, *Into the Arms of Strangers* (În brațele străinilor), Londra: Bloomsbury, 2000.

Ickes, Harold L., *The Secret Diary of Harold L. Ickes: 1939-1941* (Jurnalul secret al lui Harold L. Ickes: 1939-1941), Vol. 2, *The Inside Struggle* (Lupta din interior); Vol. 3, *The Lowering Clouds* (Norii coborâți), New York: Simon&Schuster, 1954.

Israel, Fred L., editor, *The War Diary of Breckinridge Long: Selections from the Years 1939-1944* (Jurnalul de război al lui Breckinridge Long: Selecții din anii 1939-1944), Lincoln: University of Nebraska Press, 1966.

Jenning, Eric T., *Escape from Vichy: The Refugee Exodus to the French Caribbean* (Evadare din Vichy: Exodul refugiaților către Caraibele franceze), Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2018.

Kaplan, Marion A., *Between Dignity and Despair: Jewish Life in Nazi Germany* (Între demnitate și disperare: viața evreilor în Germania nazistă), New York: Oxford University Press, 1999.

Klarsfeld, Serge, *Le Calendrier de la persécution des juifs de France* (Calendarul persecuției evreilor din Franța), Volumele 2 și 3, Paris: Fayard, 2001.

_____, *Les Transferts de juifs de la région de Marseille vers les camps de Drancy ou de Compiègne* (Transferurile evreilor din regiunea Marsilia către lagărele Drancy sau Compiègne), Paris: Association „Les fils et filles des déportés juifs de France“ (Asociația „Fiii și fiicele deportaților evrei din Franța“), 1992.

_____, *Vichy-Auschwitz: le Rôle de Vichy dans la solution finale de la question juive en France* (Vichy-Auschwitz: rolul jucat de Vichy în soluția finală a problemei evreiești în Franța), Paris: Fayard, 1983.

- Klarsfeld, Serge, Susan Cohen și Howard M. Epstein, editori, *French Children of the Holocaust: A Memorial* (Copii francezi ai holocaustului: O comemorare), New York: New York University Press, 1996.
- Klemperer, Victor, *I Will Bear Witness: A Diary of the Nazi Years, 1933-1941* (Voi fi martor: Jurnalul anilor de nazism, 1933-1941), New York: Modern Library, 1999.
- Kopp, Karl, *Das Kippenheimer Lied: Eine badische Volksschule und ihre israelitischen Kinder*. Ettlingen, Germania: Kraft Premium, 2017.
- Lambert, Raymond-Raoul, *Diary of a Witness: 1940-1943* (Jurnalul unui martor: 1940-1943), Chicago: Ivan R. Dee, 2007.
- Lash, Joseph P., *Eleanor and Franklin: The Story of Their Relationship* (Eleanor și Franklin: Povestea relației lor), New York: W.W. Norton, 1971.
- Leuchtenburg, William E., *The FDR Years: On Roosevelt and His Legacy* (Anii FDR: Despre Roosevelt și moștenirea lui), New York: Columbia University Press, 1995.
- London, Louise, *Whitehall and the Jews, 1933-1948: British Immigration Policy, Jewish Refugees and the Holocaust* (Whitehall și evreii, 1933-1948: Politică britanică de emigrare, refugiații evrei și holocaustul), Cambridge, RGB: Cambridge University Press, 2000.
- Lowrie, Donald A., *The Hunted Children*, New York: W.W. Norton, 1963.
- MacDonnell, Francis, *Insidious Foes: The Axis Fifth Column and the American Home Front* (Dușmani insidioși: A cincea coloană a Axei și frontul american de acasă), New York: Oxford University Press, 1995.
- Maier, Kurt Salomon, *Unerwünscht: Kindheits- und Jugenderinnerungen eines jüdischen Kippenheimers*, Ubstadt-Weiher, Germania: Verlag regionalkultur, 2011.
- Marino, Andy, *A Quiet American* (Un american tăcut), New York: St. Martin's Press, 1999.
- McCarthy, Rachel, editor, *The Wertheimer/Valfer Family Reunion, august 2005* (Reuniunea de familie Wertheimer/Valfer, august 2005), publicată în privat, 2007.
- Mehring, Walter, *No Road Back* (Fără drum de întoarcere), New York: S. Curl, 1944.
- Morgan, Ted, *FDR: A Biography* (FDR: O biografie), New York: Simon & Schuster, 1985.

- Morgenthau, Henry, *Ambassador Morgenthau's Story* (Povestea ambasadorului Morgenthau), Garden City, N.Y.: Doubleday, Page, 1918.
- Ogilvie, Sarah A. și Scott Miller, *Refuge Denied: The St. Louis Passengers and the Holocaust* (Refugiu refuzat: Pasagerii de pe St. Louis și holocaustul), Madison: University of Wisconsin Press, 2006.
- Paxton, Robert O, *Vichy France: Old Guard and New Order* (Vichy, Franța: Garda veche și noua ordine), New York: Alfred A. Knopf, 1972.
- Pleasants, Julian M, *Buncombe Bob: The Life and Times of Robert Rice Reynolds* (Buncombe Bob: Viața și timpurile lui Robert Rice Reynolds), Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000.
- Roosevelt, Eleanor, *This I Remember* (Asta îmi amintesc), New York: Harper, 1949.
- Roosevelt, Franklin D. și Elliott Roosevelt, *FDR, His Personal Letters, 1928-1945* (FDR: Scrisori personale), 2 volume, New York: Duell, Sloan & Pearce, 1947.
- Rosenman, Samuel I, *Working with Roosevelt* (Lucrând cu Roosevelt), New York: Da Capo, 1972.
- Sallé, R.M., *70.000 kilomètres d'aventures: notes de voyage: Indochine-France et retour* (70 000 de kilometri de aventuri: note de călătorie: Indochina-Franța și înapoi), Hanoi: Imprimerie d'Extrême-Orient, 1942.
- Sandner, Harald, *Hitler-Das Itinerar*, Berlin: Berlin Story, 2016.
- Sauer, Paul, *Dokumente über die Verfolgung der jüdischen Bürger in Baden-Württemberg durch das Nationalsozialistische Regime*, Stuttgart, Germania: Kohlhammer, 1966.
- Saurel, Louis, *La Gestapo*, Paris: Rouff, 1967.
- Schellinger, Uwe, ed., *Gedächtnis aus Stein: die Synagoge in Kippenheim, 1852-2002*. Heidelberg, Germania: Regionalkultur, 2002.
- Schwertfeger, Ruth, *In Transit: Narratives of German Jews in Exile, Flight, and Internment During „The Dark Years“ of France* (În tranzit: relatările evreilor germani în exil, fuga și detenția în timpul „anilor negri“ din Franța), Berlin: Frank & Timme, 2012.
- Schiffrin, André, *A Political Education: Coming of Age in Paris and New York* (O educație politică: maturizarea la Paris și New York), Londra: Melville House, 2014.
- Schramm, Hanna și Barbara Vormeier, *Vivre à Gurs* (Viața la Gurs), Paris: François Maspero, 1979.

- Seghers, Anna, *Transit*, New York: New York Review Books, 2013.
- Serge, Victor, *Memoirs of a Revolutionary* (Memoriile unui revoluționar), New York: New York Review Books, 2012.
- Sherwood, Robert E., *Roosevelt and Hopkins* (Roosevelt și Hopkins), New York: Harper, 1950.
- Shirer, William L., *Twentieth-Century Journey: The Nightmare Years, 1930-1940* (Călătoria secolului al XX-lea: Anii de coșmar 1930-1940), Boston: Little, Brown, 1984.
- Smith, Jean Edward, *FDR*, New York: Random House, 2008.
- Smith, Michael, *Foley: The Spy Who Saved 10.000 Jews* (Foley: Spionul care a salvat 10 000 de evrei), Londra: Coronet, 2000.
- Stember, Charles Herbert, et al., *Jews in the Mind of America* (Evreii în perspectiva Americii), New York: Basic Books, 1966.
- Stern, Selma, *The Court Jew: A Contribution to the History of the Period of Absolutism in Europe* (Evreul curtean: O contribuție la istoria din perioada absolutismului în Europa), New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1985.
- Steur, Claudia, *Theodor Dannecker: ein Funktionär der „Endlösung“*, Essen, Germania: Klartext, 1997.
- Stude, Jürgen, et al., *Schicksal und Geschichte der jüdischen Gemeinden: Ettenheim, Altdorf, Kippenheim, Schmieheim, Rust, Orschweier, Ettenheim*, Germania: Historicher Verein für Mittelbaden, 1997.
- Taylor, Melissa Jane, „Experts in Misery?“ American Consuls in Austria, Jewish Refugees and Restrictionist Immigration Policy (Experți în nefericire? Consuli americani în Austria, refugiați evrei și politica restrictivă de emigrare), teză de doctorat, University of South Carolina, 2006.
- Teschner, Gerhard J, *Die Deportation der badischen und saarpfälzischen Juden am 22. Oktober 1940*, Frankfurt: Lang, 2002.
- Thayer, Charles W, *The Unquiet Germans* (Germanii neliniștiți), New York: Harper, 1957.
- Thomas, Gordon și Max Morgan Witts, *Voyage of the Damned* (Călătoria condamnaților), New York: Stein & Day, 1974.
- Procesul lui Adolf Eichmann: Consemnarea procedurilor Tribunalului Districtual din Ierusalim*, Ierusalim: Statul Israel, Ministerul de Justiție, 1992.

- Procesul marilor criminali de război la Tribunalul Militar Internațional, Nürnberg: Tribunalul Militar Internațional, 1947.*
- Tuchel, Johannes, *Konzentrationslager: Organisationsgeschichte und Funktion der „Inspektion der Konzentrationslager“*, Boppard am Rhein, Germania: Boldt, 1991.
- Vinning, Elizabeth Gray, *Friend of Life: The Biography of Rufus M. Jones* (Prietenul vieții: Biografia lui Rufus M. Jones), Philadelphia: Lippincott, 1958.
- Ward, Geoffrey C., ed. *Closest Companion: The Unknown Story of the Intimate Friendship Between Franklin Roosevelt and Margaret Suckley* (Cel mai apropiat tovarăș: Povestea neștiută a prieteniei apropiate dintre Franklin Roosevelt și Margaret Suckley), New York: Simon & Schuster, 2009.
- Wertheimer, Stef, *The Habit of Labor: Lesson from a Life of Struggle and Success* (Obiceiul de a munci: Lecțiile unei vieți de luptă și succes), New York: Overlook Duckworth, 2015.
- Wyman, David S, *The Abandonment of the Jews: America and the Holocaust* (Abandonarea evreilor: America și holocaustul), New York: Pantheon, 1984.
- _____, *Paper Walls: America and the Refugee Crisis, 1939-1941* (Ziduri de hârtie: America și criza refugiaților, 1939-1941), Amherst: University of Massachusetts Press, 1968.

Indice*

A

Abandonarea evreilor (Wyman), 323

Abbott, George, 222

Acord de Neutralitate, 64, 128-9, 155

activitatea submarinelor, 168, 183,
235, 237, 246

Africa:

Nord, Invazia Aliatilor în (1942),
306

discuții despre crearea patriei
evreiești în, 70, 300

Agencia Evreiască de Telegrafie, 86

Albersheim, Erna, 104

Alerta, 117

Alsacia, 89, 99

Evrei din, deportați în Franța,
Vichy, 192

*America și holocaustul. Înșelătorie și
indiferență* (PBS), 232

americanii japonezi, arestare în masă,
265

Angola, discuții despre crearea
patriei evreiești în, 70

Angriff, Der, 55

Annenberg, Walter, 119, 363n47

antisemitism, 119, 131

ură de clasă și, 94-95

în Cuba, 117-118

în Germania, înainte de numirea
lui Hitler în funcția de cancelar,
88-89, 94-95

în Statele Unite, 53, 69, 72, 77,
127, 323

Armean, genocid (1918), 301

Artemisia, 361n5

Asociația Tinerilor Creștini

(YMCA), 201, 213, 271, 285

Associated Press (AP), 59, 105, 119

Atlantică, Carta, 243

Auerbach, Auguste, 88

Auerbach, Berthold, 88

Auerbacher, Auguste, 190

---

* Numerele paginilor în *italic* se referă la ilustrații

Auerbacher, Gerda, 14 (hartă), 197, 334, 375n56
 bilet pe Wyoming rezervat de, 232, 234, 379n56
 transportați la Auschwitz și gazați, 290, 292, 296
 viză, probleme cu, 232-233, 234, 247-8, 258, 290

Auerbacher, Hermann, *vezi* familia Maier-Auerbacher

Auerbacher, Hugo, 197, 232, 247-8, 258

Auerbacher, Joseph, 334, 375n56

Auerbacher, Marx, 14 (hartă), 23, 189, 334

Auerbacher, Mathilde, 190, 334, 375n56

Auerbacher, Minna, 189

Auerbacher, Rosa, 274, 290, 386n51

Auerbacher, Salomon (soțul lui Auguste), 190

Auerbacher, Salomon „Momo” (soțul Gerdei), 14 (hartă), 197, 334
 transportat la Auschwitz și gazat, 290, 292, 297
 viză, probleme cu, 232-233, 234, 247-8, 290

Auerbacher, Sofie, *vezi* familia Maier-Auerbacher

Auschwitz, 268, 282, 324
 localnici din Kippenheimer trimiși la, și gazați, 289-90, 291, 296-7, 298, 301-4, 306-7, 311-2, 315, 317, 324, 334

Austria:
 emigrare forțată a evreilor din, 192

anexarea germană din (1938), 40, 44, 51, 61, 62, 84, 177
 cota alocată de SUA pentru imigrare, 62, 74

B

Baerwald, Paul, 131

Baltimore Sun, 278

Banca Națională Chase, 126

Barth, Karl, 93

Batista, Fulgencio, 116, 117

Baumann, Ulrich, 94

Belgia, 175, 215, 300
 invazia germană din (1940), 158, 326
 St. Louis, pasageri acceptați de, 134, 326

Bénédite, Daniel, 292

Benitez Gonzalez, Manuel, 106, 110, 113, 116, 118, 121

Benjamin, Walter, 224

Berczeller, Richard, 234, 235, 245

Berenson, Lawrence, 118, 119, 120, 125

Bergman, Andrew, *vezi* familia Valfer-Wertheimer

Bergman, Margaret „Gretel” (ulterior Lambert), *vezi* familia Valfer-Wertheimer

Bergman, Rudy, *vezi* familia Valfer-Wertheimer

Bergman, Ruth (născută Valfer), *vezi* familia Valfer-Wertheimer

Bergmann, Frau (profesoară de pian), 93

Berle, Adolf, 239, 240

Betar (mișcarea zionistă), 108
 Biddle, Francis, 243, 263, 264, 265
 Biddle, Tony, 152
 Bingham, Hiram, Jr. („Harry“),
     201-206
     Gurs, la, 201-206
     la consulatul din Marsilia, 222-223
 Biroul de Infracțiuni Vamale, 56
 Biserica Catolică, 76
 Biserica Luterană, 89
 Biserica Mărturisitoare, 93
 Bloch, Herta, 326
 Bloch, Marion, 326
 Bloch, Siegbert, 27
 Bodek, Karl, 205
 Bombardament Insula Black Tom
     (1916), 165
 Borchardt, Paul, 262-263
 Boyer, Auguste, 298
 Breton, André, 218, 227
 Brinkley, Alan, 270
 Brinkley, David, 324
 Brooklyn, Bridge, 246-247
 Bruder, Marta, 147
 Buchenwald, 119
 Buff, Fritz, 113-114, 115, 122, 134
 Bullitt, William, 152, 163, 199
 Bundul Germano-American, 163
 Bürckel, Josef, 192
 Burk, Richard, 22, 26, 315
 Buttinge, Joseph, 169, 198

C

Camera de Comerț
 Cubanezo-Americană, 118

Camerun, locație posibilă pentru
 patria evreiască, 70
 Carson, James NE, 119, 363n47
 Casablanca:
     călătoria pasagerilor blocați pe
     Wyoming spre America din,
     245-6
     călătorie spre SUA via (1942),
     274, 276, 277, 278
     Wyoming oprit în, 235-8, 244
 Castle, William, Jr, 128
 Catolici, politică electorală și, 90
Căpitanul Paul Lemerle, 227
 „Cândva era un tânăr soldat“, 71
 Chagall, Marc, 218
 Chalon-sur-Saône, trecere graniță
     între Franța ocupată și neocupată
     la, 192, 294-5, 295 (hartă)
 Chamberlain, Neville, 63
 Chapin, Katherine Garrison, 263
Chepo, 109
 „chestiunea evreiască“, 46
 China, invazia Japoniei în (1937),
     154
 Churchill, Winston, 243
City of Benares, 168
 Columbia, Sistem de Radiodifuziune,
     265
 Comitet pentru Copiii Germani
     Refugiați, 76
 Comitetul Comun
     Evreiesco-American de Distribuie
     (cunoscut drept „Comuna“), 244,
     246
     St. Louis, incident și, 117-120,
     124, 125-126, 132, 133, 134

Comitetul de ajutorare a evreilor germani, 145

Comitetul de Consilieri ai Președintelui pentru Refugiații Politici, 154, 175, 250

Comitetul Interdepartamental de Revizuire a Vizelor, 241, 266, 267, 273
vezi și colia foto 2, p. 5

Comitetul Interguvernamental, 128-9, 153, 299

Comitetul Salvării de Urgență, 168, 218, 233, 262, 216

Comitetul Statelor Unite pentru Îngrijirea Copiilor Europeni, 167

Comuna, *vezi* Comitetul Comun Evreiesco-American de Distribuie conferința de la München (1938), 20, 63, 66, 110

Congresional, Registru, 67

Congresul Mondial al Evreilor, 301

Consiliul Refugiaților de Război, 255, 323

Consiliului Central al evreilor, 321

Coughlin, Charles, 76

D

Dachau, 29, 83, 161, 216, 268
Kippenheim arestați închiși la, 62-3, 64, 79, 108, 117, 126, 161, 188

Dalio, Marcel, 173, 174
vezi și colia foto 2, p. 1

Danemarca, înfrângerea de către germani, 161

Dannecker, Theodor, 282-3

Danzig, propaganda germană despre, 144, 152

de Gaulle, Charles, 237

„Decretul de Eliminare a Evreilor din Viața Economică“, 85

Delano, Laura, 128

Delaprée, Camille, 222, 378n27

Departament de Război, US, 268, 324

Departamentul Cubanez pentru Emigrări, 87

Departamentul de Interne, SUA, 182

Departamentul de Justiție, SUA:
apelul pentru „străinii dușmani“ și, 264
afacerea Quanza, 171, 174

Departamentul de Marină, SUA, 268

Dominicană, Republica, 227
ca posibil refugiu pentru evreii europeni, 120, 132

Donovan, William, 163

Dorner, Karl, 98-9

Duquesne, Cerc de spioni, 163

Durlacher, Gretel, 334

Durlacher, Hans, 18, 334

E

Early, Steve, 42

Eichel, Heinrich, *vezi* familia Wachenheimer-Eichel

Eichel, Manfred, *vezi* familia Wachenheimer-Eichel

Eichel, Max, *vezi* familia Wachenheimer-Eichel

Eichmann, Adolf, 192-3, 282

Einstein, Albert, 46-7, 262

Einstein, Elsa, 47
 Elkinton, Howard, 55
 Epstein, Hedy (născută Wachenheimer), *vezi* familia Wachenheimer-Eichel
 Ernst, Max, 218
 Ettenheim, 15-17
   Gimnaziul în, 15-17, 93, 102, 318, 322
   Noaptea de Cristal în (1938), 15-17, 27, 29
 Évian, conferința de la (1938), 61-2, 129, 143, 178, 299
 Evrei din Europa de Est, 313
   în Germania, expulzați în Polonia, 20

F

Faust (Goethe), 272
 Federal, Birou de Investigație (FBI), 4
   înfațișat în cultura populară, 261
   amenințarea Coloanei a cincea, 162-3, 241, 257, 260
 Feld, Mareșal, 44
   amenințarea Coloanei a cincea, 124, 129-33, 189, 196-9, 200, 215-22
   centralizarea controlului vizelor și, 197, 198, 200
   detenția străinilor japonezi, germani și italieni, 211-12, 218
 Eleanor Roosevelt, părerile
   despre, 136 FBI și, 129, 131, 197, 215-18, 220, 221
 FDR și discuția la gura sobei, 129

agenți germani presupuși a fi
   aterizat în Martinica, 196-7, 198
 „amenințarea ostaticilor” din
   partea rudelor apropiate și, 200, 203-4, 220-1, 227
 evrei refugiați din Germania
   nazistă, 131-3, 197, 220-2
 victoriile naziștilor imputate, 130
 cultura populară și, 130, 214-15
 războiul prin scurgerile în presă, 198-9

Feuchtwanger, Lion, 203, 218, 248-9, 251

Fiihrer, Der, 92, 144

Fischer, Wilhelm, 189, 372n4

Flandre, 120

Foley, Frank, 49

Fortune, 62

Fraenkel, Hans, 250

Franco, Francisco, 75, 195

Frederick, mare duce de Baden, 88, 98

Freund, Richard, 294

Friesch, Emil, 42, 43, 56

Fritschmann, Anton, 316, 317

Frothingham, Randolph, 46, 47

Fry, Varian, 203, 218, 223, 225, 227, 233-4, 266, 275, 292, 300

Fullerton, Hugh, 180, 182

Fundația Internațională pentru
 Refugiați, 129

G

Gallup, sondaje, 78

Geist, Raymond, 20, 43-50, 86, 129-30, 353n9

englez, ofițer de pașapoarte,
colaborare cu, 49
Einstein, emigrarea lui și, 46-7
FDR influențat de păreriile lui,
129-30
Gestapo contacte cu („diavoli“),
45, 55
prioritățile lui Messersmith
contrare celor ale, 52-3
Quakeri, misiunea și, 54
Vezi și colița foto 1, p. 7
genocid, primele rapoarte despre, 301
Germania nazistă:
evrei est-europeni expulzați din,
20
judenrein („curățată de evrei“)
scopul în, 46, 52-3, 193
concentrare militară rapidă a
(1930), 45
rechemarea ambasadorului SUA
(1938), 58, 60
zvonuri despre scindări la nivel
înalt în regim, 54
SUA, sancțiuni economice, 53
SUA, păreri diferite ale oficialilor
despre durabilitatea, 53
război declarant SUA de către, 256
ghetouri evreiești, 85
Gide, André, 233
Gilbert, Pia (născută Wertheimer),
vezi familia Valfer-Wertheimer
Gilbert, Prentiss, 129
Goebbels, Joseph, 21, 54, 117, 155
Goethe, Johann Wolfgang von, 91, 272
Goring, Hermann, 54, 85, 130, 309
Grynszpan, Berta, 21

Grynszpan, Herschel, 21
Guinea, locație posibilă pentru
patria evreiască, 70

H

Halder, Franz, 45
Halifax, Lord, 73
Hasselbacher, Karl, 46
Havana Post, 117
Hayes, Peter, 12
Hearst, William Randolph, 67
Hemingway, Ernest, 162
Henry-Haye, Gaston, 199
Herbstreith, Hermann, 16
Herzog (conducător de tren din
Kippenheim), 327
Heydrich, Reinhard, 22, 45, 55, 192-3
HIAS (Societate de ajutorare a
emigranților evrei), 205, 206, 241
vezi și colița foto 2, p. 5
Himmler, Heinrich, 45, 228
Hitler, Adolf:
numit cancelar, 10
cucerirea Statelor Unite ca scop al,
156
expulzarea evreilor din Baden și
Saar-Palatine aprobată de, 192
Kippenheim vizitat de (1938 și
1939), 14 (hartă), 19-20, 95, 331
Long, păreriile despre, 142
Mein Kampf de, 20, 65, 102
Mussolini și, 102
Roosevelt, disprețul pentru, 65-66
războiul împotriva evreilor
dezlănțuit de, 19-20

vezi și colîța foto 1, p. 8
 Hitlerist, Tineretul, 22, 24-25
 Honaker, Samuel, 35-8, 42, 44, 57,
 104
 Hoover, Herbert, 74, 76-7, 58, 101
 Hoover, J. Edgar, 241, 260-4
   Borchardt, cazul și, 262-3
   politica vizelor și mai restrictivă
     dorită de, 263
   FBI, relații cu publicul și, 263-4
 Hopkins, Harry, 169, 255
 Houghteling, James, 128
 Houston, USS, 80
 Hull, Cordell, 125, 162, 177, 199, 301

I

Ickes, Harold, 66, 78, 153, 156, 181-2,
 199
   Insulele Virgine, propunere și,
     181-182
 Insula Pinilor, propusă ca loc de
 debarcare pentru *St. Louis*, 97
 Insulele Virgine, SUA, propuse ca
 sanctuar pentru refugiații
 europeni, 181-3
   incidentul *St. Louis*, 125, 363n47
 Italia, 142, 313
   măsuri antievreiești în, 102
   ca aliat german, 159, 256

J

Japonia:
   China invadată de (1937), 154
   Pearl Harbor atacat de (1941),
     254-7

Jefferson, Thomas, monument
   (Washington, D.C.), 60
 Johnson, Albert, 40
 Jones, Rufus, 54-55
 Joseph, Liesl, 134
judenrein sau *judenfrei* („curățat sau
 eliberat de evrei“), 46, 52-3
   Baden și Saar-Palatinate ca
     primele regiuni din Reich care
     au fost, 193

K

Kaiser, Adam (Pastor Kaiser), 93
 Kaiser, Annemarie, 93
 Kaiser, Georges, 213-4
Katina, 103, 108, 261n9
 Kenworthy, Marion, 73, 75, 76
 Kierkegaard, Søren, 134
 Kiesinger, Kurt, 318
 Kindertransport, 73, 128
   Hedy Wachenheimer trimisă în
     Anglia, 137-42, 269
   bagaje și alte pregătiri, 140-1
 King, Mackenzie, 78
 Kippenheim Rathaus, 14 (hartă), 90,
 92, 95
   arestați evrei ținuti în, 18, 24, 27,
     28-9
   steaguri cu svastica expuse, 90
   vezi și colîța foto 1, p. 1
 Kippenheim, sinagoga, 14 (harta),
   jefuirea și distrugerea, 24, 25, 26,
     27, 85-6, 316-7
   placă memorială pe perete, 317
   restaurarea, 319. Vezi și colîța
     foto 2, p. 8

vândută municipalității și
transformată în depozit
agricol, 316, 317. Vezi și colița
foto 2, p. 8

vezi și colița foto 1, p. 2

Klarsfeld, Beate, 312, 318

Klarsfeld, Serge, 312

Klein, Ilay și Josephine, 168

Klein, Walter, 17, 247n7

Klemperer, Victor, 144

Kling, Liesel, 208

Knesset, 319

Knox, Frank, 255

Köhler, Auguste, 268, 334

Köhler, Theodor, 268, 334

Krais, Robert, 318, 320-1

Kraus, Anna, 311

L

Lam, Wilfredo, 227

Lambert, Margaret „Gretel“

Bergman, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Lambert, Raymond-Raoul, 291, 293,
294, 296

Lang, Salomon, 231-2

Laredo Brú, Federico, 112, 117, 118,
120, 123, 126

Lash, Joseph, 167, 168, 169

Laval, Pierre, 286-9, 299, 300, 304-5,
311

vezi și colița foto 2, p. 4

Lazarus, Emma, 154

Lebeau, Madeleine, 175

vezi și colița foto 2, p. 1

Lévi-Strauss, Claude, 227

L'Heureux, Herve, 104

Liga Națiunilor, 69, 144, 178

„Linia Siegfried“ (Zidul de Vest), 19,
97

vezi și colița foto 1, p. 8

Link, Camill, 24, 81, 93, 107, 150

Löb, familia (rudele lui Ludwig
Maier), 121, 134, 326, 334

Loewe, Max, 119

Long, Breckinridge „Breck“:

amenințarea Coloanei a cincea,
164, 241, 242, 243

propunerea lui Ickes pentru
Insulele Virgine, 183

confruntarea lui McDonald cu,
179-80

Mussolini și Hitler văzuți de, 176-7
afacerea Quanza și, 173-4, 175
vezi și colița foto 1, p. 7

Lorena, expulzarea evreilor în Franța
neocupată, 192

Los Angeles Times, 20, 257

Löw, Kurt, 204

Lowrie, Donald, 194, 201, 204, 205,
213-4, 285, 289, 297, 298

Luxemburg, 215

invazia germană (1940), 158

M

Mahlberg Schloss, 15

Maier, Charlotte (născută
Auerbacher), *vezi* familia
Maier-Auerbacher

Maier, Freya (născută Valfer), *vezi*
familia Valfer-Wertheimer

Maier, Heinz, *vezi* familia

Maier-Auerbacher

Maier, Kurt, *vezi* familia

Maier-Auerbacher

Maier, Ludwig, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Maier, Siegfried, *vezi* familia

Maier-Auerbacher

Maier, Sonja (ulterior Geismar), *vezi*
familia Valfer-Wertheimer

Maier-Auerbacher, familia:

viză de familie, 231, 232, 332, 333

închiși în Maroc, 244-5

călătoria din Marsilia în America,
230, 244-7, 290, 295 (hartă)

Auerbacher, Hermann 187-8, 206,
207, 334

Auerbacher, Sofie, 187-8, 206, 207,
229, 230, 246

Maier, Charlotte (născută
Auerbacher), 158, 295 (hartă);
deportată din Kippenheim,
187-8; la lagărul de concentrare
Gurs, 206, 207; în Marsilia, 214,
215. *Vezi* și colița foto 1, p. 6

Maier, Heinz, 229; deportat din
Kippenheim 187. *Vezi* și colița
foto 1, p. 6

Maier, Kurt, 14 (hartă), 15, 95,
158, 202, 295 (hartă); în lagărul
de concentrare Gurs, 187, 191,
207; în Marsilia, 229. *Vezi* și
colița foto 1, p. 6

Maier, Siegfried, 14 (hartă; casă),
23, 27, 86, 96, 158, 295 (hartă);
cerere de viză la consulatul din

Marsilia, 214; deportat din
Kippenheim, 187-8; la lagărul
de concentrare Gurs, 206, 213,
214-5; în lagărul de emigrare
Les Milles, 215, 230. *Vezi* și
colița foto 1, p. 6

Malige, Marcel, 239, 241

Malin, Patrick, 175

Manen, Henri, 296

Mann, Heinrich, 218

Mannheim, solicitant de viză din, în
Stuttgart, 38-9

Marea Britanie:

cota de imigrări alocată, 39, 40

Marea Britanie:

politică de împăciuire a, 20, 110
dificultate sporită pentru evrei să
intre în, 151

emigrarea evreilor în, 110, 261

program de transportare a
copiilor, 73, 102, 109-14, 222

Palestina și, 69, 102, 103, 137, 146,
154

St. Louis, pasageri de pe,
acceptați de, 133, 326

vize temporare emise de, pentru
evrei cu cereri în așteptare de
imigrare în SUA, 50

SUA, vânzări de arme în, 64, 155

Marina Regală, 246

Maroc:

refugiați la bordul Wyoming
blocați, 193, 200—2

Mathis, Willi, 319, 320, 321, 328, 341

Maulavé, Robert, 297

May, Karl, 102, 136

McClelland, Marjorie, 275-6, 278

McClelland, Roswell, 285, 286, 288,
291, 293, 294, 299
McCormick, Robert, 67
McDonald, James Grover, 154, 178-9,
243
McIntire, Ross, 78, 79
Mehring, Walter, 225-6
Mein Kampf (Hitler), 20, 65, 102
Ménétrel, Bernard, 287, 288, 289
Mercer, Lucy, 166
Messersmith, George, 46, 47, 48, 49,
50-53, 71, 77, 130
    prioritățile lui Geist în contrast
    cu cele ale lui, 50-53
    relația lui Geist cu, 50
    riscuri de securitate reprezentate
    de refugiații evrei, 163
    vezi și colia foto 1, p. 7
Mexic, 124, 227, 300
    afacerea Quanza, 170, 172, 175
Meyer, Eugene, 72
Mola, Emilio, 162
Molotov, Viaceslav, 152
Molotov-Ribbentrop Pact (1939), 152
Morewitz, Jacob, 172-3
Morgenthau, Henry, Jr., 68- 71, 301
    marea viziune a lui FDR de
    relocare, 69-71
    incidentul St. Louis, 125-6
Morgenthau, Henry, Sr., 301
Mussolini, Benito, 102, 176-7

N

Nation, 182
Naziștii și nazismul:
    ca amenințare gravă pentru SUA, 51

    procesele după război, 309, 314
    creșterea interesului față de
    (1960), 317-8
New Deal, 65-66, 76, 160, 203, 240, 264
New Republic, 182
New York Herald Tribune, 47
New York Times, 20, 62, 77, 120, 134,
178, 198, 242, 263, 278
Niclas-Sachs, Yolla, 237
Noaptea Cuțitelor Lungi (1934), 36
Norvegia, înfrângerea germană
    (1940), 161
Noua Ordine, 65
Nürnberg, decretul de la (1935), 91
Nürnberg, procesele, 309, 314
Nyassa, 246-7, 278
    vezi și colia foto 2, p. 6

O

O'Day, Caroline, 127
Offenbach, Jacques, 87
Olanda, 300
    invazia germană (1940), 158, 161
    pasagerii de pe St. Louis
    acceptați, 133
    canoniera Van Kinsbergen, 236
Olimpiada de la München (1972),
    masacrarea membrilor echipei
    israeliene, 320
Operațiunea Leneșii, 84
Oran, Algeria, drum spre SUA via, 274,
276
Orduña, 120
OSE, 298, 302, 303
Otoman, Imperiul, 69

P

Partidul Nazist (Național-Socialist),
16-7, 21-2, 26, 28, 91, 93, 311
Partidului de Centru, 90, 319
„Patru Libertăți“, 243
Patterson, Eleanor „Cissy“, 60
Paul, Zelig, 109
Paxton, Robert, 312
Paza de Coastă, SUA, 126, 173
Pearl Harbor, atac (1941), 255-7
refugiați transformați în
„dușmani străini“, 259
Peck, William, 223
Pegler, Westbrook, 183
Perkins, Frances, 71
Pétain, Marshal Philippe, 193, 200,
286, 287, 289
vezi și colița foto 2, p. 4
Peyrouton, Marcel, 228
Pickett, Clarence, 56, 72
Pirinei, rută de scăpare prin, 197,
208, 218, 224, 225
PM, 182
Polier, Justine Wise, 355n39
„Politica Buni Vecini“, 99
Portugalia:
colonii africane, 70
rute de scăpare prin, 169, 218,
224, 254, 258
refugiați blocați, 181
Postul Public de Radiodifuziune, 323
Povești din satele Pădurii Negre
(Auerbach), 88
Prince of Wales, HMS, 243
Proprietarii de afaceri evreiești:

boicotul (1933), 90
atacurile din Noaptea de Cristal,
22, 32, 85
înregistrare și confiscare, 85-6

Q

Quakeri (Societatea Religioasă a
Prietenilor), 72, 198, 241, 275, 278
misiunea din Berlin (1938), 54-6
transporturi din Franța Vichy la
Auschwitz, 285, 287, 288, 289,
291, 293, 294, 298
Quanza, 170-68, 178
procesul de calomnie al lui
Morewitz, 172-3
eticheta de „refugiat politic“
pentru pasagerii de la bord, 174
vezi și colița foto 2, p. 1
Queen Mary, 101
Quisling, Vidkun, 163

R

Rankin, Jeannette, 383n54
Rassenschande („pângărirea rasei“),
91, 147, 148
Rath, Ernst vom, 21
Razovsky, Cecilia, 118, 119, 191, 175
„Răscoala Cireșilor“ (1938), 60
Războiul Rece, 315
„refugiați politic“, 225
afacerea Quanza, 178
Regiunea Sudetă, anexarea germană
(1938), 46, 110
religie, sistemul cotelor de emigrare, 40
Remmert, Heinrich, 22-3, 348n25

revoluția din 1848, 44, 88
 Revoluția Franceză, 87, 99
 Reynolds, Robert, 77, 127, 128, 242
     vezi și colîța foto 2, p. 2
 Ribbentrop, Joachim von, 152
 Rieflin, Karl, 348n25
 Riegner, Gerhart, 301
 Rivesaltes, lagăr de concentrare, 273,
     299, 301, 302-3
     vezi și colîța foto 2, p. 6
 Rodocanachi, George, 276
 Rogers, Edith Nourse, 76
 Röhm, Ernst, 36
 Roosevelt, Anna, 167, 168
 Roosevelt, Eleanor, 131, 152, 166-8
     eforturi de a salva copii refugiați,
     75-6, 80-1, 167, 300, 305
     febra Coloanei a cincea criticată
     de, 170
     relația lui Franklin cu, 166, 144,
     148
     „toanele Griseldei“, 167
     cauza deportaților din Baden la
     Gurs, 198
     afacerea Quanza, 170, 171, 176
     salvarea intelectualilor antinaziști
     din Europa susținută de, 168
 Roosevelt, Franklin D., 10, 58
     ambasador rechemat din Berlin,
     60, 68
     pogromuri antievreiești în
     Germania, denunțate, 60
     cote de aprobare, 62
     Carta Atlantică, 243
     crearea unei noi patrii evreiești
     luată în considerare, 70-1

eforturi de salvare a copiilor evrei,
     73
 demersul lui Henry-Haye, 199
 boala și oboseala, 78
 relațiile jurnaliștilor cu, 43, 49-50,
     125
 discuția la gura sobei „despre
     apărarea națională“ (1940), 160
 conferințele de presă, 61, 62, 66, 67,
     68, 71
 strategii de combatere a lui Hitler
     și a nazismului, 63-5
     vezi și colîța foto 1, p. 8

Rose, Charlie, 323

Rosenman, Samuel, 64, 67

Rothschild, Lionel de, 131

S

Saar-Palatinate, deportarea ultimilor
 evrei rămași (1940), 191, 192

Sachsenhausen, 48, 106

Saint-Cyprien, lagărul de emigranți,
 215

Salazar, António de Oliveira, 70

Schacht, Hjalmar, 52, 53, 54, 55, 130,
 353n65

Schah, Wladimir, 299-300

Schäuble, Wolfgang, 320

Schiffirin, André, 379n52

Schiffirin, Jacques, 233

Schlesinger, Arthur, Jr., 323-4

Schmieheim:

    numărul deceselor, 314

    cimitirul evreiesc, 16, 89, 149, 329

    Noaptea de Cristal în, 27, 28

- Schramm, Hanna, 195
- Schröder, Gustav, 113, 120, 134, 363n37
- Schwab, Gottfried, 23, 145
- Sebold, William, 163
- Seder, pentru refugiații din Marsilia, 230
- Seghers, Anna, 38, 42, 217, 227, 232
- Senatul, SUA, 67, 128, 242
- Serge, Victor, 227
- Serpa Pinto*, 275, 290
- Serviciul de Emigrări SUA, 71, 258, 264, 307
- Serviciul Internațional de Migrație, 202
- Sidi el-Ayachi, Morocco, tabăra Legiunii Străine, 245-6
- Siguranța Națională, 184
- Social Democrației, 36
- Societatea de Ajutorare a Copiilor, 298
- Sonnemann, Erich, 33, 105
- Spania:
     închiderea graniței cu Franța, 257, 258, 274
     rute de scăpare prin, 169, 203, 218, 224, 254
- Spaniol, Război Civil, 75, 154, 162, 194, 222
- Spaniolă, Inchiziția, 99
- Spellman, Arhiepiscop (ulterior Cardinal) Francis, 76
- Spier, Hedwig, 43
- Spier, Siegfried, 42
- Stalin, Iosif, 46, 243
- Statuia Libertății, 76, 158, 232
- Stein, Isaac, 222
- Steinhardt, Laurence, 179-80, 242
- Stevens, Claudia, 361n9
- Stolpersteine* („piedici de piatră”), 329-330
- Strähle, Gertrud, 322
- Strauss, Edith, *vezi* familia Wachenheimer-Eichel
- Strauss, Margot, *vezi* familia Wachenheimer-Eichel
- Strauss, Max, *vezi* familia Wachenheimer-Eichel
- Strauss, Meta (Wachenheimer), *vezi* familia Wachenheimer-Eichel
- Sturmabteilung (SA, soldați cu cămăși brune), 27-8, 36
     boicotarea magazinelor evreiești în 1933 și, 89-90
     vezi și colîța foto 1, p. 3
- Stürmer, Der*, 92
- Sucot (Sărbătoarea Corturilor), 185
- Suprarealiști, artiști, 218
- Supremă, Curtea, SUA, 66
- T**
- Taylor, Myron, 129
- Theresienstadt, 313
- Thompson, Dorothy, 162, 231, 332
     vezi și colîța foto 2, p. 2
- Troper, Morris, 133
- Tuck, Pinkney, 293, 305-6
- Twain, Mark, 12
- U**
- Uniunea Sovietică, 144, 315
     lupta pe Frontul de Est, 149

invazia germană (1941), 10, 93-4,
243

pact german de neagresiune, 152

Untermenschen („subumani“), 113

V

Valfer, Else (ulterior Wertheimer),
vezi familia Valfer-Wertheimer

Valfer, Erich, *vezi* familia
Valfer-Wertheimer

Valfer, Fanny (născută Wertheimer),
vezi familia Valfer-Wertheimer

Valfer, Freya (ulterior Maier), *vezi*
familia Valfer-Wertheimer

Valfer, Hugo, *vezi* familia
Valfer-Wertheimer

Valfer, Karl, *vezi* familia
Valfer-Wertheimer

Valfer, Max, *vezi* familia
Valfer-Wertheimer

Valfer, Ruth (ulterior Bergman), *vezi*
familia Valfer-Wertheimer

Valfer, Trude, *vezi* familia
Valfer-Wertheimer

Valfer-Wertheimer, familia, 100
(fotografie de grup), 335-6 (arbori
genealogici)

Bergman, Andrew, 326

Bergman, Margaret „Gretel“
(ulterior Lambert), 107,
360-1n2

Bergman, Rudy, 107, 253, 317

Maier, Ludwig, 101, 149; în
Anglia, 134, 150, 158; la bordul
St. Louis, 111-5, 121, 122, 326,

367n37; ajuns în Statele Unite,
158

Maier, Sonja (ulterior Geismar),
101; la bordul St. Louis, 110-21,
326, 340

Valfer, Else (ulterior
Wertheimer), 101, 150, 152,
253, 279, 280, 314, 335 (arbore
genealogic)

Valfer, Erich, 101-3, 150, 252,
253, 316, 335 (arbore
genealogic); călătoria pe mare
spre Palestina, 102-8

Valfer, Fanny (născută
Wertheimer), 14 (harta), 81,
99, 295 (harta), 325, 326, 331,
332, 335-6 (arbori genealogici);
moartea fratelui, 149; plecările
copiilor din Germania, 103-4,
107-8, 112, 149, 150; deportată
din Kippenheim, 189, 190;
disperată să plece din
Germania, 150-1; în lagărul
din Gurs, 196-7, 251, 252; în
Marsilia, 279-81; pregătită să
plece în Cuba, 112, 132;
transferată la Les Milles, 286;
transportată la Auschwitz și
gazată, 296, 307, 312-3, 318;
problemele cu viza, 251-4,
257-8, 306-7, 314-5, 282n46.
Vezi și colița foto 1, p. 4

Valfer, Freya (ulterior Maier),
101, 110, 252, 335 (arbore
genealogic); în Anglia, 134,
150, 158; la bordul *St. Louis*,

- 110-5, 121, 122, 326; ajunsă în Statele Unite, 158. Vezi și colița foto 1, p. 3
- Valfer, Hugo, 101, 136, 137, 252, 335 (arbore genealogic)
- Valfer, Karl, 101, 107, 150, 252, 281, 335 (arbore genealogic). Vezi și colița foto 1, p. 3
- Valfer, Max, 23, 81, 86, 99-100, 284, 295 (hartă), 325, 332, 334, 335 (arbore genealogic); arestarea și moartea cumnatului, 148-9; plecările copiilor din Germania, 103-4, 107-8, 112, 149, 150; deportat din Kippenheim, 189, 190 (vezi și colița foto 2, p. 7); disperat să plece din Germania, 150-1; la Gurs, 196-7, 251; la Les Milles, 251-4, 280; pregătit să plece în Cuba, 112, 132; transportat la Auschwitz și gazat, 296, 307, 312-3; problemele cu viza, 251-4, 257-8, 279-81, 306-7, 314-5, 282n46. Vezi și colița foto 1, p. 4
- Valfer, Ruth (ulterior Bergman), 101, 107, 110, 123, 148, 150, 151, 252, 280, 335 (arbore genealogic)
- Valfer, Trude, 101
- Wertheimer, Alice (prima soție a lui Siegfried), 146, 148
- Wertheimer, Berta. Vezi inserția foto 1, p. 3
- Wertheimer, Doris, 318
- Wertheimer, Erna (născută Zivy; a doua soție a lui Siegfried), 146
- Wertheimer, Eugen, 146, 318
- Wertheimer, Hans. Vezi inserția foto 1, p. 3
- Wertheimer, Heinrich, 150, 252, 314
- Wertheimer, Heinrich („Hershele“), 336 (arbore genealogic)
- Wertheimer, Hermann (măcelar), 14 (hartă), 97, 327, 336 (arbore genealogic)
- Wertheimer, Jeanette, 336 (arbore genealogic)
- Wertheimer, Karolina, 146, 336 (arbore genealogic)
- Wertheimer, Leopold, 336 (arbore genealogic)
- Van Kinsbergen*, 236
- Vasilakos, Steve, 64
- Versailles, Tratatul de la, 44, 67, 89
- Viena, consulatul SUA, 42
- Vox populi*, 144

W

- Wachenheimer, Bella (Eichel), *vezi* familia Wachenheimer-Eichel
- Wachenheimer, Emma, *vezi* familia Wachenheimer-Eichel
- Wachenheimer, Hedy (ulterior Epstein), *vezi* familia Wachenheimer-Eichel
- Wachenheimer, Heinrich, *vezi* familia Wachenheimer-Eichel

Wachenheimer, Hugo, *vezi* familia

Wachenheimer-Eichel

Wachenheimer, Julius, *vezi* familia

Wachenheimer-Eichel

Wachenheimer, Käthe, *vezi* familia

Wachenheimer-Eichel

Wachenheimer, Lina, *vezi* familia

Wachenheimer-Eichel

Wachenheimer, Max, *vezi* familia

Wachenheimer-Eichel

Wachenheimer, Oskar, *vezi* familia

Wachenheimer-Eichel

Wachenheimer, Hilda (ulterior Weil),

vezi familia Wachenheimer-Eichel

Wachenheimer-Eichel familia, 337

(arbore genealogic)

Eichel, Heinrich, 209, 211, 334

Eichel, Manfred, 140, 211, 273, 302

Eichel, Max, 140, 272, 273, 302

Eichel, Paula, 140

Strauss, Edith, 209, 210, 298, 313,

337 (arbore genealogic)

Strauss, Margot, 209, 210, 298,

313, 337 (arbore genealogic)

Strauss, Max, 209, 298, 302, 334,

337 (arbore genealogic)

Strauss, Meta (născută

Wachenheimer), 298, 313, 334,

337 (arbore genealogic)

Wachenheimer, Bella (născută

Eichel), 14 (hartă), 28-9, 82-3,

136, 309, 310, 334, 337 (arbore

genealogic); apelul, 272;

corespondența fiicei cu, 142,

143, 209, 211, 270-1, 273, 297,

303, 304; fiica trimisă în Anglia

cu transportul pentru copii,

137-8, 269; în lagărul Gurs,

208, 209, 269, 270, 295 (hartă),

337; în lagărul Rivesaltes, 273,

297; transportată la Auschwitz

și gazată, 303, 311, 313. *Vezi* și

colia foto 1, p. 5

Wachenheimer, Emma, 209, 210,

298, 312, 313, 337 (arbore

genealogic)

Wachenheimer, Hedy (ulterior

Epstein), 9, 13-9, 23, 28, 29, 30,

136-40, 337 (arbore

genealogic), 290n1; despre

boicotarea afacerilor evreiești

(1933), 90-1; în zilele de după

Noaptea de Cristal, 81-4;

plimbările cu tata în Pădurea

Neagră, 138; corespondența

părinților cu, 142, 143, 209,

211, 270-1, 273, 297, 303, 304;

soarta părinților descoperită

prin, 312; procesul de

restituire, 311, 315-6; vizitele

înapoi la Kippenheim, 308-11,

321-2; trimisă în Anglia cu

Kindertransport, 138-40, 270;

îndemnată să-și ajute părinții să

fugă din Germania, 136, 144,

145. *Vezi* și colia foto 1, p. 5

Wachenheimer, Heinrich, 66,

258, 282 (arbore genealogic)

Wachenheimer, Hugo, 14 (hartă),

28, 29, 82-3, 86, 91-2, 136, 138,

334, 337 (arbore genealogic);

apelul, 272; boicotarea

- afacerilor evreiești (1933),
90-1; corespondența fiicei cu
142-3, 144, 145, 149, 169,
210-1, 270-1, 273; fiică trimisă
în Anglia cu Kindertransport,
138-40, 270; plimbările cu fiica
în Pădurea Neagră, 138; în
lagărul Gurs, 208-12; în lagărul
de emigranți Les Milles,
269-71; sponsor pentru
emigrarea în SUA căutat de,
136-7, 145, 211, 272,
transportat la Auschwitz și
gazat, 297, 298, 311-2. Vezi și
colița foto 1, p. 5
- Wachenheimer, Julius, 209, 210,
312, 313, 334, 337 (arborele
genealogic)
- Wachenheimer, Käthe, 28, 29,
208, 313, 337 (arborele
genealogic)
- Wachenheimer, Lina, 313, 337
(arborele genealogic)
- Wachenheimer, Max, 337
(arborele genealogic)
- Wachenheimer, Oskar, 208, 313,
334, 337 (arborele genealogic)
- Weil, Hilda (născută
Wachenheimer), 313, 337
(arborele genealogic)
- Weil, Theo, 313, 337 (arborele
genealogic)
- Wagner, Robert (gauleiter din
Baden), 192
- Wagner, Robert F. (senator al SUA),
76, 128
- Wagner-Rogers, legea copiilor
refugiați, 76, 128
- Walker, Frank, 256
- Warburg, Felix, 37
- Warburg, Fritz, 48
- Warburg, Ingrid, 217-16
- Warm Springs, Ga., spa pentru
pacienții cu poliomielită, 79
- Washington Post*, 20, 63, 72, 182
- Washington Times Herald*, 60
- Washington*, SS, 158
- Weber, Dr. Bernhard, 14 (hartă), 27,
83
- Weil, Berta, 14 (hartă), 100, 151, 253,
297, 334
vezi și colița foto 1, p. 4
- Weil, Gerda, 334
- Weil, Helene, 334
- Weil, Hilda (născută
Wachenheimer), *vezi* familia
Wachenheimer-Eichel
- Weil, Julius, 297, 312
- Weil, Leopold, 317
- Weil, Lisl, 41, 42
- Weil, Theo, *vezi* familia
Wachenheimer-Eichel
- Welles, Sumner, 80, 126, 201, 224,
239, 300, 301, 338
- Weltkampf, Der*, 135
- Werfel, Franz, 218
- Wertheimer, Alice, *vezi* familia
Valfer-Wertheimer
- Wertheimer, Auguste, 274-5
- Wertheimer, Berta, *vezi* familia
Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Doris, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Else (născută Valfer),

vezi familia Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Erna (născută Zivy),

vezi familia Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Eugen, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Fanny (ulterior Valfer),

vezi familia Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Hans, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Heinrich („Hershele“),

vezi familia Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Heinrich, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Hermann (măcelar),

vezi familia Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Hermann (președintele

sinagogii și negustor de metale), 14

(hartă), 23-4, 85, 97, 158

vezi și colîța foto 1, p. 2

Wertheimer, Ilse, 24, 28

Wertheimer, Jeanette, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Karolina, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Leopold, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Mathilde, 190, 275-6,

277, 278, 295 (hartă)

vezi și colîța foto 2, p. 6

Wertheimer, Pia (ulterior Gilbert), 14

(hartă), 92-3, 97, 102, 326, 336

(arbore genealogic). *Vezi* și colîța

foto 1, p. 3

Wertheimer, Richard, 92, 336

(arbore genealogic)

Wertheimer, Siegfried, 112, 132,

146-8, 336 (arbore genealogic);

arestarea și moartea 146, 147-8,

150, 334; în Palestina 146-7

Wertheimer, Stef, 146, 318-9, 326,

336 (arbore genealogic)

Wertheimer, Therese, 336 (arbore

genealogic)

Wertheimer, Yvette (fiica lui

Siegfried), 146, 149

Wertheimer, Pia (ulterior Gilbert),

vezi familia Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Richard, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Rosa, 190, 278

Wertheimer, Siegfried, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Sofie, 190, 278

Wertheimer, Stef, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Therese, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Yvette, *vezi* familia

Valfer-Wertheimer

Wertheimer, Zerline, 85, 158

vezi și colîța foto 1, p. 2

Wewe (adolscent din Kippenheim),

26

Willkie, Wendell, 166, 180

Wilson, Woodrow, 67, 164, 176

Winnipeg, 236-7, 244, 380n61

Wise, rabin Stephen, 180, 244, 301

Wohlthat, Helmut, 130, 131, 153

Wolff, Helmar, 171

Wyman, David, 323

Wyoming, 230, 232-8

umilința finală suferită de

pasagerii evrei, 235

opriți la Casablanca, 235-6

trecerea lui Mehring, 226-7

pasageri din, trimiși la New York,

238

procedeul de asigurare a trecerii,

232

refugiați din, blocați în Maroc,

235-6

Z

Ziduri de hârtie (Wyman), 271

Zimmerman, Vladimir, 172

CREDITE ILUSTRAȚII

PAG. 25: Sinagoga din Kippenheim: Robert Kraus/Deutsch-Israelischer Arbeitskreis südlicher Oberrhein, Ettenheim/Hedy Epstein; PAG. 41: Autoportret de Lisl Weil: Arhivele Naționale; PAG. 68: Morgenthau și FDR: Biblioteca FDR; PAG. 100: Familia Valfer, aprilie 1937: din colecția Sonja Maier Geismar; PAG. 111: Familia Maier se îmbarcă pe *St. Louis*: din colecția Sonja Maier Geismar; PAG. 188-189: Deportare, octombrie 1940: Förderverein Ehemalige Synagoge Kippenheim e.V./Robert Kraus; PAG. 210: „Aniversarea Nunții de Aur” a familiei Wachenheimer: Hedy Epstein/Dianne Lee; PAG. 220: Hotelul Terminus des Ports: Documentație franceză/Raymond Brajou; PAG. 231: Consulatul american, Marsilia: USHMM/Hans Cahnmann; PAG. 277: Extras din viza pentru Mathilde Wertheimer: USCIS; PAG. 304: Mesajul final de la Bella: Hedy Epstein/Dianne Lee; PAG. 333: Viza familiei Maier: din colecția Kurt S. Maier, editată de John Robert Bauer/Kresarchiv Offenburg; PAG. 335: Familia Valfer: din colecția Sonja Maier Geismar; PAG. 336: (sus) Hershele Wertheimer: din colecția Sonja Maier Geismar; (jos) Hershele Wertheimer și copiii: Marion Bloch; PAG. 337: „Aniversarea Nunții de Aur” a familiei Wachenheimer: Hedy Epstein/Dianne Lee

Colița 1

PAGINA 1: (sus): Gemeinde Kippenheim/Jürgen Stude; (jos): Gemeinde Kippenheim/Jürgen Stude

PAGINA 2: (sus): Hauptstaatsarchiv Stuttgart; (jos): colecția Kurt S. Maier, editată de John Robert Bauer

PAGINA 3: (sus): colecția Sonja Maier Geismar; (jos): Hans Wertheimer

PAGINA 4: (stânga sus): Arhivele Ruth Valfer Bergman/grăție familiei Bergman; (dreapta sus): Arhivele Ruth Valfer Bergman/grăție familiei Bergman; (jos): Arhivele Bouches-du-Rhône

PAGINA 5: (sus): Hedy Epstein/Dianne Lee; (jos): Hedy Epstein/Dianne Lee

PAGINA 6: (sus): colecția Kurt S. Maier, editată de John Robert Bauer; (jos): colecția Kurt S. Maier, editată de John Robert Bauer

PAGINA 7: Getty/Life Pictures; (stânga jos): Biblioteca Congresului/Harris și Ewing; (dreapta jos): Biblioteca Congresului/Harris și Ewing
 PAGINA 8: (sus): *Süddeutsche Zeitung*; (jos): AP

Colița 2

PAGINA 1: (sus): AP; (jos): Colecția Sargeant Memorial, Biblioteca Publică din Norfolk
 PAGINA 2: (sus): Biblioteca Congresului/Harris și Ewing; (jos): Biblioteca Congresului/ Harris și Ewing
 PAGINA 3: (sus): USHMM; (mijloc): Colecția Troper, Colecția Yaffa Eliach donată de Centrul de Studiu al Holocaustului; (jos): Documente franceze/Raymond Brajou
 PAGINA 4: (sus): AP; (mijloc): USHMM/Hiram Bingham; (jos): USHMM/Annette Fry
 PAGINA 5: (sus): AP: Biblioteca FDR; (jos): Arhivele Naționale
 PAGINA 6: (sus): AP; (jos); USHMM/Friedel Bohny-Reiter
 PAGINA 7: (stânga sus): Arhivele Ruth Valfer Bergman/grăție familiei Bergman; (dreapta sus): Michael Dobbs; (jos): Förderverein Ehemalige Synagoge Kippenheim e.V./Robert Kraus
 PAGINA 8: (sus): Förderverein Ehemalige Synagoge Kippenheim e.V./Robert Kraus; (jos): Förderverein Ehemalige Synagoge Kippenheim e.V./Robert Kraus

CUPRINS

<i>Prefață de Sara Bloomfield</i>	9
UNU Noiembrie 1938.....	13
DOI Cozile pentru viză	31
TREI FDR	58
PATRU Kippenheim	81
CINCI Fuga	107
ȘASE „Salvați-ne sufletele“	136
ȘAPTE Coloana a cincea.	160
OPT Gurs	185
NOUĂ Marsilia-Martinica.	213
ZECE Les Milles.	239
UNSPREZECE „Dușmani străini“	260
DOISPREZECE „Către Est“	282
EPILOG Amintiri.	308
<i>Viza familiei Maier. ....</i>	333
<i>In memoriam. ....</i>	334
<i>Arbori genealogici. ....</i>	335
<i>Mulțumiri și notă despre bibliografie</i>	338
<i>Note</i>	345
<i>Bibliografie selectivă .....</i>	395
<i>Indice .....</i>	403